ראַבניצקי / ביאליק

די יודישע אגדות

די יודישע אגדות

עֶרצֶעהלונגען, זאגען, לעֶגענדען, משלים, אַפאָריזמען
און שפריכוועֶרטער.

געֶקליבען פון תלמוד און מדרשים,
נאָכ'ן העֶבראֶישען „ספר האגדה".

בעֶאַרבייט און גרויפירט נאָכ'ן אינהאַלט
דורך
י. ח. ראַבניצקי און ח. נ. ביאַליק.

דריטער באַנד.
צווייטע אויפלאַגע

בערלין, תרפ"ב.

פערלאַג „מוריה" / ירושלים / בערלין / אָדעס

ישראל און די אומות־העולם.

איין גאָט, איין פאָלק.

„דו האָסט אויסדערוועהלט גאָט און גאָט האָט דיך אויסדערוועהלט“—
איהר, זאָגט גאָט צו יודען, האָט מיך בעריהמט געמאַכט פאַר אַן איינציגען
אין דער וועלט, מאַך איך דערפאַר אויך בעריהמט פאַר איינציגע אין
דער וועלט. פון איין זייט: „שמע ישראל — הער, ישראל, גאָט אונזער
גאָט איז איין־איינציגער גאָט“, און פון דער אַנדערער זייט: „מי כעמך
ישראל—וואו איז נאָך אַזוינס ווי ישראל אַ איין־איינציג פאָלק אין דער וועלט?“

דאָס שליסעלע מיט'ן קייטעל.

פערבונדען האָט גאָט אויף אייביג זיין גרויסען נאָמען מיט'ן נאָמען
ישראל (דער סוף פון ישראל איז „אל“—גאָט).

אַ קעניג האָט געהאַט ביי זיך אַ קליין שליסעלע פונ'ם שענסטען און
בעסטען אוצר זיינעם. האָט ער איבערגעטראַכט: אויב איך לאָז עס אַזוי
ווי ס'איז, קען עס אַמאָל גאָר לייכט פערלוירען־גיהן און פערפאַלען וועלן.
גלייכער איך זאָל דאָס צובינדען צו אַ קייטעל, וועט מען עס שוין צוליעב
דעם קייטעל גיך אוֹן גרינג אויפזוכען.

אַזוי האָט אויך גאָט געטהון מיט זיין ליעב פאָלק ישראל. אַ קליינס
איז עס, האָט ער זיך געטראַכט, זאָל איך עס איבערלאָזען אַזוי ווי עס איז
צווישען אַזוי פיעל פעלקער, וועט עס דורך זיי פערשלונגען וועלן אוֹן
פערלוירען געהן. איך וועל עס דעריבער פערבינדען מיט מיין נאָמען —
אוֹן צוליב דעם וועט עס שוין אויף דער וועלט פערבלייבען אייביג.

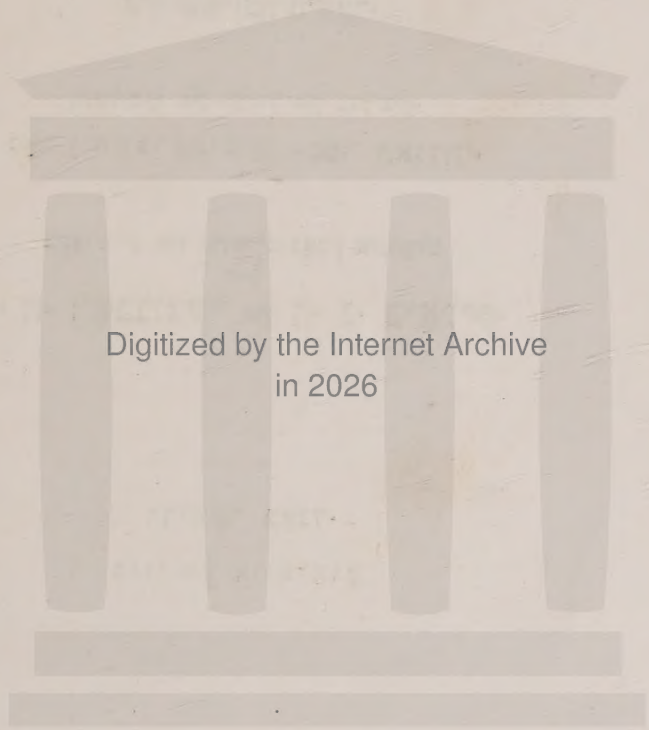

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/diyidisheagodes0000vari

רבנו׳ געזאָגט צו די יודען—נישט דערפאַר האָט עס גאָט געצויגען צו אייך; פּערקעהרט, איהר זענט קלענער פון אַלע פעלקער״. און אָט איבער דעם אַליין — זאָגט גאָט — זענט איהר, יודען, מיר אַזוי ליעב: וואָרום ווי גרויס אפילו אוּן ווי אָהן שיעור זאָל נישט זיין דאָס גליק וואָס איך בעשער אייך — נעהמט איהר זיך דערמיט נישט איבער אוּן בלייבט אַלץ אַקאָגען מיר קליין ביי זיך אין די אויגען: נעהמט אַלע גרויסע ביי די איבערינע אומות, ווי אַ נמרוד, אַ פּרעה, אַ סנחריב, אַ נבוכדנצר—קוים זענען זיי נור עולה לגדולה געוואָרען, האָבען זיי פערריסען דעם קאָפּ ביז׳ן הימעל, מיט שטאָלץ זיך מיר אַקאָגענגעשטעלט אוּן געמיינט אַז קיינער איז צו זיי נישט גלייך, איהר יודען אָבער זענט נישט אַזוי, איך האָב בעגליקט אברהם׳ען, האָט ער געזאָגט: ״איך בין נישט מעהר ווי שטויב אין אַש״; משה מיט אהרנ׳ען — האָבען זיי געזאָגט: ״וואָס זענען מיר״; דוד׳ן — האָט ער גע־ זאָגט: ״אַ ווערימעל בין איך, נישט קיין מענש״.

אַ פּאָלק אַ נדרף׳.

ר׳ יוסף בן נהוראי זאָגט:

— אַלע מאָל שטעלט זיך גאָט אויף דער זייט פּונ׳ם בעליידיגטען אַקע־ גען דעם בעליידיגער זיינעם. אַזוי איז דאָס שוין פּון אייביג אָן. נעהמט, אַ שטייגער, קין מיט הבל׳ן: קין האָט געראָדפּ׳ט הבל׳ן — ווער פּון די צוויי איז ביי גאָט ליבער געווען? הבל דער נדרף! נעהמט ווייטער אברהם מיט זיין שונא נמרוד (וואָס האָט איהם אין קאַלך־אויוועָן אַריינגעוואָרפען), יעקב מיט זיין שונא עשו, יוסף מיט זיינע ברידער, דוד מיט שאול׳ן — אומעדום אוּן אַלע מאָל האָט זיך גאָט געשטעלט אויף דער זייט פּונ׳ם נרדף אוּן איהם צו זיך מקרב געווען.

דאָס אייגענע איז אויך מיט יודען: נרדפים זענען זיי צווישען אַלע פעלקער — האָט זיי גאָט אויסדערוועהלט.

נישט גלייך צו אַלע.

״ווי די כּושים — אַזוי זאָגט דער נביא אין גאָט׳ס נאָמען צו יודען— ווי די כּושים זענט איהר דאָך ביי מיר, יודישע קינדער״. וואָס איז עפּעס אויסגעקומען דעם נביא אָנצורופען יודען מיט׳ן נאָמען כּושים (עפּיאָפּען)? ווייל אַזוי ווי די כּושים אוּנטערשיידען זיך שאַרף פּון אַלע איבערינע מענשען מיט זייער שוואַרצער הויט, אַזוי זענען יודען מיט אַלע זיערע געזעגג אוּן אויפּפיהרונגען אַן אויסנאַהם פּון אַלע פעלקער אויף דער וועלט.

וואָס איז בילכעֶר?

דעֶר תנא ר׳ אליהו דעֶרצעֶהלט:

— בשעת מיין וואַנדעֶרעֶן אויף דעֶר וועֶלט איז מיר אויסגעקומעֶן איינמאָל זיך צו בעֶגעֶגענעֶן מיט אַ לייטישעֶן מענשעֶן, אַ בן־תורה אין אַ וואַרימעֶן יוד. האָט עֶר פעֶרפיהרט מיט מיר אַ שמועס וועגעֶן פעֶרשידענעֶ תורה־זאַכעֶן.

— רבי׳—גיט עֶר מיר אַ זאָג׳—צוויי זאַכעֶן זענעֶן מיר טיף איינגעֶ־באַקעֶן אין האַרצעֶן, איך האָב זיי ליעב ווי דאָס לעֶבעֶן, דאָס זענעֶן: תורה און יודעֶן. איך ווייס אָבעֶר נישט וועֶר פון דיַ צוויי איז בילכעֶר.

עֶנטפעֶר איך איהם דעֶרויף:

— מענשעֶן גלעֶוועֶהנליך מיינעֶן, אַז בילכעֶרס פון דעֶר תורה איז גאָר נישטאָ, איך אָבעֶר וואָלט גלעֶזאָגט: יודעֶן, ליבעֶ הייליגע יודעֶן, זיי זענעֶן בילכעֶר.

אַן עם קשה־עורף.

מ׳גיט איבעֶר אין נאָמעֶן פון ר׳ מאיר:

— ווי קומט עֶס וואָס די תורה איז גלעֶגעבעֶן גלעֶוואָרעֶן דוקא יודעֶן און נישט איינעֶם פון אַלעֶ אַנדעֶרע פעֶלקעֶר?

— ווייל די יודעֶן זענעֶן אַ פאָלק אַ איינגעֶשפאַרטס, מיט אַ שטאַרקעֶן גייסט און מיט אַ פעֶסטעֶן ווילעֶן.

— אַנדעֶרע זאָגעֶן: דעֶרפאַר, ווייל די יודעֶן זענעֶן אַ פאָלק אַ ברעֶן, מיט אַ הייסעֶר, שטעֶנדיג־אונרוהיגעֶר נשמה; וועֶן נישט זיי זאָלעֶן זיין דורך דעֶר תורה איינגלעֶצאַמט, וואָלט קיין אומה ולשון נישט גלעֶקעֶנט פון זיי אויסשטעֶהן.

אויף דעֶם האָט ר׳ אמי גלעֶזאָגט: מיינט מעֶן דאָך אַז דאָס איז זייעֶ־רעֶר אַ חסרון; ניין, ס׳איז דוקא די גרעֶסטעֶ מעלה זייעֶרעֶ: אָדעֶר בלייב אַ יוד, אָדעֶר געֶה אויף דעֶר תליה!

און דעֶרפאַר טאַקי — זאָגט ר׳ אבין — רופט מעֶן יודעֶן נאָך ביז היינטיגעֶן טאָג ״אַן עם־קשה־עורף״ — אַ האַרט־נאַקעֶנדיג׳ איינגעֶשפאַרט פאָלק.

אויסדעֶרוועֶהלטעֶ פון אַלעֶ פעֶלקער.

ר׳ אלעזר בן ר׳ יוסי הגלילי האָט גלעֶ׳דרש׳עט אַזוי:

— ״נישט ווייל איהר זענט גרעֶסטעֶר פון אַלעֶ פעֶלקעֶר — האָט משה

געזאַנג צו גאָט׳ די אומות־העולם אָבער פרעסען אוּן זויפען זיך אָהן אַ מאָס אוּן מ׳גיהט גלייך איבער צו גראָבע וועֶרטלעך אוּן אויסגעלאַסענע ליעדלעך׳

ר׳ דוסתאי דערצעהלט דעריך אַזאַ מעשה׃

— מיינער אַ בעקאַנטער׳ זאָהר אַ רייכער גוי׳ האָט איינמאָל געמאַכט אַ גרויס מאָהלצייט׳ איינגעלאַדען אַלע שטאָדט־לייט׳ אוּן מיך אויך׳ טרעפען מיר דעם טיש צוגעגרייט מיט אַלע בעסטע אוּן טייערסטע שפייזען אוּן געטראַנקען פוּן דער וועלט׳ געקומען צו די פרוכט׳ קוקט זיך דער גוי אוּם אַז עס פעהלט דאָרט אַ מין פיסטאַציע־נוס׳ וועֶרט ער אָנגעצונדען׳ חאַפט די טייערע דעק פוּן טיש׳ פוּן אַ זעק צענטנער זילבער׳ די וועֶרטה׳ אוּן צוברעכט זי אויף שטיקלעך׳ פרעג איך איהם׃ וואָס הייסט עס? וואָס טהוסטו? ענטפערט ער מיר׃ איהר יודען אַליין זאָגט׳ אַז ד י וועלט איז אונזערע אוּן י ענ ע וועלט איז אייערע׳ אויב מיר וועלען ניט ענעניסען פוּן אַלעמען דאָ אויף דער וועלט — וועלן־זשע דען וועלען מיר עס קענען גענייסען?

— דאָס האָט מיר דערמאָנט — זאָגט ר׳ דוסתאי — דאָס קלוגע שפריכוואָרט פוּן שלמה המלך אין משלי׃ דער צדיק עסט צו זאַט׳ דער רשע אָבער קען קיינמאָל נישט אָנפילען דעם בויך׳

עשו׳ס הענד און יעקב׳ס קול׳

צוויי ירושות האָט אונזער פאָטער יצחק איבערגעלאָזט זיינע צוויי קינדער׃ יעקב׳ן דאָס קול — הקול קול יעקב׳ עשו׳ן די הענד — הידים ידי עשו׳ נעהמט זיך עשו שטאַרק איבער מיט זיין ירושה און וואָס עפּיס שרעקט ער מיט דער האַנד זיינער׃ ״אָט טרעט איך אַרויס געגען דיר מיט דער שוועֶרד!״ יעקב ווידער האַלט זיך פעסט בייַ זיין ירושה׳ אוּן ווי נאָר עס וועֶרט איהם ענג לאָזט ער זיך הערען מיט דעם קול זיינעם׃ ״גאָטעניו׳ גאָט פוּן מיינע עלטערען׳ קום מיר צו הילף!״

עס וועט קומען אַמאָל די צייט׳ אַז יעדען פוּן זיי וועט אָבגעצאָהלט ווערען מיט דעם זיניגען׃ עשו׳ן מיט דער שוועֶרד׳ ווי דער נביא זאָגט׃

מיין שוועֶרד אין הימעל וועֶרט אָנגעזאַפט מיט בלוט׳
איבער אדום (עשו׳ן) לאָזט זי זיך אַראָפּ״׳

יעקב׳ן מיט׳ן קול׳ ווי דער נביא זאָגט׃

„די איצט פערוויסטע שטעדט יהודה׳ס׳
די ליידיגע גאַסען פוּן ירושלים׳

ר׳ לוי זאָגט: געווייס אַזוי, יודען זענען טאַקי אויסגענומען פון די איבעריגע פעלקער מיט אַלע זייערע מעשים: מיט זייער אַקערען אוּן זייען, מיט זייער שניידען, בינדען אוּן דרעשען, אין זייערע תבואות־שייערען אוּן ווין־קעלטער, מיט זייער צעהלען חדשים אוּן רעכענען די צייטען, אַקערען זיי איז — נישט געאַקערט מיט קיין אָקס אוּן עזעל צוזאַמען, זייען זיי — מיש זיך נישט אויס פערשידענע מינים צוזאַמען, שניידען זיי — לאָז איבער דעם אָבפאַל פון די זאַנגען פאַר אָרימע לייט, בינדען זיי גאַר־בעָן — גיב־אָפּ ווידער דעם פאַרגעסענעם גאַרב די אָרימע לייט, דרעשען זיי — דאָס מויל נישט פערשליס דעם אָקס ביי׳ם דרעשען, האָבען זיי אַ שייער תבואה אוּן קעלטער ווין—טייל־איין מיט דער פּוּלער האַנד פון די ביידע דעם קנעכט ביי׳ם בעפרייען, צעהלען זיי חדשים אוּן רעכענען צייטען — איז נישט נאָך דער זון ווי אַלע אַנדערע פעלקער, נאָר נאָך דער לבנה.

אוּן פאַר וואָס צעהלען נישט אויך יודען נאָך דער זון?

ווייל אַזוי איז שוין דער שטייגער: גרויס — צו גרויס אוּן קליין — צו קליין, עשו, דער גרעסערער, צעהלט נאָך דער גרעסערער ליכט, נאָך דער זון, אוּן יעקב, דער קלענערער—נאָך דער קלענערער ליכט, נאָך דער לבנה.

— אוּן דאָס איז דוקא אַ גוטער סימן — זאָגט אויך דעם ר׳ נחמן — אַזוי ווי די זון געוועלטיגט נור ביי טאָג אוּן נישט ביינאַכט, אַזוי איז עשו׳ס ממשלה נאָר עולם הזה, אויך ד ע ר וועלט, אָבער נישט אויך עולם הבא, אויך יענער קומענדיגער וועלט; אוּן אַזוי ווי די לבנה זעהט זיך אָן סיי בייטאָג סיי ביינאַכט, אַזוי איז יעקב אָנגעזעהן סיי אויך דער וועלט סיי אויך יענער וועלט.

— געווען־הנליך — זאָגט ווייטער ר׳ נחמן — ווי לאַנג די גרויסע ליכט שיינט אויך דער וועלט מיט איהר גאַנצען גלאַנץ, זעהט זיך די קליי־נע וועניג אָן; ווי־באַלד אָבער די גרויסע פערגעהט — בעווייזט זיך די קליינע מיט איהר גאַנצען שיין.

יודען זענען פערשידען פון אַנדערע פעלקער אויך מיט זייער עסען אוּן טרינקען; יודען אויך אַן אונטערהאַלט—עסען זיי אוּן טרינקען מיט אַ מאָס, שמועסען צווישען זיך דברי תורה, מ׳זאָגט אַ יודיש וואָרט; וועָרט מען פרעהליך אוּן מען זינגט—הערט מען ביי זיי אַ הייליג וואָרט, אַ לויב־

וועֶר איז דער עיקר?

אויפֿן פּעֶלד בשעת שניט־צייט האָבּען די שטרוי, דער שטאָפּעֶל אוּן די שפּריי צווישען זיך אַ שמועס פּערפּיהרט אוּן אָנגעהויבּען זיך צו אַמפּערען. דער זאָגט: צוליב מיר איז דאָס פּעֶלד געזייעט געוואָרען אוּן דער זאָגט: ניין, צוליב מיר. רופֿען זיך אָן די קליינע קערנער ווייץ אין דער שטיל: שאַט, צו וואָס איז דאָס קריגערייַ? וואַרט בעסער ביז איהר ווּעט קומען אין שייער, וועלען מיר שוין דאַרט קלאָר געוואויר־וועֶרען צוליבּ וועמען דאָס פּעֶלד איז געזייעט געוואָרען.

געקומען אין שייער, האָט דער פּעֶלדמאַן נאָכּן אויסדרעשען די תּבואה זיך געשטעלט וועהען — איז די שפּריי אַוועק מיטן ווינט, מיט דער שטרוי האָט ער בעמיסטיגט דאָס פּעֶלד, דעם שטאָפּעֶל געוואָרפֿען אין פייער, אוּן די אויסגעריניגטע קערנער ווייץ האָט ער פּארזיכטיג צונויפֿ־געשאַרט אוּן געמאַכט פּון זיי אַ הויפֿען, אוּן יעדער פּערבייגעהער נעהמט־אָן פּון זיי אַ פּולע האַנד, בעטראַכט מיט ליבּע אוּן ווינשעוועט־אָן דעם בעל־הבית אַלעס גוטס.

דאָס אייגענע איז אויך מיט די אומות־העולם. די זאָגען: מיר זעֶ־נען דער גאַנצער עיקר, די גאַנצע וועלט איז צוליב אונז בעשאַפֿען געוואָ־רען, אוּן די זאָגען: ניין, צוליב אונז. זאָגען יודען: וואַרט ביז דער גרוי־סער טאָג וועט קומען, וועלען מיר שוין דעמאָלט זיך דערוויסען צוליבּ וועמען די וועלט איז בעשאַפֿען געוואָרען.

אוּן אַזוי זאָגט דער נביא:

עס קומט אַ טאָג אַ בּרענענדיגער ווי אַן אויבּן,
אוּן אַלע פרעכצע, אַלע בעזע וועלען גלייך ווי שטרוי
פערברענט ווערען אויף אש אין פלאַמערדיגען פייער
פּוּן יענעם קומענדיגען גרויסען טאָג — — —
ווי שפּריי וועט זיי דער ווינט צעבלאָזען
אוּן ווייט וועט זיי דער שטורם פערטראָגען,
נאָר דו אַליין, מיין פאָלק, אַ מונטערען, אַ שטאַרקער,
וועסט פרעהען זיך מיט גאָט דעם גרויסען
אוּן מיט דעם הייליגטהום זיך ריהמען.

גאָט אין הימעל שמייכעלט.

לעתיד לבוא, אין דער קומענדיגער צייט, וועט גאָט, ברוך־הוא, ברענגען אַ ספר־תּורה מיט זיך אין שוּל אוּן וועט אויסרופֿען: וועֶר עס האָט זיך אָבּגעגעבּען מיט אָט דער תּורה זאָל אַריינגעהן אוּן בעקומען

וועלען נאָך הילליגן אַמאָל פון קולות —
אַ קול פון פרייד, אַ קול פון גליק,
אַ געהילך פון חתן־כלה ליעדער,
אַ לויב־געזאַנג צו גאָט אין הימעל.
פאַר זיינע גרויסע חסדים צו זיין פאָלק".

יודישע כבוד און גדולה.

„קום, מיין פריינד, מיין האַרציגער,
קום מיט מיר אין פעלד אַרויס,
קום אין דערפלעך רוהיגע,
אין די שטילע זומער־נעכט,
וועלען מיר דאָרט נעכטיגען
מיט דער זון זיך אויפהויבען,
לאָזען זיך אין וויינגערטנער,
יעדעס אייניציג ביימעלע
וועלען מיר בעקוקען דאָרט:
בליהט שוין אויף דאָס וויינשטאָקעל?
פיקען זיך שוין די טרויבעלעך?
שפראָצען שוין די מילגראָמען?
דאָרטען וועל איך אָבגעבען
מיין גאַנצע ליבע דיר —

קום, פריינד מיינער — זאָגט צו גאָט, ברוך הוא, די כנסת־ישראל מיט אָט די וועלטער פון שיר־השירים — קום וואָס ווייטער פון דיַ גרויסע רוישענדע, גוי־אישע שטעדט, דאָרט זענען מענשען פערזונקען איבער'ן קאָפּ אין זינד און אומריינקייט, עס העלשט דאָרט טאָג און נאַכט קנאה, שנאה, מ'רויבט, מ'פעלשט, מ'פרעסט, מ'זויפט, מ'נואפ'ט — מ'האָט פער־געסען אַז ס'איז דאָ גאָט אין דער וועלט. אין די קליינע שטילע ערטער קום מיט מיר, גאַנץ פריה זאָלען מיר אין די שוהלען און בתי־מדרשים אַריינגעהן, וועלען מיר דאָרט זעהן ווי יונגע צווייגעלעך, קליינע יודישע קינדערלעך, זיצען איבער די חומשים'לעך, און זייערע קול'עכלעך קלינ־גען, עלטערע לערנען אַ פרק משניות, און דערוואַקסענע אַ בלאַט גמרא — דאָרט, גאָטעניו, וועסטו זעהן מיין גאַגצען כבוד און מיין גאַנצע גדולה, מיינע עהרליכע זיהן און ריינע טעכטער,

אייערע — האָב איך געפּיהרט. דערצעהלט מיר בעסער וועגען דער תורה, וואָר פון אייך קען זאָגען אָט ד ס ?

געהען די אויך אַוועק מיט אַראָבגעלאָזטע קעפּ. און אַזוי איז מיט יעדען פאָלק בעזונדער.

נעהמען אַלע פעלקער טענה'ן פאַר גאָט:

— האַר פון דער וועלט, האָסטו געפרובט אויך אונז, ווי אויך די יודען, די תורה דיינע אָנוואַרפען און מיר האָבען זי נישט אָנגענומען?

זאָגט זיי גאָט:

— און די זיבען מצוות, וואָס איהר האָט אַמאָל אויך זיך יאָ אָנגענומען, האָט איהר דען אויסגעהאַלטען?

ענטפערען זיי גאָט:

— האַר פון דער וועלט, און די יודען דיינע האַלטען דען די אַלע מצוות וואָס זיי האָבען אויף זיך געמומען?

— יאָ — זאָגט גאָט — איך בין אַן עדות, אַז זיי האָבען מקיים געווען אַלע מצוות פון דער תורה.

טענה'ן זיי ווייטער:

— קען דען אַ פאָטער זאָגען עדות אויף זיין אייגען קינד?

זאָגט גאָט:

— אויב אַזוי, זאָלען הימעל און ערד אויף זיי עדות זאָגען אַז זיי האָבען געהאַלטען די גאַנצע תורה.

זאָגען זיי:

— די עדות פון הימעל און ערד קען אויך אויף יודען נישט אָנגענומען ווערען, ווייל אָהן דער תורה, וואָס דו האָסט יודען געגעבען, קענען די קיין קיום נישט האָבען.

זאָגט גאָט:

— אויב אַזוי, לאָזען קומען פון אייערע און עדות זאָגען אויף יודען, אַז זיי האָבען געהאַלטען די תורה: זאָל קומען נמרוד און עדות זאָגען אויף אברהם'ן, אַז געלאָזט האָט ער זיך אין פייער וואַרפען און די עבודה־זרה נישט געדינט; זאָל קומען לבן און עדות זאָגען אויף יעקב'ן, ווי טריי און עהרליך ער האָט איהם געדינט, נישט אָנגעריהרט פרעמדס אויף אַ האָר; זאָל קומען פוטיפר'ס פרוי און עדות זאָגען אויף יוסף'ן, אַז ער איז געבליבען ריין, אָהן אַ פלעק פון זינד; זאָל קומען נבוכדנצר און עדות זאָגען אויף חנניה־מישאל ועזריה, אַז זיי האָבען געלאָזט זיך אין קאַלכאויבען וואַרפען און צום צלם נישט געבוקט; זאָל קומען דריוש און עדות זאָגען אויף דניאל'ן, אַז ער האָט זיך געלאָזט אין לייבעגרוב וואַרפען און פון

זיין לוין. קומען באלד אלע פעלקער צוזאמען און שטופען זיך אריבער־גיגען. זאגט זיי גאט: דרעננט זיך נישט אלע צוזאמען, איינציגווייז געהט־ארײן, יעדעס פאלק בעזונדער מיט זיינע געלערטע לייט.

געהט־ארײן צום ערשטען דאס גרויסע רימישע פאלק.

— זאגט, וואס האט איר אזוינס אויפגעטהון אויף דער וועלט? — פרעגט זיי גאט, ברוך הוא.

ענטפערען זיי:

— האר פון דער וועלט, פיעל מאלקען און שענע גאסען האבען מיר איינגעארדענט, פיעל פרעכטיגע בעדער האבען מיר אויפגעבויט, פיעל גאלד און זילבער האבען מיר צונויפגעזאמעלט, און מיט דעם אלעמען זענען מיר קיין זאך נישט אויסגעוועלט, נאר צו מאכען דאס לעבען אלץ בעקווע־מער און שענער, כדי דיין פאלק ישראל זאל זיך קענען רוהיג מיט דער תורה אבגעבען און זי אבהיטען.

רופט זיך אן צו זיי גאט:

— א, נאריש מענשען! מיר וועט איהר עס דערצעהלען? מיט דעם אלעמען וואס איהר האט אויפגעטהון זענט איהר דאך אויסגען געיוון נאר אייער אייגענעם וואוילטאג. אויסגעפוצט האט איר די מארקען—דארט צו בעזעצען אייערע אויסגעלאסענע פרויען; פרעכטיגע בעדער — דארט זיך אנטהון אלערליי תענוגים; דאס גאלד און זילבער אייערס — איז גאט'ס און פרעמדס. דערצעהלט מיר בעסער וועגען דער תורה, ווער פון אייך קען זאגען אט דאס?

געהען זיי ארויס מיט אראבגעלאזטע קעפ.

אווער דאס רוימישע פאלק, קומט באלד נאכדעם ארײן דאס פער־סישע, פרעגט זיי גאט, ברוך־הוא:

זאגט, וואס האט איהר אזוינס אויפגעטהון אויף דער וועלט?

ענטפערען זיי:

— האר פון דער וועלט, פיעל בריקען האבען מיר אויפגעבויט, פיעל בעפעסטיגטע שטעדט האבען מיר איינגענומען, פיעל מלחמות האבען מיר געפיהרט — און מיט דעם אלעמען זענען מיר אויסען געווען דיין פאלק ישראל, עס זאל קענען אינגאנצען זיך איבערגעבען דער תורה.

רופט זיך אן צו זיי גאט:

— וועמען וועט איהר עס דערצעהלען? מיט דעם אלעמען וואס איהר האט אויפגעטהון זענט איהר אויסען געווען נור זיך אליין: בריקען אויפגעבויט — צו נעהמען אבצאהל, פעסטע שטעדט איינגענומען — צו נעהמען פון דארט מענשען אויף ארבייטען פאר דער קרוין, די מלחמות

מיט אַלע אַרומיגע פֿעלקער, איז דאָס באַלד זיי צוגעקומען דערנאָך אין די בעסערע רוהיגערע צייטען פון זיין זוהן שלמה המלך. אַזוי איז עס גע־ווען אַמאָל און אַזוי איז אין אַלע צייטען.

אין איין מזמור פון תהילים ווערען יודען גלייכען צו אַ פֿאַלמע־בוים. אַ פֿאַלמעבוים האָט ניט אין זיך קיין שום פסולת, אַלץ אין איהם קומט צונוץ: די טייטלען זיינע — צום געניסען, די גרינע לולבים — צו לויבליעדער און קרעצן, די טרוקענע צווייגען — צו בעדעקען סוכות, דער באַסט — אויף שטריק, די דינע פרעזעל־צווייגלעך — צו פלעכטען דער־פון זיפען, דער שטאַם — צו הויז־באַלקענס. אזוי זענען אויך יודען — קיין פסולת ווען מען בייַ זיי נישט געפינען: די פערשטעהען אַ פסוק חומש, די — אַ פרק משניות, אַנדערע — אַ בלאַט גמרא און אַנדערע — אַ שטיקעל מדרש.

„ווי אַן עפעלבוים צווישען וואַלד־בוימער" — אַזוי זענען יודען געגליכען אין שיר־השירים. גלייך ווי דער עפעלבוים גיט די פרוכט זיינע פאַר די בלעטער, אַזוי האָבען יודען בשעת מתן־תורה אויסגערופען „נעשה" — מיר ווילען טהון, פריהער פאַר „ונשמע" — איידער נאָך מיר ווילען הערען.

און נאָך ווערען דאָרט יודען גלייכען צו אַ נוס ענבוים. אַזוי ווי אַ נוס, ווי אומריין און פאַרשמירט זאָל בייַ אים נישט זיין די שאָלעכץ פון דרויסען, דאָך בלייבט דער יאָדער זיינער אינוועניג שטענדיג זויבער־ריין, אַזוי אויך יודען: וויפיל זיי זאָלען זיך נישט איינשמירען אינ׳ם וואָ־כענדיגען אַלטאגליכען לעבען, בלייבען זיי אינ׳ם תוך זייערען ריין, און קומט אַ שבת, אַ יום־טוב, אַ ימים־נוראים, וואַרפען זיי פון זיך אראָפ די אומריינע שאָלעכץ און די יודישע נשמה בעווייזט זיך אין איהר גאַנצער ריינקייט.

און נאָך מיט איין זאַך זענען יודען גלייכען צו ניס; פרובט פון אַ הויפען ניס אַרויסשלעפען איינס, הויבען זיך אַלע אָן צו ריהרען און צו קויקלען זיך פונ׳ם אָרט. אַזוי אויך יודען — ריהרט מען נור איינעם פון זיי, דערלאַנגט עס דעם גאַנצען כלל און אַלע דערפיהלען עס.

יודען ווערען דאָרט ווידער גלייכען צו בוימעל.

ווי דעם בוימעל בעקומט מען אַרויס אַ לויטערען נאָר דורכ׳ן דריקען, אַזוי ווערען יודען גלייטערט נור דורך צרות.

תפלה־טהון זיך נישט אָבגעזאָגט; זאָלען קומען די פרומע און אהרליכע פון אייך, בלדר השוחי, צופר הנעמתי, אליפז התימני און אליהו בן ברכאל הבוזי און לאָזען זיי עדות זאָגען אויף יודען, אַז זיי האַלטען זיך טריי אין דער תורה.

זאָגען זיי:

— האַר פון דער וועלט, גיב אונז איצט דיין תורה פון דאָס נייַ, זענען מיר אויך גרייט זיך אין איהר האַלטען טריי.

זאָגט ער זיי:

— נאַרישע מענשען! ווער ס׳האָט זיך נישט בעמיהט ערב־שבת, פון וואַנען ווען ער האָבען אויף שבת צו עסען?... נאָר פון דעסטוועגען אָט איז בייַ מיר פאַרהאַן אַ מצוה׳לע אַ גרינגס, סוכה הייסט עס—געהט טהוט עס.

נעהמט באַלד יעדער איינציגער פון זיי און חאַפט זיך מאַכען אַ סוכה בייַ זיך אויפ׳ן פלאַכען דאַך. אין אַ הייסען טאָג איז טאַקי זעהר אַנגענעהם צו זיצען אין דער קיהלער סוכה. לאָזט אָבער גאָט אויף זיי אַרויס אַ הייס פייערדיגע תמוז׳דיגע זון און זי שטעכט דורך די סוכה מיט איהרע ברענענדיגע שטראַהלען, ווערט די מצוה זיי שווער און יעדער פון זיי גיט אַ שפיי אויף דער סוכה און אַנטלויפט פון דאָרט ווי אַן אָבגעבריהטער.

צו וואָס זענען יודען געגליכען.

דאָס יודישע פאָלק איז אין דער תורה געגליכען אַמאָל צו שטויב פון דער ערד און אַמאָל צו שטערען איז הימעל: פאַלען יודען—איז נידריג ביז צו דער ערד, ווערען זיי דערהויבען—איז הויך ביז צו די שטערען.

און זעהסטו אַז יודען זענען שוין געפאַלען גאָר־גאָר נידריג, ביז צו דער ערד—זאָלסטו וויסען, אַז באַלד־באַלד וועלען זיי זיך טהון אַ הויב־אויף אין דער הויך.

יודען זענען ווידער געגליכען צו זאַמד אויפ׳ן ברעג פון ים: גלייך ווי די זאַמד אויפ׳ן ברעג, מעגסט דאָרטען פאַרנאַכט אויסגראָבען אַ גרי־בעל, קומסטו אַהין אין דער פריה און געפינסט שוין דאָס אָרט צוריק פערשאָטען און אָנגעפילט ווי פריהער, אַזוי זענען אויך יודען: וויפיעל עס זאָל אין די שלעכטע פינסטערע צייטען פון זיי נישט אָבפאַלען, קומט עס זיי באַלד צו צוריק אין די בעסערע ליכטיגערע צייטען און עס ווערט פון זיי גאָר ניט געמיינדערט.

וויפיעל פון די יודען זענען אומגעקומען אין די שוועריע דוד המלך׳ס צייטען, בשעת די גרויסע פערביטערטע מלחמות, וואָס ער האָט געפיהרט

ווי די רויז וואָרט בעמערקט צווישען אַלע אַרומיגע גראָזען, אַזוי זענען אויך יודען אָנגעזעהן צווישען אַלע אַנדערע פעלקער.

„פון מצרים האָסטו איבערגעפיהרט אַ ווייבשטאָק" — דאָס הייסט דאָס יודישע פאָלק.

אַ ווייבשטאָק האָט אין זיך אַלערליי שטיינגלעך, קלענערע און גרעסערע, און וואָס גרעסער איז דאָס שטיינגעל אַלץ נידריגער האַלט זיך דאָס צו דער ערד; אַזוי איז אויך דאָס יודישע פאָלק: וואָס גרעסער איז אַ יוד אַלץ קלענער האַלט ער זיך פונ׳ם אַנדערען.

אַ ווייבשטאָק ווידער וואָרט די פרוכט זייגע פריהער מיט די פיס געטראָטען, דערנאָך אָבער שפּאַרט עס אָן אויפ׳ן קעניגליכען טיש; אַזוי איז אויך מיט יודען: אין די איצטיגע צייטען זענען זיי פון אַלע זייטען אַרומגערינגעלט מיט שונאים און וואָרען מיט די פיס געטראָטען, עס וואָט אָבער קומען אַ צייט אַז קעניגען וועלען זיך מיט זיי אַרומטראָגען.

אַ ווייבשטאָק קען געווהנליך נישט גוט וואַקסען און פריש בלייבען סיידען ער האָט זיך אָנצושפּאַרען אויף טרוקענע שטעקלעך; דאָס אייגענע איז אויך מיט יודען: דאָס אָנהאַלט זייערס אין לעבען איז נור זכות־אבות — דער זכות פון זייער גרויסע, לאַגג פערשטאַרבענע עלטערען.

ריש־לקיש זאָגט:

דאָס יודישע פאָלק איז אין אַלעמען גענליכען צו אַ ווייבשטאָק: די צווייגלעך פון ווייבשטאָק — דאָס זענען די בעלי־בתים פון פאָלק; די שטיינגלעך טרויבען — די געלעהרטע; די בלעטער — דער פשוט׳ער עולם; די ליידיגע פרענזלעך־ריטלעך — די גאָר פוסטע לייט.

און דערפאַר האָט מען בעפוילען פון ארץ־ישראל קיין בבל: זאָלען די שטיינגלעך טרויבען גאָט בעטען פאַר די בלעטער, וויל אויב נישט די בלעטער, וואָלטען נישט געהאַט קיין קיום די שטיינגלעך.

די טויב ציייכענט זיך אויס מיט איהר שטילקייט און צניעות און איבערגעבענקייט אויך מיט איהר שענעם גאַנג; אַזוי אויך יודען ציייכענען זיך אויס מיט זייער שטילקייט און פרומקייט און געטרייישאפט צו גאָט, אויך מיט זייער שענע געבענ און אויספּיהרונגען.

די טויב, וועלן מען רויבט אפילו פון אונטער איהר אַוועק די יונגע טייבעלעך איהרע דאָך פערלאָזט זי נישט איהר טויבענשלאַק; אַזוי אויך יודען, נאָכדעם אפילו וואָס זייער לאַנד און בית־המקדש זענען חרוב געוואָרען ציהט עס זיי אַלץ אַהין אין זייער אַלטער נעסט.

ווי בוימעל קען זיך נישט אויסמישען מיט אַלע אַנדערע פּליסיגקייטען, אַזוי קענען יודען נישט ווערען איינס מיט אַלע איבעריגע פעלקער.

ווי בוימעל ברענגט ליכט אויף דער וועלט, אַזוי האָבען יודען געבראַכט ליכט דער גאַנצער מענשהייט.

ווי בוימעל שווימט שטענדיג אַרויף אויף וואַסער־פון אויבען, אַזוי זענען יודען גייסטיג העכער איבער אַלע פעלקער.

אוּן ווי בוימעל פליסט שטיל אוּן רויהיג אָהן דעם קלענסטען געַרויש, אַזוי געהען יודען אויף דער וועלט שטיל זייער וועג צווישען די רוישיגע פעלקער, נישט צו לאָזען זיך הערען.

„ווי אַ רויז צווישען דערנער" — אַזוי זענען יודען צווישען פעלקער.

ר׳ חנינא בר־אבא טייטשט־אויס דאָס פערגלייכענישׂ אַזוי:

ווי די רויז וואָס וואַקסט צווישען דערנער — גיט אויף איהר אַ בלאָז אַ צפון־ווינט אוּן בייגט זי איין קיין דרום־זייט, בעקומט זי דאָרט אַ שטאָך פונ׳ם דאָרן; בלאָזט אויף איהר צוריק אַ דרום־ווינט אוּן גיט זי אַ בייג קיין צפון זייט, בעקומט זי דאָרט אַ שטאָך פונ׳ם דאָרן, אוּן וואוהין זי זאָל זיך נישט קעהרען אוּן בייגען, אַלץ שלאָגט זי זיך אָן אינ׳ם דאָרן אוּן קריגט אַלע מאָל אַ שטאָך אין דער זייט — אוּן דאָך בלייבט איהר אוּנבעריהרט הערצעל שטענדיג געוועגדעט אַרויף גלייך צום הימעל. אַזוי אויך יודען צווישען פעלקער: וואוהין דער ווינט זאָל זיי נישט פערטראָגען, אויף ווענען פוּן די אַרומגעי פעלקער זיי זאָלען זיך נישט אָנשפּאַרען, אַלץ קומט זיי אויס צו לייד־ען שווערע בעליידיגונגען אוּן גרויסע צרות אוּן דאָך בלייבט דאָס האַרץ זייערס שטענדיג געוועגדעט אַרויף, צו זייער פאָטער אין הימעל.

ר׳ אָבין טייטשט עס אויס אַזוי:

ווי די רויז — כל זמן עס ברענט די זון בייגט זי אָן איהר קעפיל אוּן ווילקט, קוים פאַלט אויף איהר טוי גלייכט זי זיך אויס אוּן בליהט אַן אויפגעלעבטע ווייטער; אַזוי אויך יודען — כל זמן זיי געהען אין שווערען יאָך פוּן גלות זענען זיי אויס ווי פערוועלקטע אוּן איינגעטריקענטע, קוים פאַלט פוּן זיי דער יאָך אַראָב גלייכען זיי אויס דעם רוקען אוּן ווערען אָבגעפרישט.

ווי די רויז האַלט זיך אויף נור צוליב איהר איידעלען ריח, אַזוי אויך יודען האַלטען זיך אויף דער וועלט נאָר צוליב זייערע איידעלע מדות אוּן גוטע מעשים.

„ריהרט וועֶר אייך אָן — זאָגט דעֶר נביא זכריה צו די יודעֶן — איז ווי עֶר וואָלט אָנגעֶריהרט אין שווארצאַפעֶל פונ׳ם אויג״. דאָס אויג — זאָגט ר׳ שמעון בן אלעזר — איז ביי׳ם מענשען דאָס טיעֶרסטע און דאָס ציטעֶר־דיגסטע פונ׳ם גאַנצען גוף זיינעם. ווייל מען איינעם דעֶרלאַנגען אַ קלאַפ אין קאָפ אָדעֶר אין אַן אַנדעֶרען אבר׳, גיט יענעֶר דאָס עֶרשטע אַ פינטעֶל מיט׳ן אויג און שליסט עֶס. און יודעֶן ביי גאָט זענען ווי דאָס אויג אין קאָפ.

ריש־לקיש זאָגט: קומט אַ צרה אויף דעֶר וועֶלט׳ אָדעֶר עֶס קומט אַ שמחה אויף דעֶר וועֶלט — וועֶר דעֶרפיהלט עֶס די עֶרשטע? — יודען. יודעֶן זענען דאָס האַרץ פון דער וועֶלט.

ווידעֶר זאָגט ריש־לקיש: אַלעֶ מאָל גרייט גאָט צו פאַר יודען די רפואה פריהעֶר פאַר דעֶר מכה.

סימנים פון יודען.

דריי סימנים האָט דאָס יודישע פאָלק: זיי האָבען רחמנות און בושה און טהורען גמילות חסדים — און אַנקלעֶפען זיך אין דעֶר אומה מעֶג נור דעֶר, וואָס האָט אין זיך אָט די דריי סימנים.

ר׳ אחא בר אַבא זאָגט: ס׳איז גאָר נישט צום פאַרשטעֶהן די טבע פון דעֶר דאָזיגעֶר אומה: מאָהנט מען) ביי זיי אויפ׳ן משכן — גיט מען; מאָהנט מען אויפ׳ן עגל — גיט מען אויך.

פערזינדיגטע קינדער.

„קינדעֶר זענט איהר ביי אייעֶר גאָט״ — האָס משה געזאָגט צו יודען.

פיהרט איהר זיך אויף אַקעֶגגען איהם ווי קינדעֶר—זאָגט דעֶרויף ר׳ יהודה —הייסט איהר ביי איהם קינדער׳, אויב נישט—זענט איהר נישט) זיינע קינדעֶר. ר׳ מאיר אָבעֶר זאָגט: קינדעֶר׳, נאַרישע קינדעֶר׳, זינדיגע׳, אומ־טרייע קינדעֶר׳, נאָר פאָרט קינדעֶר. אַ יוד — זאָגט ר׳ אבא — ווי זינדיג עֶר זאָל נישט זיין׳, הייסט אַלץ אַ יוד. ווי זאָגט די וועֶלט: אין דעֶרנעֶר אַ רויז — וועֶרט ניט אויס.

אייגעֶר אַ שונא ישראל האָט אַמאָל געזאָגט רבי חנינא׳ן: איצט אַרומשלעֶפעֶנדיג זיך אין גלות זענט איהר געֶווויס פעֶרשמוצטע און פעֶר־

די טויב וויִ ווייט זי זאָל נישט פֿערפֿליהען פֿון איהר נעסט, געפינט זי אַלץ דעם וועג צוריק; אַזוי אויך יודען, וויִ ווייט זיי זאָלען נישט פֿער־וואָרפֿען וועריען אוּן פֿערוואָגעלט זיין אין פֿרעמדע לענדער — איז באַלד ווי די צייט וועט קומען, וועלען זיי פֿון עק וועלט זיך איילען אוּן פֿלאַ־טערען צוריקפֿליהען צו זיך אַהיים אין אייגען לאַנד אַריין.

די טויב, וועלן זי קומט צופֿליהען צוריק אין איהר טויבענשלאַק, ציהט זי מיט זיך מיט נאָך אַנדערע, פֿרעמדע טויבען; יודען אויך, וועלן זיי וועי־לען אויפגעריכט ווערען, וועלען צושטעהן צו זיי אוּן נאָך זיי זיך נאָכצי־הען פיעל פֿון אַנדערע פֿעלקער.

די טויב ביי׳ם שעכטען ציהט־אויס דאָס העלזעל אוּנטער׳ן חלף אוּן טהוט אַפילו דערביי קיין צאַפֿעל נישט; אַזוי זאָגען אויך יודען גרייט מוסר־נפש צו זיין פאַר זייער גאָט אוּן זייער גלויבען.

די טויב האַלט זיך תּמיד ביי איהר פּאָר, נישט איבערצוגעהן צו קיין אַנדערען; אַזוי האַלטען זיך יודען פֿעסט ביי זייער איינציגען גאָט, קיינמאָל זיך מיט איהם נישט צו שייַדען.

„טייבעלע מיינס, פֿעריאָגטע אין פֿעלזענשפאַלט" — אַזוי וועגדעט זיך גאָט צום יודישען פאָלק מיט ליעבע — „שלויע שלאַנג" רופען דיך די פֿערביסענע שונאים דיינע, אין אַ פינסטערען שפאַלט האָבען זיי דיך פֿער־טריבען. איך אָבער קען דיך ווי פרום אוּן עהרליך דו ביזט, ביי מיר אין די אויגען ביזטו פוּן אייביג אָן אַ שטיל ריין טייבעלע.

יודען אוּן יסורים.

„אַן איילבירטבוים אַ צווייגהאַפטיגער מיט די שענסטע פרוכט בע־ציערט" — אַזוי רופט אָן דער נביא דאָס יודישע פאָלק. פאַר וואָס גראַד אַן איילבירטבוים? ווייל די ביידע, יודען אוּן אָט דער בוים, זענען איינס אויפ׳ן אַנדערען זעהר עהנליך. זעהט דעם איילבירט — אַנדערש גיט ער נישט פוּן זיך אַרויס דאָס אייל סייַדען מען קלאַפט אים פריהער גוט אָן, נאָכדעם מאָלט מען איהם, דערנאָך לעגט מען אויף איהם שווערע שטיינער אוּן גראָבע קלעצער אוּן מען דריקט איהם אָזוי לאַנג ביז מען בעקומט פוּן איהם אַרויס דעם ריינעם לויטערען בוימעל. דאָסגלייכען איז אויך מיט יודען: מען קלאַפט אוּן דריקט זיי, מען טרייבט זיי, מען פייניגט אוּן מען טהוט זיי אָן גערעכטע ליידען — אוּן ערשט דערנאָך קעהרען זיי זיך אום אויסגעליטערטע צו גאָט אוּן בעווייזען זיך פאַר דער וועלט אין זייער גאַנצען שיין.

חלבנה הָאט זעהר אַ שלעכטען ריח. פון דעסטוועגען נעהמט איהם די תורה אַריין צווישען די געווירצען פון די קטורת...

„איהר האָט נישט נאָכגעטהון אייערע אַרומיגע פעלקער" — אַזוי קלאָגט זיך אין אירט דער נביא יחזקאל אויף יודען, אוּן דער זעלבער נביא זאָגט אויך אַן אַנדער אָרט אין זיינע שטראָף־רייד צו יודען: „איהר האָט יאָ נאָך געטהון די פעלקער".

— אויף דעם טאַקי שרייט דער נביא — גיט צו פערשטעהן ר׳ יהושע בן לוי — די בעסערע פון זיי טהוט איהר נישט נאָך — דוקא די ערגערע פון זיי.

אַז דער נביא ישעיה האָט ביים ערשטען אַרויסטריט אויסגעשריגען פאַר גאָט: „איך גיפין זיך צווישען אַ פאָלק מיט אומריינע ליפען", — האָט זיך באַלד אַראָבגעלאָזט איינער פון די שרפים, גענאַפט פונ׳ם מזבח מיט אַ צוואַנג אַ פליהענדיגע קויל און זי צוגעלעגט צום נביא׳ס מויל, דאָס הייסט: פערברענט זאָל ווערען דאָס מויל, וואָס עפענט זיך צו רעדען אויף יודען רכילות!

ר׳ אבהו און ר׳ שמעון בן לקיש זענען אַמאָל דורכריזענדיג אַריינגעקומען אין דער גרויסער שטאָדט קיסריה. רופט זיך אָן ר׳ אבהו: צו וואָס זאָלען מיר אַריינקומען אין אַזאַ קאַנט פון לויטער פושעי ישראל! שפרינגט אַראָפ ר׳ שמעון בן לקיש פונ׳ם עזעל, נעהמט־אָן אַ הויפען זאַמד און פערשטופט איהם דאָס מויל.

— פאַר וואָס איז אַזוי? פרעגט ר׳ אבהו פערוואונדערט.

גאָט וויל נישט ליידען — ענטפערט איהם ר׳ שמעון בן לקיש — אַז מען זאָל אויף זיינע קינדער רכילות רעדען.

ישראל — איין בינדעל.

די תורה הייסט יודען נעהמען אים סכות אַ פראַכט־פרוכט (אתרוג), אַ פאַלמענצווייג (לולב), אַ מירטענצווייג (הדס) און אַ ווייד־ענצווייג (ערבה) אוּן מיט די פיער צוזאַמען פערבונדענע מינים זאָלען אַלע יודען אינאיינעם זיך פרעהען מיט דעם יום־טוב פאַר גאָט.

יודען צווישען זיך זענען אַזוי פערשידען ווי אָט די פיער מינים: דער אתרוג פערמאָגט סיי אַ שמאַרפען טעם סיי אַ ליעבען, איידעלען ריח — אַזוי זענען פאַרהאַן יודען, וואָס פערמאָגען ביידע זאַכען: סיי תורה סיי גוטע מעשים;

די פאַלמענפרוכט (דער טייטעל) האָט אַ זיסען טעם אָהן אַ שום

אומרייניגטע פון קאָפּ ביז פיס; ווי שוין לאַנג האָט דער נביא ירמיה געזאָגט נאָכן חורבן אויף דער יודישער אומה: „איהר אומריינקייט איז ביי איהר אויף די קליידער־זוימען".

— אמת — ענטפֿערט אים ר׳ חנינא — משה רבנו אָבער האָט נאָך פריהער געזאָגט אויף יודן: „גאָט רוהט ביי זיי אינמיטן זייער אומריינ־קייט" — ווי אומריין יודן זאָלן נישט זיין, דאָך רוהט צווישן זיי די שכינה.

בשעת יודן האָבן זיך פֿערזינדיגט מיט׳ן עגל האָט גאָט געזאָגט משה׳ן: „גיה אַראָב (פון באַרג סיני), דיין פֿאָלק האָט זיך שוער פֿער־זינדיגט". און דערנאָך ווען משה האָט תפלה געטהון, אַז גאָט זאָל זיי די זינד מוחל זיין, האָט ער געטענה׳ט: „בעשטראָף נישט שוער דיין פֿאָלק דיין אייגענס... זיי זענען דאָך דיין פֿאָלק דיין אייגענס".

מען דערצעהלט אויף דעם אין ר׳ לוי׳ס נאָמען אַזאַ משל:

אַ רייכער גוט־בעזיצער האָט איבערגעגעבן זיין ווינגאָרטן איינעם אַ פּאַכטער און פלעגט דערפאַר בעקומען אַ געוויסן טייל פון די טרוי־בן, איז אויב דער ווין איז געווען דאָס יאָהר גערָאטן — פלעגט ער זיך מיט איהם קוויטקן און פּאַר יעדן זיך בעריהמען: אַך ווי גוט איז דער ווין פון מיין ווינגאָרטן! איז אָבער אַמאָל דער ווין נישט גערָא־טן פלעגט ער זיך קלאָגן: אַך ווי שלעכט איז דעם פּאַכטער׳ס ווין! רופט זיך אָן דער פּאַכטער: ליעבער האַר! גערָאט דער ווין איז ער דיינער, גערָאט ער נישט איז ער מיינער! ניין, מיין ליעבער האַר, סיי גוט סיי שלעכט, איז ער תמיד אַלץ נישט קיינעמס נאָר דיינער.

דאָס זעלבע איז אויך מיט גאָט און משה׳ן, אַז גאָט האָט זיך משה׳ן בעווויזן און איהם געשיקט אויסלעזן די יודן פון מצרים, האָט ער איהם געזאָגט: „גיה בעפרי מיין פֿאָלק די יודישע קינדער". וויבאַלד אָבער זיי האָבן זיך פֿערזינדיגט מיט׳ן עגל האָט גאָט איהם שוין געזאָגט: „גיה אַראָב, דיין פֿאָלק האָט זיך שוער פֿערזינדיגט". טענה׳ט משה פּאַר גאָט: רבונו של עולם, פֿערזינדיגן זיי זיך זענען זיי מיינע, און אַז זיי זענען גוט און פרום זענען זיי דיינע! ניין, גרויסער גאָט, זינדיגע אָדער פרומע, סיי ווי סיי זענען זיי דיינע — „דיין פֿאָלק דיין אייגענס"...

ר׳ שמעון חסידא פלעגט זאָגן:

—אַ תענית אין אַ עת צרה אויף יודן, וואָס אין איהם בעטייליגן זיך נישט אויך די פושעי ישראל, איז גאָר קיין תענית נישט. דער מין

— וואָס טהוסטו דאָרט אַזוינס? פרעגען אים די חברים מיט גרויס שרעק.

— וואָס גייהט עס אייך אָן? — ענטפערט יענער — איך בויער דאָך אונטער זיך.

— די גאַנצע שיף וועט דאָך איבער דיר איינעם גייהן צו גרונד!

יודישע שונאים אוּן גוטע פריינד.

„טריי זענען — זאָגט שלמה המלך אין משלי — די וואונדער פוּן אַ גוטען פריינד אוּן איבערדריסיג זענען דעם שונא׳ס קושען". ר׳ יונתן זאָגט אויף דעם: די קללה, אַ שטייגער, וואָס דער יודישער נביא אחיה השילוני האָט געשאָלטען, איז בעסער ווי בלעם הרשע׳ס ברכה, אחיה השילוני אין זיינע שטראָף־רייד אויף יודען רופט־אויס: „גאָט וועט שטראָפען יודען אוּן זיי וועלען זיין ווי אַ שילף־רעהריל וואָס וואַקעלט זיך אין וואַסער"; בלעם אין זיינע ברכות אויף יודען גלייכט זיי צו צעדער־בוימער, אַ שילף־רעהריל וואַקסט ביים וואַסער, זיין שטייגעל בעגייט זיך פוּן יאָהר צו יאָהר אוּן זיינע וואָרצלען זענען פיעל, אוּן מעגען בלאָזען אויף איהם די שטאַרקסטעווינטען פוּן דער וועלט — בויגען זיי איהם אַהין אוּן אַהער אָבער זיי ריהרען איהם נישט פוּנ׳ם אָרט; וועריען דיווינטען געשטילט, בלייבט ער ווידער רוהיג אויף זיין אָרט ווי פריהער, אַ צערעריבוים אָבער שטעהט געוועהנטליך נישט ביי וואַסער, זיין שטאַם בעגייט זיך נישט אינגאַנצען אוּן זיינע וואָרצלען זענען נישט פיעל; ווינטען געוועהנליכע ריהרען איהם נישט פוּנ׳סאָרט, נאָר חאַפט זיך אַמאָל אויף אַ שטאַרקער דרום־ווינט, רייסט ער איהם אוּן קעהרט איהם איבער אינגאַנצען.

אוּן נאָך אַ זאַך: דאָס קליינע שילף־רעהריל איז זוכה דערצו, מען זאָל מאַכען דערפוּן אַ פּפּען אוּן מיט דעם שרייבען אַ ספר־תורה.

אַ גאַנצע תוכחה מיט שאַרפע אוּן ביטערע שטראָף־רייד איז יודען אויסגעקומען צו הערען פוּן משה רבנו׳ס מוילי, דאַגעגען האָבען זיי פוּן בלעם׳ן אויסגעהערט פיעל שבחים אוּן ברכות, אייגענטליך וואָלט בעדאַרפט זיין פערקעהרט: משה זאָל זיי לויבען אוּן בענשען, אוּן בלעם זאָל זיי שענדען אוּן שעלטען. נאָר וואָלט זיי בלעם שאַרף געשטראָפט, וואָלטען קעען זיך יודען דערפוּן גאָר נישט געמאַכט: ווייס איך וואָס אַ שונא קעען אויסטראַכטען; אוּן וואָלט זיי ווידער משה רבנו געלויבט, וואָלט עס בייַ

ריח — אַזוי זאָגען פאַרהאַן יודען, וואָס תורה פּערמאָגען זיי, אָבער נישט קיין גוטע מעשים;

דער מירטעֶנצווייג האָט, פּערקעהרט, אַן איידעלען ריח אָהן אַ שום טעם — אַזוי זאָגען פאַרהאַן יודען, וואָס פּערמאָגען גוטע מעשים אָהן אַ ביסעל תורה;

די ערבה אָבער פּערמאָגט איהר אייגענס גאָרנישט, ניט קיין טעם אוּן נישט קיין ריח — אַזוי זאָגען פאַרהאַן יודען, וואָס האָבען ניט קיין תורה אוּן ניט קיין גוטע מעשים.

וואָס־זשע זאָל גאָט טהוּן מיט אַזעלכע — אומבריינגען זיי פּוּן דער וועלט? ניין, זאָגט גאָט — זאָלען נור אַלע פּיער מינים זיך צוזאַמען האַלטען פּעסט אוּן איין בינדעל, וועלען די בעסערע פּון זיי בעשיצען אויף די ערגערע.

אוּן אַלע מאָל וועֶן יודען טהוּען דאָס אוּן פּערבינדען זיך אַלע אינאיינעם אין איין בונד, וועֶרט דער גרויסער נאָמען פּוּן זייער אייניגיגען גאָט דערהויבען אויף דער וועלט.

די גאַנצע מאַכט פּוּן יודען איז נור אין זייער אייניקייט.

אַ גאַנץ בינדעל ריטלעך אַלע אינאיינעם איז קיינער נישט אימשטאַנד מיט אַמאָל צוברעכען, שלעפּט מען אָבער אַרויס פּוּן דאָרט אייניצִיגוויִיז אַ ריטעל נאָך אָ ריטעל, צוברעכט זיי אפילו אַ קליין קינד.

יודען וועלען אַנדערש נישט אויסגעלעזט וועֶרען, ביז זיי וועלען וועֶרען איין פּערבאַנד.

אַלע יודען זאָגען אייניער פּאַר'ן אַנדערען פּערַאַנטוואָרטליך.

ברעכט זיך דורך אַלאָך אין איין שיפּסקאַמער, הייסט דאָס נישט — גלעלעכערט איז אַ שיפּסקאַמער, נאָר די שיף איז גלעלעכערט.

„צושפרייטע שעפּעלעך זאָגען יודען" — אַזוי ווי די שעפּעלעך, ווי נאָר איינ'ס פּוּן זיי וועֶרט גלפלאָגט, דערפּיהלען עס אַלע איבערִיגע, אַזוי זאָגען אויך יודען, פּערזינדיגט זיך אייניער פּוּן זיי, דערלאַנגט עס אַלעמען — „איינער זינדיגט אוּן דער צאָרן איז אויף דעם גאַנצען כלל".

— עס קומט אויס — זאָגט אויף דעם ר' שמעון בן יוחאי — ווי יענע וואָס רייזען אין מיטען ים אויף אַ שיף. נעמט איינער אַן עקבויער אוּן הויבט־אָן אוּנטער זיך צו בויערען.

„די גענג פון די פעלקער ניט לעֶרנט זיך אָפּ,
פֿאַר די צייכען אין הימל נישט שרעקט זיך;
זאָלען זיך שרעקען די פעלקער פֿאַר זיי,
דען די איינגלויבענישען פון די פעלקער זענען נאריש".

אַז עס טרעפט אַ לקוי־חמה (זונפינסטערניש) ווערט עס אָנגענומען אַלס אַ שלעכטער סימן פֿאַר דער גאַנצער וועלט. עס קומט עפּעס אויס ווי אַ קעניג וואָס האָט געמאַכט פֿאַר זיינע לייט אַ גרויסען מאָהלצייט ביי זיך אין פּאַלאַץ און האָט לכבוד זיי געהיסען אָנצינדען דאָס שענסטע אין העלסטע ליכט. איז ער אויף זיי פֿאַר עפּיס אויפגעבראַכט געוואָרען, גיט ער אַ געשריי זיין דינער: נעהם־צו פון זיי דאָס ליכט און לאָז זיי זיצען אין דער פינסטער!

ר׳ מאיר זאָגט: די ערשטע וואָס נעהמען עס אָן פֿאַר זיך פֿאַר אַ שלעכטען סימן זענען די יודען, ווייל אַזוי זענען זיי שוין געווענהנט, אַז וואָס עפּיס אַ שלאַק טרעפט דאָס זיי צום ערשטען. בעווייזט זיך אין חדר דער רבי מיט׳ן קאַנטשיק אין דער האַנד — ווער פון די תלמידים גיט דער ערשטער אַ ציטער? דער וואָס חאַפּט שמיץ אַלע טאָג.

יודען אָבער, קוים נאָר זיי טהוען גאָט׳ס ווילען, האָבען זיי פֿאַר די אַלע צייכענס און סימנים זיך גארניט וואָס צו שרעקען — זאָלען זיך דערפֿאַר שרעקען די, ווען כע זענען איינגעגלויבט אין זייער נאַרישקייטען.

אויף יודען האָט דאָס מזל קיין שליטה נישט.

אין ירמיהו׳ס צייטען האָבען יודען שוין געהאַלטען דערביי, זיי זאָלען זיך אָבלערנען פון די בבל׳ער גענג און אָננעהמען פֿאַר אַן אמת דאָס גלויבען פון די שטערנזעהער אין דעם כוח פון די מזלות — האָט זיי דער נביא אין גאָט׳ס נאָמען געוואָהרענט דערפון מיט יענע ווערטער:

פֿאַר די צייכען פון הימל נישט שרעקט זיך,
זאָלען זיך שרעקען די פעלקער פֿאַר זיי,

אַמאָל האָט שוין געהאַלטען דערביי אייער פאָטער אברהם — האָב איך איהם אויך נישט דערלאָזט. בשעת איך האָב איהם צוגעזאָגט אויף דער עלטער אַ זוהן, האָט ער פֿאַר מיר געטענה׳ט: „מיר איז דאָך אָבער פון דיר קיין קינד נישט בעשטימט" — דאָס מזל שטעכט מיר די אויגען אוין זאָגט: „אַברהם, דיר איז נישט בעשערט קיין קינד האָבען". האָב איך איהם באַלד אין גאַס אַרויסגעפיהרט, אָנגעוויזען איהם אויף די שטערען־ווענען אין הימל אוין געזאָגט: „אברהם, וואַרף־אַוועק דיין שטערנזעהעריי, אַ נביא ביסטו אָבער נישט קיין אַסטראָלאָג!"

די גויים קיין שום וועֶרטה ניט געהאַט: מילא, וואָס זייַער אַן אייגענֶער גוטער פריינד לויבט! אוּן דערפאַר איז ביי גאָט געֶבליבֶּן, אַז בעֶנשען זאָל זיי דער שונא בלעם אוּן שטראָפֶען זאָל זיי דער גוטער פריינד משה, וועֶלֶן ביידע, סיי די ברכות סיי די תוכחות, האָבֶּן אוּיף אַזאַ אופן מעֶהר האַפט אוּן קראַפט.

אַ געֶרויש פוּן פיעלע פעֶלקעֶר
אַ ליאַרם ווי פוּן אויפגעֶברויזטע מעֶערען — — —
אוּן בייזע מענשען ווי אַ ים
אַן אויפגעֶרעגטער בלייבֶּן אַלץ נישט רוהיג.
אוּן וואַלֶן שמויגע אוּן טריבע
שנעל יאָגען זיך ווי ווילדע איינע נאָך דעם צווייטען
אוּן טראָגען האַסטיג זיך צום ברעג —

די יודישע שונאים זענען ווי די וואַלֶן פוּן אַ שטורעמדיגען ים: דער ים, אַז עֶר צושפיעלט זיך, הויבט זיך אויף פוּן איהם אַ ווילדער וואַל, לויפט לויפט מיט צאָרן אוּן מיט שוים, גיט זיך ראַש אַלאָז צום ברעג: אָט נעֶהם איך אוּן פעֶרפלייך די וועֶלט! — ווי נור עֶס שלאָגט זיך אָבעֶר אָן אין דעם זאַמד, בלייבט עֶר באַלד אין אָהנמאַכט אוּן פאַלט־אָב צוריק, וואָלט דאַכט זיך אַ צווייטער זיך בעֶדאַרפט אַראָבנעֶהמען — אוּן האָט אויך דעם זעֶל־בען סוף.

דאָסזעֶלבע איז אויך מיט די יודישע שונאים: קומט פרעה אוּן פאַלט־אָן מיט זיין בייזער מאַכט אויף יודען — האָט עֶר געֶהאַט די רעכטע מפלה אוּן וועֶרט פעֶרזונקען אין ים, עֶר מיט זיין גאַנצען חיל. וואָלט דאַכט זיך פרעה בעֶדאַרפט דיענען עמלק'ן פאַר אַ ביישפיל, איז ניין: יודען האָבֶּן זיך נור געֶלאָזט ווייטער אין וועג — „ויבוא עמלק", עמלק בעֶפאַלט — אוּן בעֶקומט אויך די מפלה. וואָלטען זיך איצט בעֶדאַרפט סיחון אוּן עוג אַוודאי אַראָבנעֶהמען אַ מוסר — קוקען זיי נישט אויף קיין זאַך אוּן געֶהען אויך איינער נאָך דעם אַנדעֶרען אַרויס געגען יודען — אוּן בעֶקומען, פעֶרשטעֶהט זיך, דעם פינסטעֶרען סוף, וואָס אַלע פריהעֶר־דיגע. אוּן דאָס אייגענע איז אויך געוועֶן דעֶרנאָך מיט בלק'ן אוּן מיט אַלע אַנדעֶרע יודישע שונאים נאָך איהם.

יודען אוּן דאָס מזל.

אין איינעֶר פוּן זייגע נבואות זאָגט דער נביא ירמיהו צו די יודען אין גאָט'ס נאָמען:

וואָס קען מען מאַכען מיט'ן יודישען גאָט, אַז ער לאָזט זיך איבער־קויפען מיט אַ האַלבען לאַבען ברויט!

יודען — אַן אייביג פאָלק.

„ווי די פיער ווינטען פון דער וועלט — זאָגט דער נביא זכריה צו יודען אין גאָט'ס נאָמען — אַזוי האָב איך אייך אומעדום פערשפרייט". ווי די וועלט קען נישט אויסקומען אָהן ווינטען, אַזוי קען זי נישט אויסקומען אָהן דעם יודישען פאָלק. יודען טראָגען־אַריין בעוועגונג אין דער וועלט.

„האָב ניט קיין פוּרכט, מיין קנעכט יעקב!" — זאָגט גאָט צו יודען. יעקב אבינו, אַנטלויפענדיג פון דער היים אין דער פרעמד, האָט אויפ'ן וועג געזעהן אַ חלום ווי אויף אַ לייטער געהען מלאכים אַרויף און אַראָב. דאָס האָט אים גאָט בעוויזען, איינעם נאָכ'ן אַנדערען, די הימלישע שרים פון אַלע גרעסטע קענגרייכען, וואָס וועלען קומען אויף דער וועלט. דער שר פון בבל, פון מדי און פון יון הויבען זיך אויף פריהער ביז דער העכסטער מדרגה פון גרויסקייט און מאַכט און נאָכדעם פאַלען זיי אַראָפ ביז צום גרונד, נישט צו האָבען שוין מעהר קיין תקומה.

— זעהסטו — זאָגט איהם גאָט — אָט ווי די שרים וועסטו אויך אַמאָל זיך אויפהויבען גאַנץ הויך.

— רבונו של עולם! — רופט־אויס יעקב דערשראָקען — וועל איך אפשר אויך ווי זיי אַראָפפאַלען דערנאָך און אינגאַנצען פערלוירען געהן?

—דו, מיין קנעכט יעקב—זאָגט אים גאָט—„האָב קיין פוּרכט נישט", נאָכדעם ווי דו וועסט זיך אויפהויבען וועסטו שוין קיינמאָל נישט פאַלען.

„איך גאָט — זאָגט דער נביא ישעיהו אין גאָט'ס נאָמען — האָב נישטווידערהאָלט" — פון איין קלאַפ מיינעם קומט־אום אַ פאָלק און איך דאַרף שוין נישט ווידערהאָלען; „און איהר, יעקב'ס קינדער, זענט נישט אומגעקומען" — אַלע פיילען מיינע אין אייך געצייעלטע וועלען זיך אויס־לאָזען, איהר אָבער וועט זיך נ י ט אויסלאָזען. אַזוי לאָזט אַרויס אַ גבור אַלע זיינע פיילען אין אַ מעכטיגען שטאַם פון אַן אַלטען שטאַרקען דעמב. די פיילען לאָזען זיך אויס, און דער שטאַם בלייבט פעסט ווי פריהער אויף זיין אָרט.

„צו אַ סאַפּפיר־שטיין זענען יודען געגליכען" — זאָגט ירמיהו אין זיינע קינות. עס מאַכט זיך אַ טייערער סאַפּפיר־שטיין, וואָס מען לעגט

אינ׳ם נאָמען פון ר׳ יוחנן זאָגט מען, אַז גאָט האָט אויפגעהויבען אברהמ׳ן העכער פון דער הימעלס־ספערע און איהם אַזוי גענאָגט: קוק פון אויבען אַראָפ אויף די שטערן. וועט ס׳איז אונטער דעם מזל, דער זאָל פאַר איהם מורא האָבען; דו, וואָס דו ביסט איבער איהם, גלעך אַקעגען איהם מיט אַן אויפגעהויבענעם קאָפּ.

ר׳ חנינא׳ס צוויי תלמידים זענען אַמאָל אַרויסגעגאַנגען פון שטאָדט אין דערבייאיגען וועלדיל אַריין אָנהאַקען פאַר זיך האָלץ. בעמערקט זיי ביים אַרויסגאַנג איינער אַן אַסטראָלאָג, זאָגט ער צו די מענשען וואָס שטעהען דאָרט: ווי איך זעה־אַרויס, וועלען אָט די צוויי שוין צוריק לעבעדיגע נישט קומען, זיי וועט דאָרט אַ ביס טהון אַ גיפטיגע שלאַנג.

ווי נור די צוויי זענען אַרויס פון שטאָדט, בעגעגענען זיי אַן אַלטען מאַן אַ שטאַרק פערשמאַכטען:

— האָט אין מיר אַ מצוה — בעט זיך ביי זיי פער׳חלש׳ט דער אַלטער מאַן — שוין דריי טעג אַז איך האָב נישט געהאַט אין מיין מויל.

נעהמען זיי באַלד אַרויס דעם איינציגען לאַבען ברויט, וואָס זיי האָבען געהאַט מיט זיך, ברעכען־אָב פון דעם אַ האַלבען און גיבען דעם אַלטען. עסט ער אָב און ווינשעווט זיי צו: „גאָט זאָל אייך אַזוי דערהאַלטען ביי׳ם לעבען ווי איהר האָט מיך דערהאַלטען״

נאָכדעם זענען זיי אַוועק אין וואַלד, אָנגעהאַקט האָלץ און קעהרען זיך אום אין שטאָדט בשלום. וועגדען זיך צום אַסטראָלאָג די מענשען וואָס האָבען פריהער געהערט זיינע ווערטער:

זעהסטו — זאָגען זיי איהם — ווי דו האָסט געטראָפען? וואו זענען דיינע ווערטער, אַז די לייט וועלען נישט קומען צוריק קיין לעבעדיגע?

— טאַקי אַ חידוש! — ענטפערט דער אַסטראָלאָג—אָדער איך האָב דאָס מאָל אַ טעות געהאַט, אָדער די אַסטראָלאָגיע לייגט! פון דעסטוועגען לאָמיר געהן זעהן וואָס טהוט זיך ביי זיי דאָרט אין די בינדלעך האָלץ.

זוכט מען און מען געפינט אין איין בינדעל איין העלפט פון אַן איבערגעהאַקטער שלאַנג און די צווייטע העלפט אין צווייטען בינדעל. בלייבט דער עולם שטעהן פערגאַפט.

— וואָס פאַר אַ גוטע זאַך האָט איהר היינט געטהון, וואָס אייך איז געשעהן אַזאַ גרויסער נס? — פרעגט מען ביי ר׳ חנינא׳ס צוויי תלמידים.

דערצעהלען זיי די מעשה מיט׳ן אַלטען אָרימאַן.

רופט זיך אָן דער אַסטראָלאָג:

לעָנג ביי״ם שניט זאָגן). שכחה (דאָס פּערגעסענעם גאָרנ אין פּעלד). פּאה (דאָס פּאַס זאָגן אין עק פּעלד) און מעשר עני (אַ צעהנטעל פון דער אָבגעשניטענער תבואה). וויטער ערקלערט מען איהם די שוערע שטראָף וואָס עד נעמט אויף זיך פּאַר איבערטרעטן די מצוות. „וויסען זאָלסטו — זאָגט מען איהם — אַז ביז איצט האָסטו געמאָגט עסען חלב, נישט היטען שבת, און ס׳איז דיר דערפּאַר גאָרנישט געקומען; פון איצט אָן אָבער עסטו חלב — קומט דיר כרת, פּערשטערסטו שבת — ביזטו חייב מיתה. און פון דער אַנדערער זייט דערצעהלט מען איהם אויך דאָס גרויסען לוין, וואָס איהם ערוואַרטעט פּאַר׳ן אָבהיטען מצוות. „וויסען זאָלסטו — זאָגט מען איהם — אַז יענע וועלט איז אָנגעגריים נאָר פּאַר גוטע און פרומע, יודען אויף ד ע ר וועלט אָבער קענען נישט אויפנעהמען צופיעל גוטס און ניט צופיעל שלעכטס.

אויף אַזא אַרט דאַרף מען איבערערעדען פריהער מיט׳ן גר; מען טאָר אָבער נישט איבערחאַפען די מאָס און נישט צופיעל איהם אָבשרעקען.

אָהן זכות אבות.

רבה בר רב הונא האָט געזאָגט: יודען געבוירענע האָבען אַקעגען גרים אַ גרויסע מעלה: אויף יודישע קינדער ווערט געזאָגט: „איך בין זיי געווארען אַ גאָט און זיי מיר אַ פאָלק״, גאָט זיערער, הייסט עס, האָט זיך מיט זיי פערבונדען פון אייביגע יאָהרען אָן, נאָך איידער זיי האָבען זיך אַליין דערקענט. וועגען די אָבער וואָס נעהמען־אָן יודישקייט וועָרט געזאָגט: „איהר, וואָס האָט מוטה געהאַט זיך צו מיר דערנעהנטערען, וועט איהר מיר ווערען אַ פאָלק און איך אייך אַ גאָט״ פריהער, הייסט עס האָ־בען זיי זיך דערקענט אַלס פאָלק און ערשט שפּעטער האָבען זיי זיך בעהעפט אין גאָט.

אַ גר — זאָגט אַן אַנדערער — האָט נישט קיין גרייטע זכות אבות, און אויף איהם איז געזאָגט געווארען: „יגיע כפיך כי תאכל״ — דו גע־ניסט די מיה פון דיינע אייגענע העגד.

דריי מינים גרים.

דריי מינים זענען פאַרהאַן גרים:

איינער נעהמט אָן יודישקייט דערפאַר וואָס ס׳איז איהם געפעלען געווארען דאָס יודישע הויז מיט זיינע שבת׳דיגע און יום־טוב׳דיגע מאכלים, אַ יודיש שטיקעל פיש, אַ כשר שטיקעל פלייש א. ד. ג. — מאַכט ער זיך אַ האַרץ און ווערט אַ יוד.

איהם אַוועק אויף אַ אייזערנעם קלאָץ אוּן מען קלאַפּט אויף איהם מיט אַ האַמער, וועלכער דאָ קלאָץ צושפאָלטעט, דאָ האַמער צובראָכען — אוּן דאָ סאַפּפיר־שטיין בלייבט גאַנץ.

יודען זענען פיעל מאָל ווידער געגליכען צו שטוּב פון דער ערד. ווי די שטוּב פון דער ערד איז צעשפּרייט אויף דער גאַנצער וועלט — אַזוי זענען אויך יודען; אוּן ווי דער שטוּב פון דער ערד וועלכער געטראָטען אוּנטער יעדעמס פיס אוּן לעבט אַלץ איבער — אַזוי זענען אויך יודען: אַלע פעלקער, וואָס טרעטען יודען מיט די פיס, קומען־אוּם אוּן יודען בלייבען.

„אַ דור גייהט־אַוועק, אַ דור קומט־אָן — זאָגט שלמה אין קוהלת — אוּן די ערד בלייבט שטאָהן אייביג".

אַראָבּ אַ דור, אַרויף אַ דור; אַרויס אַ קעניגרייך, אַריין אַ קעניג־רייך; אַ גזירה אויס, אַ גזירה איין — אוּן דאָס יודיש פאָלק קומט אַלץ איבער אוּן בלייבט ווי די ערד שטאָהן. גאָט האָט די יודען נישט פערלאָזט אוּן וועט זיי נישט פערלאָזען, זיי זענען ביז אַהער נישט אומגעקומען אוּן וועלען אויך וויטער נישט אומקומען. „איך גאָט האָב זיך נישט געענדערט" — אוּן וועל זיך נישט ענדערען; אוּן איהר, יעקב'ס קינדער, זענט נישט אומגעקומען — אוּן וועט נישט אומקומען. „קוים זענט איהר בעי־העפט אין אייער אייבּיגען גאָט, לעבט איהר אַלע אייביג".

דאָס אויפנעהמען אַ גר.

אַ גר, אַ צוגעשטאַנענער פון דער פרעמד, איז שעדליך פאַר'ן יודישען פאָלק ווי אַן אָנווואוסק צום גוף.

קומט אַ גר היינטיגע צייטען אָננעהמען יודישקייט דאַרף מען זיך פריהער פרובּען איהם דערפון אָברעדען: „וואָס האָסטו אַזוינס ביי אונז דערזעהן — זאָגט מען איהם — וואָס דיר האָט זיך פעראוואָלט אָננעהמען יודישקייט? ווייסטו דען נישט ווי יודען זענען היינטיגע צייטען פערוואָלגט, גייאָגט אוּן גיפלאָגט, פול מיט צרות אוּן ליידען פון אַלע זייטען? אויב עך ענטפערט דערויף: „איך ווייס דאָס, אוּן דאָך הלוואי זאָל איך האָבּען די זכיה" — נעהמט מען איהם גלייך אויף אוּן מען עראַלטערט איהם אַ טייל פון די לייכטערע מצוות אוּן אַ טייל פון די האַרבּע־רע, אויסער דעם ערקלערט מען איהם נאָך, וואָס אַ יוד איז מחויב צו טהון פאַר אָרימע לייט, מען מוז זיי אַוועקשענקען דעם לקט (די אָבּגעפאַ־

ווי צו אַלע זיינע שאָף. פרעגט מען איהם: וואָס קעכעלסטו אַזוי דעם אָנגעקומענעם הירש מעהר ווי דיינע אייגענע שאָף? ענטפערט ער: וויפיעל האָבען מיר די שאָף אָפגעקאָסט מיה, ארויסלאָזען זיי אַלע אין דער פריה, אַריינגעהמען זיי אַלע פאַר נאַכט, זוכען פאַר זיי אַלע מאָל פרישע גראָז, פיהרען זיי צום טייך, היטען זיי פאַר ווילדע חיות — ביז איך האָב זיי דערצויגען; און אָט דער הירש, גאָר אַ ווילד־פרעמדער, אויסגעוואַקסען אין מדבר און ווַאלד, איז אַליין פון זיך געקומען און צוגעשטאַנען צו די שאָף — איז ער נישט ווערטה מען זאָל איהם קעכלעכען?

אַזוי זאָגט גאָט ברוך־הוא: וויפיעל מיה האָבען מיר מיינע יודען אָבגעקאָסט: זיי ארויסגעפיהרט פון מצרים, בעלויכטעט פאַר זיי דעם וועג מיט מיין פייערזייל, געשפייזט זיי מיט מן, געבראַכט זיי צופליהען וואַכטלעכ, אַ ברונען וואַסער זיי צוגעשטעלט אין דער וויסטעניש, בעשיצט זיי פון אַלע זייטען מיט מיינע פראַכט־וואָלקענס — ביז זיי האָבען אויף זיך מקבל געווען מיין תורה; און דאָ קומט איינער אַ פרעמדער פון זיך אין לעהעפט זיך אין מיר — זאָל ער נישט זיין חשוב בייי מיר וויי אַ יוד אין וויי אַ לוי?

בעריהמטע גרים.

I

פיעל פון די פאַרנעהמע און געלעהרטע גריכען אין די צייטען פון בית שני האָבען זיך בעקאַנט מיט דער יודישער תורה אין איהר גריכישער איבערזעצונג און דורך דעם זיך דערנעהענט אָדער אינגאַנצען איבערגעגאַנגען צו יודישקייט.

איבער דעם אָננעהמען יודישקייט פון אייניגע אַזעלכע גרים, ווערט דערצעהלט אַזוי:

די צוויי זיהן פון דעם קעניג תלמי (פטאָלאָמעאוס), מונבז און איזטס, זענען אַמאָל געזעסען און צוזאַמען געלייענט אין דער יודישער תורה דעם ספר בראשית. געקומען צום פסוק „איהר זאָלט בעשניידען די פאָרהויט אין אייער לייב", האָט זיך יעדער פון זיי אומגעקהרט מיט פנים צו דער וואַנד און שטיל פאַר זיך געווויינט. באַלד נאָכדעם האָבען זיך ביידע בעשניטען, ניט ווייסנדיג אייגער פונ׳ם אַנדערען.

אין אַ צייט שפעטער זיצען ביידע ברידער ווידער צוזאַמען און לייענען דעם ספר בראשית. געקומען צום זעלבען פסוק, קוקען זיי זיך ביידע איבער און איינער רופט זיך אָן: וועה מיר אויף דיר, ברודער מיינער! זאָגט דער צווייטער: ניט דיר אויף מיר, נאָר מיר אויף דיר

אויף אַזאַ גר האָט אָנגעזאָגט די יודען: קינדער מיינע, ווי דער האָט ליעב בעקומען דאָס יודישע הויז, אַזוי וויזט איהר איהם ארויס ליעבע — „ליעבט דעם גר".

אַן אַנדערער ווידער נעהמט־אָן יודישקייט ווי אַמאָל שכם, חמור'ס זוהן, ווייל ער האָט שטאַרק ליעב בעקומען אַ יודישע פרוי, אין אַז מען ווייל זי איהם נישט געבען ביז ער ווערען אַ יוד, גיט ער זיך אונטער אין ווערט אַ יוד.

אויף אַזאַ גר האָט אָנגעזאָגט די יודען: קינדער מיינע, אָט דער זוכט ביי אייך רוה פאַר זיין האַרץ, גיט איהם די רוה — „סער שאַפט נישט קיין ליידען דעם גר".

ס'איז אָבער אויך פאַרהאַן אַן אמת'ער גר, ווי אברהם אָבינו, נאָכ־דעם וואָס ער האָט אויסגעפרובט די גלויבענס פון אַלע פעלקער, איז ער דערגאַנגען, אַז דאָס יודישקייט שטעהט זעהר גרויס ביי יעדען אין די אי־גען און דערפאַר איז ביי איהם געבליבען: „איך ווער ווערען אַ יוד אין אויך ארונטער אונטער די פליגעל פון דער שכינה".

אויף אַזעלכע האָט גאָט געזאָגט: „איך ווער ווי אָבגעבען אין מיין הויז און אין מיינע מויערען אַ בכבוד־יגען פלאַץ".

„דעם גר פערשאַף נישט קיין ליידען" — אַזוי האָט די תורה אין פיעל ערטער אָנגעזאָגט די יודען — בעליידיג איהם נישט אפילו מיט ווערטער. טאַרסט איהם נישט זאָגען: ערשט נעכטען ביזטו גערוקן אַ בלמ־ניק און דער חזיר שמעקט דיר נאָך ביז איצט פון פיסק ארויס...

דער צוגעשטאַנענער הירש.

„דעם מעשר (אַ צעהנטעל) פון דיין תבואה — האָט גאָט אָנגע־זאָגט די יודען דורך משהן — זאָלסטו אַוועקלעגען פאַרן לוי אין פאַרן גר". רופט־אויס משה פערוואונדערט: וואָס אַ גר איז ביי דיר גלייך ווי דער לוי?

— ניין — זאָגט איהם גאָט — ער איז נאָך אין מיינע אויגען חשוב־ער, ווייל ער איז געקומען צו מיין גלויבען מיט זיין אייגענעם ווילען.

עס קומט־אויס ווי יענער פאַסטוך וואָס האָט זיך אַריבערגעפיהרט מיט זייגע שאָף אין דער מדבר. איינמאָל איז געקומען פון ערגיץ אַ הירש און איז צוגעשטאַנען צו די שאָף און צווישען זיי זיך אויסגעהאַלטען. האָט זיך דער פאַסטוך מי טאיהם זעהר אָבגעגעבען, איהם אונטערגעמאַכען עסען און טרינקען אין דער צייט און איהם ארויסגעווינען ליבע מקהר

— דאָך, וואָס ביזטו אַזוי פונ׳ם פנים אַראָב?

— איך האָב געלערנט די יודישע תורה — ענטפערט ער איהם — און דערצו נאָך זיך געלאָזט בעשניידען.

— וואָס זאָגסטו? — שרייט־אויס אַדריאַנוס אין צאָרן — ווי פאַלסטו אויס אַזוינס צו טהון?

— דו אַליין האָסט מיר דאָס געראַטהען, האָב איך דיך געפאָלגט.

— ווי, ווען? — שטוינט אַדריאַנוס נאָך מעהר.

— געדענקסט, ווען איך האָב דיר דערצעהלט אַז איך לאָז זיך אַווען אויף דער וועלט האַנדלען, האָסטו מיר אַליין אַן עצה געגעבען מיט די ווערטער: „טרעפט זיך דיר אַ מין סחורה וואָס איז שטאַרק געפאַלען ביז צו דער ערד, זאָלסטו זיך באַלד אין איהר אָנחאַפען, ווייל זי וועט שפּעטער גיוויס שטייגען״. מוז איך דיר זאָגען, אַז פון אַלע פעלקער וואָס איך האָב איבערגעזעהן אויף דער וועלט, שטעהט נישט איינס אַזוי נידעריג ביז צו דער ערד ווי דאָס יודישע פאָלק; האָב איך, לויט דיין ראַטה אין זיי זיך אָנגעחאפט, ווייל זיי וועלען געווינס דערהויבט ווערען, און אַזוי האָט לאַנג אויף זיי פאַראויסגעזאָגט זייער נביא ישעיה:

„אַזוי זאָגט גאָט
דער אויסלעזער, דער הייליגער ישראל׳ס:
דו, דער פערַאַכטטער פון יעדער זעל,
דער העסליכסטער פון יעדען פאָלק,
דער קנעכט ביי הערשער,
זעלבסט קעניגען ביים זעהן דיך — וועלען אויפשטאָהן
און הערען וועלען זיך צו דיר בוקען״...

שען אַנטלאָפען!

אַז בלעם האָט בעמערקט אין דער מדבר קיני׳ס שטאַם, וואָס איז צו יודען צוגעשטאַנען, האָט ער איבער איהם אַזוי געזאָגט:

„פעסט איז דיין זיץ־פלאַץ
אין פעלו האָסטו דיין נעסט געמאַכט״.

ס׳קומט אויס ווי יענס פויגעלע, וואָס איז אַנטלאָפען פונ׳ם יעגער, זיך געדרעהט אַהין און אַהער, איבערגעפלויגען פון איין אָרט אויפ׳ן אַנדערען — ביז ס׳איז צום סוף אַרויפגעפלויגען אויף דער האַנד פון אַ קעניגליכען מאַנומענט־בילד און דאָרט שטעהן געבליבען, דערזעהן דאָס, רופט־אויס דער יעגער: ווי שען און קלוג זיין איצטיג אַנטלויף אַהער!

איז וועה! — אוּן ביידע האָבען אויפגעדעקט איינעָר פאַר׳ן אַנדערען דעם סוד זייערען.

דערוואוסט זיך דערפוּן זייער מוטער העלענאַ, האָט זי מורא טאָמער דערגעהט עס צום פאָטער אוּן די קינדער וועלען שוועָר בעשטראָפט ווער׳ן, קומט זי אוּן זאָגט איהם אַזוי:

— ס׳האָט זיך עפּיס געמאַכט ביי די קינדער אויפ׳ן לייב אַ געשווויר, האָט דער דאָקטאָר געהייסען, ניט אַנדערש נאָר זיי זאָלען זיך בעשניידען. — זאָלען זיי — זאָגט דער פאָטער.

II

עקילס, דער זוהן פוּנ׳ם קיסר אדריאַנוס׳עס אַ שוועסטער, האָט געוואָלט זיך מגייר זיין. האָט ער זיך אָבער געפּאָרכטען עס צו טהוּן פאַר זיין פעטער אַדריאַנוס. קומט ער אינמאָל אַריין צום קיסר אוּן זאָגט איהם: ביי מיר איז געבליבען מאַכען מסחר. רופט זיך אָן צו איהם דער קיסר: אפשר פעהלט דיר אויס דערוויף גאָלד אוּן זילבער, זענען פאַר דיר אָפּען אַלע מיינע שאַצקאַמער, נעמהם זיך וויפיעל דו דאַרפסט.

— ניין — זאָגט איהם עקילס — איידער איך לאָז זיך אין דער וועלט צו טהוּן מסחר רעכען איך פאַר גלייך מיט דיר זיך צו בעראַטהעוען.

זאָגט איהם אַדריאַנוס: דעם כלל זאָלסטו האָבען — טרעפט זיך דיר אַ מין סחורה וואָס איז שטאַרק געפאַלען ביז צו דער ערד, זאָלסטו זיך באַלד אין איהר אָנהאַפען, ווייל זי וועט שפּעטער געווים שטייגען אוּן וועסט ביי דעם שׂהן פערדיענען.

לאָזט זיך עקילס אַוועק אין ארץ־ישׂראל אוּן נעהמט זיך דאָרט צו דער יודישער תורה אוּן לערנט טאָג אוּן נאַכט. בעגעגענען איהם אַמאָל זיינע בעקאַנטע יודישע געלעהרטע ר׳ אליעזר אוּן ר׳ יהושע, בעמערקען זיי ווי ער זעהט־אויס שלעכט, זאָגען זיי איינער צום אַנדערען: אַפּנים עקילס לערנט די תורה גאַנץ געטרייי. הויבען זיי אָן מיט איהם צו שמועסען אין תורה, האָט ער זיי פערוואָרפען מיט פערשידענע שאלות. ער האָט אַלץ אָבגעפרעגט אוּן זיי איהם אָבגעענטפערט.

אין אַ צייט אַרום קומט עקילס ווידער צו זיין פעטער אַדריאַנוס, פרעגט איהם אַדריאַנוס: עקילס, וואָס זעהסטו אַזוי אויס שלעכט? ווייזט אויס, דו האָסט געמאַכט שלעכטע געשעפטען, אוּן אפשר, זאָג מיר, האָט דיך עמיצער שטאַרק בעליידיגט?

— ניין — ענטפערט ער — אַז איך האָב דיך פאַר אַ פעטער, ווער וועט זיך וואַגען מיך עפּיס בעליידיגען?

— קטיעא בר שלום אז בעוואָרעָנט מיט׳ן אייביגען לעבען!
אוּן וואָן רבי פלעגט העָרען רעדען פון דעָר מעשה פלעגט עָר דערביי זאָגען מיט טרעָהרען:
— איינעָר גיווינט דאָס אייביגע לעבען אין איין רגע; אַן אַנדערען קומט עס אָן מיט פיעליאָהריגער מיה!...

דריי לעגיאָנען גרים.

דעָר בעוואוסטער אונקלוס בר קלונימוס האָט זיך מגייר געווען. שיקט דעָר רוימישער קיסר זיינעם אַ לעגיאָן איהם צו נעהמען אין געפענגעניש. האָט אונקלוס געזומען שמועסען מיט זיי פון דעָר יודישער תורה אוּן זיי אַזוי לאַנג אייגנגעָרעדט ביז זיי האָבען זיך אויך מגייר געווען.

שיקט דעָר קיסר אַ צווייטען לעגיאָן אוּן זאָגט זיי אָן: נישט דעָר־ווענען זאָלט איהר זיך מיט איהם אַריין אין אַ שמועס! ווי זיי האָבען אונקלוס געפאַנגען אוּן זיך געלאָזט מיט איהם געהן, זאָגט עָר זיי:

העָרט, איך וועל אייך זאָגען עפּיס אַ זאַך גלאַט אַזוי זיך: לויט דעם געוועהנליכען צערמאָניאַל, טראָגט דעָר, נידריגער הויפטבעאַמטער דעם פאַקעל פאָראויס דעם העכסטען פון זיך — דעָר ניפיוער פאַר־ן אַפּיפיור, דעָר אַפּיפיור פאַר־ן דוכס, דעָר דוכס פאַר־ן הגמון, דעָר הגמון פאַר־ן קיסר, דעָר קיסר אַליין אָבער פאַר וועמען האָט צו טראָגען?

— פאַר קיינעם נישט — עָנטפערען זיי.

— אוּן דעָר יודישער גאָט — זאָגט עָר זיי — טראָגט דעם פאַקעל זיינעם פאָראויס זיין ליעב פאָלק ישראל, ווי עס ווערט דערצעהלט אין דעָר תורה: „גאָט איז געגאַנגען פאָראויס זיי בייטאָג מיט׳ן וואָלקען זייל אוּן ביינאַכט מיט׳ן פייערזייל״.

אוּן עָר האָט געָרעדט איבער זיי אַזוי לאַנג ביז זיי האָבען זיך אויך מגייר געווען.

שיקט דעָר קיסר נאָך אונקלוס׳ן אַ דריטען לעגיאָן אוּן זאָגט זיי אָן נאָך שטרענגער — קיין איין וואָרט מיט איהם נישט אויסצורעדען.

ווי זיי האָבען איהם געפאַנגען אוּן זיך געלאָזט מיט איהם געהן, זעהען זיי ווי עָר לעגט אַרויף די האַנד אויף דעָר מזוזה פון דעָר טהיר אוּן שמייכעלט דערביי, קענען זיי זיך נישט איינהאַלטען אוּן גיבען איהם אַ פרעג, וואָס בעדייט דאָס שמייכלען זיינס.

— ווי דעָר שטייגער איז — זאָגט עָר זיי — זיצט דעָר קעניג בייזיך אין פאַלאַץ אינוועניג אוּן זיינע בעדיענער שטעהען אין דרויסטען בייי

אַזוי האָט בלעם געלויבט קינדער: „פּעסט איז דיין זיין־פלאַץ" — דו האָסט פערשטאַנען אויף וואָס פאַר אַ פּעלז דיין נעסט איבערצוטראָגען.

די שיף מעג שוין אָבשווימען.

איינער פון די רוימישע קיסרים, אַ פערברעכטער שונא ישראל, האָט איינמאָל, אין אַ געשפּרעך מיט זיינע מיניסטאָרען וועגען יודען, זיך צו זיי גערוענדעט מיט אַזאַ פראַגע:

— ווי מיינט איהר, האָט זיך עמיצען אַריינגעחאַפּט די בראַנד אינם פוס, וואָס איז פאַר יענעם גלייכער: צי אַראָבנעהמען דעם פוס און לעבעדיג בלייבען, צי איבערלאָזען איהם אַזוי און ליידיג גרויסע וועהטאָגען און אפשר גאָר אומקומען?

— געוויס — האָבען זיי געענטפערט — גלייכער זיך לאָזען אָבשניידען דען דעם פוס און לעבעדיג בלייבען.

— עס וועט דיר אָבער גאָרנישט העלפען — רופט זיך אָן צום קעניג איינער פון די שרים, אַ יודענפריינד, קטיעא בר שלום — ערשטענס וועט זיך דיר פאַר קיין פאַל נישט איינגעבען אויסצוראָטעווען זיי אַלע מיט אַמאָל: יודען זענען דאָך ווי די ווינטען צוזייט און צושפּרייט אין אַלע פיער עקען וועלט; צווייטענס, פאַסט גאָר נישט אַזאַ זאַך פאַר דער קעניגרייך: וואָס וועט די וועלט זאָגען — אַ קעניגרייך אַ אונטערגעהאַקטס! — ביסט אפשר נישט אומגעכט — זאָגט דערויף דער קיסר — נאָר דער וואָס טרעט־אַרויס דעם קיסר אַקעגען קומט איהם אַריינווארפען אין קאַלך־אויוון.

און באַלד האָט מען דעם שר אַוועקגעפיהרט אין גענענגעניש. אויף וועג הערט ער ווי אַ מאַטראָנע, איינע פון די רוימישע פאַרנעהמע פרויען וואָס האָבען בעהאַלטענערהייד אָנגענומען יודישקייט, שרייט איהם נאָך: „וועה איז דער שיף וואָס געהט אָב פונ׳ם ברעג אָהן אָבצאָהל!" דער גענאַנגענער האָט פערשטאַנען דעם מיין פון דעם אויסרוף און האָט באַלד דערנאָך זיך אַליין מיט די אייגענע הענד בעשניטען.

— דער אָבצאָהל איז שוין אָבגענעבען געווארען — האָט ער געזאָגט וועג מען האָט איהם געפיהרט פערברענען — איצט מעג שוין די שיף פונ׳ם ברעג אָבשווימען.

און פאַר׳ן פערברענען האָט ער אָבגעזאָגט אינגאַנצען דאָס רייכע פערמעגען זיינס פאַר דעם יודישען תנא ר׳ עקיבא און זיינע חברים. האָט זיך גענאָזט הערען אַ בת־קול:

— יאָ, מיין זוהן — האָב איך איהם געזעגטפֿערט — אַזוי איז דאָס.
— אויב אַזוי זאָגט יענער — קעגען דאָך די פעלקער, וואָס זענען שפּעטער געקומען אויף דער וועלט האָבען אַזאַ טענה: וויבאַלד קיין תורה האָט מען אונז נישט געגעבען, קיין נביאים אין אונזערע צייטען האָבען אונז אויך נישט געוואָרנט — פֿאַרוואָס קומט אונז בעשטראָפט צו ווערען?
— ווייסטו פֿאַר וואָס, זוהן מיינער — זאָג איך איהם — ווייל אויך פֿאַר זיי זענען תמיד די פֿליגעל פון דער שכינה געווען אויסגעשפּרייט, און וואָר ס׳האָט נור געוואָלט, האָבען איהם יודען אין אַלע צייטען אויס־געשטראָקט די העגד און געהאַלטען איהם אונטער די פֿליגעל אַרונטער־פֿיהרען — זאָלען די גרים פון יעדען דור אַקעגגען זיי פֿאַר אַ בעווייז דיענען.

גאָט וואַרפט זיך נישט מיט קיינעם; יעדען נעהמט ער אָן, די טויערען זענען צו אַלע צייטען בריים אָפּען און וואָר ס׳וויל אַריין קיין אַרייגקומען דאָ. און אַזוי האָט שוין לאַנג געזאָגט דער נביא ישעיה: „עפֿענט די טויערען און זאָל אַרייגקומען אַ פֿאָלק אַ גערעכטס" — ער זאָגט נישט „זאָלען אַרייגקומען כהנים, לויים און ישראלים", נאָר „אַ פֿאָלק אַ גערעכטס", וויבאַלד אַ גערעכטס מעג זיין יעדעס פֿאָלק וועלכעס ס׳איז.

הימעל און ערד שטעל איך פֿאַר עדות — זאָגט אליהו רבא — אַז סיי אַ גוי סיי אַ יוד, צי אַ מאַן צי אַ פרוי, מעג זיין אַ קנעכט אָדער אַ דיענסט — יעדער לויט זיין פערדינסט רוהט אויף איהם דער רוח־הקודש.

וען יודען נאָך יציאת־מצרים זענען בשלום איבערגעגאַנגען דעם ים־סוף און די מצרים זענען דאָרט אייגגעזונקען געוואָרען, האָבען די מלאכים אין הימעל געוואָלט זיך שטעלען זינגען אַ לויב־געזאַנג פֿאַר גאָט. זאָגט זיי גאָט: איהר זאָהט מיינע בעשעפֿענישען זינקען אין ים — און איהר שטעלט זיך פֿאַר מיר זינגען?

די טהירעָן אויף דעָר וואַך. ביים יודישעָן גאָט איז אָבער פּעָרקעָהרט: די בעָדיעָנעָר זייַנען זיצן אינווענִיג און עָר שטעָהט אין דרויסעָן ביי זייַערע טהירעָן אויף דעָר וואַך, ווי עָס זאָגט זייַער מלך דוד אין תהילים: „גאָט היט דיין אַרויסגאַנג און דיין אַריינגאַנג פון איצט ביז אייביג״.

האָבעָן די אויך אָנגעָנומעָן יודישקייט.

און מעָהר האָט שוין דעָר קיסר נאָך איהם נישט געָשיקט.

נישט זיי — דאָס מזל זייַערס.

ר׳ יוחנן האָט געָזאָגט:

דעָר שלאַנג, וואָס האָט אָנגעָרעָדט חוה׳ן צו זינדיגעָן האָט אַרייַגגעָ־לאָזט זיין שמוץ אין אַלע מענשעָן־קינדעָר: יודען, וואָס זענען ביי׳ם באַרג סיני געָשטאַנעָן און מקבל געָווען די תורה, זענען פון דעָם שמוץ אינגאַנצעָן לויט געָוואָרעָן; די איבריגע פעָלקעָר, וואָס זענען ביי׳ם באַרג סיני נישט געָשטאַנעָן, זענען פון איהם נישט לויט געָוואָרעָן.

— און ווי איז מיט גרים? — האָט איינער געָפרעָגט.

— גרים — האָט מען איהם געָענטפערט — חאָטש זיי אַליין זענען ביי׳ם באַרג סיני נישט געָווען, איז אָבער געָווען דאָרט זייַער מזל.

צוזייַעָט איבער דער עָרד.

ר׳ אלעיזר האָט געָזאָגט:

— גאָט האָט פּעָרטריבעָן די יודען צווישעָן די פעָלקעָר נאָר צוליעב דעָם, כדי עָס זאָלען צו זיי צושטעָהן גרים פון אַלע פעָלקעָר, ווי דעָר נביא הושע זאָגט איבעָר׳ן יודישעָן פאָלק: „איך וועָל מיר עָס צוזייַעָן איבעָר דעָר עָרד״ — פּעָרזייַעָט אַ מענש אַ מעָסטעָל איז נור כדי עָס זאָל איהם איינברענגען פיעל מאָל מעָהר וויפיעָל עָר האָט פּעָרזייַעָט.

אומות־העולם.

ר׳ שמעון בן גמליאל דעָרצעָהלט:

— איך בין אַמאָל געָגאַנגען אין וועג, האָט מיך עָפּיס איינעָר אָנ־געָטראָפען און איז צו מיר שטאַרק צוגעָשטאַנעָן.

— האָט איהר דען אַליין נישט געָזאָגט — האָט עָר געָטענה׳ט — אַז די אומות־העולם אַמאָל אין גאָר די אַלטע צייטען האָבעָן אויך געָהאַט זייַערע אייגענע עָטליכע נביאים, ווי בלעם, איוב און אַנדערע, וועָלכע האָבעָן זיי געָוואָרענט מיט שטראָף־רייד, און דעָרפאַר וואָס די אומות האָ־בעָן זיי נישט געָפאָלגט וועָלען זיי דעָריבעָר פּעָרלוירען געָהן אין גיהנם?

בעָנקעָניש נאָכ׳ן יודישען לאַנד. נישט ווי אַנדערע פויגעל, וואָס מיעד־ווערענדיג בשעת דעם פליהען זייערען, לאָזען זיי זיך אַראָב רוהען אויף אַ פעלז אָדער אויף אַ בוים; ניין, ווי אַ טויב פליהט צוריק אין איהר נעסט אַזוי וויל איך זיין; די טויב, ווי מיעד אין וועג זי זאָל נישט ווערען, שטעלט זי זיך נישט אָב, נאָר איין פליגעלע פערמאכט זי אוּן מיט׳ן אַנדערען פאָכעט זי נאָך אַלץ אוּן פליהט זיך אין איהר וועג וויטער, אוּן אַזוי „וואָלט איך געוואַנדערט וויט־וויט״ — אַלץ וויטער־וויטער גיעצויגען זיך, אַלץ נעהנטער־נעהנטער צו מיין אייגען לאַנד, „נעכטיגען דאָרט אין דער וויסטע״— ליעבער איז מיר צו פערבערגנגען די נאַכט ערגיץ דאָרט אין אַ מדבר, נאָר אין מיין אייגעם לאַנד, איידער אויסצורוהען זיך אין די שענסטע פאַלאַצען פון דער פרעמד.

ליעבע צו ארץ־ישראל.

I

איינמאָל האָבען פיער גרויסע תנאים: ר׳ יהודה בן בתירא, ר׳ מתיא בן חרש, ר׳ יהושע אוּן זיין ברודער׳ס זוהן ר׳ חנינא, געמוּזט זיך אַוועק־לאָזען קיין חוץ־לארץ. געקומען קיין פלטוס, אַ שטאָדט ביי דער גרענץ, האָבען זיי דערפיהלט וויי שוועָר ס׳איז זיי זיך אָבצושיידען פון ארץ־ישראל. האָבען זיי אויפגעהויבען זייערע אויגען אָנגעפולטע מיט טרערען, לאַנג־לאַנג געקוקט פון דערווייטענס אויף זייער ליעב לאַנד, צעריסען אויף זיך אין טרויער די קליידער אוּן דערביי געזאָגט יענע ווערטער פון דער תורה: „איהר וועט דאָס לאַנד איינגענעמען, וואוינען אין דעם אוּן אָבהיטען אַלע געזעצען״ — שוין דאָס וואוינען אַליין אין ארץ־ישראל בעשטעהט געגען אַלע מצוות צוזאַמען.

II

ר׳ זירא, אויפ׳ן וועג פון בבל קיין ארץ־ישראל, איז געקומען צו אַ טייך, וואו ער האָט נישט געפונען דעם פראַהם (פאָהר־שיף) אויף איבער־צופאָהרען. וואַרט ער ניט ביז דער פראַהם וועט אָנקומען, חאַפט זיך גע־שווינד אָן ביי׳ם שטריק, וואָס איז דאָרט איבערגעצויגען אין טייך פון איין עק צום אַנדערען, אוּן אַזוי איז ער מיט מסירת־נפש אַריבער דעם טייך. דערזעהט עס איינער פון די כופרים, לאַכט ער איהם אויס:

— אַז מען זאָגט אַן „עמא פזיזא״, אַ פאָלק אַ מבוהל, זאָל מען גלוי־בען, ווי אַמאָל אויפ׳ן בארג סיני, וואו איהר האָט געהאַפט מיט׳ן מויל פאַר די אויערען: געשריגען „נעשה״ (מיר ווילען טהון) פאַר „נשמע״ (מיר

ארץ־ישראל.

דאָס וואוינען אין ארץ־ישראל.

אין אַלעֶ צייטען זאָל אַ יוד בעֶסער וואוינען אין ארץ־ישראל אפילו אין אַ שטאָדט וואו דאָס רוב איינוואוינער זענען גויים, איידעֶר אין חוץ־לארץ אפילו אין אַ יודישער שטאָדט, וואָרום דער יוד וואָס וואוינט אין ארץ־ישראל האָט אַן אייגענעם גאָט, יענער יוד אָבער וואָס וואוינט דאָרט נישט — לעֶבט עֶר נישט קיין יודיש לעֶבען אוּן ס׳איז גלייך ווי עֶר זאָל חלילה קיין גאָט נישט האָבען.

אוּן דעֶרפאַר האָט זיך דוד בעֶקלאָגט אויף יענע וואָס האָבען איהם פעֶריאָגט פוּן זיין היים אוּן געֶטריבען אין דער פרעֶמד צווישען די פלשתים מיט די ווערטער: "פעֶרטריבען האָבען זיי מיך אוּן אָבגעֶריסען פוּן דעם גאָט־ס ערב־זיך, געֶהייסען מיר: געֶה דיען פרעֶמדע געֶטער", געֶהייסען אַזוי האָט איהם אייגענטליך קיינער נישט, נאָר קוים האָט עֶר געֶמוזט וואוינען אויסעֶר ארץ־ישראל, האָט דאָס שוין געֶהייסען ביי איהם גלייך ווי עֶר זאָל דיענען עבודה־זרה.

אַ היים.

"אָ וועֶן מעֶן גיט מיר פליגעֶל ווי אַ טויב,
וואָלט איך געֶפלויגען זוכען זיך אַ רוה,
ווייט־ווייט וואָלט איך געֶוואַנדעֶרט,
געֶנעֶכטיגט אין דעֶר וויסטעֶ, —

מיט די ווערטער זאָגט אַרויס דער משורר אין תהלים זיין טיעף

געָקומען. אויף אַזעלכע זענען אָנגעפאַסט די ווערטער פון ם׳נבי ירמיה: „מיין נחלה איז אייך געווען דער„ווידער“ — ביי אייער לעבעזיטן, „און געקומען זאָגט איהר פערזאָנמריניגען מיין לאַנד“—נאָך אייער טויט.

— ניין! — זאָגט איהם ר׳ אליעזר — ס׳איז נישט אינגאַנצען אַזוי. קוים זענען זיי בעָגראָבען אין הייליגען לאַנד און עס בעדעקט זיי אַ רוידע ארץ־ישראל־ערד, איז עס שוין אויף זיי מכפר, ווי די תורה זאָגט: „גאָט׳ס ערד איז מכפר אויף זיין פאָלק“.

וועָר האָט די זכיה?

אַז אויף משה רבנו איז נגזר געווארען ער זאָל שטאַרבען אין דער מדבר, האָט ער געמוסען טענה׳ן פאַר גאָט:

רבונו של עולם, יוסף׳ס ביינער האָבען יאָ געהאַט די זכיה אַרייַנצוקומען אין יידישען לאַנד, און מיר איז נישט בעשערט אַהין אַריינצוקומען?

— אַזוי בעדאַרף צו זיין — ענטפערט איהם גאָט — יוסף האָט זיך פאַר קיינעם נישט געשעמט מיט זיין לאַנד און זייענדיג אין דער פרעמד, אין מצרים, האָט ער אָפען דערצאָלט: „מ׳האָט מיך אַוועקגענב׳עט פון יודישען לאַנד“ — דערפאַר איז איהם בעשערט געווען קומען צו קבורה אין זיין לאַנד. דו אָבער האָסט געהערט ווי יתרו׳ס טעכטער אין מדין דערצעהלען דעם פאָטער וועגען דיר: „א מאַן אַן עגיפטער האָט אונז געראַטעט פון די פאַסטוכערס העַנד“, און דו האָסט דיין לאַנד פערשוויגען— דערפאַר איז דיר נישט בעשערט זאָלסט קומען צו קבורה אין דיין לאַנד.

„תורה פון ציון“.

ליעבער איז ביי מיר — זאָגט גאָט — א קליין בינטעל חכמים אין ארץ־ישראל פון א גרויסען סנהדרין אין חוץ־לארץ.

א לענגערע צייט נאָכ׳ן חורבן פונ׳ם צווייטען בית־המקדש איז דאָס רעכט אויף צו בעשטימען עבור־יאָהרען און ראשי־חדשים פערבליבען, ווי פריהער, נור אין די העַנד_פון די יודישע חכמים וואָס וואוינען אין ארץ־ישראל. דורך דעם זענען_יודען פון אַלע לענדער פעסט צוגעבונדען גענוען צו זייער הייליג לאַנד.

און די ארץ־ישראל־דיגע חכמים האָבען זיך שטאַרק איינגעשטעלט פאַר דעם רעכט זייערען, נישט דערלאָזט עס אָנצוריהרען. די גרעסטע צדיקים און חכמים — האָבען זיי געזאָגט — מעגען זיך געפינען אין חוץ־לארץ, און עס זאָל נישט מעהר פערבלייבען אין ארץ־ישראל ווי פאַסטוכער פון שאָף און רינדער, דאַרף דאָס בעשטימען פון עבור־יאָהרען איינשטעהן אין די העַנד פון די פאַסטוכערס. נאָך מעהר, עס מעגען אין חוץ־לארץ זיין

וועלעֶן העֶרעֶן) — אַזוי ביז היינטיגעֶן טאָג האַלט איהר אַלץ אין איין חאַפּעֶניש אוּן איילעֶניש!

— וואָס רעֶדסטוּ? — זאָגט איהם דעֶרויף ר׳ זירא — אַן אָרט וואָס משה מיט אהרן האָבעֶן די זכיה נישט געֶהאַט אַהין צוּ קומעֶן, וועֶר ווייסט צי איך וועֶל צוּ דעֶם די זכיה האָבעֶן?

III

ר׳ אבא איז צוּגעֶפאַלעֶן צוּ די שטיינערֶ פוּן עכּו אוּן זיי גיעֶקוּשט, ר׳ חנינא פלעֶגט מיט די אייגענע העֶנד פערֶריכטעֶן אוּן אויסגלייכעֶן די וועֶגעֶן אין ארץ־ישראל. ר׳ חיא בר גמרא פלעֶגט זיך אויסקויקלעֶן אינ׳ם שטויב פוּן דעֶם הייליגעֶן לאַנד.

ביי׳ם לעֶבעֶן צי נאָכ׳ן טויט.

I

עוּלא האָט געֶמוזט אַוועֶק פוּן ארץ־ישראל קיין בבל אוּן איז דאָרט פערֶבליבעֶן. פאַר זיין פטירה האָט עֶר אָנגעהויבעֶן ווייניעֶן. פרעֶגט מעֶן איהם: וואָס ווייניסטוּ, מיר וועֶלעֶן דאָך צוריק איבערֶפיהרעֶן דיך קיין ארץ־ישראל.

— וואָס קומט דעֶרפוּן אַרויס? — עֶנטפערֶט עֶר — איך פערֶליער דעֶם פערֶריל מיינעֶם אין דעֶם אומריינעֶם לאַנד. ס׳איז גאָר אַ גרויסעֶר אונטערשיעד צי מעֶן גיט־אָב די נשמה אין דעֶר מוטערֶס שויס, צי אינ׳ם שויס פוּן אַ ווילד־פרעֶמדעֶר.

אַז מ׳איז דעֶרנאָך געֶקומעֶן אוּן אָנגעזאָגט ר׳ אלעזר׳ן אין ארץ־ישראל די שלעֶכטע בשורה פוּן עולא׳ס פטירה, האָט עֶר אויסגערופעֶן:

— אַך עולא! ס׳איז דיר בעֶשערט געֶווען אויף אַן אומריינערֶ ערד צוּ שטאַרבעֶן!

זאָגט מעֶן איהם: זיין ארון האָט מעֶן אַהערֶ געֶבראַכט.

— ס׳איז אָבעֶר אַ גרויסעֶר חילוק — זאָגט ר׳ אלעזר — צי די הייליגע ערד נעֶהמט־אויף דעֶם מענשעֶן ביי זיין לעֶבעֶן, צי ערֶשט נאָך זיין טויט.

II

צוויי תנאים, ר׳ ברוקה אוּן ר׳ אליעזר כּן פדת, האָבעֶן געֶשפאַצירט אונטערֶ דעֶר שטאָדט טבריה. ביי׳ם טויערֶ זעֶהעֶן זיי ווי עֶס קומט־אָן ארונות מיט מתים פוּן חוץ־לארץ. רופט זיך אָן ר׳ ברוקה צוּ ר׳ אליעזר׳ן:

— וואָס קומט אָט די דאָזיגע אַרויס דעֶרפוּן? ביי׳ם לעֶבעֶן האָבעֶן זיי דאָס לאַנד פערֶלאָזט אוּן איצט, נאָכ׳ן טויט, זעֶנעֶן זיי צוּ דעֶם ווידערֶ

— דאַרפסט וויסען — זאָגען זיי איהם—אַז די יונגע ציגעלעך וואָס דו האָסט איבערגעלאָזט זענען אויסגעוואַקסען און געוואָרען גרויסע צאפּפּעס מיט שאַרפּע הערנער, און זיי האַבען עס אונז צו דיר געשיקט און אָנגעזאָגט אַזוי: געהט און גיט איהם איבער אין אונזער נאָמען: וועט ער פאָלגען איז רעכט; אויב נישט — וועט ער זיין אין חרם. און אונזערע ברידער דארט אין גלות־לאַנד זאָלט איהר זאָגען: פאָלגען זיי איז רעכט; אויב נישט — זאָלען זיי זיך אַלע אויפהויבען אויף אַ בארג, זייער גרויסער אחיה זאָל אויסבויען דארט אַ מזבח, חנניה דער לוי זאָל צושפּיעלען אויפן פיעדעל, און אַלע זאָלען זיך אָנזאָגען פון גאָט און צוזאַמען אויסשרייען: זיי האָבען קיין חלק נישט אין יודישען גאָט!

דערהער אַזעלכע ווערטער, האָט דער גאַנצער עולם אויסגעבראָכען אין אַ געוויין און אויסגעשריגען אויף אַ קול: חס ושלום, מיר האָבען אַ חלק אין יודישען גאָט!

און דער גאַנצער רעש איז געווען דערפאַר, וויל נור "פון ציון דאַרף אַרויסגעהן די תורה און גאָט'ס וואָרט פון ירושלים".

תורה פון ארץ־ישראל.

ר' אליעזר הקפר האָט געזאָגט:

ס'וועט קומען אַ צייט, אַז אַלע שוהלען אין בתי־מדרשים פון חוץ־לארץ, וואו יודען לערנען און פערשפרייטען תורה און חכמה, וועלען זיך איבערטראָגען און איינגעפלאַנצט וועדען אין ארץ־ישראל.

— ווילסטו זוכה זיין צו זעהן די שכינה אויף דער וועלט — האָט געזאָגט ר' יוסי בן חלפתא צו זיין זוהן ר' ישמועאל—זאָלסטו לערנען תורה אין ארץ־ישראל.

די תורה אין ארץ־ישראל איז אַ "באר מים חיים" — אַ קוואַל פון לעבעדיג וואַסער.

די לופט פון ארץ־ישראל מאַכט קלוג.

אפילו פון אַ געווען הנליכען וואָכענדיגען "מוסף פון די ארץ־ישראל־לייט קען מען אויך פיעל לערנען.

אויב פונ'ם הימעל האָט מען איינגעטיילט דער וועלט צעהן מאָס חכמה, איז ניין פון זיי אָנגעקומען אויפן חלק פון ארץ־ישראל.

זבת חלב ודבש.

I

"די חכמה — זאָגט שלמה אין משלי — שפּיעלט זיך פאַר גאָט אויף דער וועלט זיין לאַנד" — אין גאָט'ס לאַנד האָט זיך די חכמה

די גרעסטע נביאים און אין ארץ־ישראל זאָלען נור פערבלייבען פראָסטאַקקעס, דאַרף דאָס בעשטימען פון עבור־יאָהרען געמאַכט ווערען דורך די פראָסטאַקעס פון ארץ־ישראל.

ר׳ אבהו פלעגט דערצעהלען וועגען דעם אַזאַ מעשה:

אַז דער גרויסער געלעהרטער ר׳ חנינא, דער זוהן פון ר׳ יהושע׳ס ברודער, איז אַוועק פון ארץ־ישראל און האָט זיך בעזעצט אין בבל, האָט ער אָנגעהויבען דאָרט בעשטימען עבור־יאָהרען און ראשי־חדשים. שיקט מען אַהין פון ארץ־ישראל צווויי תלמידי־חכמים, ר׳ יוסי בן כיפר און ר׳ זכריה בן קבוטל׳ס אַן אייניקעל, זיי זאָלען מיט איהם איינטענה׳ן און דערפון אָבהאַלטען. ווי ער האָט זיי דערזעהן פרעגט ער זיי: צוליב וואָס זענט איהר אַהער געקומען?

— לערנען תורה זענען מיר אַהער געקומען—ענטפערען זיי.

מאַכט ער זיי אַ שענעם קבלת־פנים און לאָזט וועגען זיי מעלדען אין זיין שולע אַזוי: אָט די צווויי אָנגעקומענע געסט זענען פון די גרעסטע לייט אין אונזער דור, פון די שענסטע מיוחסים—די עלטערען זייערע האָבען געדיענט פאַר גאָט אין בית־המקדש.

דערנאָך, בשעת ר׳ חנינא האָט זיך געשטעלט לערנען דעם שיעור פאַר די תלמידים, האָבען די צווויי לייט זיך געזומען איהם אַלץ אָבווענדען און דערווייזען פערקעהרט: זאָגט ער אויף אַ פאַל: אומריין, דערווייזען זיי: ריין; זאָגט ער: דאָס טאָר מען נישט, דרינגען זיי אויס: מען מעג. ווערט ער אויפגעבראַכט און לאָזט אויף זיי אויסרופען: אָט די דאָזיגע לייט זענען נישטיגע פאַרשוינען, הוילע גאָרנישטען!

— פאַרפאַלען — זאָגען זיי — דו האָסט שוין אייגמאָל געבויעט, קעגנסטו נישט צעווארפען, אייגמאָל פערצוימט, איז שוועך די צוים אויס־צעברעכען.

— פאַרוואָס־זשע—פרעגט ער זיי מיט אַ בעזער—רעדט איהר מיר אַלץ דערווידער? איך זאָג: אומריין, זאָגט איהר: ריין, איך זאָג: מען טאָר נישט, זאָגט איהר: מען מעג!

— דערפאַר — זאָגען זיי — וואָס דו ערלויבסט זיך צו בעשטימען עבור־יאָהרען און ראשי־חדשים אין חוץ־לארץ.

זאָגט ער זיי: עקיבא בן יוסף האָט דאָך עס נאָך פאַר מיר געטהון.

לאָז־געמאַך ר׳ עקיבא׳ן — זאָגען זיי — ער האָט נישט איבערגעלאָזט אין ארץ־ישראל נאָך אייניעם אַזעלכען וויי ער.

— איך האָב אויך — שרייט ער אויס — נישט איבערגעלאָזט אין ארץ־ישראל אַזוינעם וויי איך!

מען איינגעבונדען און בעהאלטען אויף חדושים צו ווייזען די שפעטער־דיגע דורות.

רמי בר יחזקאל איז געקומען אין דער שטאדט בני־ברק, זעהט ער ווי ציגען שטעהען אוין עסען אונטער טייטעלבוימער. האט פון די צייטי־גע טייטלען געטריפט האניג־זאפט אוין פון די ציגען־בריסט האט ער־וינען מילך, אוין די ביידע, דער האניג מיט'ן מילך, האבען זיך צונויפגעמישט צוזאמען.

—אט וואס הייסט „ארץ זבת חלב ודבש". אַ לאנד וואס פליעסט מילך מיט האניג! — האט ער אויסגערופען.

ר' יהודה פון סיכנין האט איינמאל געזאגט דעם זוהן: געה ארויף אויפ'ן בוידעם אוין ברענג אונז אראב פונ'ם פעסעל דארט עטליכע געפרעס־טע פייגען. געהט ער אהין ארויף, שטעקט ארייז די האנד אין פעסעל — איז דאס גאר פול מיט האניג. קומט ער אראב אוין דערצעהלט עס דעם פאטער.

— דער האניג — זאגט איהם דער פאטער — נעהמט זיך פון די געפרעסטע פייגען וואס אין פעסעל. פרוב ארויינשטעקען די האנד טיע־פער וועסטו בעקומען די פייגען.

ר' חנינא דערצעהלט:

— אז איך בין אנגעקומען פון בבל קיין ארץ־ישראל איז מיר גע־קומען צו דער האנד אַ באקסער, האב איך איהם געעפענט, האט פון איהם זיך ארויסגעצויגען מיר אַ פולע האנד מיט האניג.

אן אנדערס מאל — דערצעהלט ווידער ר' חנינא — האב איך זיך אנגעשלאגען אויף אזא גרויסען דיקען באקסענבוים, אז איך האב ארא־בגעמאכען מיין גארטל מיט מיין פאטער'ס און דערצו צוגעבונדען דעם לאנגען גורט פון מיין בהמה, און געפרובט ארומנעהמען ארום דעם שטאק פונ'ם בוים — און ס'האט אלץ נישט געקלעקט.

ר' חיא בר אבא האט געלערנט מיט ריש־לקיש'ס קינדער. איינמאל איז ער דריי טעג נאכאנאנד נישט געקומען לערנען. אז ער איז דערנאך געקומען, פרעגט איהם ריש־לקיש: פארוואס האסטו איבערגעריסען דאס לערנען?

וואו צו שפּיעלען: ס׳איז פּאַר זיך אַ גאַנץ וועלט: בעשאַנקען איז דאָס לאַנד פון גאָט׳ס האַנד מיט אַלעס גוטען פון דער גאַנצער וועלט. אַלע אַנדערע לענדער — פערמאָגט איינס וואָס דעם אַנדערען פעהלט. ארץ־ישראל אָבער איז נישטאָ איין זאַך וואָס ס׳זאָל דעם פעהלען. די ערד דאָרט איז בעצירט פון אויבען מיט אַלע מיני געווויקסען און רייך אינווייניג מיט אַלע מיני מעטאַלען.

„אַ גאָט׳ס גלעבענשטס איז דאָס לאַנד" — גלעבענשטער פון אַלע לענדער. דער טוי בעפייכט די ערד אַלע צייטען און לעבעדיגע קוואַלען פרישען זי אָב. שטענדיג אפּען אַקעגען די וואַרימע זון־שטראַהלען און אָפּען אַקעגען דער קיהלער לבנה־שיין, בעלאָדען מיט אַלעס גוטען און גאָט׳ס ברכה פעהלט אין זיין לאַנד קיינמאָל נישט אויס.

„אַ לאַנד פון בערג און טהאָלען" — און פערשידענארטיג איז דאָרט דער באָדען. לייכטע ערד אין דער הויך אויף די בערג און פעסטע — אונטען אין די טהאָלען. אַלערליי געווויקסען זעהט דאָרט דאָס אויג אין איין און דער זעלבער צייט, בערג־גענווויקסען פון אויבען און דערביי נאָ־העכט טהאָל־געווויקסען אין דער נידער, יעדעס געווויקס נאָך דער נאַטור פון זיין באָדען.

„נישט וויי דאָס לאַנד מצרים" — די נאָהענטע שכנה, אַ לאַנד אָהן רעגען, וואו די ערד איז פערטריקענט און פערשטיינערט, און אויב דער ערד־ארבייטער בעגיסט זי נישט מיט זיין שוויים און מיהט זיך נישט מיט׳ן האַק און מיט׳ן גראָב־אייזען און בערויבט נישט פון זיינע אויגען דעם שלאָף— האָט ער פון איהר גאָרנישט. נישט אַזוי איז ארץ־ישראל: יעדען דאָרטען שלאָפּען נאָך רויהיג אין די בעטען — און גאָט ברוך־הוא שיקט פון זייער־ טוען רעגען פון הימעל אַראָב מזל־ברכה׳דיגע רעגענס.

„אין דער צייט גיט גאָט די רעגענס" און מיט אַ מאָס — נישט צו־ פיעל, די ערד זאָל נישט איבערגעוואַסערט ווערען, און נישט צווועניג, זי זאָל נישט דאָרשטיג בלייבען, נאָר מיטעלמייסיג, אויף יעדען פלאַץ אַזוי, ווי פיעל ס׳איז דאָרט פאַר די געווויקסען נויטיג.

II

זעלטען שענע, פעטע און געראָטענע וואַקסען־אויס אין ארץ־ישראל די פרוכט און די תבואה. עס טרעפט זיך אַמאָל, וויי אַ שטייגער אין דער צייט פון ר׳ שמעון בן שטח׳ן, וואָס די ערד האָט אַרויסגעגעבען ווייצען, יעדער קערען ווי אַ ניער די גרויס, גערשטען ווי די יאָדערען פון אייל־ בירטען און לינזען ווי די גאָלדענע רענדלעך, אוז מוסטערען דערפון האָט

— אוי לאַנד, לאַנד! פאַר וועמען גיסטו אַרויס די פרוכט דיינע?
אָט פאַר די אַראַבער, וואָס זענען אויף אונז אָנגעשיקט געוואָרען איבער
די גרויסע זינד אונזערע! האַלט אײַן די פרוכט דיינע!

שפּעטער מיט אַ יאָהר איז אַהין אָנגעקומען ר׳ חייא. זענען שוין
די שטיינגלעך טרויבען קלענערע געוועזן און האָבען זיך איהם אויסגע־
ווײַזן ווי ציגעלעך. פרעגט ער: וואָס איז דאָס פאַר ציגעלעך צווישען
די ווײַנשטאָקען? זאָגט מען איהם:

— גיה שוין גיה! טהו אונז נישט ווי פאַראַיאָהרען דער חבר
דיינער...

דריי תנאים ר׳ חלבו, ר׳ עוירא און ר׳ יוסי בר חנינא, זענען געקו־
מען קיין ארץ־ישראל, איז מען זיי מכבד דאַרט מיט איין פערשקע די
גרויס ווי אַ פינפמעסטעלדיגער קעסטל, האָבען זיי אַ דריטעל דערפון
אויפגעמסטן, אַ דריטעל געגעבען זייער שטיק פיה און אַ דריטעל נאָך
איבערגעלאָזט.

אין אַ יאָהר אַרום איז געקומען ר׳ אליעזר, דערלאַנגט מען איהם אויך
פערשקעס שוין גאָר קליינע, נעהמט ער זיי אין דער האַנד, בעטראַכט זיי
און זאָגט: „דאָס פרוכטבאַרע לאַנד וועט ווערט ווסט איבער דעם שלעכטס
פון זיינע אייגנוואויגער״.

אַרום ירושלים האָבען געוואַקסען וועלדלעך פון צימערינגבוימער,
און וועלן מען פלעגט מיט זיי הייצען, פלעגט דער געשמאַקער ריח זייערער
זיך טראָגען איבער גאַנץ ארץ־ישראל. דערנאָך, אַז ירושלים איז חרוב
געוואָרען, זענען זיי אינגאַנצען פערשוואונדען געוואָרען, נאָר איין קליין
שטיקעלע, וויי אַ געשטען די גרויס, געפינט זיך נאָך דערפון אין שאַצקא־
מער פון דער קעניגין צימצימאַי.

ירושלים.

אויב פונ׳ם הימעל האָט מען איינגעטיילט דער וועלט צוהן מאָס
שענקייט, איז ניין פון זיי אָנגעקומען אויפ׳ן חלק פון ירושלים.

ירושלים איז דאָס ארט, וואוהין עס וועַנדען זיך אַלע יודישע הער־
צער פון דער גאַנצער וועלט.

ירושלים איז אַ שטאָדט, וואָס מאַכט אַלע יודען פאַר חברים, ברידער
פון איין פאָלק.

— פון מיין פאָטער — ענטפערט ער איהם — איז מיר איבערגע־בליבען בירושה אַ ווייניגשטאָק, האָב איך פון איהם געקלויבען טרויבען דריי טעג כסדר: דעם ערשטען טאָג דריי הונדערט שטיינגלעך, פון יעדען שטיינגעל אַ פעסעלע ווין; דעם צווייטען טאָג אויך דריי הונדערט שטיינגלעך, קלענערע, פון צווויי אויף אַ פעסעלע ווין;. דעם דריטען טאָג ווידער דריי הונדערט, שוין דריי אויף א פעסעלע ווין. און נאָך בין איך מיט דעם אינגאַנצען נישט פאַרטיג געוואָרען, און מעהר פון העלפט האָב איך געמוזט לאָזען הפקר.

וועָר ווייסט — זאָגט איהם ריש־לקיש — וועָן דו זאָלסט נישט געוואָן מבטל זיין פון לערנען וואָלט דיר דיין ווייניגשטאָק איינגעברַאכט פיעל מעהר.

איינער אַ כופר האָט אַמאָל געזאָגט ר׳ חנינא׳ן:

— איהר מעגט זיך טאַקי מיט אייער לאַנד איבערנעהמען: מיין פאָטער האָט מיר איבערגעלאָזט בירושה אַ קליין שטיקעל לאַנד אויף איין מעסטעל זייען די גרויס, בעקום איך פון דעם אי בוימעל, אי ווין, אי ברויט, אי אַרבעס, אי פוטער פאַר מיין בהמה.

ר׳ שמעון בן חלפתא האָט דערצעהלט:

— דער פאָטער האָט אונז איבערגעלאָזט בירושה אין גאָרטען זייענעם אַ העפטיל קרויט אויפ׳ן וואָרצעל, איז עס אויסגעוואַקסען אַזוי הויך, אַז מיר פלעגען אויף דעם קלעטערען דורך אַ לייטער.

ר׳ יוסף פלעגט דערצעהלען:

— איינעם אין שיחון איז איבערגעבליבען פונ׳ם פאָטער אין גאָרטען זיינעם אַ בוים מיט דריי צווייגלעך זענפט, האָט מען פון איין צוויי־געל, וואָס האָט זיך אָבגעריסען, גאַנצע ניין טעפ זענפט אַראָבגענומען אוין מיט די ריטלעך זיינע האָט מען געדעקט אַ גאַנצען דאַך פון א סוכה.

ר׳ יהושע בן לוי איז איינמאָל געקומען קיין גבל, געהט ער פערביי וויינגערטנער, וואו די וויינשטאָקען זענען געשטאַנען שווער בעהאַנגען אוין געדיכט אָנגעזעצט מיט שטיינגלעך טרויבען, וווייזט זיך איהם אויס אַז קעלבלעך שטעהען דאָרט, פרעגט ער: וואָס איז דאָרט פאַר קעלבלעך צווי־שען די וויינשטאָקען? ענטפערט מען איהם: דאָס איז אַזעלכע גרויסע שטיינגלעך טרויבען, זאָגט ער מיט א קרעכץ:

לשון־קודש אוּן אַנדעֶרע לשונות.

די שפּראַך איז דאָס לעבּען פּוּן פּאָלק.

I

אין נאָמען פּוּן ר׳ מאיר ווערט איבערגעגעבּען:
יעדער איינציגער וואָס בעזעצט זיך אויף שטענדיג אין ארץ־ישראל אוּן רעדט אויף לשון־קודש, פערזיכערט ער זיך דאָס אייביגע לעבּען.

II

ר׳ יוסי בן עקיבא האָט געזאָגט:
די תורה זאָגט־אָן: ״איינלעֶרנען זאָלט איהר זיי (גאָטס ווערטער) מיט אייערע קינדער צו רעדן אין זיי״ — דאָס הייסט, האָבּען אויף דעם די חכמים גענאָגט, אַז ווי אַ יודיש קינד הויבט נאָר אָן צו רעדן, דאַרף דער פאָטער זיינער רעדען מיט איהם לשון־קודש אוּן לערנען תורה; טהוּט ער נישט אַזוי — איז גלייך ווי ער זאָל איהם בעגראָבּען אַלעבּעדיגען, ווי די תורה זאָגט דאָרט: ״איינלעֶרנען זאָלט איהר זיי מיט אייערע קינדער צו רעדן אין זיי — כדי איהר זאָלט האָבּען לאַנגע יאָהרען, איהר אוּן אייערע קינדער״; טהוּט איהר אָבּער דאָס נישט, האָט איהר זיך אוּן אייערע קינדער פערקירצט די יאָהרען.

III

יודען האָבּען זוכה געווען אויסגעלעזט צו ווערען פּוּן מצרים דער־פאַר וואָס זיי האָבּען זיך פעסט געהאַלטען בּיי זייערס, נישט איבערגענומען פרעמדע מנהגים; זיי האָבּען נישט געענדערט זייערע נעמען: אָנגעקומען זענען זיי אַהין ״ראובן׳ס״ מיט ״שמעון׳ס״, אוּן ״ראובן׳ס״ מיט ״שמעון׳ס״

ירושלים איז דאָס פּלאַץ פון וואַנען עס שטאַמען־אַרויס אַלע נביאי־שע גייסטער.

רוים און ירושלים – זאָגט דיר איינער, אַז ביידע זענען חרוב – גלויבּ נישט; זאָגט ער אַז ביידע זענען געבויעט – גלויבּ נישט. איז די חרוב מוז יענע געבויעט זיין, איז יענע חרוב – מוז די געבויעט זיין.

ר׳ שמואל בר נחמני זאָגט: מיר האָבּען אַ קבלה פון אבות־אבותינו, אַז ירושלים וועט אַנדערש נישט געבויעט וועדן ביז ס׳וועלען זיך פרי־העֶר אין ארץ־ישראל פֿערזאַמלען יודען פון אַלע גלות־לענדער.

מעָן אַהין, זיך אָבגעָרעכעָנט מיט די רויבעָר אוּן בעָפרייט דעָם זוהן זיינעָם. נעָהמט עָר מיט איהם רעָדעָן, זעָהט עָר אַז דעָר זוהן פּעָרשטעהט די וועָר־טעָר נישט גאָר קלאָר; האָט עָר געָמוּזט צום אָנהויב זיך מיט איהם צוּנויפ־רעָדעָן אויף יעָנעָר שפּראַך פוּן די רויבעָר: „איך, זוהן מיינעָר, בין דיין פאָטעָר".

די איבערגעזעצטע תורה.

אויפ׳ן בעָפעָהל פוּנ׳ם קעָניג תּלמי האָבעָן יוּדישע געָלעָהרטע, אין דעָר צייט פוּנ׳ם צווייטעָן בית־המקדש, געָנוּמעָן איבערזעָצעָן די תּורה אויף גריכיש. אוּן יעָנעָר טאָג איז געָווען פאַר יוּדעָן אַ שוועָרעָר פינסטעָרעָר טאָג וויי דעָר טאָג וועָן יוּדעָן האָבעָן געָמאַכט דעָם עגל; ווייל איבערזעָצעָן די תּורה ווי עָס געָהעָרט צו זיין איז אַן אוּנמעָגליכע זאַך.

ר׳ יוסי זאָגט:

די היילינע שריפטעָן אין זייער איבערזעָצוּנג האָבעָן נישט די קדושה ווי אין לשון־קודש. מיין פאָטעָר חלפתא איז אַמאָל געָקוּמעָן צו רבן גמליאל׳ן אין טבריה, האָט עָר איהם געָפוּנעָן ווי עָר זיצט ביי׳ם טיש אוּן לייענט דעָם ספר איוב אין אַ איבערזעָצוּנג. זאָגט מיין פאָטעָר צו איהם: „מיר געָדענקט זיך, אַז דעָר עלטעָר־פאָטעָר דיינעָר, רבן גמליאל הזקן, איז אַמאָל געָזעָסעָן אויף די טרעפּ פוּן הר־הבית, האָט מעָן געָברַאַכט פאַר איהם דעָם ספר איוב אין אַן איבערזעָצוּנג. נעָהמט עָר דעָם ספר, דעָר־לאַנגט איהם דעָם מויערעָר, וואָס איז געָשטאַנעָן דעָרנעָבעָן, אוּן זאָגט איהם: „פעָרמויעָר איהם אוּנטעָר די שטיינעָר פוּן דעָר וואַנד; זאָל מעָן איהם נישט לייענעָן". דעָרהעָרט אַזעָלכע וועָרטעָר פוּן מיין פאָטעָר, האָט רבן גמליאל אויך זיין איבערגעזעָצטעָן ספר איוב געָהייסעָן באַלד פעָרשטעָקעָן אין דעָר גניזה (אַן אָרט, וואוּ מעָן פלעָגט בעָהאַלטעָן צעָריסענע אָדער פסוּל׳ע ספרים).

אַ פאָלק אַ נישטיגס אוּן אַ בזוי.

„אַ נישטיגס האָב איך דיך פעָררעָכעָנט צווישען די פעָלקעָר — זאָגט דעָר נביא עובדיה אויף די בני־אדום אין גאָט׳ס נאָמעָן — זעָהר אַ מבוזה׳דיגס ביזטו" — דאָס איז דעָרפאַר וויל אדום האָט נישט קיין אייגענע שריפט אוּן קיין אייגענע שפּראַך.

יעָדע שפּראַך צו וואָס זי פאַסט.

צום זינגען איז די פאַסענדסטע שפּראַך — גריכיש; צום מוּשטירען אוּן קאָמאַנדירען — רוימיש (לאַטייניש); אויף עלעָגיען אוּן קלאָג־ליע־

זאָנען זיי פון דאָרט אַרויסגעאַנגען; נישט איבערגעדרעהט "ראובן" אויף "רופוס", "יהודה" אויף "יוליאַן", "יוסף" אויף "יוסטוס", "בנימין" אויף "אַלכסנדר". זיי האָבען אויך נישט געענדערט זייער שפראַך, געדענקט נישט אויף מצרים־לשון, נאָר אויף זייער אייגענעם לשון־קודש.

אָדער לשון־קודש, אָדער די וועלט־שפראַך.

אין ארץ־ישראל, וואו דאָס רוב יודען האָבען צו דער צייט פון נאָכ'ן חורבן געדענקט סיריש (אַן אַראַמישער דיאַלעקט), פלעגט ר' יהודה הנשיא זאָגען: צו וואָס טויג יודען דאָ אין ארץ־ישראל די סירישע שפראַך? אָדער מען דאַרף רעדען אויף דער אמת'ער יודישער שפראַך, אויף לשון־קודש, אדער אויף דער וועלט שפראַך, אויף גריכיש.

אין בבל, וואו דאָס רוב יודען האָבען געדענקט אַראַמיש, פלעגט ר' יוסי זאָגען: וואָס טויג יודען אין בבל די אַראַמישע שפראַך? — אָדער די אייגענע שפראַך, לשון־קודש, אָדער די רעגירונגס־שפראַך — פערסיש!

אַראַמיש — די שוועסטער פון לשון־קודש.

ר' שמעון בר נחמן זאָגט: האלט נישט די סירישע (אַראַמישע) שפראַך פאַר גרינג, מיר געפינען, אַז אומעדום, סיי אין דער תורה, סיי אין די נביאים און סיי אין כתובים, האָט גאָט איהר אָבגעגעבען כבוד אין דער תורה און אין די נביאים געפינען זיך אייניגע ווערטער און אמאָל אויך אַ גאַנצער פסוק אויף אראַמיש, און אין כתובים געפינען זיך אַראַמישע גאַנצע קאַפיטלען און כמעט אַ גאַנצער ספר.

דאָס ערשטע וואָרט.

אַז גאָט־ברוך־הוא איז אַראָבגעקומען אויפ'ן בארג סיני צו געבען יודען די תורה, איז דאָס ערשטע וואָרט, מיט וועלכען ער האָט זיך צו זיי געוועדנדעט, געווען אויף יענער שפראַך, וואָס זיי זענען געוועהנט געווען צו הערען אין מצרים — אויף דער עגיפטישער: "אָנכי ה' אלהיך" — איך בין גאָט דיין גאָט — האָט ער זיי געזאָגט, נישט „אני ה' אלהיך"; אויף „איך" זאָגען די עגיפטער „אָנך".

עס קומט־אויס, ווי ביי איינעם אַ קעניג האָבען רויבער געפאַנגען זיין געליעבטען זוהן. האָט ער דאָרט, צווישען זיינע פענגער, פערבראַכט אַ לאַנגע צייט ביז ער האָט זיך צוגעוועהנט צו זייער לשון. דערנאָך האָט זיך דער פאָטער דערוואוסט וואו דער זוהן זיינער געפינט זיך, איז ער געקו־

גלות.

די גרעסטע קללה.

שרעקליכע קללות, איינע שווערער און ביטערער פון דער אַנדערער, שיטען זיך אין דער תוכחה אויף די יודישע קעפ. די ביטערסטע פון זיי אַלע — איז גלות.

צעוועהט און צעשפרייט.

„איך וועל אייך צעווהען צווישען די פעלקער" — האָט געזאָגט דער נביא יחזקאל צו די יודען אין גאָט׳ס נאָמען, און אין דעם ליגט טאַקי אַ מורא׳דיגער שטראָף פאַר די יודען. וועריע מענשען פערטריבען פון זייער לאַנד אין דער פרעמד, קוים אָבער זיי זיצען צוזאַמען אין איין אָרט — זעהען זיי זיך איינער מיט׳ן אַנדערען און געפינען אין דעם אַ שטיקעל טרייסט. אויף יודען אָבער איז אַרויס אַ גזר: „צעוועהט וועט איהר זיין צווישען די פעלקער", צעוועהט און צעשפרייט׳צעוועהט צווישען פעלקער און צעשפרייט אין פרעמדע לענדער, איינער דערווייטערט און אָבגעזונדערט פונ׳ם אַנדער׳ן, אַזוי גלייך ווי די קערנער פון תבואה בשעת וועהען מיט׳ן שויפעל וואָס צעשיטען זיך אין דער לופטען איינציגוויז, נישט אָנצוריהרען זיך איינס אינ׳ם אַנדערען.

גלות צווישען ווילד־פרעמדע.

ס׳איז פאַרהאַן נאָך אַנדערע פעלקער, וואָס זענען פערטריבען צווישען פרעמדע, ווייסען זיי נישט דעם אמת׳ען טעם פון גלות: פאָרט ווי אייגענע, די זעלבע מידות, די זעלבע אויפפיהרונגען. יודישער גלות אָבער איז טאקי אַן אמת׳ער גלות: עלענד זענען זיי צווישען די פעלקער, קענען זיך

דעֶר — פּעֶרסיש; צום שמועסען און ערצעהלען — העברעאיש; צום שרייבען — ווי אייניגע מיינען — אַשורית.

גלעזגט אַכט אויף דעֶר שפּראַך.

רב זאָגט: די יהודה־לייט אין ארץ־ישראל, וואָס האָבען גלעזגט אַכט אויף זייעֶר שפּראַך און זיך געהיט זי זאָל ביי זיי אין מויל נישט פּערגרייזט ווערען, האָט זיך דערפּאַר ביי זיי די תורה פּעסט געהאַלטען; די גליל לייט, וואָס האָבען וועניג גלעזגט אַכט אויף זייעֶר שפּראַך, האָט זיך אויך די תורה ביי זיי נישט געהאַלטען און זיי זענען מיט דעֶר צייט גלווארָען פּערגרעבט.

די יהודה־לייט ביי״ם רעדען פלעגען אויסדריקען זייעֶר גלעדאַנק שאַרף און קלאָר, מיט אַ ריינער אויסשפּראַך, אַזוי, אַז מען זאָל נישט קענען קיין טעות האָבען אינ״ם מיין פון די ווערטער. די גליל־לייט אָבער פלעגען רעדען נישט מיט קיין קלאָרער אויסשפּראַך, איינגעשלונגען האַלבע ווערטער, אַזוי אַז ס׳איז אָפט שוועֶר גלווארָען צו פּערשטעהן זייעֶר מיין. גלעהט אַ גליל׳ער אין מאַרק און פרעגט וועֶר האָט חמר צו פּערקויפען, מוז מען זיך ביי איהם דערפרעגען וואו דעֶר חמר שטעהט, צי אין שטאַל (חמור — אַן עזעל) צי אין קעלער (חמר — ווין).

יודעֶן אין די צייטען פון בית שני זענען איבערגעקומען? — חנניה בן חזקיהו מיט זיינע לייט, וועלכע האָבען טייער געשעצט די ליידען פון יודישען פאָלק און האָבען זיך גרייט דערפאַר עס זאָל נישט פערגעסען ווערען פון די שפעטערדיגע דורות.

— אייגענטליך — האָט געזאָגט ווען דעם ר׳ שמעון בן גמליאל — וויסען מיר אויך ווי טייער צו שעצען די יודישע צרות, נאָר וואָס זאָלען מיר טהון? אויב מיר זאָלען זיך נעמען פערצייכענען אַלץ וואָס יודען ליידען־איבער אין אונזערע צייטען וואָלטען מיר קיינמאָל נישט געענדיגט.

אַנדערע זאָגען דערויף: דאָס לייב פון אַן אָבגעשטאָרבענעם פיהלט שוין נישט דעם שנייד־מעסער.

וואָס האָט מען צו אונז?

די רוימישע קעניגרייך האָט איינמאָל אַרויסגעלאָזט אַ גזירה אויף יודען, זיי זאָלען זיך נישט פערנעמען מיט תורה לערנען, זיי זאָלען נישט מל זיין זייערע קינדער און זיי זאָלען מוזען מחלל שבת זיין. איז אַוועק־געגאַנגען ר׳ יהודה בן שמוע מיט זיינע חברים צו אַ רוימישער מאַטראָנע וואָס איז געווען בעפריינדעט מיט די פאָרנעמסטע רוימער, און האָבען זיך מיט איהר אַן עצה געהאַלטען וואָס מען טהוט. רופט זי זיך אָן צו זיי: קלויבט זיך צונויף ביינאַכט איבער די גאַסען און שרייט מיט קולות.

האָבען זיי אַזוי געטהון. אַ גאַנצע נאַכט זענען זיי איבער די גאַסען אַרומגעגאַנגען און מיט קולות געשריגען:

אוי, גאָט אין הימעל! צי זענען מיר נישט אייערע בריידער? צי זענען מיר נישט קינדער פון איין פאָטער און פון איין מוטער? מיט וואָס זענען מיר אַנדערש פון אַלע איבעריגע פעלקער, וואָס איהר לאָזט־אַרויס אויך אונז אַזעלכע שווערע גזירות?

און דאָס געשריי האָט געהאָלפען: די גזירות זענען באַלד בטל געווארען.

דער בעליידיגער — אַן אויבערהאַר.

„די בעליידיגער איהרע זענען געווארען אַן אויבערהאַר" — קלאָגט דער מקונן אין זיינע קינות אויפ׳ן חורבן פון ציון. אויף דעם האָט ר׳ יוחנן געזאָגט: אַזוי איז שוין, דער וואָס טהוט־אָן צרות יודען ווערט ער אַן אויבערהאַר.

דער בלינדער אין דער פינסטערניש.

ר׳ יוסי האָט געזאָגט:

— אַלע מיינע יאָהרען איז מיר אויסגעקומען קשה׳דיג די ווערטער פון דער תוכחה אויף יודען: „דו ווסט טאַפען אין מיטען העלען טאָג

נישט מיט זיי צונויפגעהן, נישט עסען, נישט טרינקען צוזאַמען, אוּן אָבגעזונדערט זענען זיי פון אַלעמען מיט זייערע געזנג, מיט זייער גאַנצען ארט לעבען.

איין טאָג אַ גוטען.

„פֿערקויף מיר היינטיגען טאָג"... — האָט זיך יעקב געבעטעןביי עשו'ן, פאַר'ן אָבקויפען די בכורה — אַ חאָטש איין אוּן אייניציגען טאָג אַזעלכען ווי דיינעס, פערקויף מיר! לאָמיך איין טאָג וויסען פון אַ וועלט צו זאָגען אוּן רוהיג ווי דו געניסען פון מיין לעבען.

אויף דעם זאָגט ר' אחי: מען זאָל נעהמען בערעכענען ווי געהער צו זיין אַלץ וואָס יעקב האָט איבערגעלעבט אינ'ם לאַנגען גלות, וועט מען געפינען קוים איין טאָג וואָס יעקב איז געזעסען אַביסעל רוהיג אונטער'ן שאָטען פון עשו'ן.

„אַ פריי ארט זאָלט איהר לאָזען צווישען איין הערדע אוּן דער אַנדערער" — האָט יעקב אָנגעזאָגט זיינע פאַסטוכער וועגן זיי האָבען אָבגעפיהרט די מתנות עשו'ן, אוּן געטענה'ט האָט ער דערביי:

רבונו של עולם! איז שוין יאָ בעשערט מיינע קינדער זיי זאָלען ליידען צרות פון עשו'ס קינדער, זאָלען די צרות נישט שיטען זיך איינע נאָך דער אַנדערער, לאָז זיין אין מיטען אַ פרייע שעה די קינדער מיינע זאָלען קענען אָבאָטהעמען אוּן אַביסעל צו זיך קומען.

„אויף מיין גלעזעגער אין די נעכט
האָב איך מיין ליבהאַרציגען געזוכט,
געזוכט אוּן נישט געפונען".

— רבונו של עולם — טענה'ט די כנסת ישראל פאַר גאָט — אַמאָליגע צייטען פלעגסטו צווישען איין פינסטערער נאַכט אוּן דער אַנדערער בעווייזען מיר די ליכטיגע שיין. אַזוי איז געווען אַמאָל צווישען דער נאַכט פון גלות מצרים אוּן דער נאַכט פון גלות בבל, דערנאָך צווישען דער נאַכט פון בבל אוּן דער נאַכט פון פרס, צווישען דער נאַכט פון פרס אוּן דער נאַכט פון יון (גריכען), צווישען דער נאַכט פון יון אוּן דער נאַכט פון אדום (רוימער), — היינט אָבער ציהט זיך פאַר מיר דער גלות ווי איין לאַנגע פינסטערע נאַכט אָהן איין ביסעלע שיין צווישען.

אָבגעשטאָרבען דאָס געפיהל.

וועָר האָט אָנגעשריבען די מגילת תענית, דעם איינציגען ספר־הזכרון, וואו ס'זאָלען פערצייכענט כסדר די אַלע צרות אוּן אומגליקען וואָס

קיינעֶר. האָבעֶן מיר זיך אַניד־עֶרגעֶזעצט און זיך צעֶווייניט: אָך און וועֶה איז אוּנז צוּ וואָס מיר זעֶנעֶן געֶקומעֶן! מקוּים געֶוואָרעֶן איז אויף אוּנז די קללות פּון דעֶר תּוכחה: „דעֶר געֶרויש פּון אַ בלאַט וועט איר פּעֶריאָגעֶן“.

„ויברח“.

אין דעֶר שטאָדט צפּורי איז אַמאָל אָנגעֶקומעֶן פּון דעֶר רעגירונג שוועֶרעֶ גזירות אויף יודעֶן. קומעֶן די פּאָרשטעֶהעֶר פּון שטאָדט אַן עצה פּרעֶגעֶן בייַ ר׳ אליעזר בן פּרטה:

— רבי — זאָגעֶן זיי איהם — ס׳איז אָנגעֶקומעֶן אויף אוּנז פּון דעֶר רעגירונג שוועֶרעֶ גזירות אוּן מיר קעֶנעֶן זיך פּון זיי אויסבעֶהאַלטעֶן. ווי מיינסטו, אַנטלויפּעֶן?

האָט עֶר מורא געֶהאַט אָפּעֶן זיי אַרויסצוזאָגעֶן אוּן האָט געֶענטפּערט פּעֶרשטעֶלט:

— וואָס פּרעֶגט איהר מיך? פּרעֶגט בעֶסעֶר בייַ יעקב אבינו, בייַ משה רבנו, בייַ דוד המלך.

וואָס שטעֶהט בייַ יעקב׳ן, וועֶן עשו האָט פּעֶרטראַכט איהם אומצוּ־ברעֶנגעֶן? — „ויברח יעקב“, איז עֶר אַנטלאָפּעֶן. דאָס אייגעֶנעֶ האָט גע־טהוּן משה פּאַר פּרעה׳ן אוּן דוד פּאַר שאוּל׳ן.

אוּן דאָסזעֶלבעֶ ראָטה דעֶר נביא אין נאָמעֶן פּון גאָט דעֶם יודישעֶן פּאָלק: „געֶה, מיין פּאָלק, אַריין אין דיינעֶ צימעֶרעֶן, בעֶהאַלט זיך אַ קליינעֶ ווייליעֶ ביז דעֶר צאָרן וועט אויפּעֶר“ — זעֶהסטו אַז עֶס קומט־אָן אַ ווילדעֶ צייט, שטעֶל זיך איהר נישט אקעֶגעֶן, טרעֶט איהר בעֶסעֶר אָב דאָס אָרט ביז זי וועט אויפּעֶרגעֶהן. קוקט אויף מיר: איך אַפּילוּ, דעֶר אַלמעֶכטיגעֶר, טרעֶט אויך אַמאָל אָב דעֶם וועֶג דעֶר צייט. ווי דעֶר מקונן זאָגט אין דעֶר צייט פּונ׳ם חורבן: „צוריקגעֶהאַלטעֶן האָט עֶר (גאָט) זיין רעֶכטעֶ האַנד“.

„יוד“ — אַ זידעל־וואָרט.

ר׳ פּנחס דעֶרצעֶהלט: צווויי אויסגעֶלאַסענעֶ שכורעֶ גויות אין אַשקלון האָבעֶן זיך אַמאָל צוקריגט. אינ׳ם רעֶכטעֶן ברעֶן פּון קריג שרייט־אויס איינעֶ דעֶר אַנדעֶרעֶר: „געֶהסט נישט אַוועֶק פּון דאַנעֶן? דוּ אַזוינעֶ אוּן אַזעֶלכעֶ, דוּ יודישעֶ צורה איינעֶ!“ אין אַ צייט אַרוּם האָבעֶן זיי זיך בייַדעֶ איבעֶרגעֶבעֶטעֶן, זאָגט די בעֶליידיגטעֶ צוּ דעֶר אַנדעֶרעֶר: אויף אַלעֶ זלזוּלים דיינעֶ בין איך דיר מוחל, נאָר איינס וועֶל איך דיר אייביג נישט מוחל זיין — וואָס דוּ האָסט זיך עֶרלויבט מיך אָנצוּרופּעֶן „יודישעֶ צורה“.

ווי דאָר בלינדאָר טאַפּט אין דאָר פינסטאָרניש״ — וואָס הייסט עס, איז דאָס בלינדאָן דאָן נישט אַלץ איינס פינסטאָר צי ליכטיג? ביז ס׳האָט זיך מיט מיר געמאַכט אַזאַ צופאַל: איינמאָל אין אַ שטאָק־פינסטאָרער נאַכט בין איך געגאַנגען אין וועג, בעגעגען איך אַ בלינדאָן וואָס קומט מיר אַקעגען אוֹן האַלט אַ אָנגעצונדענעם פּאַקעל אין דאָר האַנד, פרעג איך איהם: זאָג מיר, זוהן מיינער, וואָס טויג דיר אָט דאָר פּאַקעל?

— פּאָרשטאָהסטו מיך — ענטפּאָרט דאָר בלינדאָר — אַזוי לאַנג איך טראָג דאָס פּאַקעל זאָהען מיך די פּאָרבייגעהאָר אוֹן זיי היטען מיך שוין אָב פון אַ גרוב אָדאָר, אַ שטיין צי אַ קלאָץ אויפֿן וועג.

שכור — נישט פון וויין.

ר׳ אליעזר בן עזריה האָט געזאָגט:

איך נאָהם זיך אונטאָר צו בעפרייען אַלע יודען פון שטראָף פאַר זייערע זינד פון נאָכ׳ן חורבן אָן ביז היינטיגען טאָג, ווי רופט אָן דאָר נביא די יודישע אומה אין גלות: „אָרימע אוֹן שכור׳ע נישט פון וויין״ — אָרים אוֹן דאָרשלאָגען זאָלען יודען, פּאָרדראָהט דאָר קאָפּ אוֹן שיכור נישט פון וויין, נאָר פון צרות אוֹן פּיין. אוֹן אַ שכור׳ער קען דאָן זיין פּאָראַנטוואָרט־ליך פאַר דאָם וואָס עָר טהוט אָב?

רייסט נישט אויף די אויגען!

אין דאָר צייט פון׳ם גרויסען הונגער אין גאַנצען לאַנד כנען, וואָן יעקב האָט געזאָלט שיקען די קינדאָר קיין מצרים אייגקויפען דאָרט ברויט פאַר זייער הויזגעזינד, האָט עָר זיך צו זיי געוואָנדט מיט די וואָרטאָר:

— „קינדאָר מיינע, צו וואָס זאָלט איהר זיך אַרויסווייזען?״ — בעי־ווייזען זאָלט איהר זיך נישט וויי קיין זאַטע נישט פאַר עשו׳ן אוֹן נישט פאַר ישמעאל׳ן, איהר־זאָלט נישט אויפרייסען די אויגען.

אָנגעשראָקענע.

ר׳ יהושע בן קרחה דאָרצאָהלט:

— איינמאָל בין איך מיט נאָך עטליכע חברים געזעסען אונטאָר אַ בוים. פלוצים האָט אַ בלאָז געטהון אַ ווינטעלע אוֹן געמאַכט אַ גראָויש צווישען די בלעטאָר. האָבען מיר זיך אויפגאַפּט אוֹן געמוּמען אַנטלויפען אין איין שרעק: „אוי וואָה, דאָם שונא׳ס ריטאָר זאָנען אויף אונז אָנגע־פאַלען״. דאָרנאָך קוקען מיר זיך אום. לאָזט זיך אויס אַז ס׳איז נישטא

עֶנטפֿעֶר איך איהם צוריק: פריעד צו דיר, רבי אוון לעֶהרעֶר מיינעֶר!
— זוהן מיינעֶר — פרעֶגט עֶר מיך — צוליב וואָס ביזטו אָבגעֶטראָטעֶן אין דעֶר חורבה?
— תפלה טהון — עֶנטפֿעֶר איך איהם.
— האָסטו געֶזאָלט תפלה טהון אין וועֶג.
— איך האָב מורא געֶהאַט, די וועֶגגעֶהעֶר זאָלעֶן מיך נישט איבעֶררייסעֶן.
פרעֶגט עֶר מיך ווייטעֶר:
— זוהן מיינעֶר, וואָס פֿאַר אַ שטים האָט זיך דיר געֶלאָזט העֶרעֶן אין דעֶר חורבה?
— געֶהעֶרט האָב איך אַ בת־קול ברומט שטיל ווי אַ טויב אוון זאָגט:
וועֶה מיר, פֿעֶרוויסט געֶמאַכט מיין הויז,
פֿעֶרברעֶנט מיין טעֶמפּעֶל,
פֿעֶרטריבעֶן מיינע קינדעֶר
צווישעֶן פֿעֶלקעֶר!
זאָגט עֶר מיר:
— זוהן מיינעֶר, ווי דו זעֶהסט מיך לעֶבעֶן, נישט דאָס מאָל אַליין, נאָר טאָג־טעֶגליך דריי מאָל אין טאָג לאָזט זיך אַזאַ שטים העֶרעֶן. אוון איבעֶרהויפּט אַלע מאָל וועֶן יודעֶן געֶהעֶן אַריין אין די שוהלעֶן אוון בתי־מדרשים אוון עֶנטפֿעֶרעֶן אויף אַ קול: „אמן יהא שמיה רבא מבורך (אָמן, זאָל זיין גרויסעֶר נאָמען געֶלויבט זיין), שאָקעֶלט, כביכול, גאָט ברוך־הוא מיט׳ן קאָפּ אוון זאָגט דעֶרביי:
— אַז וואויל איז דעֶם קעֶניג,
וואָס מעֶן לויבט איהם אַזוי אין זיין אייגעֶן הויז!
וואָס האָט אָבעֶר דעֶר פאָטעֶר,
וואָס האָט פֿעֶרטריבעֶן זיינע אייגענע קינדעֶר?
אוון וועֶה איז די קינדעֶר,
וואָס זעֶנען פֿעֶרטריבעֶן פון׳ם פאָטעֶרס טיש!

IV

„מיט איהם (מיט׳ן פאָלק מיינעֶם) בין איך אין אומגליק" — זאָגט דעֶר משורר אין תהלים אין נאָמעֶן פון גאָט. אוון אַזוי זאָגט אויך דעֶר נביא: „אין אַלע לייד זייערע איז איהם ליידט".
אוון אַז גאָט ברוך־הוא האָט זיך בעֶוויזעֶן צו משה רבנו פון׳ם דאָרן־בוים, האָט עֶר דעֶרמיט געֶגעֶבעֶן אָנצוהעֶרעֶן: משה, צי פיהלסטו נישט

און אויף דעם קלאָגט דער מקונן אין איכה:
אָ, זאָל גאָט, קוק־צו
ווי איך בין געוואָרן אַ שימפפוואָרט!

גאָט ברוך־הוא ליידט מיט יודען.

I

אַלע מאָל ווען גאָט ברוך־הוא דערמאָהנט זיך, אַז די קינדער זיינע געפונען זיך אין גרויסע ליידן צווישען די פעלקער, לאָזט ער, כביכול, פאַלען צוויי טרעהרען אין גרויסען ים אַריין און זייער אָבקלאַנג לאָזט זיך הערען פון איין עק וועלט אין דעם אַנדערען — און דערפון נעמט זיך דאָס ערדציטערניש.

אַנדערע זאָגען: ער לאָזט דאַמאָלס אַרויס אַ לייבעגעבריל און אַלע וועלטען הויבען־אָן ציטערען, ווי דער נביא זאָגט:

גאָט גיט אַ בריל פון דער הויך,
און פון זיין הייליגען וואוינארט לאָזט ער אַרויס זיין שטים,
ברילען ברילט ער איבער זיין רוה־פלאַץ (ירושלים).

II

אַ רוימער האָט געפרעגט ר׳ עקיבא׳ן:
— פון וואַנען, ערקלעהר מיר, נעהמט זיך דאָס ערדציטערניש?
האָט ער איהם געענטפערט:
— אַלע מאָל ווען דער אויבערשטער דערזעהט די טעמפלען פון פרעמדע געטער און די אַלע אַנדערע פעלקער, ווי זיי זיצען זיך רוהיגע און צופריעדענע און וויסען נישט פון קיין זאָרג אין דער וועלט, און ער זעהט וויידער ווי זיין אייגענער טעמפעל איז פערוויסט און זיין אייגען פאָלק איז איבערגעגעבען אין גוי׳אישע הענד, גיט איהם, כביכול, אַ ברען און ער לאָזט אַרויס אַ בריל — און דערפון ווערען הימעל און ער דערציטערט.

III

ר׳ יוסי דערצעהלט:
— איינמאָל בין איך געגאַנגען אין וועג, האָב איך אָבגעטראָטען אין איינע פון די הייליגע ירושלימ׳ער חורבות דאָרט תפלה צו טהון, איז געקומען אליהו׳ דערמאָהנט זאָל ער זיין צום גוטען, מיך אָבגעוואַרט ביי דער טהיר ביז איך האָב געענדיגט מיין תפלה. דערנאָך בעגריסט ער מיך: פריעד צו דיר, רבי!

נישט „דער פּאַרכטיגער". דערנאָך דניאל, וואָס האָט איבערגעלעבט דעם גלות בבל האָט זיך געטראַכט: פרעמדע פעלקער אונטערדריקען אַזוי די קינדער זיינע — וואו־זשע איז זיין גבורה? האָט ער שוין אין זיין לויב צו גאָט נור געזאָגט: „דער גרויסער און דער פּאַרכטיגער", און נישט „דער שטאַרקער". זענען געקומען דערנאָך די אַנשי כּנסת הגדולה און האָבען געזאָגט: אדרבה, אין דעם אַליין שטעקט טאַקי די אמת'ע גבורה זיינע, וואָס ער געוועלטיגט איבער זיך אַליין און האַלט־איין דעם צארן זיינעם, נישט אויסלאָזען איהם באַלד אויף די רשעים; און אין דעם אליין וויידער ליגט זיין גאַנץ פּאַרכטיגקייט: וועָן נישט די שרעק פאַר גאָט ברוך־הוא ווי וואָלט דען מענליך געווועָן, אַז איין קליינע אומה זאָל קענען לעבען בלייבען צווישען זיבציג אומות!

II

דער קיסר אַדרינוס האָט איינמאָל אַ זאָג געטהון ר' יהושע'ן:

— ווי גרויס איז דאָס שפעלע וואָס קען זיך האַלטען צווישען זיבציג וועלף!

— ווי גרויס איז דער פאַסטוך — רופט זיך אָן ר' יהושע — וואָס רעטעט און בעהיט פון זיי דאָס שפעלע און ברעכט זיי פאַר דעם איין! ווי דער נביא זאָגט וועגען יודישען פאָלק: „וואָס פאַר א מיטעל עס זאָל נישט צוגעטראַכט ווערען אַקעגען דיר, וועט עס נישט געראָטטען".

III

„גאָט, נישט מיט דיין צארן זאָלסטו מיך שטראָפען" — בעט זיך דער יוד ביי גאָט ברוך־הוא מיט די ווערטער פונ'ם משורר אין תהלים — אויב שטראָפען מוזטו מיך פאַר די זינד מיינע, לאָז עס נישט זיין מיט גרויס צארן, איך זאָל האָבען כוח עס איבערצוטראָגען.

ר' חנינא זאָגט דערויף א משל:

א קעניג איז בעז געוואָרען אויף זיין זוהן, האָט ער זיך אַרויסגעחאַפט מיט א שבועה, אז ער וועט וואַרפען דעם גרויסען שטיין וואָס ליגט פאַר זיינע אויגען דעם זוהן אין קאָפּ. נאָכדעם, אז דאָס האַרץ איז איהם אָבגעגאַנגען, האָט זיך דער פאָטער געטראַכט: וועל איך מיין שבועה אויסהאַלטען, וועט עס איהם דאָס לעבען קאָסטען, נישט האַלטען די שבועה קען איך אָבער אויך נישט. וואָס־זשע טהוט מען דאָ? פאַלט דער קעניג אויף אַן עצה און הייסט באַלד צעשטויסען דעם שטיין אויף ברעקלעך און וואַרפט זיי אויפ'ן זוהן איינציגווייז. קומט־אויס אז ער האָט אי די שבועה מקיים געווען, אי דעם זוהן האָט עס נישט געשאַדט.

אַז איך לייד מיט די יודען צוזאַמען? אָט זעה דאָס אָרט פון וואַנען איך רעד מיט דיר, פון די דערנער אַרויס – דאָס הייסט: איך בין, כביכול, א שותף אין זייערע ליידן.

V

אויב איהר הערט עס נישט –
אין געהיים ווייניט מיין זעלע
איבער'ן שטאָלץ" –

אַזוי זאָגט דער נביא ירמיהו אין נאָמען פון גאָט. אויף דעם האָט רב געזאָגט: אַן אָרט אַזוינס איז פאַרהאַן ביי גאָט ברוך־הוא, „מסתרים" (געהיים) הייסט עס. אַהין פערקלויבט זיך די שכינה און אַן איינזאַמע ווייניט זי פאַר זיך.

„איבער'ן שטאָלץ" ווייניט זי – זאָגט רב שמואל בר יצחק – איבער דעם שטאָלץ וואָס איז אַוועק פון יודען און איבערגעגעבען געווארען אַנדערע פעלקער.

און אַזוי איז שוין אַלע מאָל – זאָגט זבדי בן לוי – אידער יודען זענען אויסגעלעזט געווארען פון מצרים זענען זיי געווען פאַר זיך און די שכינה פאַר זיך. ווי נור זיי זענען אויסגעלעזט געווארען זענען זי צוזאַמענגעבונדען געווארען ווי איינס. דערנאָך, אַז די יודען זענען וידער פערטריבען געווארען (קיין בבל), איז וידער די שכינה געבליבען איינזאַם. און אויף דעם קלאָגט דער מקונן: „איכה ישבה בדד" – א, ווי איינזאַם זי איז געבליבען זיצען!

דער היטער פון יודען.

I

נישט אומזיסט ווערען די גרויסע לייט פון עזרא'ס און נחמיה'ס דור אָנגערופען מיט'ן נאָמען „אַנשי כנסת הגדולה" (די מענער פון דער גרויסער פערזאַמלונג), ווייל זיי האָבען אומגעקערט די געטליכע קרוין צו איהר אַמאָליגער פראַכט. משה רבנו אַז ער האָט גאָט געלויבט האָט ער איהם גערופען מיט'ן נאָמען: „דער גאָט דער גרויסער, דער שטאַרקער און דער פאַרכטיגער". ירמיהו הנביא אָבער, וואָס האָט איבערגעלעבט דעם חורבן פון'ם בית־המקדש, האָט זיך געטראַכט: פרעמדע פעלקער האָבען זיך אַרייניגעריסען צו איהם אין זיין טעמפעל און ברעכען די וועגנט זיינע – וואו־זשע איז זיין פאַרכטיגקייט? האָט ער דערפאַר אין זיין לויב צו גאָט שוין נור גענאָגט: „דער גרויסער, דער שטאַרקער", און

ר׳ יוחנן זאָגט דעריבער אַ משל:

איינער איז געגאַנגען פֿאַרטאָג אין וועג, איז געקומען עמיצער אויף האָט אָנגעצונדען פֿאַר איהם אַ ליכט, האָט עס דער וינט פֿערלאָשען; קומט אַ צווייטער און צינדט ווידער פֿאַר איהם אָן אַ ליכט, האָט עס אויך דער וינט פֿערלאָשען. טראַכט ער זיך: בעסער וועל איך שוין איצטער וואַרטען איוף דעם ליכט פון פריהמאָרגען.

אזוי האָבען אויך די יודען געזאָגט פֿאַר גאָט: מיר האָבען פֿאַר דיר אָנגעצונדען אַ מנורה אין די צייטען פון משה — איז זי אויסגעלאָשען געוואָרען; אין די צייטן פון שלמה — איז זי ווידער אויסגעלאָשען געוואָרען, בעסער שוין צו וואַרטען ביז דיין ליכט וועט איבער אונז אַלעמען ערשיינען. ווי עס זאָגט דער משורר אין תהלים: „ביי דיר איז דער קוואַל פון לעבען, אין דיין ליכט וועלען מיר זעהן די אמת׳ע ליכט״.

נישט געפּונען קיין רוה.

אויך דער טויב, וואָס נח האָט נאָכן מבול אַרויסגעשיקט פון דער תבה, וועֶרט דערצעהלט: „זי האָט נישט געפּונען קיין רוה, האָט זי זיך פֿאַרנאַכט צוריקגעקערט אין דער תבה״ — וואָלט זי אָבער יאָ געפּונען אַ רוה, וואָלט זי געוויס צוריק זיך שוין נישט געקערט.

דאָס זעלבע וועֶרט געזאָגט אויף דער יודישער אומה: „זי זיצט צווישען פֿעלקער, געפינט נישט קיין רוה״ — וואָלט זי אָבער יאָ געפּונען רוה, וואָר וייסט, צי זי וואָלט שוין אַמאָל זיך צוריקגעקערט אין איהר אייגענער היים.

וועֶרטער וואָס שרעקען.

משה האָט געזאָגט אין דער תוכחה אויף יודען: „איהר וועט פֿערלירען וועֶרען צווישען די פֿעלקער און אויפֿעסטען וועט אייך דאָס לאַנד פון אייערע פיינד״. איז געקומען דער נביא ישעיהו און האָט נבואה געזאָגט: „און עס וועט זיין אין יענעם טאָג וועט געבלאָזען וועֶרען אין אַ גרויסען שופר וועלען צוריקקומען די פֿאַרלוירענע אין לאַנד אַשור״.

רב פלעגט זאָגען:

— מיך שרעקען די וועֶרטער פון יענעם פסוק: „איהר וועט פֿערלוירען וועֶרען צווישען די פֿעלקער״.

— אפשר וועֶרט געמיינט ווי אַ פֿערלוירענע זאַך, וואָס מען קען זי צוריק אויפזוכען?

— מיך שרעקט אָבער נאָך מער דער סוף פון יענעם פסוק: „און אויפֿעסטען וועט אייך דאָס לאַנד פון אייערע פיינד״.

IV

פון שעיר רופט צו מיר אַ שטים:
„אָ היטעָר!
ווי האַלט די נאַכט?
אָ היטעָר!
וואָס וועט זיין פון דעָר נאַכט?"
דעָר היטעָר ענטפערט:
„באַלד קומט דעָר מאָרגען
און אויך אַ נאַכט...
בעגעהרט איהר דאָס — בעגעהרט עס!
צוריק־קעהרט און קומט!"

אַ לעהרער אונזערער און וועגווייזער — פרעגען יודען בייַם נביא אין דעָר פינסטערער גלות־נאַכט — וואָס וועט זיין פון דעָר נאַכט? וועָן וועט נעהמען אַ סוף צו דעָר לאַנגער פינסטערער נאַכט?

— וואַרט מיר — זאָגט דער נביא — וואַרט ביז איך וועל זיך אָנפרעגען.

און אַז דעָר נביא האָט זיך אָנגעפרעגט און געקומען צוריק, הערט עָר וויידעָר די שטים פון פאָלק רופט:

— וואָס האָט דעָר אייביגער שומר ישראל געזאָגט?

ענטפערט דעָר נביא:

— אַזוי האָט דעָר שומר ישראל געזאָגט: באַלד קומט אַ מאָרגען און אויך אַ נאַכט.

— און אויך אַ נאַכט? — פרעגען זיי אין גרויס שרעק.

— שרעקט זיך נישט — זאָגט עָר זיי, — נישט אַזוי האָט איהר מיך פערשטאַנען: דער מאָרגען — פאַר געהערטע, די נאַכט — פאַר אומגעהערטע; דעָר מאָרגען — פאַר די געפייניגטע, די נאַכט — פאַר די פייניגער.

— אָ, וועָן־זשע וועט עס געשעהן?

— וועָן איהר בעגעהרט עס, בעגעהרט ער דאָס אויך.

— וואָס פעהלט דערצו? — פרעגען יודען.

— תשובה! — ענטפערט דעָר נביא — צוריקקעהרט!

די אמת'ע ליכט.

„שטעה־אויף און לייכט,
ווייל אָנגעקומען איז דיין ליכט,
גאָט'ס פראַכט האָט איבער דיר ערשיינט" —

גאָט פֿערלאָזט נישט זיין פֿאָלק.

און נאָך דעם אַלעמען — זאָגט משה אין גאָט׳ס נאָמען — וואו זיי זאָלען נישט זיין אינ׳ם לאַנד פון זייערע פיינד, האָבּ איך זיי נישט אָבּגעוואָרפען און האָבּ זיי נישט פֿערַכטעט ביז צום פֿערניכטען זיי, צו צעשטעררען מיין בונד מיט זיי, ווייל איך בין גאָט זייער גאָט״.

„איך האָבּ זיי נישט אבגעוואָרפען״ — אין די טעג פון כּשדים (גלות בבל), אויך דעמאָלט האָבּען זיי ארויסגעבּען פון זיך אַזעלכע גרויסע קלוגע און פרומע לייט ווי דניאל, חנניה, מישאל און עזריה.

„איך האָבּ זיי נישט פֿערַכטעט״ — אין די טעג פון המנ׳ען (אין גלות פרס), זיי האָבּען דעמאָלט ארויסגעבּען פון זיך אַזעלכע געהויבענע מענשען ווי מרדכי און אסתר, וואָס זענען זיי בייגעשטאַנען אין די נויטען און געפֿעטע פונ׳ם גרויסען אומגליק.

„זיי זענען נישט פֿערניכטעט געוואָרען״ — אין די טעג פון די גריכען, זיי האָבּען דעמאָלט אַרויסגעבּען פון זיך אַזעלכע גרויסע לייט ווי שמעון הצדיק און ווי דער חשמונאי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול מיט זיינע קינדער.

„איך האָבּ נישט צעשטערט מיין בונד מיט זיי״ — אין די טעג פון די רוימער, זיי האָבּען דעמאָלט ארויסגעבּען פון זיך רבי׳ס הויז מיט זיינע תּלמידים.

„ווייל איך בין גאָט זייער גאָט״ — אין אלע צייטען, קיינמאָל וועל איך ניט דערלאָזען זייער ליכט זאָל אויסגעלאָשען ווערן און קיין אומה ולשון וועט זיי קיינמאָל נישט בייקומען.

וויסען און וויידער וויסען.

„וויסען זאָלסטו וויסען — האָט גאָט געזאָגט צו אַברהם׳ן — אַז גרים וועלען זיין דיינע קינדער אין אַ פרעמד לאַנד״ — וויסען זאָלסטו, אַז איך וועל זיי צעשפרייטען, און ווידער זאָלסטו וויסען, אַז איך וועל זיי צונויפֿנעהמען; וויסען זאָלסטו, אַז איך וועל זיי וויַ אַ משכון פערזעצען, און ווידער זאָלסטו וויסען, אַז איך וועל זיי ערשקלאַפען, און ווידער זאָלסטו וויסען. אז איך וועל זיי בעפרייען.

ס׳איז נאָך אַ גליק.

ר׳ אושעיא פלעגט זאָגען:

— ס׳איז נאָך אַ גליק פאַר יודען, וואָס עֶר׳האָט זיי צעשפרייט צווישען פעֶרשידענע פעֶלקעֶר.

איינעֶר אַ גוי האָט אַמאָל גענאָגט ר׳ חנינא׳ן: מיר זענען בעסעֶר פון אייך. אויף אייעֶרע לייט וועֶרט דערצעֶהלט, אַז „זעֶקס מאָנאַט דורכאַנאַנד איז יואָב, דעֶר עֶלטעֶסטעֶר פון דוד׳ס חיל, מיט זיינע מענשען געזעֶסען אין אדום, ביז מ׳האָט דאָרט אומגעבראַכט וואו אַ מאַנסביל״. מיר אָבעֶר — אָט זיצט איהר צווישען אונז אַזויפיל יאָהרען און מיר לאָזען אייך לעֶבען.

רופט זיך אָב צו איהם ר׳ חנינא: אויב דו ווילסט, וועֶט דיר אָבעֶנט־פעֶרען דערויף איינעֶר פון די תלמידים.

האָט זיך ר׳ אושעיא צוגעזעֶצט צו יענעֶם גוי און איהם געזאָגט: ווייסטו פאַרוואָס איהר ברענגט אונז נישט אום? ווייל איהר קענט זיך קיין עצה נישט געבען ווי דאָס אויסצופיהרען: אומברענגען אַלע יודען מיט אַמאָל — זענען נישט אַלע אינאיינעֶם בייַ אייך; וועֶט איהר אומברענגען די אַלע וואָס געפינען זיך בייַ אייך — וועֶט איהר באַקומען דעֶם נאָמען: אָפּ־געשניטענע קעֶניגרייך״.

דעֶרהעֶרט די וועֶרטעֶר, האָט דעֶר גוי אויסגעֶרופען: איך שוועֶר אייך בייַם טויעֶר פון רוים — וועֶלען דעֶם טאַקי העֶרען מיר נישט אויף זיך צו ברענגען דעֶם קאָפּ.

גלות השכינה.

I

זאָה ווי ליעב זענען די יודען בייַ גאָט — זאָגט ר׳ שמעון בן יוחאי — וואוהין זיי זאָלען נישט פעֶרטריבען וועֶרען געהט־מיט די שכינה מיט זיי. קין מצרים זענען זיי פעֶרטריבען געוואָרען — איז די שכינה מיטגעקומען מיט זיי; קיין בבל — ווידעֶר מיט זיי אינאיינעֶם די שכינה. און וואָן זיי וועֶלען אין די שפעטעֶרדיגע צייטען אויסגעֶלעֶזט וועֶרען, וועֶט צוזאַמען מיט זיי אויך די שכינה אויסגעֶלעֶזט וועֶרען פונ׳ם גלות.

II

ר׳ יוחנן זאָגט:

— גאָט האָט געשוואוירען: נישט אריינקומען וועֶל איך אין ירושלים של מעלה (אויבעֶרשטען ירושלים) ביז איך וועֶל פריהער נישט אריינקומען ווידעֶר אין ירושלים של מטה (אונטעֶרשטען ירושלים).

פרעג איך איהם וויטער: וועלען יודען קענען אויסשטעהן אַזעלכע?
— וואַרט — זאָגט ער — מאָרגען וועל איך דיר בעווייזען נאָך גזירות, שרעקליכערע פון די.

אויף מאָרגען האָט ער מיך אריינגעבראכט אין די גאָר טיפסטע חדרים און מיר בעווייזען ליידען פיעל ערגערע פון די פריהערדיגע. ער האָט מיר בעווייזען מענשען וועלען איבערגעבען די צו דער שוערד, די צום הונגער, די צום רויב, די צום גפענגעניש.

זאָג איך איהם: פרעכטיגע שיין מיינע! האָבען דען נור יודען אזוי זיך פערדיענט?

ענטפערט ער מיר: טאָג־טעגליך וועלען צוגעטראַכט אויף זיי אַלץ נייע גזירות נאָך ערגערע פון די, נאָר אַז יודען געהאָלפען־אַריין אין שוהלען און בתי־מדרשים און שרייען דאָרט אויס: אמן יהא שמיה רבא מבורך לעלמי עלמיא (אָמן, זיין גרויסער נאָמען זאָל זיין געלויבט אין אַלע אייביגקייטען), לאָזען מיר די גזירות נישט אריסגאָהן פון די בעהאַלטענע חדרים.

נאָכדעם ווי איך האָב זיך פון איהם אַראָפגעלאָזט, האָב איך געהערט אַ קול שרייט־אויס אויף אַראַמיש די דאָזיגע ווערטער:

דער היליגער טעמפעל וועט ווערען וויסט,
גאָטס פאַלאַץ אין פייער פערברענט.
דער הויף פונ׳ם קעניג וועט היטען די וויסטקייט.
בחורים און בתולות צום רויב,
די קינדער פון קעניג צום מאָרד,
דער ריינער מזבח פעראומריניגט וועלען.
פון ירושלים בערג אש,
צו שרעק פון צו גרויל דאָס יודישע לאַנד.

דערהערט די וועלטער בין איך פערציטערט געוואָרען און אַ פאַל געטהון צוריק. איז געקומען דער גרויסער מלאָך הדרניאל און מיך אויף די פיס אויפגעשטעלט, און מיר געזאָגט: פרייַנד מיינער, וואָס איז מיט דיר אַזעלכעס פאַרגעקומען?

זאָג איך איהם: פרעכטיגע שיין מיינע! איז מעגליך אַז יודען זענען שוין גאָר־פערפאַלענע?

— קום — זאָגט ער — וועל איך דיך אַריינפיהרען אין די קאַמערען פון הילף און טרייסט.

האָט ער מיך אַריינגעפיהרט און איך האָב דערזעהן ווי מלאָכים זיצען כתות־וויז און וועבען קליידער פון הילף און שמידען־אויס לעבענס־קרוינען און פאַסען אין זיי איין אַלערליי מיני דימענטען א ן פערל, און

גאולה אוּן משיח׳ס צייטעֶן.

קאַמעֶרעֶן פּוּן צרות אוּן קאַמעֶרעֶן פּוּן ישועות.

ר׳ ישמעאל דעֶרצעֶהלט:

— אז די רוימישע רעֶגירונג, די מרשעת, האָט אַרויסגעֶלאָזט אַ גזרה אומצוברעֶנגעֶן די גרעֶסטע יודישע מעֶנעֶר, האָב איך, לויט דעֶם ווילעֶן פּוּן מיינעֶ חברים, אויפגעֶהויבעֶן זיך אויפ׳ן הימעֶל דאָרט צוּ דעֶרגעֶהן ווי עֶס האַלט מיט דעֶר גזירה. נאָך דעֶם ווי איך האָב זיך אויפ׳ן הימעֶל דעֶרווויסט אַז די גזירה איז שוין א גע׳חתמ׳עֶטעֶ — האָב איך זיך דאָרט בעֶגעֶגעֶנט מיט׳ן שר־הפנים, דעֶר נאָהעֶנטסטעֶר מלאָך צוּ גאָט. זאָגט עֶר מיר: האַרצי־געֶר פריינד, זעֶץ זיך ביי מיר אין שוּיס ווּעֶל איך דיר אויסדעֶרצעֶהלעֶן וואָס וועֶט זיין מיט׳ן הייליגעֶן פאָלק ישראל. האָב איך זיך געזעֶצט ביי איהם אין שוּיס אין עֶר האָט זיך איינגעֶקוּקט אין מיר אוּן געֶווויינט, אוּן טרעֶהרעֶן האָבעֶן זיך געֶגאָסעֶן פּוּן זיינעֶ אויגעֶן אוּן געֶפאַלעֶן מיר אויפ׳ן געֶזיכט.

זאָג איך איהם: פּרעֶכטיגעֶ שיין מיינעֶ, וואָס ווייַנסטוּ?

זאָגט עֶר מיר: פריינד מיינעֶר, קוּם מיט מיר, ווּעֶל איך דיך אַריינברעֶנגעֶן אין די טיעֶפסטעֶ צימעֶרעֶן אוּן אין די בעֶהאַלטעֶנסטעֶ קאַמעֶרעֶן.

האָט עֶר מיך אָנגעֶנומעֶן פאַר דעֶר האַנד, מיך עֶרגיץ אַריינגעֶבראַכט, אַרויסגעֶנומעֶן די ביכעֶר אוּן מיר אנגעֶוויזעֶן אויף פאַפּירעֶן, פּעֶרשריבעֶנעֶ מיט שלעֶכטעֶ גזירות, איינעֶ ווילדעֶר פּוּן דעֶר אנדעֶרעֶר.

פרעֶג איך איהם: פאַר ווּעֶמעֶן?

— פאַר יודעֶן — עֶנטפעֶרט עֶר מיר.

הויבט אָן דוד המלך זינגען לויבלידער און געזאַנגען, וואָס זינט די וועלט שטעהט האָט נאָך קיין אויער אַזעלכעס נישט געהערט, און דער גרויסער מלאָך מטטרון מיט דער גאַנצער פמליא של מעלה רופען אַלע:

„הייליג, הייליג, הייליג איז גאָט פון אַלע העכשאפטען".

און די הייליגע חיות רופען אויס מיט אַ לויב־געזאַנג:

„געלויבט איז גאָט'ס פראַכט פון זיין אָרט".

און די הימלען זינגען:

„גאָט וועט קעניגען אייביג, אייביג".

און די ערד העלפט־אונטער:

„גאָט קעניגט, גאָט האָט געקעניגט,
גאָט וועט קעניגען אייביג, אייביג".

און אַלע מלכי בית־דוד לאָזען־אויס:

„און גאָט וועט זיין אַ קעניג אויף דער גאַנצער וועלט,
אין יענעם טאָג וועט זיין גאָט דער איינציגער
אין זיין נאָמען איינער".

„דו גאָט ביזט אונזער פאָטער".

„דו ביזט אונזער פאָטער, דען אברהם ווייסט אונז נישט, יעקב דער־קענט אונז נישט; דו גאָט ביזט אונזער פאָטער, אונזער אויסלעזער" — אויף די ווערטער פונ'ם נביא ירמיה זאָגט ר' יונתן:

אין די שפעטערדיגע צייטען וועט גאָט זיך וועלדען צו אברהם און איהם זאָגען:

— דיינע קינדער האָבען זיך גענגען מיר פערזינדיגט.

— האַר פון דער וועלט — ענטפערט אברהם — זאָלען זיי אויסגע־מעקט ווערען פון דער וועלט פאַר דיין הייליגען נאָמען.

זאָגט גאָט: איך וועל זיך בעסער וועלדען צו יעקב'ן. ער האָט געפיהלט דעם צער פון ערציהען קינדער — אפשר וועט ער זיך פאַר זיי איינשטעלען.

וועלדעט ער זיך צו יעקב'ן:

— דיינע קינדער האָבען געזינדיגט.

— האַר פון דער וועלט — ענטפערט יעקב — זאָלען זיי אויסגע־מעקט ווערען פאַר דיין הייליגען נאָמען.

זאָגט גאָט: נישט בייַ די אַלטע שכל און נישט בייַ די יונגע אנ'עצה.

וועלדעט ער זיך צו יצחק'ן:

דיינע קינדער האָבען זיך פאַר מיר פערזינדיגט.

גרייטעֶן־צו אַלעֶרליי מיני געֶווירצעֶן אוּן געֶשמאקעֶ שפייזעֶן, אוּן פעֶרזיסעֶן די טייעֶרסטעֶ ווייניעֶן.

פרעֶג איך: פֿרעכטיגעֶ שיין מיינעֶ! דאָס אַלעֶס פאר וועֶמעֶן?

— פאַר יודעֶן — עֶנטפעֶרט עֶר מיר.

דעֶרזעֶה איך דאָרט איין קרוין, אַנ׳אויסגעֶנומענעֶ פוּן אַלעֶ אַנדעֶרעֶ, אוּן אייגנעֶפאַסט זעֶנעֶן אין איהר די זון אוּן די לבנה אוּן צוועֶלף שטעֶרעֶן.

פרעֶג איך איהם: פאַר וועֶמעֶנס וועֶגעֶן איז די טייעֶרסטעֶ אוּן שעֶנסטעֶ קרוין.

זאָגט עֶר מיר: פאַר דוד מלך ישראל.

זאָג איך איהם ווייטעֶר: פֿרעֶכטיגעֶ שיין מיינעֶ! בעֶווייז מיר, איך בעֶט דיך, דעֶם פֿראַכט פוּן דוד המלך.

— ווארט —זאָגט עֶר — דרייַ שעה, ביז דוד וועֶט אַהעֶר אָנקומעֶן וועֶסטו איהם אַרויסזעֶהן אוּן זיין גאַנצעֶן פראַכט.

האָט עֶר מיך אָנגעֶנומעֶן אוּן אַריינגעֶזעֶצט צו זיך אין שויס. פרעֶגט עֶר מיך: וואָס זעֶהסטו?

— איך זעֶה — עֶנטפעֶרט איך — זיבעֶן בליצעֶן לויפעֶן אַלעֶ מיט אַמאָל.

— לאָז אַראָפּ די אויגעֶן, זוהן מיינעֶר — זאָגט עֶר מיר — זאָלסט זיך נישט איבעֶרשרעֶקעֶן. דאָס געֶהעֶן זיי אַרויס געֶגעֶן דוד מלך ישראל.

אוּן באַלד האָבעֶן אָנגעֶהויבעֶן רוישעֶן אַלעֶ העֶרשאַפטעֶן פוּן די הימלעֶן, די אופנים אוּן שרפים, אוּן די הייליגעֶ חיות, אוּן די רעֶדעֶר פוּן דער מרכבה, אוּן די פראַכט־וואָלקעֶנס, אוּן די אוצרות פוּן שניי, אוּן די אוצרות פוּן האָגעֶל, אוּן די שטעֶרעֶן אוּן מזלות, אוּן די מלאכי־השרת, אוּן די פלאַמפייעֶרדיגעֶ פוּן זבול (דעֶר פיעֶרטעֶר פוּן די זיבעֶן הימלעֶן) אוּן אַלעֶ האָבעֶן אינאיינעֶם אויסגעֶרופעֶן:

„די הימלעֶן דעֶרצעֶהלעֶן גאָט׳ס פראַכט״.

אוּן אויף דעֶם האָט זיך געֶלאָזט העֶרעֶן אַ הויך קויל פוּן גן־עדן:

„גאָט קעֶניגט אויף אייביג״.

אוּן באַלד איז אָנגעֶקומעֶן דוד מלך ישראל, עֶר פאָראויס אוּן אַלעֶ מלכי בית־דוד נאָך איהם, יעֶדער פוּן זיי מיט זיין קרוין אויפ׳ן קאָפּ אוּן דוד׳ס קרוין שיינט אוּן פוּנקעֶלט מעֶהר פוּן אַלעֶ קרוינעֶן, אוּן איהר גלאַנץ דעֶרגעֶהט ביז׳ן עֶק וועֶלט.

אַזוי איז דוד געֶגאַנגעֶן ביז עֶר איז געֶקומעֶן אין בית־המקדש פונ׳ם הימעֶל. דאָרט איז געֶשטאַנעֶן פאַר איהם צוגעֶגרייט אַ פייעֶרדיגעֶ שטוהל האָט עֶר זיך אויף איהר געֶזעֶצט, אוּן אַלעֶ מלכי בית־דוד זעֶנעֶן געֶזעֶסעֶן פאַר איהם אוּן אַלעֶ מלכי־ישראל זעֶנעֶן געֶשטאַנעֶן הינטעֶר איהם.

III

ר׳ יונתן זאָגט:

— פאַרשאַלטעֶן זאָלען וועֶרען די וואס רעֶכענען אויס די צייטען פון׳ם קץ, ווייל זיי מיינען: וויבאַלד ס׳איז איבעֶרגעֶגאַנגען די אויסגעֶרעֶכענטע צייט און משיח בעֶווייזט זיך נישט — וועט עֶר שוין מעֶהר נישט קומען.

רב זאָגט:

— שוין אויסגעֶלאָזט זיך אַלעֶ קצין. איצט וועֶנדט זיך נור אין אונזעֶר תשובה און גוטע מעשים.

שמואל זאָגט:

— די צרות פון׳ם גלות אליין זעֶנען שוין אַ גענוג אָבקומענישׂ פאַר אונזעֶרעֶ זינד.

IV

„איך שלאָף —
מיין האַרץ איז אָבעֶר וואַך. . .“ —

„איך שלאָף“ — זאָגט די כּנסת־ישׂראל — פאַרדעֶקט איז פאַר מיר דעֶר קץ; „מיין האַרץ איז אָבעֶר וואַך“ — פאַר דעֶר גאולה: איין טאָג אפילו האָב איך נישט אויפגעֶהעֶרט צו וואַרטען אויפ׳ן אויסלעֶזעֶר.

„היינט“.

ר׳ יהושע בן לוי האָט אַמאָל דעֶרזעֶהן אליהו הנביא׳ן ווי עֶר שטעֶהט בייַם אַריינגאַנג אין דעֶר היילֿ, וואו ר׳ שמעון בן יוחאי ליגט בעֶהאַלטעֶן. פרעֶגט עֶר איהם:

— וועֶן קומט משיח?

זאָגט עֶר איהם:

— געֶה פרעֶג איהם.

— וואו געֶפינט מעֶן איהם?

— עֶר זיצט בייַם אַריינגאַגג אין טויעֶר פון שטאָדט רוים.

— וואָס איז דעֶר סימן זיינעֶר?

— עֶר זיצט צווישען אָרימעֶ קראַנקעֶ. אַלעֶ אַנדעֶרעֶ דאָרט בינדעֶן אויף אונ פעֶרבינדעֶן זייעֶרעֶ וואונדעֶן אַלעֶ אויף אין מאָל; עֶר בינדט אויף אונ פעֶרבינדט יעֶדעֶ וואונד בעֶזונדעֶר, כדי עֶר זאָל יעֶדעֶ רגע זיין גרייט אויף גאָט׳ס בעֶפעֶהל ברעֶנגען די גאולה.

— האַר פון דעָר וועלט — שרייט־אויס יצחק פאַר גאָט — מיינ עָ קינדעָר, נישט דיינ עָ! אוּן ווידעָר: וויפיעל האָבעָן זיי אינגאַנצעָן געקָענט זינדיגען? וויפיעל איז דאָס לעָבעָן פונ׳ם מענשען? — זיבציג יאָר. נעָהם דעָרפון אַראָב די ערשטע צוואַנציג יאָהר, וואָס דעָר מענש איז נאָך פריי פון שטראָף פאַר זיינע מעשים — בלייבט איבעָר פינפציג. האַלב דערפון נעָהם־אַראָב אויף שלאָפען — בלייבט פינף אוּן צוואַנציג. האַלב דערפון אויף דאַוונען און עסען אוּן אַנדערע נויטיגע בעדערפענישען — בלייבט אינגאַנצען צוועלף מיט אַ האַלב יאָהר. ווילסטו — נעָהם עס אויך זיך אינגאַנצען. ווילסטו נישט — זאָל זיין האַלב אויף מיר אין האַלב אויף דיר. אוּן אויב דו ווילסט דוקא, אַז אינגאַנצען זאָל זיין אויף מיר — פערגעס נישט, אַז איך האָב זיך געלאָזט פאַר דיר מקריב זיין.

געזעהן ווי יצחק שטעלט זיך פאַר זיי איין, רופען יודען אויס: „דו ביזט אונזער פאָטער!"

— נישט מיר, נאָר דעם אויבערשטען קומט די לויב — ענטפערט זיי דערויף יצחק אוּן ווייזט זיי אָן אויף גאָט.

דער קץ.

I

פאַר׳ן טויט האָט אונזער פאָטער יעקב צונויפגערופען די קינדער זיינע אוּן האָט זיי געזאָגט אַזוי:

— זאַמעלט זיך צונויף, וועל איך אייך פאַראויסזאָגען, וואָס מיט אייך וועט פאַסירען אין די גאָר שפעטערדיגע צייטען.

עָר האָט זיי אָבעָר דערפון גאָרנישט געזאָגט, נאָר אָנגעהויבען בענשען. עס ווייזט אויס, אַז עָר האָט זיי געוואָלט אויפדעקען דעם קץ (דעם סוף פונ׳ם גלות, וועָן משיח וועט קומען), האָט עָר אויפגעהויבען די אויגען אוּן דערזעהען די שכינה שטעהט איבער איהם — האָט עָר בעקומען אַבשיי אוּן האָט זיינע ווערטער איבערגעריסען. די שכינה ווייל נישט אַז דאָס וואָס איז פערדעקט פון מענשען זאָל אויפגעדעקט ווערען.

II

„דער טאג פון ראַכע איז ביי מיר אין הארצען,
דאָס יאָהר פון מיינע אויסגעלעזטע קומט"... —

אַזוי זאָגט דער נביא ישעיה אין גאָטס נאָמען. נאָר פאַר מיין האַרצען האָב איך עס אויפגעדעקט, נישט אפילו פאַר מיין אייגען מויל; מיין הארצען האָב איך דאָס פערטרויט, נישט אפילו מיינע נאָהענטסטע מלאכים.

„עֶרוואַך, צפון־ווינט, קום, דרום־ווינט,
גיב אַ בלאָז מיין גאָרטען, זאָלען פליסען זיינע ריחות".

אַ געוויינעריין — געוויינט זי אַ קינד פאַר דער צייט, איז דאָס קינד נישט קיין לעבעדיגס; אין דער צייט אבער איז דאָס קינד אַ לעבעדיגס ווי דער נביא זאָגט:

„ער וועט זיי לאָזען אויסדויערען די צייט
ביז די געוויינעריין דאַרף געבירען".

איז ר' יהושע בן לוי אַוועק קיין רוים און דאָרט אויפגעזוכט משיח'ן.

— פריעד צו דיר, רבי, און לעהרער מיינער! — בעגריסט איהם ר' יהושע בן־לוי.

— פריעד צו דיר, בן לוי! — ענטפֿערט ער איהם.

— ווען קומט דער האַר? — פרעגט ר' יהושע.

— היינט! ענטפֿערט ער.

געהט ר' יהושע בן לוי צוריק צו אליהו'ן. פרעגט ער ר' יהושע'ן:

— וואָס האָט ער דיר געזאָגט?

— „פריעד צו דיר, בן לוי" — האָט ער מיר געזאָגט.

— אויב אַזוי זאָגט איהר ביידע, דו מיט דיין פאָטער, פֿערזיכערט מיט יענער וועלט.

— ער האָט מיך אָבגעאַרט — זאָגט ר' יהושע בן־לוי וויטער — געזאָגט האָט ער: „היינט קום איך" — און ער איז נישט געקומען.

האָסט איהם שלעכט פֿערשטאַנען — זאָגט אליהו — היינט, אוין אויך יעדען טאָג, וועָן נור יודען וועלען פֿערדינען.

צו פיער זאַכען.

די יודישע גאולה איז געגליכען צו די פיער זאַכען: צו אַ פֿעלד, צו אַ ווייַנגאָרטען, צו געווירצען און צו אַ גענוינעריין.

אַ פֿעלד — אַז מען שניידט־אָב פון דעם תבואה פֿאַר דער צייט טויג אַפֿילו די שטרוי צו גאָרנישט; אין דער צייט אָבער איז אַלעס גוט, ווי דער נביא זאָגט:

„שטרעקט־אויס דעם סערפּ,
דען רייף איז שוין צום שניט דאָס פֿעלד".

אַ ווייַנגאָרטען—אַז מען נעמט אַראָפּ די טרויבען פֿאַר דער צייט, טויג אַפֿילו דער עסיג זייַנער צו גאָרנישט; אין דער צייט אָבער איז אַלעס גוט, ווי דער נביא זאָגט:

„דער ווייַנגאָרטען איז זאַפטיג —
בעזינגט איהם".

געווירצען — קלויבט מען זיי וועָן זיי זענען נאָך נישט דערוואַקסען און נאָך פייכט, לאָזט זיך זייער ריח נישט הערען; אין דער צייט אָבער וועָן זיי זענען שוין טרוקענ, טראָגט זיך זייער ריח גאַנץ ווייט, ווי דער משורר זאָגט:

נישט האָבּען פּאַר׳ן פּאָטער. אויף וועמען־זשע וועט אונז איבּערבלייבּען זיך אָנצושפּאַרען? — אויף אונזער פּאָטער אין הימל!

II

ר׳ זירא וועלן עֶר פלעגט טרעפען די חכמים שמועסען וועגען משיח׳ן, פלעגט עֶר זיי זאָגען: איך בּעט אייך, דערווייטערט נישט די גאולה. מיר האָבּען אַ קבלה, אַז משיח דאַרף קומען וויי אַ מציאה, גאָר אומגעריכט.

עולא פלעגט זאָגען: זאָל עֶר קומען, נאָר איך זאָל איהם נישט זעהן, דאָס זעלבּע פלעגט אויך זאָגען רבה. דאָס איז דערפאַר, ווייל זיי האָבּען נישט געוואָלט איבּערלעבּען די חבלי משיח *).

ר׳ יוסף אָבּער פלעגט זאָגען: הלואי זאָל עֶר שוין קומען און איך זאָל האָבּען די זכיה צו זיצען אינ׳ם שאָטען פון זיין עזעל׳ס זאָטעל!

ר׳ יהושע בן לוי האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף דעם דאָזיגען ווידער־שפּרוך:

אין איין אָרט אין דניאל וועֶרט געזאָגט איבּער משיח׳ן: „מיט די וואָלקעֶנס פון׳ם הימעל וועט דער מאַן אָנקומען", אין אַ צווייטען אָרט ווידער מאָהלט זיך משיח׳ס בילד דעם נביא זכריה ווי אַן „אָרימאַן רייטענ־דיג אויף אַן עזעל".

— וועלען יודען האָבּען די וועֶרטה — וועט משיח קומען מיט גרויס מאַכט אוּן פּראַכט אינ׳ם שטענדעם בילד פון אַ מאַן וואָס רייט אויף די וואָל־קעֶנס; וועלען זיי אָבּער נישט האָבּען די וועֶרטה, וועט עֶר קומען אָרים אוּן שוואַך ווי אַן „אָרימאַן רייטענדיג אויף אַן עזעל".

דער פּערסישער קעניג שבור האָט איינמאָל אַ זאָג געטהון צו שמואל:

— איהר זאָגט אַז אייער משיח וועט קומען אויף אַן עזעל — איך קען איהם שיקען פון מיין שטאַהל אַ פערד אַ בליץ.

שמואל האָט איהם דערויף גלייך געענטפערט מיט אַ שמייכעל:

— פערמאָגסטו דען אין דיין שטאַל אַ הונדערטפּאַרביגען?

III

„נעהמט זיך צונויף" — האָט יעקב אויסגערופען צו זיינע קינדער פּאַר׳ן טויט זיינעם, וען עֶר האָט זיי געוואָלט אוידעקקען דעם קץ — נעהמט זיך צונויף אַלע אינזיינעם, וועט איהר אַלע וועלן אין פּערבאַנד — מעגט איהר זיך גרייטען צו דער גאולה.

ר׳ אַבּא זאָגט: מען דאַרף נישט האָבּען קיין מעהר אויפגעדעקטע

*) משיח־וועהען, די צרות, וואָס זאָגען פּערבונדען מיט משיח׳ס צייט.

משיח׳ס צייטען.

I

ר׳ יוחנן האָט געזאָגט:

— זעהסטו דעם דור, אַז עֶר איז שוין גאָר טיעף געפאַלען — וואַרט אויף איהם.

זעהסטו אַ דור וואָס צרות פֿערפֿלייצען איהם ווי אַ טייך — וואַרט אויף איהם.

בן־דוד וועט אַנדערש ניט קומען נור אין אַ דור וואָס איז אָדער דורכאויס גערעכט אָדער דורכאויס שולדיג.

ר׳ יוחנן זאָגט וויידער: אינ׳ם דור, וואָס בן־דוד וועט קומען, וועלען תּלמידי־חכמים וועֶרען אַלץ וועניגער, און די איבריגע וועלען די אויגען זיי אַרויסקריכען אין טרויעֶר און אין שוועֶרגעמוטה. פיל צרות און ביטעֶרע גזירות, אַלע מאָל נייע, וועלען אָנקומען; איידעֶר איין גזירה וועֶרט אויסגעפיהרט, וועט אונטערלויפען די צווייטע.

פאַר משיח׳ס צייטען וועט די חוצפה הויך וואַקסען און דאָס אייד־עלקייט וועט זיין טיעף בעליידיגט, די קלוגשאַפט פון גלעהרטע וועט אויסגעוועפט וועֶרען, פרומע וועלען פֿערַאכטעט וועֶרען און דער אמת וועט פעהלען. דער דור וועט האָבען אַ הינטיש אויסזעהן, יונגלעך וועלען מביש זיין אַלטע לייט, גרויסע מענער וועלען אויפשטעהן פאַר קליינע מענשעלעך; דער זוהן וועט בעשמוצען דעם פאָטער, די טאָכטער וועט זיך שטעלען גלעכען דער מוטער, די שנור גלעכען דער שוויגער, די שונאים פון אַ מענשען — זיינע אייגענע הויזלייט, און דער זוהן וועט קיין בושה

דאָס זעלבע איז מיט יודען: צוליב די שפּעטערדיגע צרות פּער־
געסט מען די פּריהערדיגע.

VII

„אוי די וואָס לעכצען גאָט׳ס טאָג!
וואָס נוצט אייך גאָט׳ס טאָג?
פּינסטערניש איז ער אָהן ליכט". . .

אויף די ווערטער פּונ׳ם נביא האָט ר׳ שמלאי אין זיינער אַ דרשה
געזאָגט אַזאַ משל:

דער האָהן און די פּלעדערמויז האָבען ביידע אַרויסגעקוקט אויף
דער זון־אויפגאַנג. רופט זיך אָן דער האָהן צו דער פּלעדערמויז: מילא
איך קוק אַרויס אויף דער שיין, ווייל זי איז פּאר מיר; דו אָבער, אויף
וואָס דאַרפסטו זי?

דאָס זעלבע איז מיט׳ן גרויסען טאָג פּון גאָט. די שיין פּון
געערעכטיגקייט וועט זיך בעווייזען אין איהר גאַנצען גלאַנץ; וועה וועט
אָבער דעמאָלט זיין צו יענע לייט וואָס האָבען געדריקט די געפּאַלענע,
געפּיניגט די דערשלאָגענע — זיי וועט דאָס פּינסטערניש פּערדעקען און
אַ געדיכטער נעבעל וועט זיי פּערשליגען.

VIII

אַ רוימישער הגמון האָט אַמאָל געפּרעגט ביים אַלטען ר׳ גמליאל׳ן:
— וואָר וועט נאָך אונז, רוימער, אויף דער וועלט געווען? —
נישט אויסרעדענדיג קיין וואָרט, האָט ר׳ גמליאל געבראַכט אַ ריין
שטיקעל פּאַפּיער, געצומען אַ פּעדער און אויפגעשריבען די ווערטער פּון
יענעם פּסוק: „און דערנאָך איז אַרויס דער ברודער זיינער, אָנגעהאַלטען
מיט דער האַנד אין דעם־פּוס זויל עשו׳ס". מיט דעם האָט ער געמיינט איהם
אָנצוווייזען, אַז נאַכדעם וויי עשו׳ס געוועלטיגקייט וועט זיך ענדיגען, וועט
זיך אָנהויבען יעקב׳ס.

דער הגמון האָט איבערגעלייענט די אויפשריפט און אַ זאָג געטהון
— אַלטע ווערטער פּון אַ נייעם זקן...

IX

ר׳ יוסי בר סימון האָט געזאָגט:

— וואָן דער מלך משיח וועט קומען וועלען די אומות־העולם פּון
אַלע לענדער איהם פּיהרען עהרען־געשאַנקען. ווי נור זיי וועלען זיך
פּאַר איהם פּארשטעלען, וועט ער זיי זאָגען: עס געפּינען זיך ביי אייך
יודען — זיי ברענגט מיר!

קץ ווי אין די דאָזיגע ווערטער פון׳ם נביא, וואָס האָט נביאות געזאָגט אויף דעָר צייט פון דעָר גאולה:

„איהר יודישע בעָרג, געווויקסע אייערע וועט איהר ארויסבענגען
און די פרוכטען אייערע וועט איהר טראָגען,
פאַר מיין פאָלק ישראל, וואָס דערנענטערען זיך צו קומען"

IV

ר׳ חייא דער גרויסער און ר׳ שמעון בן חלפתא זענען אַמאָל געגאַנגען אין וועג ביינאַכט אינ׳ם טהאָל אַרבאל. דערזעהען זיי ווי עס הייבט אָן ביסלעכווייז צו טאָגען, זאָגט ר׳ חייא צו ר׳ שמעון: רבי, אַזוי וועט אָנקומען די יודישע גאולה, ביסלעכווייז, ביסלעכווייז — ביז זי וועט זיך בעווייזען מיט איהר גאַנצען שיין.

V

„שטעה אויף, מיין ליכט,
ווייל געקומען איז דיין ליכט". . .

— קינדער מיינע — זאָגט דער נביא ישעיה צו יודען אין גאָט׳ס נאָמען — מיין ליכט איז אייערע, און אייערע איז מיינע, לאָמיר־זשע צוזאַמען גיין אין בעלייכטען ציון.

— ירושלים — זאָגט ר׳ אושעיא — וועט נאָך אַ מאָל ווערען אַ ליכטטהורם פאַר אַלע פעלקער פון דער וועלט, און אַלע וועלען גיין זייער וועג נאָך איהר ליכט.

VI

„דערמאָהנט נישט דאָס אַמאָליגע,
און אויף דעם לאַנגאָנידיגען קוקט זיך נישט אום:
איך שאַף אַ נייעס, איצט וואַקסט עס אויס".

„דערמאָהנט נישט דאָס אַמאָליגע" — דעם שווערען יאָך פון גלות; „און קוקט נישט אויף דעם לאַנגאָנידיגען" — אויף יציאת־מצרים; איך שאַף אַ נייעס, איצט וואַקסט עס אויס — דאָס מיינט מען — זאָגט ר׳ יוסף — די שווערע מלחמה פון גוג ומגוג, וואָס יודען וועלען האָבען אויסצושטעהן אין משיח׳ס צייטען.

עס קומט אויס ווי איינער אַ וועגסגעהער האָט זיך אָנגעשלאָגען אין אַ וואַלד און איז פון איהם געפאָלגט געוואָרען — דערצעהלט ער דעם נס פון׳ם וואַלד; שפעטער בעפאַלט איהם אַ לייב, און ער וועט פון איהם אויך געפאָלגט — האַלט ער שוין אין איין דערצעהלען דעם נס פון׳ם לייב; נאָך שפעטער וועט ער געפאָלגט פון אַ גיפטיגען שלאַנג — פערגעסט ער שוין די ערשטע צוויי נסים און דערצעהלט נור דעם לעצטען נס פון׳ם שלאַנג.

איז געוואָרן אַ טומעל צווישן די אומות־העולם: האַר פון דער וועלט, וועָר איז דאָס אָט יענער, וואָס מיר וועלן אַריינפאַלן צו איהם אין די הענד, ווי איז זיין נאָמען און וואָס איז מיט איהם דאָס מעהר?

— אפרים דער משיח פון מיין געריכטיגקייט איז זיין נאָמען, הויך וועט ער אויפהויבן זיין קאָפּ און דעם קאָפּ פון זיין גאַנצען דור, דער־לייכטערן וועט ער די אויגען פון יודען און ברענגען די ישועה זיין פאָלק. קיין אומה־ולשון וועט געגען איהם נישט ביישטעהן און אַלע שונאים וועלן מיט שרעק זיך צעלויפען פאַר איהם. אפילו די טייכן וואָס פליסן אין ים וועלן זיך פאַר איהם אָפּשטעלן.

דערנאָך וועַנדט זיך גאָט צו משיח און זאָגט איהם:

— אָט די דאָזיגע, וואָס דו וועסט זיי ברענגען די ישועה, זיי אַליין וועלן אויף דיר אַרויפלעגען אַן אייזערנעם יאָך, און באַלד וועלן זיי דערשלאָגען דיין גרעמיטה און דורך זייערע זינד וועט דיר די צונג צום גוטן צוגעקלעפט ווערן, — זאָג, געהסט אויף דעם אַלעמען איין?

— האַר פון דער וועלט — זאָגט משיח — וועט אַזאַ צער לאַנג דויערן?

— גאַנצע זיבען יאָהרן, — ענטפערט איהם גאָט — אפשר האָסטו דערפון שטאַרק פערדרוס, בין איך גרייט שוין זיי אומברענגען פון דער וועלט.

— ניין — זאָגט משיח — מיט גרויס פרייד און מיט לייב און לעבען נעהם איך אויף זיך די יסורים, נאָר איין יוד זאָל נישט אומקומען; און נישט לעבעדיגע אַליין זאָלן אין מיין צייט געהאָלפן ווערן, נאָר אויך די וואָס ליגען בעהאַלטן אין דער ערד; און נישט נור די טויטע פון דעם איצטיגען דור, נאָר אויך אַלע טויטע פון אדם־הראשון ביז היינט; אפילו נפל'ען, אפילו די וואָס דו האָסט נור פערטראַכט צו בעשאַפען — אָט וואָס איך פערלאַנג און אָט צוליב וואָס איך נעהם אויף זיך אַזעלכע ליידען.

II

זיבען יאָהר פריהער פאַר משיח'ס קומען, ווען געבראַכט ווערן אייזערנע קלעצער און אַרויפגעלעגט ווערן משיח'ן אויפ'ן האַלז, ביז ער וועט איינגעבויגען ווערן טיף צו דער ערד. „רבונו־של־עולם! — וועט ער שרייען און ויינען אויף אַ קול ביז צום הימעל — וויפיעל נאָך כוח פערמאָג איך? צי וועל איך עס קענען אויסהאַלטן? וועט מיין מוטה זיך נישט איינברעכען? וועט עס מיין גוף איבערטראָגען? איך בין דאָך נישט מעהר ווי אַ בשר־ודם!

מ ש י ח.

I

„דורך דיין ליכט זאָלען מיר דערזעהן די שיין" — זאָגט דער משורר אין תהלים צו גאָט אין נאָמען פון כנסת־ישראל — זאָלען מיר שוין, אָ גאָט, זוכה זיין צו דער אמת׳ער שיין, אויף וועלכער מיר קוקען אַרויס שוין אַזוי לאַנג — צו זער שיין פון משיח.

אייידער גאָט האָט נאָך די וועלט בעשאַפען, האָט ער פאָראויסגעזעהן משיח׳ן מיט זיין דור, און אַז ער האָט צום אָנהויב פון דער בריאה בעשאַפען די גרויסע העלע ליכט, די ליכט פון די ערשטע זיבען טעג, האָט ער געפונען, אַז די וועלט האָט נישט די וועַרטה מיט אַזאַ ליכט זיך צו בענוצען, און האָט עס בעהאַלטען אונטער זיין כסא־הכבוד פאַר משיח׳ס דור.

קומט דער שטן פאַר גאָט און זאָגט: האַר פון דער וועלט, די ליכט די בעהאַלטענע אונטער דיין כסא־הכבוד — פאַר וועמען איז עס צוגעגרייט?

— פאַר דעם — האָט איהם גאָט געענטפערט — וואָס וועט דיך פון דער וועלט פעריאָגען און דאָס געזיכט דיינס בעדעקען מיט שאַנד.

— האַר פון דער וועלט — זאָגט ווייטער דער שטן — לאָז מיך איהם אָנקוקען.

— קום, גיב אויף איהם אַ קוק.

ווי דער שטן האָט איהם נור דערזעהן, איז ער באַלד פערציטערט געוואָרען און געפאַלען אויפ׳ן פנים.

— יאָ, דאָס איז דער משיח — האָט ער אויסגעשריגען מיט שרעק— וואָס עס וועט זיך נעהמען אויף מיר און אויף אַלע שרים*) פון די פעל־קער און אונז אַריינווערפען אין גיהנום אַריין.

*) יעדע אומה האָט איהר שר אין הימעל, אַ מלאך, וועלכער איז מבוגה אויף איהר.

אויפ׳ן צווייטען טאָג וועט ער ווידער קומען און שטעלען זיך אויף
די בערג פון ארץ־ישראל און אויסרופען: גוטס קומט־אן אויף דער וועלט!
אויפ׳ן דריטען טאָג וועט ער קומען און אויסרופען: אַ ישועה קומט
אויף דער וועלט!
און דעמאָלט וועט גאָט זיך בעוויזען מיט זיין פראַכט און מאכט
פאַר דער גאַנצער וועלט, אין שפיץ פון זיין אויסגעלעזט פאָלק ישראל.

V

אין דער צייט וועלן דער מלך המשיח וועט דאַרפען נתגלה ווערען—
וועט ער קומען און זיך שטעלען אויפ׳ן דאַך פון בית־המקדש און אויס־
רופען הויך אַ בשורה פאַר אלע יודען מיט די ווערטער:
— פרומע לייט, געקומען איז די צייט פון אייער גאולה! אָט זעהט
די ליכט וואָס האָט איבער אייך אויפגעשיינט —
„שטעה־אויף און לייכט, דען אנגעקומען איז דיין ליכט,
דער פראַכט פון גאָט האָט איבער דיר ערשיינט!"
און באַלד לאָזט גאָט אַרויס אין איהר גאַנצען גלאַנץ די שיין פון
מלך המשיח און פון יודישען פאָלק, און אַלע פעלקער לאָזען זיך געהן
נאָך דער שיין, און זיי קומען און פאַלען פאַר די פיס פון מלך המשיח
און די יודען און זאָגען: מיר וועלען זיין געטרייע קנעכט ביי דיר און
ביי די יודען.

VI

„שטאַרק פרעהן זיך וועל איך מיט גאָט
און מיט׳ן אַלמעכטיגען וועט קוויקען זיך מיין זעל.
ער האָט באַקליידט מיך מיט אַ קלייד פון הילף
און מיט אַ מאַנטעל פון גערעכטיגקייט מיך איינגעהילט,
ווי אַ חתן אויסגעפוצט אין פולען פראַכט
און ווי אַ כלה אין איהר שמעסטער ציערונג
דען ווי געווייקס פון פעלד און גרינס פון גאָרטען
אזוי וועט זיין גערעכטיגקייט אין הויכען רוהם
גאָט לאָזען שפראָצען געגען אלע פעלקער" —

מיט אַ פראַכט־קלייד, וואָס די שיין זיינע גלאַנצט פון איין עק וועלט
צום אַנדערען, וועט גאָט ברוך־הוא בעקליידען דעם משיח פון גערעכטיג־
קייט און דערזעהנדיג די שיין וועלען יודען אויסרופען:
גליקליך איז די שעה וואָס ער איז דאַמאָלס בעשאַפען
געווארען,

— אפרים, משיח פון מיין געֶרעֶכטיגקייט — וועָט איהם גאָט ענט־
פֿערען — דו אַליין האָסט שוין לאַנג דאָס אויף זיך געֶנומען, נאָך פון
ששת ימי בראשית אָן, און צי זענען דען די ליידען דיינע גרעסער פון מיינע?
איך שווער, אַז זינט נבוכדנאצר דער רשע איז בעפֿאַלען מיין לאַנד, פֿער־
ווייסט מיין הויז, פֿערברענט מיין טעמפּעל און פֿערטריבען מיינע קינדער
צווישען די פֿעלקער, — פון דעמאָלט אָן בין איך אַליין ווי אַ פֿערוואָגלע־
טער און בין נישט אַריין זיך זעצען אויף מיין שטוהל. ווילסט אַ סימן, אָט
זעה דעם טוי אויף מיין קאָפּ.

— האָסט מיך בעֶרוהיגט — זאָגט משיח דערויף — גענוג איז
פֿאַר'ן קנעכט צו זיין ווי זיין האַר.

III

ר' יצחק זאָגט: דאָס יאָהר וואָס דער מלך המשיח וועָט זיך בעֶווייי־
זען, וועלען אַלע קעניגרייכען פיהרען קריעג איינס מיט'ן אַנדערען און
די פֿעלקער וועלען זיין שטאַרק צוטומלט. אַ שרעק וועָט זיי אַלעמען אָנ־
חאַפּען, מיט'ן פנים צו דער ערד וועלען זיי צופאַלען און עס וועָט מיט
זיי דרעהען פאַר וועהטיגען.

דעמאָלט וועָט אָנפאַלען אַ שרעק אויך אויף יודען: „אוי וועה,
וואוהין זאָלען מיר גיהן, וואו זאָלען מיר זיך הינטהוון?"

— פאַרכט נישט, קינדער מיינע — וועָט זיי גאָט בעֶרוהיגען —
אַלץ וואָס איך טהו איז נור צוליב אייך. פאַר וועמען האָט איהר זיך צו
שרעקען? פאַר קיינעם נישט. געקומען איז שוין די צייט פון אייער רעכ־
טער און לעצטער גאולה. נאָך דער גאולה וועָט איהר שוין זיין בעפֿרייט
אויף אייביג, קיינמאָל נישט וויסען קיין צער פון גלות און קיין יאָך פון
פרעמדע פעלקער.

IV

און וועָן די אמת'ע צייט פון דער גאולה וועָט שוין קומען, וועָט
דריי טעג פריהער, איידער משיח וועָט זיך בעֶוויזען, אָנקומען אליהו
הנביא, זיך שטעלען אויף די בערג פון ארץ־ישראל און אָנהויבען זיי בע־
ווייגען און בעקלאָגען מיט אַ קול וואָס וועָט געהן פון איין עק וועלט
ביז'ן אַנדערן:

— אָ בערג פון ארץ־ישראל! ביז וואַנען וועָט איהר שטעהן פער־
טריקענטע און פערוויסטע און פערלאָזטע? גענוג, שוין צייט איהר זאָלט
אויפגערֶכט וועֶרען! איך טראָג אַ גוטע בשורה: פריעד קומט־אָן אויף
דער וועלט!

אין יעֶנעֶר צייט וועֶט גאָט אויפהויבּען משיח׳ן בּיז די העֶכסטע הימ־
לעֶן און וועֶט איהם פּערדעֶקען מיט דעֶר שיין פון זיין פּראַכט, אַ שוץ
פאַר די אומות העולם, און וועֶט דעֶרבּיי זאָגען:

— משיח מיינעֶר פון גערעֶכטיגקייט, זיי דו אַ ריכטער איבּער אָט די
אַלע און טהו מיט זיי ווי דו פּערלאַנגסט. וועֶן נישט מיין רחמנות איבּער דיר
וואָלטען די דאָזיגע שוין לאַנג דיך פון דעֶר וועֶלט אומגעבּראַכט אין איין
אויגענבליק.

און דאָ נעֶהמט גאָט צוגרייטען פאַר משיח׳ן זיבּען חופות פון אַלע
בּעסטע אייד־עֶלשטיינער, פּערייל און סמאַראַגדען. פון יעֶדעֶר חופּה בּע־
זונדעֶר ציהען זיך פיער טייכען: פון ווין, פון האָניג, פון מילך און פון
לויטערסטען באַלזאַם. אין גאָט האַלזט איהם פאַר אַלע צדיקים אין די
אויגען און פיהרט איהם אַריין אונטער דעֶר חופּה — און אַלע צדיקים
קוקען דאָס צו, וועֶנדעֶט זיך צו זיי דעֶר אויבּערשטער און זאָגט:

— צדיקים פון דעֶר וועֶלט, משיח מיינעֶר פון גערעֶכטיגקייט איז
נאָך נישט בּעֶלוינט געוואָרען אפילו פאַר אַ טהייל פון דעֶם אַלעמען וואָס
עֶר האָט איבּערגעֶליטען. וואַרט, ס׳איז נאָך פאַרהאַן ביי מיר צו בּעֶלוינען
איהם מיט אַזוינס, וואָס קיין אויג האָט עֶס נישט געזעֶהן זינט די
וועֶלט שטעֶהט.

און דאַמאָלס רופט גאָט אַרויס דעֶם צפון־ווינט און דרום־ווינט
און בּעֶפוילט זיי:

— קומט רוימט־אָב און בּעֶשפּריצט פאַר מיין משיח׳ן דעֶם וועֶג
מיט אַלערליי בּשמים פון גן־עדן.

און באַלד נאָכדעֶם ברעֶנגט גאָט אליהו און משיח׳ן, און זיי קומען
מיט קריגליך בּוימעֶל אין איין האַנד און מיט וואַנדעֶרשטעֶקענס אין דעֶר
אַנדעֶרעֶר האַנד, און אַלע יודען פּערזאַמלען זיך אַרום זיי. די שכינה זיי
פאַראויס און די נביאים הינטעֶר זיי, די תורה זיי רעֶכטס און די מלאכים
לינקס. און מען פיהרט זיי אַוועֶק צום עמק יהושפט, וואו אַלע פּעֶלקעֶר
שטעֶהען שוין דאָרט פּעֶרזאַמעֶלט.

בּעֶפוילט גאָט צו אַלע געֶצעֶנדינעֶר, עֶס זאָלען די אַלע איבּערגעֶהן
איבּעֶר דעֶר בריק פונ׳ם גיהנום; און ווי זיי טרעֶטען נור איבּעֶר איהר
אַרויף, ברעֶכט זי זיך איין אונטעֶר זיי ווי אַדין שטעֶקעֶל און אַלע פאַלען
אַריין אין גיהנום.

וועֶרען יודען פּערציטערט.

— רבּונו־של־עולם — זאָגען זיי מיט שרעֶק — אפשר וועֶסטו מיט
אונז אויך אַזוי טהון?

גליקליך אין דער מוטער׳ס בויך פון וואַנען ער איז אַרויס׳
גליקליך זענען די אויגען וואָס האָבען אויף איהם אַרויסגע־
קוקט׳
גליקליך איז דער דור וואָס זעהט איהם מיט די אויגען!
זיין עפענען מיט׳ן מויל — איז זעגען און .פרידען׳
זיין שמועס — איז אַ נחת פאַר דער געמיטה׳
זיין געדאַנק — אַ בערוהיגונג פאַר דער נשמה׳
וואויל איז דעם וואָס האָט איהם זוכה געווען צו זעהן!
אַ וואָרט זיינס איז סליחה ומחילה פאַר יודען׳
זיין תפלה — געהט־אויף ווי אַ זיסער ריח צום הימעל
און זיין געבעט — איז ריינקייט און הייליגקייט׳
וואויל איז יודען׳ וואָס פאַר אַ גליק עס שטעהט זיי פאָר׳

VII

אַז ס׳וועט קומען משיח׳ס צייט׳ וועלען די אבות אויפשטעהן אין חודש ניסן׳ און קומען פאַר משיח׳ן און איהם אַזוי זאָגען:

— משיח פון גערעכטיגקייט׳ מיר זענען אפילו דיינע אבות׳ דאָך ביסטו גרעסער פאַר אונז׳ ווייל דו ביסט אָבגעקומען פאַר די זינד פון אונזערע קינדער און ביסט אויסגעשטאַנען אַזוינס׳ וואָס קיינער ביז דיר האָט פון דעם נישט געוואוסט׳ צו שפאָט און צו געלעכטער ביסטו געווען צווישען די פעלקער צוליב יודען; אין שטאָק־פינסטערניש ביסטו געזעסען פערשפאַרט׳ די ליכטיגע שיין נישט געזעהן׳ די הויט אויף דיינע ביינער זענען איינגעשרונפען געוואָרען און דיין לייב איז אויסגעטריקענט געוואָרען ווי האָלץ׳ די אויגען זענען דיר פינסטער געוואָרען פון פאַסטען׳ אָהן מאַכט ביסטו געבליבען׳ צעבראָכען ווי אַ שאַרבען — און דאָס אַלעס איז איבער די זינד פון אונזערע קינדער׳ ווילסטו אונזערע קינדער זאָלען געניסען פון דעם גרויסען גליק וואָס גאָט האָט אַזוי שיקט דורך דיר פאַר דער וועלט׳ צי אפשר דערפאַר׳ וואָס דו האָסט דורך זיי געליטען׳ ביסטו פון זיי נישט צופריעדען?

— אבות פון דער וועלט! — וועט זיי אויף דעם ענטפערען משיח— אַלעס וואָס איך האָב איבערגעלעבט׳ איז עס דען נישט צוליב אייך און צוליב אייערע קינדער׳ כדי זיי זאָלען געניסען פון דעם גרויסען גליק וואָס גאָט האָט דורך מיר אַראָבגעשיקט?

— משיח פון גערעכטיגקייט — וועלען איהם דערויף זאָגען די אבות — בערוהיגט זאָלסטו זיין ווי דו האָסט בערוהיגט דעם בעשעפער דיינעם מיט אונז צוזאַמען׳

תּורה.

די גרויסע וועֶרטה פון תּורה.

I

תּורה איז אייגע פון די זיילען, וואָס אויף זיי שטעהט די וועלט.
וועֶן נישט די תּורה וואָלטען הימעל און ערד קיין קיום נישט געהאַט.
תּורה גיט לעבען אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט.
תּורה איז ליכט.
די פראַכט פון דער מענשהייט איז די תּורה.

II

ס׳איז פאַרהאַן מצוות וואָס דער מענש געניסט פון זייער פרוכט אויף דער וועלט און דאָס קרן זיי׳רס בלייבט גאַנץ אויף יענער וועלט.
תּורה־לערנען גלעהט זיי אַלע איבער.
תּורה־לערנען שטעהט העכער ווי בויען דעם בית־המקדש, העכער ווי עהרליך־האַלטען פאָטער און מוטער, העכער ווי כהונה און מלכות.
ר׳ מאיר פלעגט זאָגען: אַפילו אַ גוי, וויבאַלד ער גיט זיך אָב מיט דער תּורה איז ער גלייך ווי אַ כהן־גדול.
בן בג־בג פלעגט זאָגען: זוך און זוך ביי איהר (ביי דער תּורה), דען אַלץ איז אין איהר. אַלץ וועסטו זעהן אין איהר; וועֶר גרוי און עלטער־זיך מיט איהר און קיין ריהר־אַוועק טהו זיך נישט פון איהר, דען דו האָסט נישט קיין בעסערס פון איהר״.

— וועֶר זאָגט איהר דעָן? — פרעֶגט זיי גאָט.
— ישראל, דיין פאָלק און דיין אייגעֶנטהום.
— וועֶר וועט דעֶרויף עדות זאָגען?
— אברהם, יצחק און יעקב.
רופט גאָט אברהם׳ן: וועֶסטו עדות זאָגען, אַז זיי זעֶנען מיין פאָלק און איך בין זייעֶר גאָט?
— יאָ, רבונו־של־עולם, איך בין אַן עדות.
און דאָסזעֶלבעֶ עֶנטפעֶרעֶן אויך יצחק און יעקב.
אין יעֶנעֶר צייט נעֶהמט גאָט די תורה און לעֶגט זי צו זיך אין שויס און לאָזט בעֶשיינען די גאַנצעֶ וועֶלט פון איין עֶק וועֶלט ביז׳ן אַנדעֶרן מיט׳ן גלאַנץ פון יודישעֶן פאָלק.
קומט דעֶר מלאך גבריאל פאַר גאָט און זאָגט:
— רבונו של־עולם, לאָזעֶן קומעֶן די געֶצעֶנדינעֶר און צוזעֶהן דאָס גליק פון יודעֶן.
טהויט זיך אַן עֶפעֶן־אויף דעֶר גיהנם, און אַלעֶ געֶצעֶנדינעֶר געֶהעֶן און קוקעֶן־צו דאָס גליק פון יודעֶן, פאַלעֶן זיי אַלעֶ אויפ׳ן פנים און שרייעֶן אויס:
— ווי פרעֶכטיג איז דעֶר האַר פון דעֶר וועֶלט!
ווי שעֶן איז דאָס פאָלק זיין ליעבלינג!
גליקליך איז דאָס פאָלק וואָס האָט אַזעֶלכעֶס דעֶרלעֶבט!

הימעל; וואַסער קומט מיט קולות (דונערן) — די תורה איז אויך געגעבען געוואָרען מיט קולות; וואַסער דערקוויקט דעם מענשען — די תורה אויך; וואַסער רייניגט דעם מענשען פון אומריינקייט — די תורה אויך; וואַסער פאַלט מיט׳ן רעגען טראָפענווייז אוין עס קלויבען זיך אָן גאַנצע טייכען — די תורה לערנט אויך דעם מענשען ביסלעכווייז, היינט אַ פּאָר הלכות, מאָרגען אַ פּאָר, ביז עס ווערט אַ גרויסער קוואַל פון חכמה; וואַסער לאזט זיך אַראָפּ פון דער הויך אוין זוכט אַן אָרט, וואו נידריגער — די תורה וואַרפט אויך אַוועק די וואָס האַלטען זיך הויך אוין זוכט־אָפּ די וואָס האַלטען זיך קליין; וואַסער האַלט מען נישט אין קיין גאַלדענע אוין זילבערנע כלים נאָר אין גאָר פּושטע — די תורה האַלט זיך אויך נישט איין נור ביי די וואָס האַלטען זיך געפּאַלען; וואַסער אַז מען דאַרף, שעמט זיך נישט אַ גרעסערער צו זאָגען דעם קלענערען: גיב מיר אַ טרונק—ביי תורה דאַרף זיך אויך דער גרעסערער נישט שעמען צו זאָגען דעם קלענערען: לערען מיך אויס איין פרק, איין הלכה, איין פסוק, איין אות אפילו; אין וואַסער קען דערטרונקען ווערען דער וואָס קען נישט שווימען — אין תורה ווערט אויך פערלוירען דער וואָס וויסט נישט איהרע ווענען.

VI

ווי פיש קענען זיך נישט האַלטען אָהן וואַסער, אַזוי קענען יודען לאַנג נישט בלייבען אָהן תורה.

אַז יודען זענען געגאַנגען אין דער מדבר דריי טעג אָהן וואַסער איז זיי אויסגעגאַנגען די כוחות אוין זיי האָבען זיך אָנגעהויבען צו בעקלאָגען, אוין אַז יודען בלייבען דריי טעג דורכאַנאַנד אָהן תורה ווערען זיי אויסגעמאַטערט.

אוין דערפאַר האָבען די נביאים איינגעפיהרט ביי יודען, אַז מען זאָל לייענען די תורה דריי מאָל אין דער וואָך: מאָנטאָג, דאָנערשטאָג אוין שבת — כדי יודען זאָל נישט אויסקומען צו בלייבען דריי טעג דורכאַנאַנד אָהן תורה.

די תורה פאַר די וואָס לערנען זי איז ווי דער רעגען פאַר גראָזען: זי טרייבט זייער וואוקס אוין הויבט זיי אויף אין דער הויך, עדעלט זיי אויס אוין מאַכט זיי זאַנפטיגער.

VII.

ר׳ יהושע בן לוי זאָגט: אלע טאָג לאָזט זיך העדען אַ בת־קול פון בערג חורב (סיני), וואָס רופט אויס: וועה איז די לייט פאַר די בעליידיגונג פון דער תורה!

III

אין עולא׳ס נאָמען האָט מען געזאָגט:

—זינט דער בית־המקדש איז חרוב געווארען האָט גאָט פאַר זיך אין זיין וועלט נור איין קלייןווינקעלע: די פיער איילען פון תורה־לערנען.

ר׳ ירמיה איז איינמאל געזעסען פאַר ר׳ זירא׳ן און זיי האָבען צוזאַמען געלערנט. געקומען מנחה צייט, האָט זיך ר׳ ירמיה געריסען אויפצושטעהן תפלה צו טהון, האָט ר׳ זירא אויף איהם געזאָגט דעם פסוק:

„ווער עס בויגט־אָב זיין אויער פון הערען תורה
איז אויך די תפלה זיינע אונווירדיג".

רבא האָט איינמאָל געזעהן ווי רב המנונא דאַוועט צו לאַנג, האָט ער אויף איהם אויסגערופען:

— מען לעגט אַוועק דאָס אייביגע לעבען און מען גיט זיך אָפּ מיט חיי שעה *)!

IV

די תורה איז פאַר׳ן מענשען אַ סם־חיים (לעבענס־עלעקסיר). עס קומט אויס ווי אַ פאָטער האָט בעשטראָפט דעם זוהן זיינעם און געמאַכט איהם אַ וואונד. נעהמט ער אַ פלאַסטער און לעגט איהם אויף דער וואונד און זאָגט איהם אָן: זוהן מיינער, ווי לאַנג דער פלאַסטער ליגט אויף דער וואונד מעגסטו עסען און טרינקען וואָס דיין האַרץ גלוסט און זיך וואַשען מיט קאַלטע און וואַרימע וואַסער און קיין זאַך וועט דיר נישט שאַדען. קוים אָבער דו נעהמסט דעם פלאַסטער אַראָב ביסטו געפערהרליך.

דאָס זעלבע האָט גאָט געזאָגט די יודען: קינדער מיינע, איך האָב אייך אַריינגעגעבען דעם יצר־הרע, איך האָב אָבער בעשאַפען געגען איהם אַ רפואָה: די תורה — וועט איהר זיך אָבגעבען מיט דער תורה זענט איהר פאַר איהם בעווארענט, אויב נישט — זענט איהר אין געפאַהר אַריינצופאַלען אינגאַנצען צו איהם אין די האַנד.

V

די תורה איז אין פיעל פסוקים פון תנ״ך געגליכען צו וואַסער.

וואַסער געפינט זיך אויף דער וועלט אומעדום — די תורה געפינט זיך אויך אומעדום; וואַסער איז לעבען פאַר דער וועלט — די תורה איז אויך לעבען פאַר דער וועלט; וואַסער ווערט געגעבען דער וועלט אומזיסט — די תורה ווערט אויך געגעבען דער וועלט אומזיסט; וואַסער קומט פון׳ם הימעל — די תורה איז אויך אַראָבגעגעבען געווארען פון׳ם

*) תפלה, וואו מען בעט אויף טאָג־טעגליכע בעדערפענישען און לעבענסמיטעל.

לעֶהרעֶר׳ס מויל, פון שמעיה און אַבטליון. אויסגעקומען איז עס אין אַ ווינטעֶרדיגען פרייטאָג, טבת־צייט, אוּן ווי הלל ליעגט דאָ אַזוי פּעֶרטיעפט אין העֶרצן, פאַלט דעֶרווייל אויס אַ שניי, געהט אַזוי לאַנג, ביז ער האָט איהם פּעֶרשאָטטען, שבת פאַר טאָג זאָגט שמעיה צו אבטליון: אבטליון ברודעֶר, אַלע טאָג אין דעֶר צייט איז שוין דאָ אין הויז ליכטיג און היינט איז נאָך אַזוי פינסטער, וואָס בעטייט עס? זאָל דאָס זיין אַזאַ וואָלקען־טאָג? גיבען זיי אַ קוק אַרויף און דערזעֶהן עפּיס אַ מענשען־געשטאַלט אויבען אין פענסטערל. איז מען אַרויף אויפ׳ן דאַך, געפינט מען הלל׳ן דארט ליגען אונטער אַ באַרג שניי פון דריי איילען די הויך. נעהמט מען איהם אַראָב, מען וואַשט איהם אַרום אוּן מען שמירט־איס זיין לייב מיט בוימעל אוּן מען מאַכט אַ פייער איהם צו דערוואַרעמען, ער זאָל קומען צו זיך. „צוליעב אָבראַטעוועֶן דאָס לעבען פון אַ זעֶלכען — האַבען געזאָגט די לעֶהרעֶר — מעג מען מחלל שבת זיין".

גיט מען אַ פרעג דעם רייכען: אוּן דו פאַרוואָס האָסטו זיך נישט אָבגעגעבען מיט תורה? פּעֶרענטפּעֶרט עֶר זיך: „איך בין געווען רייך, פּעֶרטראָגען תמיד אין גרויסע געשעֶפטען" — זאָגט מען איהם: ביסטו אפשר רייכער געווען פון ר׳ אלעזר בן חרסום?

מען דערצעֶהלט פון ר׳ אלעזר בן חרסום, אַז דער פאָטער האָט איהם איבערגעלאָזט ירושה טויזענד שטעדטליך אויף דער יבשה אוּן טויזענד שיפען אויפ׳ן ים. פלעגט ער נעהמען מיט זיך אַ זעקיל מיט ברויט אויף די אַקסלען אוּן אַרומוואַנדערען פון שטאָדט צו שטאָדט צו שטאָדט אוּן פון לאַנד צו לאַנד צו לעֶרנען תורה. איינמאָל קומט ער אין זיינס אַ שטעֶדטיל, וואו אפילו זיינע אייגענע קנעכט האָבען איהם דאָרט נישט געקענט. האָבען זיי איהם איבערגענומען, געוואָלט איהם נויטיגען, וויַ יעֶדען ליידיגגעהעֶר, אָבּ־צוטהון די צווינג־אַרבייט פאַר דעם אייגענטהימער. בעט ער זיך בייַ זיי: לאָזט מיך אָבּ, איך וויל געהן לעֶרנען תורה. שוערען זיי זיך בייַם לעבען פון זייער האַר ר׳ אלעזר בן חרסום, אַז זיי וועלען איהם נישט אָבלאָזען — ביז ער האָט געמוזט זיך אויסקויפען בייַ זיי פאַר געלד. אוּן אזוי איז ר׳ אלעזר בן חרסום געוואָרען טאָג אוּן נאַכט אוּן געלערנט תורה. אוּן אַלע זיינע גיטער זענען איהם קיינמאָל נאָרנישט אָנגעגאַנגען.

קומט־אויס, אַז הלל בעשולדיגט די אָרימע לייט אוּן ר׳ אלעזר בן חרסום — דיַ רייכע.

שכל אוּן פּעֶרשטאַנד.

אליהו, דעֶרמאָהנט זאָל עֶר וועֶרען צו גוטען, דעֶרצעֶהלט:

— איינמאָל בין איך געגאַנגען אין וועג, בעגעגענט מיך אַ מענש.

רבא זאָגט: יעדעֶר גוף איז אַ שיידעל צו עֶפּיס. וואויל איז דעֶם, וואָס זיין גוף איז אַ שיידעֶל צו דעֶר תורה.

ר׳ חנינא בן תרדיון זאָגט: אַז צוויי זיצען אוּן פיהרען אַ שמועס נישט פון דברי־תורה, הייסט עֶס אַ מושב לצים (אַ געזעֶלשאַפט פון שפע־טעֶרס); אויב אָבער זיי שמועסען אין תורה, רוהט צווישען זיי די שכינה.

VIII.

עֶס פאַלט־אַריין אין אַ כוס פוּל מיט בוימעֶל איין טראָפען וואַסער, גיסט זיך אַקעגען דעֶם אַרויס אַ טראָפען בוימעֶל; געהט אַריין אין קאָפּ אַ ליצנות־זאַך, געהט אַקעגען דעֶם אַרויס פון קאָפּ אַ תורה־זאַך. אוּן דאָס זעֶלבע אויך פערקעהרט.

ר׳ טרפון פלעֶגט זאָגען:

— נישט די ביזט מחויב צו פערענדיגען די אַרבייט (פון תורה לערנען), די ביזט אָבער נישט פריי זי אינגאַנצען אַוועקלעגען, וואָס מעֶהר דו וועֶסט לעֶרנען — מעֶהר לוין וועֶסטו בעקומען, אוּן פערלאָזען מעגסטו זיך אויף דיין בעל־הבית (גאָט) אז ער וועט דיר פאַר דיין אַרבייט בעֶלוינען.

אָרים אוּן רייך.

די חכמים האָבען געזאָגט:

— אַן אָרימאַן אוּן אַ רייכער קומען אויף יענער וועֶלט פאַר׳ן בית־דין של מעלה: פרעגט מען דעֶם אָרומאַן: פאַר וואָס האָסטו זיך נישט אָבגעגעבען מיט תורה? פרובט עֶר זיך פערענטפערן: „איך בין געווען אָרים, פערטראָגען שטענדיג אין זוכען פרנסה" — זאָגט מען איהם: ביסטו אפשר געווען אָרימער פאַר הלל׳ן?

מען דערצעהלט פון הלל׳ן:

אַלע טעג פלעֶגט הלל זיך פערדינגען אויף אַרבייט אוּן בעקומען לוין אַ טראָפייעיק*) דערפון פלעֶגט עֶר האַלב אַוועקגעבען דעֶם טויער־היטער פון בית־המדרש, עֶר זאָל איהם אַריינלאָזען העֶרען תורה, אוּן האַלב איז איהם פערבליבען אויף לעֶבענסמיטעֶל פאַר זיך אוּן פאַר זיין הויז־גזינד. מאַכט זיך איינמאָל אַז עֶר האָט אַ גאַנצען טאָג געזוכט אוּן נישט בעקומען וואו צו פערדינגען, קומט עֶר צו פאַר נאַכט צום בית־המדרש, לאָזט איהם אַהין דער היטער אָהן געלד נישט אַריין, קלעטערט עֶר אַרויף אויפ׳ן דאַך אוּן שפּאַרט זיך אָן דאָרט נעבעֶן שיין־פענסטערל דאָ אַרום אויפצוחאַפּען אַ לעבעדיגס גאָט׳ס וואָרט פון די צוויי גרויסע

*) אַ גריכישע מטבע = אַ האַלבער דינר.

איז מין. תורה אָבער, וועָן איינער איז אַ וואויל־געלערנטער אין איין מסכת אזן דאָך אַנדערער אין אַ צווייטער מכסת. בלייבט יעדער פון זיי בייַ בייַדע מסכתות — איז נישט תורה די בעסטע סחורה?

II

איינער אַ וואויל־געלערנטער האָט אָבגעריזט אין אַ שיף צוזאַמען מיט פיעל סוחרים, דערפרעגען זיי זיך ביי איהם: וואו איז דיין סחורה? עָנטפערט ער זיי: מיין סחורה איז פיעל בעסער פון אַלע אייערע, זוכט מען אין דער שיף אלע ווינקעלעך און מען געפינט גאָרנישט. הויבט מען אָן פון איהם צו לאַכען. אין מיטען ים בעפאַלען איבער די שיף רויבער און רויבען אַוועק פון די רייזענדע זייער גאַנץ פערמעגען. ווי די סוחרים זענען גקומען צו אַ שטאָדט זענען זיי אַראָפ הוילע און הונגריגע און זיך אַרומגעדרעהט אין די גאַסען און נישט געהאַט מיט וואָס אַ טאָג איבערצוקומען. דער וואויל־געלערנטער אָבער איז אַריין גלייך אין בית־המדרש און זיך געשטעלט דרש׳ענען פאַר׳ן עולם. אַז די שטאָדט־לייט האָבען געזעהן דאָס ער איז אַזאַ גרויסער געלערנטער, האָבען זיי איהם גרויס כבוד אָנגעטהון און איהם פערזאָרגט מיט אַלע זיינע בעדער־פענישען. דערוויסען זיך דער־פון יענע סוחרים, קומען זיי צו איהם און בעטען איהם איבער אויף דעם וואָס זיי האָבען איהם פריהער אויסגעלאַכט, און זאָגען איהם: מיר בעטען דיך, דו וייסט דאָך יא וואָר מיר זענען, רעד־אויס פאַר אונז אַ גוט וואָרט פאַר די שטאָדט־לייט מען זאָל אונז נישט דערלאָזען אויסגהן פאַר הונגער. זאָגט ער זיי: האָב איך דען נישט געזאָגט, אַז מיין סחורה איז בעסער פון אייערע? אייערע איז פערלוירען געגאַנגען, מיינע איז געבליבען — תורה איז פאָרט די בעסטע סחורה.

אַן אָרט פון תורה.

ר׳ יוסי בן קסמא האָט דערצעהלט:

— איינמאָל בין איך געגאַנגען אין וועג, בעגעגענט מיך איינער בעגריסט מיך און פערפיהרט מיט מיר אַ שמועס.—רבי—פרעגט ער מיך — פון וואָס פאַר אַן אָרט ביסטו? עָנטפער איך איהם: פון אַ גרויסער שטאָדט, אַ שטאָדט פון חכמים און וואויל־געלערנטע. — רבי — זאָגט ער מיר וויידער — אפשר וואָלסטו בעשטאַנען זיך בעזעצען ביי אונז אין שטאָדט, וועלען מיר דיך אָבגילטען. זאָג איך איהם: איך זאָל וויסען אַפילו, אַז איהר וועט מיר אָבגעבען דאָס גאָלד און זילבער מיט די דימענטען און בריליאַנטען פון דער גאַנצער וועלט — וועל איך בלייבען וואוינען נישט

געהט מיט מיר אוֹן וועֶרטעֶלט זיך אוֹן מאַכט זיך איבעֶר מיר לוּסטיג. זאָג איך איהם: זוהן מיינעֶר, וואָס וועֶסטו ענטפעֶרעֶן ביי״ם יום הדין, אַז מעֶן וועֶט דיך פרעֶגעֶן פאַרוואָס האָסטו קיין תורה נישט געלעֶרנט? זאָגט עֶר: איך קעֶן עֶנטפעֶרעֶן, גאָט האָט מיר נישט געשענקט געֶנוג שכל אוֹן פעֶר־שטאַנד אוֹן מוח צוּ לעֶרנעֶן. פרעֶג איך איהם: זוהן מיינעֶר, מיט וואָס בעֶשעֶפטיגסטו זיך? — איך בעֶשעֶפטיג זיך — עֶנטפעֶרט עֶר מיר — מיט פאַנגעֶן פויגעֶל אוֹן פיש. פרעֶג איך איהם וויייטעֶר: וועֶר האָט דיר געֶגעֶ־בעֶן שכל אוֹן פעֶרשטאַנד אויסצוזוכעֶן פלאַקס, איהם שפּינעֶן, אויספלעֶכטעֶן נעֶטצעֶן אוֹן פאַנגעֶן מיט זיי פיש אוֹן עוֹפות אוֹן פעֶרקויפעֶן זיי אין מאַרק? — גאָט — זאָגט עֶר — האָט עֶס מיר געֶגעֶבעֶן. זאָג איך איהם: אויסצוזוכעֶן פלאַקס, איהם שפּינעֶן, אויספלעֶכטעֶן נעֶטצעֶן אוֹן פאַנגעֶן מיט זיי פיש אוֹן פויגעֶל האָט דיר יאָ גאָט געֶגעֶבעֶן שכל אוֹן פעֶרשטאַנד, אוֹן פאַר דעֶר תורה, איבעֶר וועֶלכעֶר עֶס וועֶרט געזאָגט, אז זי איז „זעֶהר נאָהעֶנט״ צום מענשעֶן אוֹן ס׳איז גאָר לייכט זי צו דעֶרגרייכעֶן, — פאַר איהר פעֶר־מאָגסטו נישט קיין שכל אוֹן פעֶרשטאַנד?

די בעֶסטעֶ מלאכה.

ר׳ נהוראי פלעֶגט זאָגעֶן:

— איך שטעֶל־אַוועֶק אלעֶ מלאכות פוּן דעֶר וועֶלט אוֹן לעֶרעֶן מיין זוהן נור תורה, ווייל דעֶר מענש געֶניסט פוּן איהרעֶ פרוכט אויף דעֶר וועֶלט אוֹן דאָס קרן בלייבט פאַר איהם איבעֶר גאַנץ אויף יענעֶר וועֶלט. ביי אַלעֶ אַנדעֶרעֶ מלאכות איז נישט אזוי, אוֹן אַז אַ מענש וועֶרט קראַנק אָדער אַלט אוֹן קעֶן זיך נישט אָבגעֶבעֶן מיט זיין מלאכה — שטאַרבט עֶר פוּן הונגעֶר, די תורה אָבעֶר שטעֶהט־ביי דעֶם מענשעֶן אין אַלעֶ זיינעֶ נויטעֶן אוֹן היט איהם פוּן אַלעֶס בעֶז אין דעֶר יוגעֶנד אוֹן פעֶרזאָרגט איהם מיט אַ שעֶן אוֹן אַ רוהיג לעֶבעֶן אויף דעֶר עֶלטעֶר.

די בעֶסטעֶ סחורה.

I

„אַ גוטעֶן איינקויף האָב איך אייך געֶגעֶבעֶן:
מיין תורה פעֶרלאָזט נישט״ —

תורה איז די בעֶסטעֶ סחורה. צוויי סוחרים, אַ שטייגעֶר, האָבעֶן יעֶ־דעֶר אַ בעֶזונדעֶר מין סחורה, איינעֶר זיידעֶנס אוֹן דעֶר אַנדעֶרעֶר וואָלעֶנס, אוֹן זיי מאַכעֶן צוויישעֶן זיך אַ בייט. בלייבט אַלץ יעֶדעֶר פוּן זיי נור ביי

וועֶר עֶס האַלט זיך קליין איבעֶר דעֶר תורה אויף דעֶר וועֶלט — וועט גרויס זיין אויף יענעֶר וועֶלט, און וועֶר עֶס פערשקלאַפט זיך איבעֶר דעֶר תורה — וועט פריי זיין אויף יענעֶר וועֶלט.

ר׳ עקיבא האָט געזאָגט: וועֶר עֶס נעהמט זיך איבעֶר מיט זיין קעֶנען לעֶרנען — איז גלייך צו אַ נבלה אַצעלעֶגטע אין מיטען וועג, יעדעֶר פערבייגעהעֶר פערשטעלט זיך די נאָז, דרעהט זיך אויס און איילט זיך פון דאָרט אַוועקצוגעהן.

בן עזיא האָט געזאָגט: וועֶר עֶס לאָזט זיך אַראָב צוליב דעֶר תורה, עֶסט אַ פערדאַרט שטיקעל ברויט מיט ציבעלע און געהט אָנגעטהון אין שמאַטעס, און זיצט־איבעֶר גאַנצע טעג און וואַלגערט זיך פאַר די טהירען פון געלעהרטע, אַזוי אַז יעדעֶר פערבייגעהעֶר טייט אויף איהם מיט די פינגער וי אויף אַ ווילדען מענשען — דעֶר וועֶרט צום סוף אַליין אַ גלעֶהרטער און דו גענפינסט ביי איהם אַן אוצר פון דעֶר תורה.

״די קלוגשאַפט גענפינט זיך פון נישט״ — אויף דעם דאָזיגען פסוק אין איוב האָט ר׳ יוחנן געזאָגט: די תורה קען זיך איינהאַלטען נור ביי דעם, וואָס האַלט זיך גלייך וי עֶר ווייסט גאָרנישט.

״די הכמה־זינגט אויס אין דרויסען״—אויף דעם פסוק אין משלי האָט רבא געזאָגט: „לעֶרן אין דעֶר שטיל ביי זיך אין צימער אינוועניג — די תורה דיינע וועט שוין איבעֶר דיר אַרויסרופען אין דרויסען.

די תורה — איהר שיך איז עניוות, איהר קרוין — פרומקייט.

ר׳ יוחנן בן זכאי פלעגט זאָגען: אויב דו האָסט געלעֶרנט פיעל תורה גיב זיך נישט קיין דאַנק דעֶרפאַר, דען דעֶרויך ביזטו געשאַפען.

III

אַזוי איז די אַרט פון תורה לעֶרנען! ברויט מיט זאַלץ זאָלסטו עֶסען און וואַסעֶר מיט אַ מאָס זאָלסטו טרינקען, און אויף דעֶר ערד זאָלסטו שלאָפען און אַ לעֶבען פון נויט זאָלסטו לעֶבען, און מיהען זאָלסטו זיך איבעֶר די תורה. אויב דו טהוסט אַזוי, וואויל איז דיר און גוט איז דיר—וואויל איז דיר אויף דעֶר וועֶלט און גוט איז דיר אויף יענעֶר וועֶלט.

ר׳ יונתן זאָגט: דעֶר וואָס איז מקיים די תורה און אָרימקייט וועט עֶר זי אַמאָל מקיים זיין אין רייכקייט; און דעֶר וואָס פערלאָזט די תורה צוליב רייכקייט וועט עֶר זי אַמאָל פערלאָזען צוליב אָרימקייט.

עֶרגֶעץ אַנדעֶרש נאָר אין אַן אָרט פון תורה, ווי דוד המלך זאָגט: „בעָסער איז מיר די לעֶהרע פון דיין מויל אַלס טויזענדער גאָלד און זילבערשטיק". און אויך דאָס: געֶהט אַ מענש פון דער וועלט, בעגלייטען אים נישט דאָס גאָלד און זילבער און נישט דימענטען און בריליאַנטען, נאָר תורה און גוטע מעשים.

אייגענשאַפטען, נויטיגע די תורה צו ערווערבען.

I

די תורה ווערט ערווארבען דורך אַכט און פערציג אייגענשאַפטען: דורך לערנען, איינהערצען זיך, קלאָר אויסרעדען, גלייכען פערשטאַנד, אינערליכע פערטיפונג, עהרפורכט, פרומקייט, ענווות, מוטערקייט, ריינקייט, בעדינגען געלעהרטע, אויסדרינגען צוזאַמען מיט חברים, פלפול מיט תלמידים, געזעצקייט, וויסען מקרא און משנה, וועניג האַנדלען, וועניג שלאָפען, וועניג שמועסען, וועניג פערגניגען זיך אָנטהון, וועניג לאַכען, וועניג פערקעהרען מיט דער וועלט, איינגעהאַלטענקייט פון כעס, גוטהאַרציגקייט, גלויבען אין חכמים, אָננעהמען יסורים, וויסען פאַר זיך דאָס פלאַץ, צופריעדען זיין מיט דעם וואָס מ׳האָט, מאַכען אַ צוים צו אייגענע רעד, נישט זאָגען זיך אַליין אַ דאַנק, בעליבט זיך מאַכען, ליבען גאָט, ליבען לייטען, ליבען גוטס־טהון ליבען שטראָף אויסצוהערען, ליבען געֶרעכטיגקייט, דערווייטערען זיך פון כבוד, נישט איבערנעהמען זיך ביים לערנען, נישט פרעהען זיך אַרויסצוטראָגען אַ פסק, מיטראָגען מיט חבר די יאָך און דן זיין איהם צו גוטען, איהם שטעלען אויפן אמת, דערברענגען צו שלום, בעפריעדיגט זיין מיט לערנען, פרעגען און ענטפערען, אויסהערען און אַליין אין דעם אויפטהון, לערנען כדי צו קענען מיט אַנדערע לערנען און לערנען כדי צו טהון, אויפקלערען דעם לעהרער, איבערגעבען דאָס וואָס מ׳הערט פונ׳ם לעהרער פינקטליך און איבערזאָגען אַ זאַך אין נאָמען פון דעם, וואָס האָט עס געזאָגט.

II

זאָלסט נישט זוכען קיין גרויסקייט פאַר זיך און זאָלסט נישט בעגערען קיין כבוד. מעהר ווייניגער דו לערנסט זאָלסטו נישט טהון. און זאָלסט נישט גלויסטען נאָך דעם טיש פון פירשטען, דען דיין טיש איז גרעסער ווי זייער טיש אין דיין קרוין איז גרעסער ווי זייער קרוין, און דיין אַרבייט־געבער איז בעגלויבט דיר צו בעצאָהלען דעם לוין פאַר דיין ווערק.

— האָבּען זיך אויסגעלאָזט שילפען (טשערעט) ביי די טייכען? — האָט ער איהר אָבגעענטפערט.

VII

ר׳ יצחק זאָגט: זאָגט דיר עמיצער: „איך האָב זיך בעמיהט און נישט עררייכט" — גלויב נישט; „זיך נישט בעמיהט און עררייכט — גלויב נישט; „זיך בעמיהט און עררייכט" — גלויב.

VIII

ר׳ אליעזר פלעגט זאָגען:

אַלע ימים זאָלען זיין טינט, אַלע שילפען — פעדער, הימעל און ערד — פאַרמעט, און אַלע מענשען שרייבער — וועט עס נישט קלעקען צו פערשרייבען אין גאַנצען די תורה וואָס איך האָב אויסגעלערנט; און איך האָב פון איהר נישט גענינדערט מער וויי אַן איינגעטונקט פענזיל פון׳ם ים.

ר׳ עקיבא זאָגט: איך פיהל זיך נישט אין כוח צו זאָגען וויי מיינע לעהרער: זיי האָבען דאָך עטוואָס פון דער תורה געמינדערט, איך האָבּער האָב פון איהר קיין האָר נישט געמינדערט, ווי עס ווערט נישט געמינדערט פון׳ם אתרוג אַז מען שמעקט איהם, פון׳ם קוואל אַז מען שאָפט פון איהם, פון׳ם ליכט אַז מען צינדט ביי דעם אָן אַ צווייטע.

IX

בן עזאי איז אינמאָל געזעסען און געדרש׳עט, און אַ פייער האָט זיך אַרום איהם צופלאַמט. געהט מען און מען דערצעהלט עס ר׳ עקיבא׳ן. קומט צו איהם ר׳ עקיבא און זאָגט איהם: מ׳האָט מיר איבערגעגעבען אַז דו האָסט געדרש׳עט און אַ פייער האָט אַרום דיר געפלאַמט.

— אַזוי איז טאַקי געווען — ענטפערט בן עזאי.

— האָסטו זיך נישט פערטיפט אין אַ שמועס איבער מעשה מרכבה*)?

— ניין — זאָגט בן עזאי — נאָר איך בין געזעסען און אויפגעצייכענט איינס אויפ׳ן אַנדערען תורה־ווערטער, פון תורה איבערגעגאַנגען צו נביאים, פון נביאים צו כתובים — האָבּען די ווערטער געבלאַנקט שפּאָ־געלנייע און זאָנפט זענען זיי געווען ווי נאָר־וואָס געגעבענע פון סיני. זענען זיי דען אויפ׳ן בארג סיני פון אָנהויב־אָן נישט דורך פייער דער וועלט געגעבּען געווארען?

*) הויכע אין טיפּע ענינים פון די סודות התורה.

ר׳ מאיר זאָגט: וואָס וועניגער גיב זיך אָב מיט געשעפט אוּן בעסער שעפטיג זיך מיט דער תורה, אוּן האַלט זיך קליין פאַר יעדען מענשען. אויב די ווילסט פערלאָזען די תורה וועסטו האָבען פאַר זיך אַ סך שטערונגען, אויב די וועסט אָבער בעשעפטיגען זיך מיט דער תורה איז פאַרהאַן פיעל בעלוינונג דיר צו געבען.

IV

„נישט אויפֿן הימעל איז זי (די תורה)" — נישט ביי די, וואָס פעררייסען דעם קאָפּ אין דער הויך; „אוּן נישט פון יענער זייט ים"—נישט ביי די, וואָס לאָזען זיך אין ווייטע מדינות האַנדלען אוּן וואַנדלען.

„דאָס טומלען זיך צעשטרייען דעם קלוגען" — וועֶרט געזאָגט אין קוהלת. גיט זיך אָב אַ געלעהרטער מיט צופיעל זאַכען וועֶרט זיין חכמה צומישט; גיט זיך וויידער אָב אַ געלעהרטער מיט קהל׳שע זאַכען — פערגעסט ער דאָס לערנען זיינס.

ר׳ יהושע בן לוי דערצעהלט: זעכציג הלכות האָט מיך ר׳ יהודה בן פדיה אויסגעלערנט אין איין ענין, האָב איך זיי אַלע פערגעסען ביז איינע, אוּן נור דערפאַר וואָס איך האָב זיך אבגעגעבען מיט קהל־זאַכען.

V

ר׳ שמעון בן יוחאי זאָגט: תורה איז איינע פון די גוטע מתנות, וואָס דער מענש בעקומט זיי נור דורך יסורים, ווי דער משורר אין תהלים זאָגט: „וואויל איז דעם מענשען וואָס דו (גאָט) בעשטראָפסט איהם — אוּן מיט דער תורה דיינע בעלעהרסטו איהם".

אַזעלכע יסורים, וואָס שטערען נישט דעם מענשען צום לערנען — הייסען „יסורים של אהבה" (ליעבע־ליידען).

ר׳ ביסנא זאָגט: ס׳איז נישטאָ אויף דער וועלט קיין מענש אָהן יסורים, אייניער שלאָפט נישט פאַר צייהנוועטיג, אייניער — וויייל ער מיהט זיך אין דער תורה. דער איז וואַך אין יענער איז וואַך — וואויל איז דעם מענשען וואָס איז וואַך צוליב דער תורה.

VI

צוליב תורה מוז מען אַמאָל זיין אַן אַכזור אויף אייגענע וויב אוּן קינדער.

אז ר׳ אדא בר מתנה האָט זיך אַוועקגעלאָזט לערנען תורה, פרעגט איהם דאָס וויב: וואָס וועֶל איך טהון מיט די קינדער? וועֶר וועט זיי שפייזען?

איך געֶבליבען אין דער היים וואלט דאך מיין זוהן ביי מיר אויך געקענט אויסוואקסען אזעלכער ווי דער!

שפּעטער אז ר׳ חמא איז אריינגעקומען צו זיך אין הויז, איז באלד נאך אים אהין געקומען אויך יענער יונגערמאן. מיינט ר׳ חמא, אז געקומען איז ער ביי אים פרעגען אַ דבר־הלכה, שטעלט ער זיך פאר אים אויף.

רופט־אויס דאס ווייב: וואו האט מען דאס געזעהן, אז אַ פאטער זאל שטעהן פאר זיין זוהן? דאס איז דאך אונזער קינד אושעיא!

דערהערט דאס, האט זיך ר׳ חמא שטארק דערפרעהט און האט אויס־געֶרופען מיט די ווערטער פון קוהלת:

— „דער פאדים אין דרייען־גערעהטער וועט זיך נישט גיך איבערייסען" — וויבאלד דריי דורות כסדר, פון מיין פאטער ביז מיין זוהן האלט זיך אין אונזער הויז די תורה, בין איך זיכער אויף ווייטער, אז קיינמאל וועט זי זיך שוין פון אונזער הויז נישט אויסלאזען.

III

רבא האט געשיקט זיין זוהן נאך דער חתונה זיינער אין ר׳ יוסף׳ס בית־המדרש אויף זעקס יאהר צו לערנען תורה. אוועק דריי יאהר האט זיך דער יונגערמאן פערבענקט נאך זיין הויז־געזינד און זיך אומגעקערט אהיים צו זעהן זיך מיט זיינע אייגענע, איז ער אנגעקומען אהיים פונקט ערב יום־כפּור. דערהערט דאס זיין פאטער, חאפט ער אַ שטעקען און לויפט אקעגען אים ארויס.

אַ דו יונגאטש איינער! — פאלט ער אויף אים אן — ס׳האט דיך געצויגען צו דיין טייבעל־ווייבעל!

האבען זיי זיך אזוי ווייט פערמפערט, אז זיי האבען אפילו נישט פערפאסט מיט דער סעודה המפסקת.

IV

איינער אַ כופר האט געזעהן ווי רבא איז פערטיעפט שטארק אין לערנען, אזוי אז ער האט נישט געשפירט ווי זיין פינגער האט זיך צו־קלעמט ביז צום בלוט. רופט ער זיך אן:

— אט דאס הייסט אַ פאלק אַ מבוהל! דאס מויל חאפט פאר די אויערן, אויסגעשריגען „נעשה" (מיר וועלען טהון) פאר „נשמע" נאך איידער מען הערט וואס מען הייסט טהון, צי מען וועט עס קענען אויס־פיהרען. אט אזעלכע זענט איהר געווען און אזוי זענט איהר פערבליבען ביז היינטיגען טאג!

לימֿעך צו דער תורה.

I

ר׳ חנינא בן חכינאי און ר׳ שמעון בן יוחאי האָבן זיך אַוועקגעלאָזט צו ר׳ עקיבא אין בני־ברק צו לערנען תורה. האָבן זיי דאָרט פֿערבראַכט גאַנצע דרייצעהן יאָהר. פלוצעמדיג ר׳ שמעון בן יוחאי אָפּט שיקען צו גיוואָהר־ווערן וואָס עס טהוט זיך ביי איהם אין דער היים. ר׳ חנינא בן חכינאי אָבער האָט דאָס נישט געטהון.

איינמאָל בעפֿולט דאָס ווייב ר׳ חנינא בן חכינאי: „דיין טאָכטער איז שוין אַ דערוואַקסענע, ס׳איז שוין צייט זאָלסט קומען זי חתונה מאַכען". האָט ער געזומען ערלויבענים ביי ר׳ עקיבא און איז אַוועק צו זיך אַ היים. געקומען צו זיך אין שטאָדט, געפינט ער אַז די גאַסען האָבן זיך אין דער צייט אינגאַנצען געענדערט און ער האָט נישט געוואוסט וואו איז זיין הויז. זעצט ער זיך ביים ברעג טייך. הערט ער ווי די וואַסער־שעפֿרינס רופען זיך אָן צו איינער פון זיי: „חכינאי׳ס טאָכטער, נעהם־אָן אַ קרוג וואַסער און לאָמיר גיהן". טראַכט ער זיך: זעהט־אויס, דאָס איז פון מיין הויז. געהט ער נאָך יענער, ביז זי איז אַריין אין אַ שטוב און ער נאָך איהר. איז גראָד זיין ווייב געזעסען דעמאָלט און געזיפט מהל, ווי זי גיט אזוי אַ קוק דערזעהט זי איהם פלוצים שטעהן פאַר זיך — און פאַלט טויט־חלשות.

— ארימע! — שרייט ער אויס, אויפהויבענדיג די אויגען צום הימעל — אָט דאָס איז אַזאַ בעלוין פאַר אַזוי פיעל יאָהרען ליידען!? דערבאַרעם זיך אויף איהר, רבונו־של־עולם!

איז זי באַלד געקומען צו זיך און געפֿעגט די אויגען.

II

ר׳ חמא בר ביסאָ האָט זיך אַוועקגעלאָזט אין דער פרעמד לערנען און פֿערבראַכט דאָרט אין בית־המדרש גאַנצע צוועלף יאָהר. געקומען דערנאָך צוריק אין זיין שטאָדט, טראַכט ער זיך: איך וועל נישט טהון אַזוי ווי בן חכינאי. געהט ער אַוועק אין בית־המדרש, בלייבט דאָרט וואַרטען און שיקט אַ היים אָנזאָגען אַז ער איז געקומען.

דערווייל קומט־אַריין אין בית־המדרש אַ יונגערמאַן און זעצט זיך אַוועק נעבען ר׳ חמא׳ן. פֿערפיהרען זיי ביידע אַ שמועס אין לערנען. זעהט ר׳ חמא, אַז דער יונגערמאַן האָט אַ שארפען קאָפּ און קען פיעל לערנען. פאַלט ער אַריין אין מרה־שחורה און טראַכט זיך: אַך, וואָלט

בעמערקט, געהערן זיי אוּן דערצעהלען עס ר׳ יוחנן: ר׳ אביה, זעהט־אויס, האָט געפונען אַן אוצר.

— פוּן וואַנען ווייסט איהר? פרעגט זיי ר׳ יוחנן.

— דאָס פנים — ענטפערן זיי — שטראַהלט איהם פאַר גרויס פרייד

— ווייזט־אויס — זאָגט זיי ר׳ יוחנן — אַז עֶר האָט זיך דערוואוסט אַ נייעס אין דער תּורה.

דערפרעגען זיך די תּלמידים ביי ר׳ אַביה: וואָס פאַר אַ נייעס האָט דער רבי געהערט אין דער תּורה?

— איך בין געוואָהר־געוואָרען פוּן אַן אַלטער תּוספתא — האָט עֶר זיי געענטפערט מיט אַ שיינעם פנים.

IX

אַ גוי האָט בעמערקט אַז ביי ר׳ יהוּדה בן אלעאי איז דאָס פנים רויט. זאָגט עֶר: נישט אַנדערש, אַז דער פערנעהמט זיך מיט איינס פוּן די דריי זאַכען: אָדער עֶר איז אַ וואָכערניק, אָדער אַ חזיר׳ניק, אָדער אַ וויינטרינקער.

דערהערט עס ר׳ יהוּדה, רופט עֶר זיך אָן: ווי לאַנג שמאַכט עֶר צי איינס פוּן די דריי זאַכען איז אמת. נישט קיין וואָכערער בין איך אוּן נישט חזירים האָדיווּעֶ איך — ביידעֶ זאַכען זענען יודען פערוועהרט. אוּן קיין וויין טרינק איך אויך נישט, אויסער די פיער פסח׳דיגע כוסות, אי דאָס גיעה איך פוּן זיי אַרוּם מיט אַ קאָפּ־וועהטאָג ביַי שבועות.

— פוּן וואָס־זשע פאַרט איז דאָס פנים ביי דיר אזוי רויט?—פרעגט מען איהם.

— פוּן דער תּורה — ענטפערט עֶר — זי גיט מיר חיות אוּן זי בעשיינט מיר דאָס פנים.

לערנען תּורה צוליב איהר אַליין.

I

אַ מענש טאָר נישט זאָגען: איך וועל לערנען, כדי מען זאָל מיך רופען געלעהרטער, רבי, כדי איך זאָל ווערען ראש־ישבה; נאָר לערנען זאָלסטו תּורה לשמה, אויס ליעבע צוּ איהר אַליין — אוּן דער כבוד וועט דיך שוין נישט אויסמיידען.

מיר — עֶנטפֿערט איהם רבא — קליגען זיך נישט צופיעל, אויף אונז איז געזאָגט גֶעוואָרען: „דאָס תמימות פון די גראַדע לייט פיהרט זיי (אויפ'ן רעכטען וועג)"; אויף אייערע לייט אָבער, וואָס זענען פֿערדרעהט אוּן ווילען יענעם פֿערדרעהען, איז גֶעזאָגט גֶעוואָרען די צוויי־טע העלפט פון דעם זעלבען פסוק: „דאָס פֿערדרעהעניש פון די פֿערער־טהער פֿערפיהרט זיי אין אומגליק".

V

די תורה ביי די וואָס לעֶרנען זי איז ליעב יעדער טאָג אוּן יעדע שעה פונקט ווי די ערשטע שעה ווען מ'האָט זי אַראָבגעגעבען פון באַרג סיני.

דאָס זויגעַנדיגע קינד געפינט אין דער מוטערס ברוסט אַלע מאָל פרישע אוּן זיסע מילך, אַזוי געפינט דער לערנער אין דער תורה אַלע מאָל אַ פרישען טעם אוּן אַ נייעם געשמאַק.

VI

ר' אלעזר בן פדת פלעגט זיין אַזוי אַריינגעלאָזט אין דער תורה, אַז ער אַליין פלעגט זיצען אוּן לערנען אין אונטערשטען מאַרק פון צפורי אוּן דער אויבערמאַנטער זיינער פלעגט בלייבען ליגען ערגיץ אויף דער ערד אין דעם אויבערשטען מאַרק, וואו ער האָט עס לויפענדיג אין בית־המדרש דאָרט פערלוירען.

— איינמאָל — דערצעהלט מען — האָט איינער געוואָלט דעם מאַנטעל צונעמען, האָט יענער אָבער געפונען אויף איהם ליגען אַ גיפ־טיגע שלאַנג.

VII

ווי די פיש וואָס וואַקסען אַליין שטענדיג אין וואַסער, אוּן פון דעסטוועגען ווי עס פאַלט נאָר אַראָב אַ טראָפען רעגען פון אויבען, חאַפּען זיי עס אויף מיט דורשט, גלייך ווי זיי האָבען אויף זייער לעבען קיינמאָל קיין וואַסער נישט פערזוכט, — אַזוי אויך יודען, חאָטש זיי וויקען זיך אין תורה, ווי זיי דערהעהרען נור אַ ניי ווארט פון תורה חאַפּען זיי עס אויף מיט דורשט גלייך ווי זיי האָבען קיינמאָל קיין תורה נישט פערזוכט.

VIII

ר' אביה האָט זיך איינמאָל אומגעקערהרט פון קסריה אַהיים, האָט דאָס פנים ביי איהם געשטראַהלט פאַר שמחה. האָבען עס די תלמידים

רב נחמן בן רב חסדא האָט געזאָגט: אַ תּלמיד־חכם איז געגליכען צו אַ פלעשעלע באַלזאַם: אַן אָפענס לאָזט פון זיך אַ גוטען ריח, אַ פּער־מאַכטס — נישט.

II

אין רב׳ס נאָמען זאָגט מען: ווייסט עמיצער אַ תּורה־זאַך אוּן לערענט עס דעם אַנדערען נישט אויס, איז גלייך ווי ער וואָלט ביי יענעם אַוועקגערויבט אַ טיילּ פון זייַנע עלטערענס נחלה, ווי דער פסוק זאָגט: „די תּורה וואָס משה האָט אונז געבאָטען איז אַ ירושה פון אַלע יודען".

אין ר׳ שמעון חסידא׳ס נאָמען זאָגט מען: ווער עס קען אַליין אוּן יענעם לערענט ער נישט — שעלטען איהם אַפילוּ די קינדערלעך וואָס ליגען נאָך אין דער מוטער׳ס בויך (ד. ה. דער שפּעטערדיגער דור).

III

„פערמעגען אוּן רייכטהום (בלייבט) אין זייַן הויז
די צדקה זיינע בלייבט־איבער אויף אייביג"—

די דאָזיגע ווערטער פונ׳ם משורר אין תּהלים — זאָגען רב הונא אוּן רב חסדא — קענען אויסגעטייטשט ווערען אויף דעם וואָס לערענט אַליין אוּן לערענט יענעם, אוּן אויך אויף דעם וואָס קויפט ספרים אוּן פערלייהט זיי אנדערע — ביי איהם בלייבט נישט וועניגער אוּן יענעם קומט־צו.

„ס׳איז נישטא ווער זאָל זיי איבערבייטען" — די ווערטער פונ׳ם משורר קענען בעדייטען אויף אַ מענשען וואָס גיהט אַוועק פון דער וועלט אָהן אַ קינד, אוּן אויף אַ געלעהרטען וואָס לאָזט נאָך זיך נישט איבער קיין תּלמיד.

IV

דער וואָס לערענט דעם אַנדערען תּורה איז גלייך ווי ער האָט איהם בעשאַפען, אויסגעבילדעט, אַ פּאָרם געגעבען אוּן אויף דער וועלט געבראַכט.

דער וואָס לערענט תּורה דעם חבר׳ס זוהן איז גלייך ווי ער וואָלט איהם געבוירען.

V

מאַכט נישט אַוועק די קינדער פון פראָסטע מענשען, דען פון זיי קען אַרויסקומען תּורה.

מאַכט נישט אַוועק די קינדער פון אָרימע לייט, דען פון זיי קען אַרויסקומען תּורה.

II

ר׳ צדוק פלעגט זאָגען: מאַך נישט זי (די תורה) פאַר אַ קרוין צו שטאָלצירען דעָרמיט און נישט קיין אינסטרומענט צו פערדינענען מיט דעם, ווי הלל פלעגט זאָגען: „בענוצט זיך ווער מיט דעם קרוין (פון תורה), מוז ער אונטערגעהן".

III

ר׳ מאיר זאָגט: דער וואָס בעשעפטיגט זיך מיט תורה צוליב איהר אַליין איז זוכה צו פיעל זאַכען, און נישט נור דאָס, נאָר די גאַנצע וועלט קומט איהם. ער ווערט אָנגערופען פריינד און געליעבטער, פריינד פון גאָט און פריינד פון לייטען, דערפרעהער פון גאָט און דערפרעהער פון מענ־שען. און זי (די תורה) קליידט איהם אָן מיט ענווה און עהרפורכט, און מאַכט איהם פעהיג צו ווערען פרום, עהרליך און געטריי, און דערווייטערט איהם פון זינד און ברענגט איהם צו טהון גוטס; און מען גענישט פון איהם ראַטה און קענטעניש, פערשטאַנד און שטאַרקייט; און זי גיט איהם קענט־שאַפט און פעהיגקייט ריכטיג צו אורטיילען; און מען עמפפלעקט פאַר איהם סודות פון דער תורה, און ער ווערט ווי אַ קוואַל וואָס הערט נישט אויף און ווי אַ שטראָם וואָס האַלט זיך אין איין שטאַרקען, און ער ווערט בעשיידען און גדודלדיג, און ער איז מוחל אויף אַ בעליידיגונג. און זי מאַכט איהם גרויס אוז דערהויבען איבער אַלע זאַכען.

IV

ר׳ בנאה פלעגט זאָגען: תורה צוליב איהר אַליין איז אַ סם פון לעבען, תורה צוליב אַנדערע ציעלען איז אַ סם־המות.

V

רב פלעגט זאָגען: עס שאַדט נישט אַ מענש זאָל זיך בעשעפטיגען מיט תורה און מצוות אפילו צוליב אַנדערע ציעלען, דערפון ווערט ער בים־לעכווייז זיך אַרייניציהען אין תורה און מצוות צוליב זיי אַליין.

דאָס לערנען תורה מיט אַנדערע.

I

ר׳ יוחנן פלעגט זאָגען: דער וואָס לערנט אַליין תורה און לערנט נישט יענעם איז ער גלייך צו אַ הדס (מירטענבוים) וואָס וואַקסט אין מדבר — אַ ריח פערמאָגט ער, קיינער אָבער האָט נישט פון איהם קיין הנאה.

IX

רב פלעגט זאָגען: מיר דאַרפֿען באמת דערמאָהנען צו גוטען איין מאַן, יהושע בן גמלא איז דער נאָמען זיינער. וועָן נישט ער וואָלט די תורה שוין לאַנג ביי יודען פֿערגעסען געווארען. ווייל אַמאָליגע יאָהרען איז געווען אַזוי איינגעפֿירט: האָט עמיצער געהאַט א פאָטער, האָט ער ביי איהם געלערנט תורה; האָט ער קיין פאָטער נישט געהאַט — האָט ער גאָר נישט געלערנט, ווייל דער חוב צו לערנען קינדער — האָבען זיי געכענט — ליגט נור אויפֿן פאָטער. און אַזוי ארום זענען פיעל קינדער געבליבען גאָר אָהן לערנען. האָט מען איינגעפֿירט אז מען זאָל בעשטעלען מלמדים פאַר קינדער אין ירושלים, ווי עס שטייט געשריבען: „פון ציון זאָל אַרויסקומען די תורה". איז אַלץ אויסגעקומען אַז דער וואָס האָט א פאָטער האָט איהם דער פאָטער געבראַכט קיין ירושלים לערנען, ווער ס׳האָט קיין פאָטער נישט געהאַט — איז געבליבען נישט געלערנט. האָט מען דערנאָך איינגעפֿירט אז עס זאָלען זיך געפינען מלמדים אין יעדער גרויסער שטאָדט, און אהין זאָל מען אַלע קינדער פון זעכצעהן־זיבצעהן יאָהר פיהרען לערנען. האָט זיך אויסגעלאָזט, אז וועָן דער מלמד האָט זיך אָנגעבעזערט אויפֿן דערוואַקסענעם תלמיד פלעגט ער אַוועק־ווארפען דאָס לערנען און אַנטלויפען אהיים. איז געקומען יהושע בן גמלא און האָט איינגעפֿירט, אַז מלמדים זאָלען זיין בעשטעלט אין יעדער שטאָדט, און קינדער זאָל מען אהין אָבגעבען לערנען גאָר קליינע, זעקס־זיבעען־יעהריגע.

X

„די וואָס ברענגען פיעלע צו־גערעכטיגקייט זענען ווי די שטערען אויף אייביג" — ווערט געזאָגט אין דניאל. דאָס מיינט מען די מלמדים פון קינדער, [וועלכע טהוען גוטעריי זייער הייליגע ארבייט. ווי וויר א שטייגער? —] ווי דער מלמד רב שמואל בר שילת.

איינמאָל האָט רב געפונען דעם מלמד רב שמואל בר שילת שטעהן ביי זיך אין גאָרטען.

— ווי קומט [עס צו דיר — פרעגט איהם רב — וואו איז דיין געטריישאפט אין לערנען?

— ווייסט דאָך — ענטפערט ער איהם — אַז שוין גאַנצע דרייצעהן יאָהר האָב איך אהער קיין קוק נישט געטהון. און אפילו איצט איז מיר אויך דער קאָפּ דאָרט ביי זיי, ביי די קינדער.

אין א שמועס מיט [ן מלמד רב] שמואל בר [שילת ווענען קינדער־לערנען, האָט איהם רב געראַטהען אַזוי:

VI

רב איז אַמאָל געקומען אין אָרט, ווי מ׳האָט זיך שטאַרק געַ־
נויטיגט אין רעגען. האָט ער גוזר תענית געווען און גאָט געבעטן —
און ס׳האָט נישט געהאָלפען. נאָך איהם האָט זיך געשטעלט תפלה טהון
דער חזן פון יענעם אָרט, ווי נאָר יענער האָט אַרויסגעזאָגט די ווערטער
„משיב הרוח״ — האָט אַ בלאָז געטהון אַ ווינד, ווי ער האָט אַרויסגעזאָגט
„מוריד הגשם״ — האָט אַ גאָס געטהון אַ רעגען.

נאָך דער תפלה פרעגט איהם רב: מיט וואָס בעשעפטיגסטו זיך?

ענטפערט ער: אַ מלמד פון קליינע קינדער בין איך. לערנען ביי
מיר אָרימע און רייכע קינדער צוזאַמען, און ווער עס פערמאָגט נישט צו
צאָהלען לערען איך מיט איהם אומזיסט. אויסער דעם האָב איך אַ טייכעל
מיט פיש, און אַז עס מאַכט זיך איינער פון מיינע תלמידים שפּאַרט זיך
איין און וויל נישט לערנען, קויף איך איהם אונטער מיט פישלעך און
נעמען איהם איין מיט גוטע ווערטער, אַזוי לאַנג ביז ער זעצט זיך ווידער
צום לערנען.

VII

„זעהט איך לערען אייך — זאָגט משה צו יודען — ווי גאָט האָט מיר
אָנגעזאָגט״ — ווי איך לערען אייך אומזיסט, אַזוי אויך זאָלט איהר יענעם
לערנען אומזיסט. בעקומט אָבער איינער נישט צו לערנען אומזיסט —
זאָל ער צאָהלען, ווי דער פסוק זאָגט אין משלי: „אמת קויף״. נאָר ער
בעדאַרף דערנאָך נישט זאָגען: וויבאַלד מיין לערנען האָט געקאָסט געלד
מעג איך ביי יענעם אויך נעהמען בעלוין פאַר לערנען איהם, ווי דער זעַל־
בער פסוק זאָגט וויייטער: „אמת קויף, אָבער נישט פערקויף״.

VIII

„לאָזט אַרויס וואָס מעהר תלמידים״ — פלעגען זאָגען די אנשי
כנסת הגדולה, שמאי׳ס שולע האָט געהאַלטען, אַז לערנען זאָל מען
נור אַ בעגאַבטען, אַ פרומען, אַ מיוחס און אַ רייכען. הלל׳ס שולע,
אָבער פלעגט האַלטען, אַז לערנען דאַרף מען יעדען, נישט איבערקלויבען.
וואָרום וויפיעל זינדיגע זענען געווען ביי יודען וואָס האָבען זיך דער־
נעהנטערט צו תורה און דורך דעם איז פון זיי אַרויסגעקומען פרומע, עהר־
ליכע און כשר׳ע יודען.

אַ שלעכטען תלמיד זאָל מען מיט דער לינקער האַנד אָפשטויסען
און מיט דער רעכטער צוציהען.

זאָגט איהם: זאָג אַל״ף. רופט זיך אָן דעָר פרסי: פון וואַנעָן איז געדרונ־גען אַז דאָס איז אַן אַל״ף, טאָמער נישט. דאָס זעָלבעָ איז פאָרגעקומען בייַ דעָר בי״ת פון בייַ די איבריגע אותיות. איז רב געווארען אויפגע־ברַאכט פון האָט איהם דורכגעטריבען. איז דעָר פרסי צוּעקָ צו שמואל׳ן פון איהם געבעטען עָר זאָל מיט איהם לעָרנען. פון ווי שמואל האָט איהם געוויזען דעָם אַל״ף מיט דעָר בי״ת, האָט איהם דעָר פרסי געשטעלט די זעָלבע פראַגע וואָס רב׳ן. האָט שמואל נישט געזאָגט קיין קרום וואָרט פון איהם אָנגעהאַפט ביים אויער.

— מיין אויער, מיין אויער! — האָט אָנגעהויבען דעָר פרסי שרייַען.

— פון וואַנעָן איז געדרונגען אַז דאָס איז דיין אויער? — פרעָגט איהם שמואל.

— וואָס הייסט — עָנטפעָרט דעָר פרסי — די גאַנצע וועלט ווייסט דאָך, אַז דאָס איז מיין אויער.

— אַזוי? — זאָגט איהם שמואל — אייך דאָס ווייסט די גאַנצע וועלט, אַז דאָס איז אַן אַל״ף פון יעָנם אַ בי״ת.

דעָר פרסי איז אַנטשוויגען געוואָרען פון זיך געלאָזט ווייטער לעָרנען.

רבא האָט געזאָגט: זעָהסטו אַ תלמיד, וואָס דאָס לעָרנען איז פאַר איהם האַרט, נישט אייניצוביַיסען עָס ווי אַ שטיק אייזען, איז עָס נור דעָר־פאַר, וואָס דעָר לעָהרעָר זיינעָר וויזט איהם נישט קיין גוטע מינע.

ר׳ פרידא האָט געהאַט אַ תלמיד, וואָס עָר פלעָגט מיט איהם אייַ־לעָרנען דעָם שיעור פיער מאָל פון עָר האָט עָס שוין געוואוסט, איינמאָל איז מען געקומען צו ר׳ פרידא׳ן אינמיטען לעָרנען פון מ׳האָט איהם פעָר־בעָטען צו גיהן פאַר עָפּיס אַ מצוה־זאַך. לעָרענט עָר וויטער מיט׳ן תלמיד פיעל מאָל פון עָס גיהט יעָנעָם נישט אין קאָפּ.

— וואָס איז דאָס מיט דיר היינט אַזוינס? — פרעָגט ר׳ פרידא דעָם תלמיד.

— זינט מ׳איז געקומען אייך רופען צו גיהן פאַר אַ מצוה־זאַך איז מיר דעָר קאָפּ געוואָרען צעטראָגען. איך האָב אַלץ געטראַכט: באַלד וועט דעָר רבי זיך אויפהויבען, באַלד וועט דעָר רבי זיך אויפהויבען!

רופט זיך אָן ר׳ פרידא: לעָג־זשע צו דעָם קאָפּ וועל איך מיט דיר וויטער לעָרנען.

האָט עָר מיט איהם אייגע׳חזר׳ט דעָם שיעור פיערהונדעָרט מאָל ביז עָר האָט זיך עָס גוט אויסגעלעָרענט.

אַ קינד יונגער פון זעקס יאָהר זאָלסטו נישט אָננעהמען, פון זעקס און ווייטער — נעהם־אָן און שטאָפּ איהם ווי אַן אָקס.

קומט דיר אויס אַמאָל צו בעשטראָפען דעם תלמיד — בעשטראָף איהם לייכט, מיט אַ רימענדיל פונ׳ם שיך. פערנעהמט ער דאָס לערנען — זאָל ער לערנען; פערנעהמט ער נישט — זעץ איהם צו גבֿיר אַ צווייטען.

רבא פלעגט זאָגען:

— די צאָהל פון תלמידים ביי אַ דרדקי־מלמד זאָל זיין פינף־אונצוואַנציג; פאַר פופציג — צוויי מלמדים; פאַר פיערציג — אַ מלמד מיט א בעהעלפער און די בעלי־בתים זאָלען איהם אויף דעם צוּ־שטייער געבען.

א מלמד, אויב נור ער לערנט גוט, טאר מען נישט אַראָבזעצען צוליב נאָך אַ בעסערען פון איהם, ווייל יענער וועט זיך איבערנעהמען און זיך אָנהויבען צופויילען.

רב דימא פון נהרדעא זאגט: פערקעהרט, יענער וועט זיך נאָך מעהר פלייסען, ווייל ער וועט מורא האָבען טאָמער וועט מען איהם אויסבייטען אויף איין אַנדערען, נאָך אַ בעסערען פון איהם אויך. ווי מען זאָגט „קנאה צווישען געלעהרטע פערמעהרט די ויסענשאַפט״.

רבא האָט ווידער געזאָגט: צוויי מלמדים, וואס איינער פון זיי לע־רנט פיעל נאָר נישט גענוג גרינדליך, דער צווייטער לערנט נישט פיעל אָבער אַלעס גרינדליך — בעשטימט מען בעסער דעם וואָס ער לערנט פיעל, חאָטש נישט אַזוי גרינדליך, ווייל דער גרייז פאַלט־אָב פון זיך אַליין.

רב דימא פון נהרדעא אָבער זאגט פערקעהרט: מען דאַרף בעשטי־מען דעם וואָס לערנט נישט אַזוי פיעל נאָר גרינדליך, ווייל דער גרייז וויי באַלד ער האָט זיך אַריינגעהאַפט פערבלייבט ער שוין.

לערנען זאָלסטו דיין קינד פון אַ ספר וואָס איז גוט איבערגעקוקט געווארען, עס זאָל נישט פערבלייבען קיין פעהלער.

XI

הלל פלעגט זאָגען: אַ כעסן קען קיין למדן נישט זיין.

איינער פון פרס איז אַמאָל געקומען פאַר רב׳ן און אים געבעטען ער זאָל מיט איהם לערנען תורה. ווייזט איהם רב אָן אויף אַן אות און

שוהל־קינדער.

I

ריש־לקיש פלעגט זאָגען אין נאָמען פון ר׳ יהודה: די וועלט האָט אַ קיום נור צוליב דעם הויך פון יודישע שוהל־קינדער.

רב פפא האָט געזאָגט אַביי׳ן: אוּן מיין הויך מיט דיינעם איז גאָר נישט?

— ס׳איז גאָר נישט גלייך — ענטפערט ער איהם — אַ הויך פון אַ ריינעם אונשולדיגען מויל פון קליינע צוּ אַ הויך פון אַ זינדיגען.

II

ר׳ יהודה הנשיא פלעגט זאָגען: מען רייסט נישט אָב די שוהל־קינדער פונ׳ם לערנען אַפילוּ אויפצובויען דעם בית־המקדש.

איך האָב אַ קבלה — האָט געזאָגט רישׁ־לקיש — אַ שטאָדט וואָס אין איהר איז נישט פאַרהאַן קיין שוהל־קינדער, מוז סוף־כּל־סוף חרוב ווערען.

III

ר׳ אבא בר כהנא זאָגט: ביי די אומות־העולם האָבען זיך נישט בעי־וויזען קיין גרעסערע פילאָסאָפען ווי בלעם בן בעור. זענען געקומען צוּ איהם די פעלקער אוּן געפרעגט אַן עצה: איז מעגליך פאַר אוּנז בייצוקומען די דאָזיגע אומה? ענטפערט ער זיי: געהט אַרוּם איבער זייערע שוהלען, קוים געפינט איהר דאָרט קליינע קינדערלעך פיפסען מיט זייערע קול׳כענדלעך ווי די פויגעלעך — וועט איהר זיי נישט קענען בייקומען וואָרוּם שוין לאַנג האָט זיי פערשפראָכען זייער פאָטער: „הקול קול יעקב״— ווי לאַנג יעקב׳ס קול וועט זיך אין די שוהלען לאָזען הערען האָט ער נישט וואָס מורא צוּ האָבען, אוּן אויב נישט — „והידים ידי עשו״— וועלען עשו׳ס הענד אויף איהם האָבען אַ שליטה.

IV

„ויהי בימי אחז בן יותם״ — וואוּ „ויהי״ איז געווען הנליך אַ צרה, וואָס פאַר אַ צרה איז דאָ געווען? אחז האָט פערשלאָסען אַלע שוהלען אוּן בתי־מדרשים, קינדער זאָלען נישט האָבען וואוּ צוּ לערנען. ער האָט געטהון ווי יענער קינדער־ערציהער, וואָס אַ קעניג האָט איהם איבערגעגעבען צוּ ערציהען אַ זויג־קינד. האָט דער ערציהער שטאַרק פיינט בעקומען דאָס קינד אוּן גענוואָלט פון דעם לויז ווערען. טראַכט ער זיך: אויב

רבה פאַר׳ן אָנהויבעֶן לעֶרנען פלעֶגט זאָגען אַ פרעֶהליך וועֶרטיל, כּדי די תּלמידי־חכמים זאָלען לאַכען און וועֶרען אויפגעלעֶגט. ערשט דער־נאָך פלעֶגט עֶר וועֶרען גאַנץ ערעֶנסט און אָנהויבען דעֶם שיעור.

XII

„אָט דאָס זעֶנען די דינים וואָס דו זאָלסט אויסלעֶגען פאַר זיי״—האָט גאָט געֶזאָגט משה׳ן. זאָלסט זיי אויסלעֶגען מיט אַ סדר: יעֶדעֶס אויף זיין אָרט, ווי מען גרייט צום טיש.

אין דעֶר תּורה איז איין פרשה פון דעֶר אַנדערעֶר עֶטוואָס אָבגעֶ־טראָטען, דאָס איז דערפאַר, כּדי משה זאָל צייט האָבען גוט זיך איינטראַכ־טען אין יעֶדעֶר פרשה און אין יעֶדעֶר ענין בעֶזונדעֶר. וועֶר שמועסט אַז אַ פראָסטעֶר מענש לעֶרנט ביים צווייטען דאַרף מען געֶוויס אָבטרעֶ־טען פון איין ענין צום צווייטען, כּדי יענער זאָל קענען זיך איינטראַכטען אין דעֶם וואָס עֶר האָט אָבגעלעֶרנט.

רבי זאָגט: דעֶר וואָס האָט די גאַנצע וועֶלט בעֶשאַפען ווייסט גאַנץ גוט, אַז די אומריינע בהמות זעֶנען מעֶהר פון די ריינע — דערפאַר רע־כענט עֶר אויס אין דעֶר תּורה די וועֶניגערע, די ריינע. ביי די עופות אָבער איז פערקעֶהרט: די ריינע זעֶנען מעֶהר פון די אומריינע — רעֶכענט עֶר אויס די אומריינע.

דאָס זאָל אונז בעֶוויזען, אַז דעֶר לעֶהרער דארף זיך בעֶמיהען אין זיין לעֶרנען מיט׳ן תּלמיד אויסצוקלויבען דעֶם קירצסטען וועֶג.

XIII

גוט איינלעֶרנען זאָלסטו די וועֶרטער פון דעֶר תּורה, ביז זיי זאָלען אַרויס פון דיין מויל שאַרף אויסגעֶדריקט, אזוי אַז עֶמיצער וועֶט דיר עֶפּיס פרעֶגען זאָלסטו נישט שטאַמלען, נאָר עֶנטפעֶרען קלאָר און ריין, ווי עֶס זאָגט דאָס שפּריכווארט אין משלי: „זאָג דעֶר חכמה: מיין שוועֶסטעֶר ביזטו״ — היימיש און בעֶקאַנט זאָל זי דיר זיין ווי אַ שוועֶסטעֶר.

ר׳ עקיבא פלעֶגט אַנדערש נישט אַרויסטרעֶטען פאַר׳ן עולם צו לעֶר־נען אַ פרשה פון דעֶר תּורה, ביז עֶר האָט זי נישט פריהער גוט איינגע־לעֶרנט פאַר זיך אַ צווויי־דריי מאָל. און אַפילו גאָט ברוך־הוא, וואָס עֶר גיט דעֶם מענשען שפראַכאַפעֶהיגקייט און די תּורה איז פאַר איהם אָפען ווי איינעֶר פון די שטעֶרן, פונדעֶסטוועֶניגער, וועֶן עֶר איז געֶקומען די תּורה געבען די יודען, שטעֶהט געשריבען וועֶגען איהם, אַז „דעֶמאָלט האָט עֶר זי דורכגעֶקוקט, איבעֶרדעֶרצעֶהלט און זי פעֶסטגעֶשטעֶלט״ — און ערשט דער־נאָך „האָט עֶר זי געזאָגט דעֶם מענשען״.

עלטער וועלט איהם די תורה אין בלוט נישט איינגעזאפט און זי געהט פון זיין מויל נישט ארויס דייטליך.

לעלענט איינער תורה קינדוויז — האט אלישע בן אבויה ווידער געזאגט — איז גלייך ווי מען זאל אנשרייבען מיט טויט אויף ריין פאפיער; לעלענט איינער אויף דער עלטער איז גלייך ווי מען זאל אנשרייבען מיט טינט אויף פליספאפיער.

ר׳ נהוראי פלעגט זאגען: לעלענט איינער קינדוויז איז ער גלייך צו אַ טייג געקנאטען מיט ווארימע ווַאסער; אויף דער עלטער — צו אַ טייג געקנאטען מיט קאלטע וואסער.

אַ דריי־יעהריג קינד קען מען שוין ווייזען אותיות; אַ פינפיעה־ריגס — אַ פסוק; אַ צעהניעהריגס — משנה; אַ פופצעניעהריגס — תלמוד (גמרא).

געהט איבער פינף יאהר לערנען און דער תלמיד האט קיין פעולה נישט געהאט — איז שוין נישטא קיין האפנונג ער זאל אמאל האבען אַ רעכטע פעולה.

ר׳ יוסי זאגט: דריי יאהר איז שוין גענוג אויף צו וויסען.

II

רבי פלעגט זאגען: לערנען זאל אַ מענש נור דאס, וואס זיין הארץ ציהט איהם צו דעם.

לוי און ר׳ שמעון רבי׳ס זוהן האבען זיך געזעצט פאר רבי׳ן לער־נען פסוק. זאגט לוי: מען זאל נעהמען משלי, און ר׳ שמעון זאגט: זאל מען נעהמען בעסער תהלים. האט מען געגויט לוי׳ן און געבראכט צום לערנען תהלים. געקומען באלד אין ערשטען קאפיטעל צום פסוק: ״כי אם בתורת ה׳ חפצו״ (נור אין גאטס לעהרע אין זיין בעגעהר) — האט זיי רבי אויסגעטייטשט דעם פסוק אזוי: אַ מענש דארף לערנען נור דאס, וואס זיין הארץ בעגעהרט.

— אויב אזוי, רבי — רופט זיך אן לוי — ערלויבט איהר מיר אליין איך זאל אויפשטעהן און אוועקגעהן.

III

ברוריה, ר׳ מאיר׳ס ווייב, האט אמאל אנגעטראפען איינעם אַ תלמיד ווי ער זיצט און לערנט שטיל קוים וואס מ׳הערט. האט זי אַ קלאפ גע־טהון מיט׳ן פוס און איהם געזאגט: ווייסטו דען נישט אז וואס העכער מען לערנט אויפ׳ן קול אלץ לענגער געדענקט זיך דאס לערנען?

איך וועל דאָס קינד טויטען וועט דער קעניג אויך מיר אַרויפלעגען אַ טויט־שטראָף. בעסער וועל איך פון איהם אַוועקנעמען די אַם זיינע וועט עס שוין פון זיך אַליין אויסגעהן.

דאָסזעלבע האָט זיך אחז געטראַכט: אַז עס וועט נישט זיין קיין שעפּסעלעך וועט נישט אויסוואַקסען קיין שאָף, נישטאָ קיין שאָף — נישטאָ קיין פאַסטוך, דאָס הייסט: אויב קינדערלעך וועלען קלייניהייט נישט לעבענ אין די שוהלען וועלען גרעסערע נישט זיצען לערנען אין ישיבות אין בתי מדרשים; נישטאָ קיין חכמים — וועט נישט זיין קיין זקנים אוּן סנהדרין; נישטאָ קיין זקנים — וועט נישט זיין קיין נביאים; נישטאָ קיין נביאים — וועט גאָט ברוך־הוא די שכינה אויף זיי נישט לאָזען רוהען. אוּן דערביי האָט אחז פערשלאָסען אַלע שוהלען אוּן בתי מדרשים.

אַז יודען האָבען דערזעהן אַז דער קעניג אחז האָט זיך שוין געמוּ־מען פאַר די שוהלען אוּן בתי־מדרשים — האָבען זיי אַלע אָנגעהויבען שרייען: וועה וועה! אַ גרויסע צרה איז געשעהן!

V

אַלע טאָג געהט־אַרויס אַ מלאָך פון גאָט אומצוברענגען די זינדיגע וועלט. ווי נור גאָט ברוך־הוא דערזעהט קינדערלעך אין די שוהלען ווערט באלד זיין צאָרן איבערגעביטען אויף רחמנות.

ר׳ יהודה בר סימון פלעגט זאָגען: זעה ווי קליינע קינדערלעך זע־נען ליעב ביי גאָט: די צעהן שבטים זענען פון זייער לאַנד פערטריבען געוואָרען — איז מיט זיי די שכינה נישט מיטגעגאַנגען; שבט יהודה אוּן בנימין זענען פערטריבען געוואָרען — איז די שכינה מיט זיי נישט מיט־געגאַנגען; די סנהדרין זענען פערטריבען געוואָרען — איז די שכינה נישט מיטגעגאַנגען; די כהנים פון בית־המקדש זענען פערטריבען געוא־רען — איז די שכינה אַלץ נישט מיטגעגאַנגען. ווי נור די קליינע קינדער־לעך זענען פערטריבען געוואָרען — באַלד איז מיט זיי די שכינה מיט־געגאַנגען. אוּן דאָס זאָגט דער מקונן אין די קינות: „די קליינע קינדער איהרע (ציונ׳ס) זענען גענגאַנגען אין געפענגעניש פאַר׳ן פיינד — אוּן ארויס איז פון בת־ציון איהר גאַנצער פראַכט״.

ווי אַזוי אוּן וואָס לעֶרנען.

I

אלישע בן אבויה פלעגט זאָגען: דער וואָס לערענט תורה אין דער קינד־הייט ווערט זי איהם איינגעזאַפט אין בלוט, אוּן די וועלט פון תורה געהען איהם אַרויס פון מויל דייטליך; דער וואָס לערענט אָבער אויף דער

ר׳ יהושע בן קרחה זאָגט: דער וואָס לערנט תורה און חזר׳ט נישט איין איז גלייך ווי איינער זייעט און שנייט נישט.

ר׳ יהושע זאָגט: ער איז גלייך צו אַ פרוי וואָס געווינט און בעגראָבט.

ר׳ שמעון בן לקיש זאָגט: אין אַ מגלת־חסידים האָט מען געפונען געשריבען: פערלאָזטו מיך (די תורה) איין טאָג — פערלאָז איך דיך אויף צוויי. עס קומט־אויס ווי צוויי וועגגעהערס שיידען זיך אָב איינער פונ׳ם אַנדערן און לאָזען זיך נעהן אין גענגעזייטיגע וועגען. איינער געהט־אָב אַ מיל און דער אַנדערער אַ מיל — קומט־אויס אַז איינער פונ׳ם אַנדערן זענען זיי וויים מיל.

די תורה איז שווער צו ערווערבען, ווי פלים פון גינגאָלד, און גרינג צו פערלירען, ווי גלעזערנע געפעס.

רב הונא זאָגט: דער וואָס לערנט זיך אָן תורה גאַנצע פעק און חזר׳ט עס נישט גוט איין — בלייבט ביי איהם גאָרנישט; דער וואָס ער־וועַרבט אָבער די תורה ביסלעכווייס נאָר פעסט — קומט איהם צו אַלע מאָל.

רב דימי זאָגט אויף דעם אַ משל: אַ יעגער וואָס פאַנגט פיעל פויגעלעך, אויב נאָכדעם וואָס ער פאַנגט אַ פויגעל ברעכט ער ביי דעם באַלד איין די פליגעלעך — בלייבט עס ביי איהם; אויב נישט — צעפליהען זיי זיך און עס בלייבט גאָר נישט.

XIII

״זאָלסט זיך אַריינטהון אין דעם (אין דער תורה) טאָג און נאַכט״— די תורה איז אמת זאָהר אַ גרויסע, דאָך קען יעדער מענש ביסלעכווייס זי אויסלערנען.

ר׳ חנינא פון צפורי האָט אויף דעם געזאָגט אַ משל: מ׳האָט געשיקט אַרבייטער אָבראַמען פונ׳ם וועג אַ בארג ערד. די נאַרישע פון זיי האָבען נור אַ קוק געגעבען און זיך באַלד אָבגעזאָגט פון דער אַרבייט — ווייס איך וואָס, וועָר איז גאָר אין שטאַנד אַזאַ בארג אָבצוגראָבען? די קליגערע אָבער האָבען זיך געטראַכט: טאַקי שוועָר, אָבער נישט גאָר אונמעגליך. היינט אָבגראָבען אַ פּאָר קאָרבען ערד, מאָרגען נאָך אַ פּאָר — און צוביס־לעכווייז וועָרט אָבגערוימט דער גאַנצער בארג.

דאָס זעלבע איז אויך מיט דער תורה, דער נאָר טראַכט זיך: וועָר איז עס אין שטאַנד אויסצולערנען די גאַנצע תורה? נזיקין אַליין האַלט דרייסיג פרקים, פלים ווידער האַלט אויך דרייסיג פרקים און אַזוי ווייטער. דער קלוגער אָבער טראַכט זיך: איך וועל היינט אָבלערנען אַ פּאָר הלכות, מאָרגען אַ פּאָר — ביז איך וועל אויסלערנען די גאַנצע תורה.

שמואל פלעגט זאָגען זיין געליעבטען תלמיד רב יהודה״ן: קאָפֿ־מענש, לעֶרן מיט אַ מויל, וועט די תורה ביי דיר האָבען מעהר האַפט אוּן וועסט זי לעֶננער געדענקען, ווי דער פסוק זאָגט: „זיי (די דברי תורה) לעבעֶן ביי דיִ וואָס ברענגען זיי אַרויס״ (דייטליך מיט״ן מויל.)

ר׳ יוחנן פלעגט זאָגען: לייענט איינער אַ פסוק אָהן דיקציע אוּן לעֶרענט אַ משנה אָהן אַ ניגון, זענען די וועֶרטער טויטע, אוּן אויף איהם זאָגט דער פסוק: „געזונגע האָב איך זיי געגעבען נישט קיין אַנגענעהמע אוּן דינים וואָס לעבעֶן נישט ביי זיי״.

IV

רבא פלעגט זאָגען:

— אַ מענש זאָל זיך פריהער פיעל אָנלעֶרנען אוּן דערנאָך זאָל ער זיך איריינטראַכטען, אוּן לעֶרנען זאָל ער אפילו וועֶן ער פערגעסט, אוּן אפילו וועֶן ער פערשטעהט נישט גאָר קלאָר וואָס ער לעֶרענט.

V

דער וואָס איז שטאַרק בעֶהאַוועֶנט (אַ בקי) אין הלכות שטעֶהט העכער פונ׳ם שאַרפזיניגען.

ר׳ יהודה זאָגט: אַ מענש זאָל שטענדיג די דברי־תורה צוזויפענעהמען דורכאויס אין כללים אוּן פון זיי דערנאָך די פרטים, וואָרום וועט ער טהון פערקעֶהרט וועט עס איהם איינמידען אוּן ער וועט זיך פערלירען. לאָזט זיך אייגער אין אַ וויטען וועג אוּן דארף מיט זיך מיטנעהמען אויף הוצאות אַ צוויי־דריי הונדערט גולדען, איז אויב ער וועט עס מיט זיך מיטשלעפען אין קליין מינץ וועט עס איהם איינמידען אוּן ער וועט נישט וויסען וואָס טהוט מען. אויב אָבער ער פיהרט עס מיט זיך אין גאָלדענע מטבעות — איז וואו ער דאַרף קען ער עס לייכט צובייטען אוּן אויסבערגענגען.

VI

די וועֶרטער פון תורה זענען צומאָל ארים (נישט געֶנוג דייטליך) אויף איין אָרט, זענען זיי אָבער רייכער אויף אַן אַנדערע אָרט.

אַלע וועֶרטער פון תורה נויטיגען זיך איינס אין אַנדערען. איז דאָ פערשלאָסען — דיענט צו דעם דאָס אַנדערע אָרט פאַר אַ שליסעל.

VII

ס׳איז נישט גלייך אַז מען חזר׳ט־אין דאָס לעֶרנען הונדערט מאָל צי הונדערט מיט איין מאָל.

אַבא זאָגט: אויב די מאַמע האָט מיר געזאָגט „דעָרלאַנג מיר די זויערמילך" — האָט עס מיר שוין געשטערט צום לערנען.

רבינא׳ס זוהן פלעגט איהם די מוטער צוגרייטען אויף דער וואָך זיבען העמדער, אויף יעדען טאָג אַ פריש העמד, כדי ער זאָל זיך פיהלען פרישער ביים לערנען.

פאַר ר׳ יוסי איז אַמאָל געוועסען אַ שילער, האָט ר׳ יוסי בעמערקט אַז יענעם גייט נישט אין קאָפּ דאָס וואָס ער ערקלערט איהם. פרעגט ער איהם: פאַרוואָס פערנעהמסטו נישט דאָס וואָס איך ערקלער דיר? ענט־פערט יענער: עס פיהלט זיך מיר נישט גוט אין דער פרעמד.

— פון וואַנען ביזטו? — פרעגט ער איהם.

— פונ׳ם ארט גובת־שמאי.

— איז דען ביי אייך אַן אנדער לופט?

— ביי אונז איז אַ זומפפיג ארט און אַז אַ קינד וועָרט געבוירען מוז מען דעם בעשמירען דאָס קעפּיל מיט אַזאָלכע רויטע פרי׳לעך כדי די פליגעלעך זאָלען איהם נישט צעבייסען.

דערהער דאָס, האָט ר׳ יוסי אויסגערופען: געלויבט זאָל זיין דער וואָס גיט־צו אַ בעזונדער חן יעדען ארט אין די אויגען פון זיינע איינוואוינער!

הלל פלעגט זאָגען: אַ שעמעוודיגער קען זיך נישט אויסלערנען.

XII

די נאַכט — האָט ר׳ יהודה געזאָגט — איז בעשאַפען געוואָרען נור צו שלאָפען. ר׳ שמעון בן לקיש פלעגט זאָגען: די לבנה איז בעשאַפען געוואָרען נור מען זאָל לערנען ביי איהר שיין.

ר׳ חסדא׳ן האָט אַ אַמאָל אַ פרעג געטהון די טאָכטער זיינע, צי וויל ער נישט דרימלען.

— עס וועלען נאָך אָנקומען — האָט ער איהר געענטפערט — לאַנג־קורצע טעג, לאַנגע צום רוהען און קורצע צום לערנען, וועל איך שוין דע־מאָלט זיך געניג אויסשלאָפען [1]).

XIII

תלמידים זענען פאַרהאַן פון פיערערליי אייגענשאַפטען: פערנעהמט פלינק און פערלירט פלינק — פאַלט אַוועק דער פערדיענסט זיינער דורך

[1]) ד. ה. נאכן טויט.

IX

„צו הויך איז פאַר׳ן נאַר דאָס קלוגשאַפט, אין שטאָדט־טויער (צווי־שען לייט) עפֿענט עֶר נישט דאָס מויל זיינס״—ר׳ ינאי זאָגט דערוֹיף אַ משל: אַ נאַר גייט־אַריין אַ הונגעריגער אין שטוב, דערזעהט עֶר ס׳העֶנגט אויפֿן באַלקען אַ קאָרב מיט ברויט. טראַכט׳עֶר זיך: ס׳העֶנגט אַזוי הויך— ווער וועט עֶס קענען אַראָבנעהמען? דער קלוגער אָבער טראַכט זיך: עֶמיצער האָט דאָך עֶס דאָרט אויפגעהאַנגען, אָט וועל איך נעהמען אַ לייטער אָדער אַ שטעקעל — און וועל עֶס אַראָבנעהמען.

דאָסזעלבע איז מיט דער תורה. דער נאַר זאָגט: די תורה איז אַזוי הויך, ווער קאָן דערגרייכען די הויכע געדאַנקען וואָס ביים געלעהרטען אין קאָפּ? דער קלוגער אָבער טראַכט זיך: האָט דען דער געלעהרטער אליין אויך נישט געלערנט ביי אַן אַנדערען? אָט וועל איך לערנען אַ פּאָר הלכות היינט, אַ פּאָר מאָרגען — ביז איך וועל אויסלערנען די גאַנצע תורה.

ר׳ לוי זאָגט אויף דעם אַזאַ משל:

איינער האָט געדונגען אַרבייטער אָנצוזיסען פּוֹל אַ געלעכערטע פּאַס. דער נאַר זאָגט: וואָס וועט פון מיין אַרבייט אַרויסקומען, אַז דאָס וואַסער וועט פון איין אָרט אַריין און פון דעם אַנדערען אַרויס? דער קלוגער אָבער טראַכט: וועט מיר דען דער בעל־הבית נישט צאָהלען פּאַר יעדען אָנגעשעפּטען עמער בעזונדער?

אַזוי איז אויך מיט דער תורה. דער נאַר זאָגט: וואָס וועט מיר אַרויסקומען פון מיין לערנען אַז איך פערגעס עס? דער קלוגער אָבער זאָגט: וועט מיך דען גאָט נישט בעלוינען סיי ווי סיי פאַר מיין מיה?

X

ר׳ תנחום זאָגט: דער וואָס פערשטעהט קלאָר דאָס לערנען וועט עֶר עֶס נישט גיך פערגעסען, ווי דער פסוק זאָגט: „דו וועסט נישט פערגעסען וואָס דיינע אויגען זעהען״.

דער שטייגער איז אין דער וועלט, אַ ליידיגע כּלי נעמט אין זיך אַריין, אַ פולע אָבער נישט. די תורה איז נישט אַזוי: אַ ליידיגער קאָפּ נעהמט צו שוועֶר, אַ פולער (וואָס האָט שוין אין זיך תורה) — נעהמט גרינג אַריין נאָך און נאָך.

XI

ר׳ נחמן בר יצחק זאָגט: צום לערנען מוז מען האָבען אַ לויטערען קאָפּ, ווי דער הימעל אין אַ שעהנעם טאָג.

וואָס איז עֶר געֶגליכעֶן ? צוּ דעֶם וואָס עֶסט צייטיגעֶ טרויבעֶן אוּן טרינקט אַלטעֶן ווייַן.

ר׳ מאיר זאָגט : קוּק נישט אויף דעֶם קעֶנדיל נאָר אויף דעֶם וואָס געֶפינט זיך אינוועֶניג. ס׳איז פאַרהאַן אַ קעֶנדיל אַ נייעֶס, אָבעֶר פוּל מיט אַלטעֶן (ווייַן), אוּן אַן אלטס וואָס אַפילוּ קיין נייעֶר (ווייַן) איז אין איהם אויך נישטאָ.

II

ווי אַ פלאַנץ־בוימעֶל צעֶוואַקסט זיך עֶרשט דעֶמאָלט ווען מעֶן זעֶצט איהם אין אַ גאָרטעֶן, אַזוי קעֶן אויסוואַקסעֶן נוּר דעֶר תּלמיד וואָס לעֶרנט תּורה נישט נוּר פוּן איין רבי׳ן.

ר׳ יהושע בן פרחיה פלעֶגט זאָגעֶן: זאָלסט אַוועֶקוואַנדעֶרעֶן אין אַן אָרט פוּן תּורה אוּן זאָלסט נישט מיינעֶן אַז זי וועֶט קוּמעֶן צוּ דיר, דעֶן נוּר דייגעֶ חברים וועֶלעֶן זי בייַ דיר דעֶרהאַלטעֶן — אוּן אויף דיין פעֶרשטאַנד פעֶרלאָז זיך נישט.

אייזעֶן שאַרפט זיך אויף אייזעֶן,
אַ מענטש אויף א מענטש —
איין קאָפּ איז גוּט
אוּן צוויי צוזאַמעֶן נאָך בעֶסעֶר.

III

„מיינעֶ וועֶרטעֶר זעֶנעֶן ווי פייעֶר" — זאָגט גאָט. אויף דעֶם זאָגט רבּה בר בר חנה : ווי אַ פייעֶר, וואָס מעֶהר האָלץ צוּזאַמעֶן פלאַקעֶרט עֶס בעֶסעֶר, אַזוי אויך תּורה לעֶרנט זיך בעֶסעֶר מיט חברים אינאיינעֶם.

רב נחמן בר יצחק זאָגט: ווי אַקליין שפּעֶנדיל צינדט־אָן אַ גרויסעֶן שאַט־האָלץ, אַזוי קעֶן אַ קליינעֶר תּלמיד שאַרפעֶן דעֶם קאָפּ אַ גרויסעֶן אין לעֶרנעֶן. אוּן דעֶרפאַר פלעֶגט ר׳ חנינא זאָגעֶן: פיעֶל האָבּ איך אויסגעֶ־לעֶרנט פוּן מיינעֶ לעֶהרעֶר, נאָך מעֶהר בייַ מיינעֶ חברים, אוּן מעֶהר פוּן אַלעֶ — בייַ די תּלמידים.

IV

ר׳ יונתן בר אליעֶזר איז געֶשטאַנעֶן אין מאַרק, קוּמט־צוּ צוּ איהם ר׳ שמואל בר נחמני אוּן בעֶט איהם עֶר זאָל פאַר איהם איבעֶרזאָגעֶן אַ שיעוּר גמרא. זאָגט עֶר איהם: געֶה אין לעֶהר־הויז וועֶל איך דאָרט מיט דיר איבעֶרלעֶרנעֶן.

דעם שאָדעֶן; פֿערנעמהט שוועֶר אוּן פֿערלירט שוועֶר — פֿאַלט אַוועק זיין שאָדעֶן דורכ׳ן פֿערדיענסט; פֿערנעמהט פלינק אוּן פֿערלירט שוועֶר — דאָס איז אַ גוטע גאָב; פֿערנעמהט שוועֶר אוּן פֿערלירט פלינק — דאָס איז אַ שלעכטע גאָב.

די צוהערער פוּן געלערטע זענען פֿאַרהאַן פוּן פיערערליי אייגענשאַפטען: שוואַך, טריכטער, זייער אוּן זיפ. שוואַך — זאַפט־איין אַלעס, טריכטער — פוּן איין זייט אַריין פוּן דער אַנדערער זייט אַרויס, זייער — לאָזט אַרויס דעם ווייַן אוּן האַלט־איין די הייווען, זיפ — לאָזט אַרויס די גראָבע מעהל אוּן האַלט־איין די פיינע [1]).

XIV

„ווי אַ רעגען טריפט מיין לעהרע" — זאָגט משה צו די יודען. אַ רעגען בעגיסט אַלע גענוּיקסען אוּן יעדער מין פוּן זיי בעקומט פוּן איהם זיין אייגענעם טעם: דער ווינשטאָק זיינעם, דער איילבירט זיינעם, דער פיי־גענבוים זיינעם. אַזוי האָבען יודען א י י ן תורה אוּן זי האָט אין זיך מקרא אוּן משנה, הלכות אוּן אגדות — אוּן יעדער געגיסט פוּן איהר לויט זיין גוטס.

„איין מענשען פוּן טויזענד האָב אין געפונען" — זאָגט שלמה. געוועהנליך טרעטען־איין אין שולע טויזענד מענשען זיך אויסלערנען לער־נען, געהען פוּן זיי הונדערט אַרויס וואָס קענען משנה, צוהן וואָס קענען תלמוד, אוּן נור אייגער דערגעהט ביז שאלות־פסק׳ענען.

אַ רבי אוּן אַ חבר.

I

רבן גמליאל פלעגט זאָגען: בעקום פאַר זיך אַ לעהרער — וועסטו אויסמיידען ספקות.

ר׳ יוסי בר יהודה זאָגט: דער וואָס לערענט זיך ביי יונגע צו וואָס איז ער גלייכען? צו דעם וואָס עסט אומצייטיגע [2]) טרויבען אוּן טרינקט וויין פונ׳ם קעלטער אַרויס [3]), אוּן דער וואָס לערענט זיך ביי אַלטע צו

---

[1]) „זאַפט איין אַלעס", ד׳ ה׳ עס פערבלייבט ביי איהם אַלעס וואָס ער לערענט. „אין איין זייט אַריין" א׳ז׳וו׳ — עס פערבלייבט ביי איהם פוּן לערנען נאָר נישט איבער. „לאָזט אַריין דעם ווייַן א׳ז׳וו׳ — פע׳ האַלט פוּן לערנען נאָר דאָס בעסערס. „לאָזט אַרויס דאָס גראָבע" א׳ז׳וו׳ — פערהאַלט פוּן לערנען נור דאָס ערגערע.

[2]) זויערע, וואָס מאכען הייקיג די ציין.

[3]) ד׳ ה׳ נישט קיין אויסגעשטאנענעם.

דאָן זייַער ביס איז אַ ביס פון אַ שאַקאַל, אוֹן זייַער שטאָך איז אַ שטאָך פון אַן עקדיש, אוֹן זייַער צישעָן איז דאָס צישעָן פון אַ גיפטיגען שלאַנג — אוֹן אַלע זייַערע וועָרטער זענען ווי פייַערקוילען.

דער כבוד פון דער תורה אוֹן איהרע לערנער.

I

ר׳ יוסי זאָגט: דער וואָס האַלט אַהרליך די תורה איז אַליין גע־עהרליכט ביי לייטען. וועָר אָבער עס פערשוועכט די תורה וועָרט אַליין פערשוועכט ביי לייטען.

II

אַז איינער לערענט פון עמיצען איין פרק צי איין הלכה צי איין וואָרט צי אַפילוּ איין אות — דאַרף ער איהם אָבגעבען כבוד.

דער רבי איז חשוב׳ער ווי דער פאָטער, דאָן דער פאָטער האָט איהם נור גע׳ברַאַכט אויף דער וועלט — דער רבי אָבער, וואָס לערענט איהם חכמה, ברענגט איהם צום אייביגען לעבען.

רב חסדא זאָגט: אַ פאָטער קען מוחל זיין אויף זיין כבוד, אַ רבי אָבער נישט.

III

אַ יודישער געלעהרטער איז חשוב׳ער ווי דער יודישער קעניג, אַ גע׳לעהרטער אַז ער גייט פון דער וועלט בלייבט נישט זיין גלייכען, אַ קעניג אָבער — איז יעדער יוד ראוי צו פערנעהמען זיין פלאַץ.

ר׳ אלעזר בן שמוע זאָגט: לאָז דער כבוד פון׳ם תלמיד זיין טייער ביי דיר ווי דיין אייגענער, אוֹן דער כבוד פון דיין חבר ווי דער אָבשיי פאַר׳ן רבי׳ן, אוֹן דער אָבשיי פאַר׳ן רבי׳ן ווי די מורא פאַר גאָט.

ר׳ יהודה האָט געזאָגט: ירושלים איז חרוב געוואָרען נור דערפאַר וואָס די תלמידי־חכמים האָבען געהאַט אומכבוד.

ר׳ יהושע בן לוי האָט אָנגעזאָגט זיינע קינדער:

— מאַכט נישט אַוועק קיין אַלטען וואָס האָט פערגעסען דאָס לער־נען דורך אַן אומגליקליכען צופאַל. ווי זאָגט מען: די גאַנצע לוחות אוֹן די ברָאָכשטיק פון די לוחות ליגען צוזאַמען אין הייליגען אָרון.

IV

וועָן ר׳ אלעזר׳ן פלעגט אויסקומען זיך צעשיידען מיט זיין רבי׳ן ר׳ יוחנן, איז אויב ר׳ יוחנן האָט בעדאַרפט פריהער אַוועקגעהן, פלעגט ר׳

— רבי — זאָגט עֶר איהם — האָסטו דען אַליין אונז נישט געזאָגט מיט די ווערטער פון שלמה: „די חכמה קלינגט אין מאַרק, אויף די בריי־טע פלעצער לאָזט זי הערען איהר שטימע"?

— האָסט נישט אַרײַנגעדרונגען — זאָגט עֶר איהם — אין ריכטי־גען זין פון די ווערטער. ווייסט אין וועלכען מאַרק קלינגט די תורה? אין איהר אייגענעם. ווי אַ פֿערעל, וואו איז לייכטער איהם צו פֿער־האַנדלען — נישט אויף דעם אייגענעם מאַרק? אַזוי איז אויך די תורה לייכטער צו בעקומען נור אין איהר אייגענעם מאַרק. „אויף די בריי־טע פלעצער לאָזט זי הערען איהר שטימע"—איז דען פאַרהאַן בריי־טערע פלע־צער ווי אין די שולען און בתי־מדרשים?

V

זאָגט דער פוילער: אַ לעמפערט אויפן וועג,
אַ לייב צווישען די גאַסען" —

זאָגט מען דעם פוילען: אין דער הויפט־שטאָדט איז איצט אָנגע־קומען אַ גרויסער לעהרער פאַר דיר, לאָז זיך צו איהם לערנען. ענטפערט ער: איך האָב מורא, אויפן וועג יאָגט זיך אַרום אַ לעמפערט.

זאָגט מען איהם: דער רבי איז שוין בײַ דיר איז שטעדטיל, הויב זיך אויף און גיה אַוועק צו איהם.

— איך האָב מורא — ענטפערט ער — אַז דער לעמפערט יאָגט זיך שוין צווישען די גאַסען.

זאָגט מען איהם ווידער: ער איז שוין דאָ נאָהענט בײַ זיך אין שטוב.

— וואָס וועל איך גיהן, די טהיר מוז זיין בײַ איהם צו־געשלאָסען.

— זי איז אָפען.

ענטפערט ער:

יא אָפען, נישט אָפען
לאָזט מיך, איך וויל שלאָפען.

VI

יוסי בן יועזר זאָגט: זאָל זיין דיין הויז אַ פערזאַמעלפונקט פאַר געלעהרטע, און וואַלגער זיך אין שטויב פון זייערע פיס און טרינק אין דורשט זייערע ווערטער.

ר׳ אלעזר זאָגט: וואַרמען זאָלסטו זיך אַקעגען פייער פון די גע־לעהרטע, זיי אָבער פאַרזיכטיג מיט זייער קויל, זאָלסט זיך נישט אָפבריהען,

VII

וועֶן די גרעֶסטע חכמים זעֶנען זיך צונויפגעקומען אויף אַ פּערזאַמ־לונג אין דעֶר גרויסער ישיבה אין דעֶר שטאָדט יבנה, האָבען זיך צוויישען זיי גענפונען ר׳ יהודה, ר׳ יוסי, ר׳ נחמיה און ר׳ אליעזר בן ר׳ יוסי הגלילי. האָט יעדעֶר פון די פיעֶר גרעהאַלטען אַ רעדע לכבוד דעֶר תורה און לכבוד די שטאָדט־לייט וואָס האָבען אַרויסגעוויזען גאַסטפריינדשאַפט צו די אָנ־געקומענע געלעֶהרטע.

ר׳ יהודה, דעֶר עֶרשטער רעֶדנער אומעֶדום, נעֶהמט אַ וואָרט צום עֶרשטען און זאָגט לכבוד די תלמידי־חכמים: וועֶגען משה׳ן וועֶרט דעֶר־צעֶהלט אין דעֶר תורה, אַז עֶר האָט איבעֶרגעֶפיהרט דעֶם אהל מיט׳ן ארון אויסעֶר דעֶר מחנה פון יודען, און וועֶר עֶס האָט געזוכט גאָט פלעֶגט אַהין ארויסגעהן. אויב — האָט ר׳ יהודה אויסגעלאָזט — דעֶר וואָס צוליב דעֶר תורה איז געגאַנגען אַזאַ קליינע, בערך, שטרעֶקע וויי פון דעֶר מחנה ביז׳ן אוהל מיט׳ן ארון, פעֶרדינט שוין אין דעֶר תורה דעֶם נאמען „גאָטס־זוכער״ — וועֶר שמועֶסט די תלמידי־חכמים, וואָס לאָזען זיך אין וויטע וועֶגען און וואַנדערען־אום פון שטאָדט צו שטאָדט און פון פראָווינץ צו פראָווינץ, כדי צו העֶרען גאָט׳ס אַ וואָרט און לעֶרנען תורה—זיי פעֶרדינענען דאָך געוויס דעֶם גרויסען נאמען גאָטס־זוכער.

און נאָך האָט ר׳ יהודה געֶ׳דרש׳ענט לכבוד דעֶר תורה: „פעֶרנעֶהם און העֶר זיך אייַן, ישראל — האָט משה רבנו געזאָגט צו יודען אין זיינע שטראָף־רייד פאַר׳ן טוידט — היינט ביזטו געוואָרען אַ פאָלק״ — „היינט״? ס׳איז דאָך שוין איבעֶרגעֶגאַנגען פעֶרציג יאָהר זינט יודען האָבען בעֶקו־מען די תורה. נאָר טייעֶר און ליעֶב איז די תורה ביי זיי אַלע טאָג, ווי זי זאָל נור־וואָס עֶרשט געֶגעבען ווערען פון באַרג סיני.

ר׳ נחמיה און זיין דרשה לכבוד די גאַסטפריינדליכע שטאָדט־לייט האָט געזאָגט: שאול אין דעֶר מלחמה מיט די עמלקים האָט געזאָגט צו די קינים (פון יתרו׳ס משפחה): „טרעֶט־אָב פון די עמלקים, איך זאָל דיך נישט אומברענגען מיט זיי, און דו האָסט דאָך געטהון גענאָד מיט אַלע יודען״—אויב יתרו, וואָס האָט גאַסטפריינדליך אויפגענומען משה׳ן צוליב זיין אייגענעם כבוד, איז זיין פעֶרדיענסט אַזוי גרויס, ווער שמועֶסט דעֶר, וואָס נעֶהמט־אויף ביי זיך אין הויז אַ תלמיד־חכם, גיט איהם עֶסען און טרינקען און איז איהם מהנה מיט וואָס עֶר פעֶרמאָגט — איז געוויס זיין פעֶרדיענסט ביי גאָט זעֶהר גרויס.

נעֶהמט ר׳ יוסי דאָס וואָרט לכבוד די גאַסטפריינדליכע שטאָדט־לייט און זאָגט זיין דרשה:

אלעזר בלייבען שטעהן איינגעבויגען אויף זיין אָרט ביז ר׳ יוחנן איז פֿערלוירען געגאַנגען פון זיין אויג, און אויב ר׳ אלעזר האָט בעדאַרפט אַוועקגעהן פלעגט ער גיין מיט דרך־ארץ ריקווערטס ביז ער האָט מעהר שוין נישט געזעהן דעם רבי׳ן זיינעם ר׳ יוחנן.

רבא ביים אָבשיידען זיך פון זיין בלינדען רבי׳ן רב יוסף׳ן פלעגט געהן אַלץ ריקווערטס ביז די פיס זיינע האָבען זיך אָנגעשלאָגען אין שוועל און זיך צעבלוטיגט. אַז מען האָט עס דערצעהלט רב יוסף׳, האָט ער רבא׳ן געבעטן:

— זאָל גאָט געבען אַז דער קאָפּ דיינער זאָל זיין העכער פון אַלע דיינע חברים (ד.ה. ווערען ראש־ישיבה).

אַז ר׳ זירא איז אָבגעשוואַכט געוואָרען פונ׳ם לערנען, פלעגט ער זיך זעצען נעבען דער טהיר פון ר׳ נתן׳ס שולע, כדי אַז די געלעהרטע וועלען פערבייגעהן זאָל ער זיי אָנטהון כבוד און אויפשטעהן פאַר זיי.

— נאַרישע מענשען! — פלעגט רבא אויסשרייען — פאַר אַ ספר־תורה שטעהען זיי אויף און פאַר אַ גרויסען מענשען נישט. האָט דען די תורה אַליין נישט איבערגעגעבען איהר גרעסטע מאַכט אין די העַנד פונ׳ם גרויסען מאַן?

V

ר׳ אבא הכהן בר פפא האָט דערצעהלט וועגען זיך:

— וועַן איך פלעג זעהן זיצען אַ גרופּע מענשען, פלעג איך אָבטרעטען און גיין מיט אַ זייטיגען וועג, כדי זיי נישט צו בעמיהען — זיי זאָלען מיך נישט בעמערקען און נישט אויפשטעהן פאַר מיר.

אַז איך האָב דאָס דערצעהלט ר׳ יוסי בר זבידא, האָט ער מיר געזאָגט: אדרבא ביזט מחויב גיהן פערביי זיי — זאָלען זיי דיך בעמערקען און פאַר דיר אויפשטעהן, דורך דעם וועסטו זיי ברענגען צו גאָטספאָרכטיגקייט.

VI

אין הלל׳ס נאָמען האָט מען געזאָגט: אַ מענש זאָל זעהן צו וואוינען אין איין אָרט מיט זיין לעהרער, וואָרום כל זמן שלמה׳ס לעהרער און ערציהער, שמעי בן גרא, האָט געלעבט און געוואוינט נאָהענט נעבען איהם, האָט שלמה נישט געוואַגט צו נעהמען פאַר אַ פרוי פרעה׳ס טאָכטער. וועַן איז דאָס געשעדט, אויב דער תלמיד געפינט זיך נאָך אונטער׳ן איינפלוס פונ׳ם לעהרער און ער וועט איהם פאָלגען: אויב אָבער נישט, איז גלייכער פערקעהרט, ער זאָל נישט וואוינען מיט׳ן לעהרער צוזאַמען אין איין אָרט.

ליכט נישט אין דעֶר האַנד, שלאָגט עֶר זיך אָן אין אַ שטיין, פאַלט עֶר אַריין אין אַ גראָבּעֶן און צעֶקלאַפּט זיך דעֶם קאָפּ. דעֶר וואָס טראָגט אָבּעֶר אַ ליכט מיט זיך, מיידט עֶר אויס יעֶדעֶר שטרויכלונג און געֶהט־איבּעֶר זיין וועֶג בשלום. דאָס זעֶלבּעֶ אונטעֶרשייד איז צווישען אַן עם־הָאָרץ און אַ תּלמיד־חכם. דעֶר עם־הָאָרץ, וואָס איהם פעֶהלט די ליכט פון דעֶר תּורה, טאַפּט אין דעֶר פינסטעֶר און פאַלט אַריין אין זינד און קומט־אום; דעֶר תּלמיד־חכם אָבּעֶר הָאט אַ ליכטיגען לאמטעֶרען אין דעֶר האַנד, — די תּורה, און זי פיהרט איהם דורך בשלום איבּעֶר אלע געפאַהרען אין וועג. און דאָס זעֶלבּעֶ זאָגט אויך דוד המלך: „ליכט פאַר מיינע פיס — דיינע וועֶרטעֶר און שיין פאַר מיין שטעג.“

III

„ליעֶב האָבּעֶן זאָלסטו דיין האַר גאָט“ — און בעֶליעֶבּט זאָל זיין נאָמען וועֶרען דורך דיר. אַז אַ יוד לעֶרנט פיעֶל, בעֶדיינט תּלמידי־חכמים און האַנדעֶלט עֶהרליך און בענעֶהמט זיך פיין מיט לייטען — וואָס זאָגען לייט אויך איהם? וואויל איז יענעם וואָס הָאט געלעֶרנט תּורה! וואויל איז דעֶם פאָטער וואָס הָאט איהם געלעֶרנט תּורה! וואויל איז דעֶם רבי'ן זיינעֶם וואָס הָאט איהם געלעֶרנט תּורה! וועה איז די וואָס האָבּען קיין תּורה נישט געלעֶרנט, אָט דעֶר הָאט געלעֶרנט תּורה, זעֶהט ווי שען זיין בעֶנעֶהמען זיך, ווי פיין איז זיין אויפפירונג, אויך איהם זענען אָנגענאַסט די וועֶרטעֶר פונ'ם נביא ישעיה: „עֶר (גאָט) הָאט מיר געזאָגט: מיין דינענעֶר ביזטו, אַ יוד וואָס איך ריהם זיך מיט דיר“. אָבּעֶר דעֶר וואָס לעֶרנט תּורה און בעֶדיינט תּלמידי־חכמים, נאָר עֶר האַנדעלט נישט עהרליך און בעֶנעֶהמט זיך נישט פיין מיט לייטען — וואָס זאָגען לייט אויף איהם: וועה איז יענעם וואָס הָאט געלעֶרנט תּורה! וועה איז דעֶם פאָטער זיינעם וואָס הָאט איהם געלעֶרנט תּורה! וועה איז דעֶם לעֶהרעֶר זיינעם וואָס הָאט איהם געלעֶרנט תּורה! אָט דעֶר וואָס הָאט געלעֶרנט תּורה, זעֶהט ווי מיאוס זיין בעֶנעֶהמען זיך, ווי שענדליך זיין אויפפירונג, און אויך איהם זענען אָנגענאַסט די וועֶרטעֶר פונ'ם נביא יחזקאל: „זיי האָבּען פערשוועֶכט מיין הייליגען נאָמען, אַז מען זאָגט אויך זיי: גאָטס פאָלק זיינען זיי און פון זיין לאנד קומען זיי אַרויס“.

IV

פופצעֶהן זיטען וועֶרען אויסגעֶרעֶכענט ביי אַ תּלמיד־חכם: פיין ביי'ם אַריינקומען, פיין ביי'ם אַרויסגעֶהן, פרום ביי'ם זיצען אין ישיבה, קלוג אין זיין גאַטספאַרכטיגקייט, ניכטעֶר אין שכל, אַ חכם אין זיין אויפ־פיהרונג, אַ זאַמלעֶר (פון תּורה) און אַ בעל־זכרון, עֶנטפעֶרט וואָס מעֶהר

„זאָלסט נישט פֿערַאכטעֶן דעֶם מצרי, ווָאַרוּם אַ גר ביזטו געֶווען ביי איהם אין לאַנד" — אויב די מצרים, וואָס האָבעֶן יעקב׳ס קינדער מקריב געֶווען נור צוליב אייגענע נוטצעֶן, האָט די תורה זיי אַזוי געֶשווינט— ווער שמועֶסט דער וואָס נעֶהמט־אויף ביי זיך אין הויז אַ תלמיד־חכם, גיט איהם עֶסעֶן אוּן טרינקעֶן אוּן איז איהם מהנה מיט וואָס עֶר פֿערמאָגט, איז געֶווויס זיין פֿערדיענסט ביי גאָט זעֶהר גרויס.

דער לעֶצטער, ר׳ אליעזר בן ר׳ יוסי הגלילי, זאָגט אויך זיין וואָרט לכבוד די גאַסטפריינדליכע שטאָדט־לייט:

„גאָט האָט געֶבענשט עובד׳ס הויז צוליב דעֶם גערעֶכטיקעֶן אָרון וואָס איז ביי איהם געֶשטאַנעֶן" — אויב דער אָרון, וואָס פאָדערט נישט קיין עֶסעֶן אוּן קיין טרינקעֶן אוּן עובד האָט נור געֶהאַט די מיה ריין צו־האַלטעֶן דאָס ארט, אויסקעֶהרעֶן אוּן מיט וואַסער בעֶשפריצעֶן, איז עֶס איהם געֶרעֶכענט געֶוואָרעֶן פאַר אַזאַ פֿערדיענסט, — וואָר שמועֶסט דער וואָס נעֶהמט־אויף ביי זיך אין הויז אַ תלמיד־חכם, גיט איהם עֶסעֶן אוּן טרינקעֶן אוּן איז איהם מהנה מיט וואָס עֶר פֿערמאָגט, איז געֶווויס זיין פֿערדיענסט ביי גאָט זעֶהר גרויס.

XIII

רבא זאָגט: זאָל מיר דאָס ביישטעֶהן, ווען אַ תלמיד־חכם קומט זיך פאַר מיר לאָדעֶן, לעֶג איך נישט דעֶם קאָפּ אויפֿ׳ן קישעֶן ביז איך זוך פאַר איהם נישט אויס קיין זכות.

מר־בר־רב־אשי פלעֶגט זאָגעֶן: מיך טאָר מעֶן נישט זעצעֶן פאַר אַ דיין ביי אַ משפט פוּן אַ תלמיד־חכם, ווייל עֶר איז מיר ליעֶב ווי איך אַליין, אוּן אַ מענש אויף זיך אליין זעֶהט נישט קיינמאָל קיין שלעֶכטס.

תלמיד־חכם אוּן עם־האָרץ.

I

ר׳ יוחנן פלעֶגט זאָגעֶן: די תלמידי־חכמים זיי זיינעֶן די אמת׳ע „בויערעֶר", ווייל זיי פֿערנעֶהמעֶן זיך אַלעֶ זייערע יאָהרעֶן מיט אויסבויעֶן אוּן אויסבילדעֶן די וועֶלט.

תלמידי־חכמים — זאָגט רב חנינא — ברענגעֶן־אַריין פיעֶל שלום אין דער וועֶלט.

II

„די מצוה איז ליכט אוּן די תורה איז שיין" — זאָגט שלמה המלך אין זיינע שפריכווערטער. געֶהט אייגער אין דער פינסטער אוּן האָט קיין

גאָלד בעדעקט, אַ תּלמיד־חכם דאַרף זיין ריין אינעווייניק ווי אויסווייניק, אויב נישט איז ער נישט ווערטה דעם נאָמען תּלמיד־חכם.

אַ תּלמיד־חכם וואָס האָט נישט קיין פּערשטאַנד, איז ערגער פון אַ נבלה.

VI

רבא זאָגט: אַ תּלמיד־חכם אַז ער היצט זיך אַמאָל איז דאָס דער־פאַר וואָס די תּורה האָט איהם אויפגעהיצט, ווי דער פּסוק זאָגט: „מיינע ווערטער, זאָגט גאָט, זענען ווי פייער".

ר׳ אַשי זאָגט: אַ תּלמיד־חכם וואָס איז נישט האַרט ווי אייזען, הייסט נישט קיין תּלמיד־חכם, ווי עס זאָגט דאָרט דער סוף פּסוק: „ווי אַ האַמער וואָס צעברעקעלט דעם פעלזן" —

פון דעסטוועגען — זאָגט רבינא — איז גלייכער אַז דער מענש זאָל זיך איינגעוואוינען צו בעגעהן זיך מיט מענשען בנעימות׳דיג.

רב זאָגט: אַ תּלמיד־חכם מעג אַמאָל אין זיך האָבען גאווה אַן אַכטעל פון אַן אַכטעל.

רב הונא בן ר׳ יהושע זאָגט: און דאָס בעשעענט איהם ווי די העריליך דעם שפּיץ־זאַגג.

רבא זאָגט: שלעכט אַז מ׳האָט עס, שלעכט אַז עס פעהלט.

רב נחמן זאָגט: נישט דאָס און נישט קיין סימן דערפון!

VII

ר׳ יוחנן זאָגט: אַ תּלמיד־חכם וואָס געפינט זיך אויף זיין קלייד אַ פעטער פלעק, איז ער נישט ווערטה, וואָס ער לעבט אויף דער וועלט; ער איז מבזה זיך און די תּורה.

זעקס זאַכען איז אַ שאַנדע פאַר אַ תּלמיד־חכם:

ער טאָר ניט אַרויסגעהן אין גאַס פאַרפּומיערט, מיט געלאַטעטע שיך, איינער אַליין ביינאַכט, נישט שמועסען מיט קיין פרוי אין מאַרק, נישט אַריינגעהן אין בית־המדרש צום לעצטען, נישט זעצען זיך צום טיש אין געזעלשאַפט פון עמי־הארצים; אַנדערע גיבען נאָך צו: אויך נישט מאַכען ביים גהן ברייטע שפּאַן און נישט גהן פּערריסען דעם קאָפּ.

אַ תּלמיד־חכם וואָס לויפט־אַרום אויף אַלע סעודות — קומט דערצו, אַז ער מאַכט חרוב זיין הויז, לאָזט־איבער די פרוי ווי אַן אַלמנה און זיינע קליינע קינדערלעך ווי פּעריתומ׳ט, און ער פערגעסט דאָס לערנען, און גרויסע מחלוקת קומט אויף איהם, און זיינע ווערטער וועלען נישט אָנגענומען, און ער פערשוועכט דעם נאָמען פון גאָט און פון זיין פאָטער און

אויף דעם וואָס מען פרעגט איהם, פרעגט צו דער זאַך אוּן ענטפערט צום פונקט, העֶרט פריהער גוט אויס איידער ער ענטפערט. אין יעדער שיעור זיינעם טהוט ער עפּיס אויף אַ נייעס, גאַנץ גלאַהרסע, לערענט מיט דער דאָזיגער צו לערנען אוּן לערענט כדי מקיים צו זיין.

אַ תלמיד־חכם זאָל נישט עסען שטאַהענדיג, נישט לעקען מיט די פינגאַר, נישט שפייען פאַר יענעם, וועניג שמועסען, וועניג לאַכען, וועניג שלאָפען, וועניג וואויל־טאָג זיך אָנטהוּן, זיין גוט גלוואַרענט מיט זיין „יאָ" אוּן מיט זיין „נייַן".

דער שטיגער פוּן אַ תלמיד־חכם איז: זיין אַן ענו אוּן געפאַלען ביי זיך, אַ זריז, נישט אָבענטפערען אויף קיין בעליידיגונג, זיך בעליבען ביי יעדען מענשען, שטאַרק צוגעלאָזען צו די הויז־מענשען, שרעקען זיך פאַר אַ זינד, בעטראַכטען דעם מענשען לויט זיינע מעשים, ווייכען פוּן עולם־הזה ווי פוּן אַ פרעמדער וועלט, זיצען שטענדיג אוּן לערנען, זיך וואַלגערען ביי די פיס פוּן וואויל־געלערענטע אוּן קיינער זאָל אויף אים קיין שלעכטעס ניט זאָגן.

אַ חכם צייכענט זיך אויס מיט די זיבען זיטען: ער רעדט נישט פאַר קיין גרעסערען פוּן זיך, פאַלט נישט אַריין יענעם אין די רייד, איילט זיך נישט צו ענטפערען אידער ער העֶרט־אויס, פרעגט צו דער זאַך אוּן ענטפערט צום פונקט, ער רעדט פוּן דער ערשטער זאַך צום ערשט אוּן פוּן דער לעצטער צולעצט, אוּן אויף וואָס ער פערשטאַהט נישט זאָגט ער: „איך פֶּערשטאַה נישט", ער איז מודה אויפ'ן אמת. אוּן ביי אַ נאַר איז דאָס אַלעס פערקאַהרט.

V

„גאָט'ס לאַהרע איז זיין בעגאַהר...
ער איז ווי אַ בוים געפלאַנצט ביי טייכליך וואַסער
וואָס גיט זיין פרוכט אין דער צייט
אוּן זיין בלאַט ווערטיל פוּן אַ תלמיד־חכם איז טיעפזיניג אוּן מען דאַרף עס לערנען, ביי אַ זאַפטיגען בוים — איז זאַפטיג נישט נור די פרוכט נאָר אויך דאָס בלעטער זיינס.

אַ אמת'ער תלמיד־חכם לאָזט נישט אַרויס פוּן דער האַנד אַ זאַך וואָס איז נישט פאָלקאָמען.

דער ארון־קודש איז געווען אינערליך ווי אויסערליך מיט ריינעם

וואָרצעֶל זיינעֶר (פּונ׳ם בּוים) געֶעֶלטעֶרט, און אין דעֶר עֶרד שטאַרבט־אָב זיין שטאַם — איז פּון אַ שמעֶק וואַסעֶר בליהט עֶר אויף״.

אין ר׳ יוחנן׳ס נאָמען זאָגט מען: דעֶר וואָס איז אַליין אַ תּלמיד־חכם און זיין זוהן דעֶרנאָך זיין אייניקעֶל זענען אויך תּלמידי־חכמים — וועֶט שוין די תּורה זיך נישט אויסלאָזען פּון זיין נאָכגעבוירט.

ר׳ ירמיה זאָגט: נאָך דריי דורות דורכאַנאַנד תּלמידי־חכמים, זוכט שוין די תּורה אויף איהר שטעֶנדיג גאַסטהויז.

ווי קומט עס וואָס פּון תּלמידי־חכמים׳ שעֶ קינדעֶר קומען אָפטמאָל אַרויס קינדעֶר נישט קיין תּלמידי־חכמים?

— כּדי מען זאָל נישט זאָגען — עֶרקלעֶרט רב יוסף — אַז די תּורה געֶהט איבעֶר יעֶדעֶן בּירושה.

רב שישא האָט עֶרקלעֶרט: כּדי זיי זאָלען זיך נישט איבעֶרנעֶמען איבעֶר׳ן עולם.

מר זוטרא זאָגט: טאַקי דעֶרפאַר וואָס זיי נעֶהמען זיך איבעֶר איבעֶר׳ן עולם.

רב אשי זאָגט: ווייל זיי רופען־אָן דעֶם עולם מיט׳ן נאָמען ״עֶזלען״.

XI

״אין האַרצען פּונ׳ם פּעֶרשטאַנדיגען רוהט די חכמה — זאָגט שלמה המלך אין משלי — און ביי די נאַרען לאָזט זי זיך ווי סעֶן״.

רב חמא זאָגט אויף דעֶם: די עֶרשטעֶ העֶלפט פּון דעֶם שפּריכווארט איז צוגעֶפּאַסט צו אַ תּלמיד־חכם דעֶר זוהן פּון אַ תּלמיד־חכם, די צווייטעֶ העֶלפט — צו אַ תּלמיד־חכם דעֶר זוהן פּון עם־הארץ.

נישט אומזיסט זאָגט די וועֶלט אַ וועֶרטעֶל: ״אַ האַרטעֶר גראָשען אין פּושקע מאַכט קליפּ־קלאַפּ״.

זקנים עמי־הארצים, וואָס עֶלטעֶר זיי וועֶרען וועֶרט דעֶר שכל ביי זיי אַלץ מעֶהר צומישט; ביי זקנים תּלמידי־חכמים אָבעֶר איז פּעֶרקעֶהרט: וואָס עֶלטעֶר זיי וועֶרען וועֶרט דעֶר שכל ביי זיי אַלץ מעֶהר געֶזעֶצטעֶר.

XII

״לאָמיך וואוינעֶן אין דיין צעֶלט אין ביידעֶ וועֶלטעֶן״ האָט זיך דוד ביי גאָט געֶבעֶטעֶן. איז דען מעֶגליך — פּרעֶגט רב — אַז אַ מענש זאָל וואוינעֶן אין איין זייט אין ביידעֶ וועֶלטעֶן, אין דעֶר אוון אין יענעֶר. נאָר דוד

פון זיין רבי׳ן, און מאַכט אַ שלעכטען נאָמען זיך און זיינע קינדער און קינדס־קינדער אויף לאַנגע יאָהרען—מען רופט איהם: אַרומשלעפער, שענק־טענצער, טעלער־לעקער.

VIII

תלמידי־חכמים — וועלט זיערע שגגות (אומגעוואָנע פעהלער) פערשעמענט ווי זדונות (אָבזיכטליכע פערברעכען) און עמי־הארצים זענען פערקאָהרט: די זדונות זיערע וועלט זיי פערשעמענט ווי שגגות.

אַ תלמיד־חכם וועלן עֶר זינדיגט טאָר מען איהם ניט שענדען עפענט־ליך, ווי דער פסוק זאָגט: "דו וועלסט געשטרויכעלט בייטאָג, דער נביא מיט דיר ביינאַכט" — דאָך איהם צו ווי די נאַכט.

ווי גאָלדענע און גלעזערנע כלים נאָכ׳ן צעברעכען קען מען זיי איבערשמעלצען אוןווידער מאַכען גאַנצע כלים — אַזוי אַ תלמיד־חכם חאָטש עֶר האָט פערזינדיגט קען עֶר וועלן צוריק אַ לייט.

זאָהסטו אַ תלמיד־חכם, אַז עֶר האָט געזינדיגט ביינאַכט, קלעֶר נישט וועגען איהם איבער בייטאָג — עֶר האָט געוויס שוין תשובה געטהון.

ווי אַ ניסעל, חאָטש עס שמוצט זיך איין אויסענווענ׳ג בלייבט דער יאָדער אינווענ׳ג ריין, אַזוי אַ תלמיד־חכם חאָטש עֶר פערשמוצט זיך אַמאָל מיט זינד, וועלט די תורה זיינע נישט פעראומריינ׳גט.

אַ תלמיד־חכם וואָס רייסט זיך אָב פון דער תורה איז ווי אַ פויגעלע וואָס שלאָגט זיך אָב פון דער נעסט.

IX

רישׁ־לקיש האָט געזאָגט: אַ תלמיד־חכם טאָר נישט נעהמען אויף זיך קיין תענית, ווייל עֶר וועט דורך דעם וועניגער זיך קענען אָבגעבען מיט לערנען תורה.

רב ששת זאָגט: אַ תלמיד־חכם וואָס געהמט אויף זיך אַ תענית — איז גלייך ווי אַ הונד וואָלט אויפעסען זיין מאָהלצייט.

רב זאָגט: דער וואָס שטאָלצירט מיט אַ תלמיד־חכם׳ש׳ען מאַנטעל און איז אַליין נישט קיין תלמיד־חכם וועֶרט עֶר נישט אַריינגעלאָזט אין אויבערשטענס מחיצה.

X

ר׳ ברכיה זאָגט: זעהט אַ מענש, אַז די תורה לאָזט זיך אויס ביי זיינע קינדער — זאָל עֶר אַריינפיהרען צו זיך אין שטוב אַ פרוי אַ טאָכטער פון אַ תלמיד־חכם, ווי דער פסוק זאָגט: "אויב אין באָדען וועֶרט דער

— איך דרינג עס אויס פון אַ פסוק אין ישעיה — עֲנטפֿערט עֶר איהם — "טוי פון ליכט איז דיין טוי און די עֶרד וועט איהרע טויטע אַרויסוואַרפֿען": וועֶר ס׳איז בעֲלויכטעֶן מיט דעֶם שיין פון דעֶר תורה וועט איהם די שיין אויפלעֲבעֶן, און אויב נישט—ניט.

בעֲמערקט ר׳ אלעזר אַז ר׳ יוחנן ערגערט זיך, זאָגט עֶר איהם: זיי האָבעֶן פאַר זיך אַ מיטעֲל, ווי זאָגט די תורה: "איהר, די בעֲהעֲפטעֲ אינ׳ם האַר גאָט אייערעֶן, וועט איהר אַלע לעֲבעֶן" — ווי איז עס מעֲגליך זיך צו בעֲהעֲפטעֶן אין דעֶר שכינה? נאָר דעֶר וואָס גיט־אויס זיין טאָכטערֶ פאַר אַ תלמיד־חכם, האַלט אויס תלמידי־חכמים און לאָזט זיי געֲניסעֶן פון זייַנע גיטערֶ — וועֶרט עֶס איהם פערערעֲנט גלייך ווי עֶר וואָלט זיך בעֲהעֲפט אין דעֶר שכינה.

XVII

די חכמי יבנה פלעֲגען אָפט זאָגען: איך בין אַ בעֲשעֲפעֲניש און יעֲנעֶר חבר מיינעֶר איז אַ בעֲשעֲפעֲניש. מיין בעֲשעֲפטיגונג (תורה) איז אין שטאָדט, זיינע — אין פעֲלד. איך שטעֶה־אויף גאַנץ פריה צו מיין בעֲ־שעֲפטיגונג—עֶר צו זיינע. ווי איהם טראָגט נישט די השגה צו נעֲהמעֶן זיך פאַר מיין בעֲשעֲפטיגונג, אַזוי טראָגט מיר נישט מיין השגה צו זיינעֶר. אפשר מיינסטו: איך לעֶרן מעֲהר, עֶר וועֲניגעֶר, האָט מעֶן שוין לאַנג אויף דעֶם געֲזאָגט: איינעֶר מעֲהר, איינעֶר וועֲניגעֶר, אַבי נור די כונה איז צו גאָט.

ר׳ אמי פלעֲגט זאָגען: אפילו אַ מענש האָט נור געֲלעֲרענט איין פרק אין דעֶר פריה און איין פרק אויף דעֶר נאַכט האָט עֶר שוין מקים געֲוועֶן די מצוה פון „לא ימוש ספר התורה הזה מפיך" (די תורה זאָל זיך נישט אָפטהון פון דיין מויל). אַן אַנדעֶרעֶר האָט געֲזאָגט: מיט קריאת־שמע אַליין אין דעֶר פריה און פאַרנאַכט איז מעֶן שוין אויך מקים די מצוה. דאָס טאָר מעֶן אָבעֶר נישט זאָגען פאַר אַן עם־האָרץ, עֶר זאָל נישט מיינעֶן אַז מעֲהר דאַרף מעֶן שוין נישט און וועֶט זיינע קינדעֶר נישט לעֶרנעֶן.

רבא האָט געֲזאָגט: ס׳איז אַ מצוה דאָס צו זאָגען פאַר אַן עם־האָרץ, ווייל עֶר וועֶט פעֲרשטעֶהן, אַז אויב די מצוה פון לייענעֶן איין פסוק „שמע" איז אַזוי גרויס, וועֶר שמועֶסט לעֶרנעֶן תורה כסדר.

האָט ביי גאָט געבעטן אַזוי: "האַר פון דער וועלט, טהוּ מיר צוליעב — אַז מען זאָל מיינע ווערטער נאָכזאָגן נאָך מיר אויף דער וועלט". ווי ר' שמעון בן יוחאי פלעגט זאָגן: אַז מע זאָגט נאָך אַ תּלמיד־חכם זיינע ווערטער אויף דער וועלט, בעווייגען זיך אין קבר זיינע ליפּן, ווי ביי אַ מענשען אין שלאָף.

XIII

אַ גראָבער יונג קען פרוּם נישט זיין אוּן אַן עם־הארץ—קיין חסיד.

ר' אלעזר זאָגט: אַ תּלמיד־חכם ביי אַן עם־הארץ אין די אויגען ווי זעהט־אויס? — אין אָנהויב ווי אַ גאָלדענער קרוג, האָט אר מיט איהם אַביסעל געשמועסט — שוין ווי אַ זילבערנער קרוג; האָט דער תּלמיד־חכם פון איהם עפּיס געגאָסטן — שוין ווי אַ ערדענער קרוג — קוים ווערט ער צעברעכן איז צו איהם שוין קיין מיטעל נישטא.

XIV

אַ מענש זאָל פערקויפן פון זיך דאָס לעצטע אוּן נעהמען פאַר אַ פרוי אַ טאָכטער פון אַ תּלמיד־חכם, כדי אַז ער אַליין וועט שטאַרבען אָדער פערטריבן ווערן זאָל ער קענען זיין זיכער, אַז די קינדער וועלן פער־בלייבן אייגענע מענשן. מיט אַ פרוי אָבער אַ טאָכטער פון אַן עם־הארץ קען ער אין דעם זיכער נישט זיין.

ר' מאיר פלעגט זאָגן: וואַר עס גיט־אויס אַ טאָכטער פאַר אַ גראָבן יונג, איז ווי ער וואָלט זי געבונדען אוּן אַנידערגעלעגט פאַר אַ ווילדן לייב.

XV

די שנאה פון עם־הארץ צום תּלמיד־חכם איז גרעסער ווי די שנאה פון אַ גוי צו אַ יודען, אוּן פונ'ם ווייב זיינט נאָך מער, אוּן די שנאה פון דעם וואָס האָט אַמאָל אַליין געלערנט אוּן אַוועקגעוואָרפען — נאָך מער.

ר' עקיבא האָט דערצעהלט: אַז איך בין געווען אַן עם־הארץ פלעג איך זאָגן: וואו נעהמט מען אַ תּלמיד־חכם וואָלט איך איהם צעביסן ווי אַ ווילדער עזעל.

XVI

ר' אלעזר האָט געזאָגט: די עמי־הארצים וועלען נישט אויפלעבן. האָט איהם אויף דעם ר' יוחנן גענאָגט: דער אויבערשטער איז נישט צו־פריעדען מען זאָל זאָגן אויף זיי אַזעלכע ווערטער.

פסוק האָט ר׳ אליעזר בן עזריה געדרש׳ענט אַזוי: פאַר וואָס זאָלען גע־גליכען די תורה־וואָרטער צו טרייבדרשָענגלעך? אָט ווי דאָס טרייבדרשָנ־געלָ פיהרט די אַקשָר־בהמה גלייך איבעָר דער גראַדעָר בייט צו ברעָנגען לעָבעָן פאַר גאָר די וועלט, אַזוי אויך די תורה וועָרטעָר פיהרען־אָבּ דאָס האַרץ ביי די וואָס גיבּען זיך אָבּ מיט זיי פון די קרומע וועגען פון טויט אויף די גלייכע וועגען פון לעָבּען: ״איינגעפלאַנצט״ — אָט ווי די פלאַנ־צונגען פרוכפּערען זיך און מעהרען זיך, אַזוי מוזען אויך די תורה־וועָרטער זיך ווייטער פרוכפּערען און מעהרען; ״די געלעהרטע פערזאַמלונגען״ — דאָס זאָלען די גלעהרטע, וואָס אויף זייער פערזאַמלונגען בעהאַנדלען זיי די תורה־וועָרטער יעדער לויט זיין מיינונג: דער זאָגט ריין, דער — אומריין, איינער זאָגט: מען מעג, דער אַנדערער — מען טאָר נישט, אייר־נער כשר׳ט, איינער פסל׳ט. קען דאָך עמיצער פרעגען: ווי איז מעגליך אויף אַזאַ אופן צו לערנען תורה? שטעהט ווייטער: ״פון איין פאַסטוך זאָלען זיי געגעבּען״ — איין גאָט האָט דאָס אַלעס גענעבּען, פון איין פיה־רער מויל איז דאָס אַלעס אַרויסגעזאָגט געוואָרען, פון בעשעפער פון אַלע וועלט. דערום מאַך דיין אויער וויי אַ מיהל־טרויבּעל [1]) אוין ערוועָרב זיך אַ פערשטאַנדיג האַרץ איינצוהערען זיך אין די וועָרטער פון אַלע, סיי פון די וואָס זאָגען ריין, סיי פון די וואָס זאָגען אומריין, די וואָס זאָגען מען מעג אוין די וואָס זאָגען מען טאָר נישט, די וואָס כשר׳ען אוין די וואָס פסל׳ען.

״פון איין פאַסטוך זאָלען זיי געגעבּען געוואָרען״ — האָסטו געהערט פון עמיצעָנס מויל, מעג זיין פונ׳ם קליינסטען, אַ גוט וואָרט אוין ס׳האָט ביי דיר אויסגענומען — זאָל עס ביי דיר אין די אויגען גלייך זיין ווי דו וואָלסט עס הערען פון אַ גרויסען, פון אַ חכם, פון אַ נביא, פון משה רבנו דעם יודישען פאַסטוך אַליין.

III

״מיינע וועָרטער — זאָגט גאָט — זאָלען ווי פייער, און ווי אַ האַמער וואָס צעברעקעלט אַ פעלז״ — אָט ווי פון אונטער׳ן האַמער, קלאַפענדיג אויפ׳ן שטיין, צעשפריצען זיך אין אַלע זייטען פונקען אָהן אַ שיעור, אַזוי אויך אַ פסוק פון דער תורה, אַז מען צעגליעדערט איהם געפינט מען אין איהם פערשידענע טעמים נאָך יעדען גוסט.

---

[1]) דאס טרויבעל איבער׳ן מיהל־שטיין, וואו עס ווערט ארויסגעשאטען אלערליי פערשיע־דענע תבואות צו מאָהלען.

תורה שבעל־פה [1].

I

אליהו דערצעהלט: איינמאל בין איך געגאַנגען אין וועג, האָב איך זיך צוזאַמענגעטראָפען מיט אַ מענשען, וואָס האַלט נור פון געשריבענעם תורה, אָבער נישט פון דער מינדליכער. שטעהט ער צו מיר מיט זיין אפיקורסות:

— נור די געשריבענע תורה אַליין — טענה'ט ער — איז אונז גע־געבען געווארען פון בארג סיני, אָבער נישט די מינדליכע.

ענטפער איך איהם דערויף: איז דען נישט די מינדליכע גלייך ווי די געשריבענע פון איין אַלמעכטיגען גאָט'ס מויל אַרויס? אין וואָס אייגענטליך בעשטעהט דער אונטערשייד צווישען די ביידע — דאָס לאָזט זיך ערקלערען מיט אַזאַ ביישפיעל: אַ קענ'ג האָט געהאַט צוויי זהר בעליבטע קנעכט, האָט ער געשענקט דעם אַ טאָפ ווייץ אוף דעם אַ טאָפ ווייץ, דעם אַ בינדעל פלאַקס אוף דעם אַ בינדעל פלאַקס. וואָס האָט געטהון דער מער קלוגער פון די ביידע? ער האָט געזומען דאָס פלאַקס, געשפינט דערפון פאדעם אוף אויסגעוועבט אַ שען טישטיכעל, גענומען די ווייץ, אויסגעקליבען זי, גמאָהלען ריינע זמעל־מעהל, געקנאָטען אוף געבאַקען שענע חלות, פיין אויסגעשטעלט אויפן טיש אוף זיי איבערגע־דעקט מיט טישטיכעל, אזוי איבערגעלאזט ביז דער קענ'ג וועט קומען דער נאר אָבער האָט מיט דעם קענ'ג'ס גשאַנק גארנישט געטון. אין אַ שטיקעל צייט ארום קומט דער קענ'ג אוף זאגט זיי: קינדער, ברענגט מיר וואָס איך האָב אייך געשענקט. טראָגט איהם דער ערשטער ארויס די פיינע זמעל אויסגעלעגט אויפן טיש אוף איבערגעדעקט מיט'ן טישטיכעל, אוף דער אַנדערער — די רויהע ווייץ אין קאָרב מיט'ן בינדעל פלאַקס פון אויבען. אַך וואָס פאַר אַ שאַנד, אַך וואָס פאַר אַ בושה!

אזוי אויך, אז גאָט ברוך־הוא האָט געשיקט די תורה יודען, האָט ער זיי געגעבען אָט ווי יענע ווייץ וואָס מען מאַכט פון איהר זמעל אוף ווי פלאַקס צו אויסארבייטען אַ גוואַנד.

II

„די ווערטער פון די חכמים זענען ווי טרייבדרענגלעך אוף ווי אייזרנע פעסט איינגעפלאַנצטע נעגעל [די ווערטער פון] די געלעהרטע פער־זאַמלונגען, פון אין פאַסטוך זענען זיי געגעבען געוואָרען". אויף דעם

1) מינדליכע לעהרע, אזוי ווערט אָנגערופען, אין געגענזאַץ צו דער געשריבענער תורת משה, משנה־און תלמוד־ליטעראַטור.

אייגענע שפראך און איבערזעצונג.

I

וועֶן גאָט ברויך־הוא האָט באַלד נאָכ׳ן אַרויספיהרען די יודען פון מצרים געזאָלט זיי געבען די תורה, האָט ער אָנגעהויבען מיט זיי רעדען אויף דער שפראַך וואָס זיי איז דעמאָלט געווען פערשטענדליך, נישט מיט „אני ה׳ אלהיך״ האָט ער אָנגעהויבען די ערשטע פון עשרת הדברות, נאָר מיט „אנכי״, אַ וואָרט וואָס שטאַמט פון עֶגיפטישער שפראַך. עס קומט אויס ווי ביי איינעם אַ קעניג איז געפאַנגען געווארָען זיין זוהן און ער איז פערבליבען ביי די פענגער אַ לענגערע צייט, ביז ער האָט גענומען רעדען אויף זייער לשון. אין אַ צייט ארום, אז דער פאָטער האָט איהם בעפרייט פון זייערע הענד, האָט ער מיט איהם אָנגעהויבען רעדען אויף זיין מוטער־שפראַך, האָט ער גארנישט פערשטאַנען. וואָס־זשע זאָל ער טהון? האָט ער גימוזט מיט איהם אָנהויבען רעדען אויף דער פרעמדער שפראַך פון די פענגער.

II

דער טאָג, וואָס מ׳האָט פאַר יודען איבערגעזעצט די תורה אין פטאָלאָמיי׳ס צייטען [1] אויף גריכיש, איז געווען ביי יודען פערערעכענט פאַר איינעם פון די אומגליקליכסטע, — פונקט ווי יענער טאָג וואָס אין איהם איז דער עגל געמאַכט געווארָען, ווייל די תורה לאָזט זיך נישט אויף אַ פרעמדער שפראַך איבערזעצען ווי געהעריג.

און אַז יונתן בן עוזיאל האָט אין אַ שפעטערדיגער צייט זיך פער־נומען מיט איבערזעצען די נביאים אויפ׳ן אַראַמישען דיאַלעקט, די פאָלקס־שפראַך פון יענער צייט, איז גאַנץ ארץ ישראל דערציטערט געווארָען פון איין עק ביז׳ן אַנדערען.

— וועֶר האָט עס געוואָגט — האָט זיך אַ בת־קול געלאָזט הערען — ארויסצוטראָגען די סודות פאַר גאָר די וועלט?

האָט יונתן בן עוזיאל זיך אויפגעשטעלט אויף די פיס און געזאָגט: איך האָב דיינע סודות אויפגעדעקט פאַר דער וועלט, און גאָט ווייסט דעם אמת אַז געטהון האָב איך עס נישט צוליב מיין כבוד און נישט צוליב׳ן כבוד פון מיין פאָטער׳ס הויז, נור צוליב גאָט׳ס כבוד אַליין, כדי צו פערקלענערען מחלוקת ביי יודען.

ער האָט אויך געוואָלט פערעפענטליכען די איבערזעצונג פון כתובים, האָט איהם דאָס בת־קול געזאָגט: גענוג פאַר דיר!

---

[1] אין די צייטען פון בית שני האָבען זיך געפינען אין דער תוייפט־שטאָדט אלכסנדריה אַ גרויסע טייל יודען, וואָס האָבען נישט געקענט זייער אייגענע שפראַך, און צולעצט זיי האָט מען געצוומען איבערזעצען די תורה אויף גריכיש.

IV

אַזוי ווי וועֶן אַפילוּ אַלעֶ בריות פון דער וועלט זאָלען זיך פירנעה־מען ווייס מאַכען איין פליגעל פונ׳ם ראָבּ, וועט זיך זיי עס נישט איינגעבּען אויס־צורייסען אַפילוּ איין יוד, דאָס קלעֶנסטעֶ אות פון דער תורה.

וויל איינער אויסרייסען פון דער תורה איין פסוק, איין וואָרט, איין אות אָדער אַפילוּ איין מינדליכען אויסדרונג פון איהר — ווייזט ער אַרויס פערַאַכטונג דער גאַנצער תורה. ס׳איז גענוג פון אַ געווועלב אַרויסצושלעֶ־פען איין איינציגען שטיין עס זאָל זיך אין גאַנצען איינוואַלגערען.

די הייליגע שריפטען.

I

ר׳ מאיר דערצעהלט: וועֶן איך בין געקומען תורה לעֶרנען בייַ ר׳ ישמעאל׳ן האָט ער מיך געפרעגט: „קינד מיינס, מיט וואָס בעשעפטיגסטו זיך?“ „עֶנטפער איך איהם: „אַ סופר בין איך, איך שרייב הייליגע ספרים“. זאָגט ער מיר: „קינד מיינס, זיי פאָרזיכטיג אין דיין אַרבייט, ווייל די אַרבייט דיינעֶ איז זעֶהר אַ הייליגעֶ; שרייבסטו צו אייַן איבערריג אות אָדער פערפעהלסט אַן אות — מאַכסטו אָן אַ חורבן אין דער וועלט“.

אַ ספר וואָס איז נישט גוט איבערגעקוקט אויף אויסצובעסערען דאַרט אַלעֶ פעהלער, טאָר מען נישט האַלטען אין שטוב אַ לעֶנגערעֶ צייט.

ר׳ יהושע בן לוי זאָגט: די אנשי כנסת הגדולה [1]) האָבּען געפאַסט פיעֶראונצוואַנציג תעניתים אַז ספרים־שרייבער זאָלען נישט אויפקומען, כדי זיי זאָלען זיך האַלטען בייַ זייער אַרבייט.

II

ספרים טאָר מען נישט וואַרפען פון אָרט אויף אָרט אוּן זיך בעגעהן מיט זיי מיט אום־כבוד.

אַ ספר־תורה זאָל מען שרייבּען מיט שעֶנער טינט, מיט אַ שעֶנער פעֶן, מיט אַ שעֶנער האַנדשריפט, אויף עֶס פאַרמעט פון הירשעֶנפעֶל אוּן איינהילען אין שעֶנעֶ זיידעֶנעֶ מעֶנטעֶלעך, ווי עֶס שטעֶהט געשריבּען: „זה אלי ואנוהו“ — דאָס איז עֶר מיין גאָט, איך וועֶל איהם בעשעֶנען.

---

[1]) די מענער פון דער גרויסער פערזאמלונג אין אנפאַנג צייטען פון בית שני.

געזאָגט, אַז לעֶרנען, די אַנדערע אַז טהון. ביז אַלע זענען געקומען צו איין בעשלוס, אַז לעֶרנען איז העכער, דערפאַר טאַקי ווייל דאָס ברענגט צום טהון.

II

ר׳ חנינא בן דוסא פלעגט זאָגען: יעדער וואָס זיין טהון איז מעהר ווי זיין קענטענישׂ — האָט זיין קענטענישׂ אַ האַפט; דער אָבער, וואָס זיין קענטענישׂ איז מעהר ווי זיין טהון—האָט נישט זיין קענטענישׂ קיין האַפט.

ר׳ אלעזר בן עזריה פלעגט זאָגען: דער וואָס זיין קענטענישׂ איז מעהר ווי זיין טהון, איז גלייך צו אַ בוים מיט פיעל צווייגען אוּן וועניג ווארצלען, קומט אַ ווינד רייסט ער איהם אויס אוּן וואַלגערט איהם אום; דער אָבער, וואָס זיין טהון איז מעהר ווי זיין קענטענישׂ, איז גלייך צו אַ בוים מיט וועניג צווייגען אוּן פיעל ווארצלען — מעגען אַלע ווינטען פון דער וועלט אויף איהם בלאָזען וועלען זיי איהם פון אָרט נישט ריהרען.

ר׳ שמעון בן חלפתא זאָגט: ווער עס לערנט תורה אוּן פאָלגט נישט, ווערט האַרבער בעשטראָפט ווי דער וואָס האָט גארנישט געלערנט. גלייך ווי ביי יענעם קעניג, וואָס האָט צו זיך אין גארטען צוגעזומען צוויי פעכטער. איינער פלעגט פלאַנצען בוימער אוּן זיי אויסהאַקען, אוּן דער אַנדערער האָט נישט געפלאַנצט אוּן נישט געהאַקט. אויף וועמען פון זיי איז דער קעניג מעהר אויפגעבראַכט? פערשטעהט זיך, אַז אויף דעם וואָס ער פלאַנצט אוּן האַקט.

III

פיערערליי בעציהונגען זענען מעגליך צום לעהר־הויז: בעזוכען אוּן נישט טהון — בלייבט דאָס פערדינסט פאַר׳ן בעזוכען; טהון אוּן נישט בעזוכען — בלייבט דאָס פערדינסט פון טהון; אי בעזוכט אי געטהון — איז אַ חסיד; נישט בעזוכט אוּן נישט געטהון — איז אַ רשע.

איינער פרעדיגט שען אוּן טהוט שען, איינער טהוט שען אוּן פרעדיגט נישט שען, איינער פרעדיגט שען אוּן טהוט נישט שען.

זאָגט איינער: איך האָב נור תורה [1]) — האָט ער אפילו קיין תורה אויך נישט.

---

[1]) ד׳ ה׳. אז טהון געהט איהם נישט אָן.

פאַר וואָס? ווייל אין כתובים געהט אַריין אויך די זעהונגען פון דניאל, וואו עס ווערט געַרעדט וועגען משיח׳ס־צייטען — זאַכען וואָס זענען נישט צום איבערזעצען פאַר יעדען.

לעַרנען און טהון.

I

„די מצוה איז אַ ליכט און די תורה אַ שיין" — זאָגט שלמה המלך אין זיינע שפריכווערטער. אָט ווי די ליכט לייכט נור אויף דעַרווייל, ווי לאַנג זי האַלט נאָך אין ברענען, אַזוי אויך שיצט די מצוה נור אויף דעַר־ווייל, ביז מען טהוט זי אָב; די תורה אָבער איז געַגליכען צו דעַר ליכטי־גער שיין פון דעַר זון. ווי די שיין פון דעַר זון שיינט אייביג און לאָזט זיך קיינמאָל נישט אויס, אַזוי בעַשיצט אויך די תורה איהרע לעַרנער אייביג, אויף דעַר וועלט, אין דעַר שעה פונ׳ם טוידט און אויך נאָכ׳ן טוידט אויף יענער וועלט.

דאָס קען מען צוגלייכען צו איינעם, וואָס איז געַגאַנגען אין וועג אין אַ שטאָקפינסטערע נאַכט, האָט עָר זיך געַשראָקען פאַר דעַרנעַר און שטעכלען און פאַר גריבעַר, פאַר ווילדע חיות און גזלנים, און דעַרצו האָט עָר זיך נאָך אָבגעַשלאָגען פונ׳ם וועג. ווי נור עָר באַקומט אַ פאַקעל פייער איז עָר שוין בעַהיט פון דעַרנעַר און שטעכלען און גריבעַר. דאָך שרעקט עָר זיך נאָך פאַר ווילדע חיות און גזלנים און ווייסט נאָך אַלץ נישט דעַם וועג. וויבאַלד אָבער עס האָט אָנגעַהויבען שיינען אויף טאָג איז עָר שוין בעַהיט אויך פאַר ווילדע חיות און גזלנים. עָר ווייסט אָבער נאָך אַלץ נישט אויף וואָס פאַר אַ וועג עָר געַהט. ווי נור עָר איז צוגעַקו־מען צום שיידע־וועג איז עָר גערעטעט געַוואָרען פון אַלעמען.

דאָסזעלבע איז אויך מיט דעַר מצוה און מיט דעַר תורה. די מצוה לייכט נישט מעַהר ווי אַ פאַקעל אין אַ פינסטערע נאַכט; די תורה אָבער איז ווי די שיין פונ׳ם ליכטיגען טאָג.

אויך דעַרפאַר — זאָגען אַנדערע — איז די מצוה געַגליכען צו אַ ליכט און די תורה צום טאָג שיין, ווייל אַ מצוה קען אויסגעַלאָשען ווערען דורך אַן עבירה ווי אַ ליכט דורכ׳ן ווינד, די שיין פון דעַר תורה אָבער, פונקט ווי די שיין פון דעַר זון, איז אַ שטענדיגע, זי ווערט נישט פער־לאָשען אַפילו דורך אַן עבירה.

לאַנג האָבען די חכמים געַפיהרט מחלוקת וועגען דעַר פראַגע וועלכעס פון די צוויי שטעהט העכער, לעַרנען צי טהון. אייניגע האָבען

באַרג סיני האָט עֶר אויף אונז אויפגעגאָסעֶן אַלעֶ זיינעֶ מצוות, ווי מעֶן גיסט פון אַ פאַס.

ר׳ אבא זאָגט: תרי״ג (זעֶקס הונדעֶרט דרייצעֶהן) מצוות געֶפינעֶן זיך אין דעֶר תורה, רמ״ח (צווייַ הונדעֶרט אַכט אין פערציג) געֶבאָט [1]), פונקט וויפיעֶל אברים בייַ אַ מענשעֶן. יעֶדעֶר אבר מאָהנט בייַ״ם מענשעֶן אוין שרייט: טהו מיט מיר אַ מצוה כדי מיר זאָלעֶן אין דעֶם זכות געֶזונד זיין אוין לאַנג לעֶבעֶן; אוין שס״ה (דרייהונדעֶרט פינף אוין זעֶכציג) פעֶר־באָט, פונקט ווי די טעֶג פון זון־יאהר, וויייל יעֶדעֶר טאָג, פון דעֶם זון־אויפגעֶהעֶן ביז איהר פעֶרגעֶהעֶן, שרייט זי אוין מאָהנט בייַם מענשעֶן: איך בעֶשוועֶר דיך מיט׳ן נאָמעֶן פון דעֶם וואָס עֶר האָט דעֶרפיהרט דיין לעֶבעֶן ביז היינטיגעֶן טאָג, אַז דו זאָלסט אין מיין טאָג נישט איבעֶרטרעֶטעֶן דאָס אוין דאָס געֶבאָט אוין זאָלסט נישט איבעֶרוועֶגעֶן זיך אוין די גאַנצעֶ וועֶלט אין די זייט פון שולד.

II

״פעֶרנעֶהמט, הימלעֶן, אוין איך וועֶל רעֶדעֶן
אוין לאָז העֶרעֶן די עֶרד די זאָג פון מיין מויל״—

גאָט ברוך־הוא האָט משה׳ן אַזוי געֶזאָגט: זאָג זייַ, די יודעֶן: קוקט זיך איין אין דיַ הימלעֶן, וואָס האָב איך זייַ בעֶשאַפעֶן צוּ בעֶדינגעֶן אייך, צי האָבעֶן זייַ אמאָל געֶענדעֶרט זייעֶר שטייגעֶר? צי איז דעֶר זון־קוגעֶל אויפגעֶגאַנגעֶן אַמאָל נישט פון מזרח צוּ בעֶשיינעֶן דיַ גאַנצעֶ וועֶלט? צי טהוט עֶר נישט מיט גרויס פרייד זיין שליחות בייַם אויספיהרעֶן מיין ווילעֶן? קוקט זיך ווידעֶר איין אין דעֶר עֶרד, וואָס איך האָב בעֶשאַפעֶן צוּ בעֶדינגעֶן אייך; צי ווייכט זי אמאָל אָב פון איהר שטייגעֶר? וועֶן איהר זייעֶט זי, וואַקסט דעֶן נישט? צי וועֶן איהר פעֶרזייעֶט ווייץ וואַקסט דעֶן אַמאָל געֶרשטעֶן? אַן אָקס אפילוּ מאַכט זיך דעֶן עֶר זאָל זיך אָבזאָגעֶן פון אַקעֶרעֶן, פון דרעֶשעֶן, אָדעֶר אַן עֶזעֶל פון אַ משא־טראָגעֶן אוין געֶהן אין וועֶג? דעֶסטגלייכעֶן דעֶר ים, צי האָט עֶר אַמאָל געֶענדעֶרט זיין שטייגעֶר, אַרויס פון די ברעֶגעֶן אוין פעֶרפלייצט די וועֶלט? היינט בעֶטראַכט, וועֶן אָט די אַלעֶ, וואָס ווייסעֶן נישט פון קיין פעֶרדיעֶנסט אוין פון קיין פעֶרברעֶכעֶן, אַז עֶס עֶרוואַרטעֶט זיי נישט קיין לוין אוין קיין שטראָף, אוין האָבעֶן נישט קיין געֶפיהל פון רחמנות צוּ זיהן אוין טעֶכטעֶר, בלייבעֶן זיי טריי זייעֶרע אייביגעֶ געֶזעֶצעֶן, בפרט איהר, וואָס ווייסט פון פעֶרדיעֶנסט אוין פון פעֶרברעֶכעֶן, אוין עֶס עֶרוואַרטעֶט אייך לוין אוין שטראָף אוין האָט געֶפיהל פון רחמנות צוּ אייעֶרעֶ זיהן אין טעֶכטעֶר, — דאַרפט איהר דאָך געֶווינס נישט אָבוויי־כעֶן פון אייעֶר גלייכעֶן וועֶג,

[1]) אוֹעלכע וואָס מ׳איז מחויב צוּ טהון.

רבה בר אבינא זאָגט: דער וואָס קען לערנען און פערמאָגט נישט קיין גאָטספאָרכטיגקייט איז גלייך צו אַ שאַצמייסטער וואָס מ׳האָט איהם איבערגעגעבען די אינווענטיגסטע שליסלען אָהן די אויסערליכע — ווי אַרום זאָל ער אַרײַנקומען אין שאַצקאַמער?

און אויף אַזעלכען פלעגט ר׳ ינאי אויסשרײַען:
וועה איז דעם וואָס פערמאָגט נישט קיין מויער —
און בויעט טהיר און טויער!

IV

ר׳ אלכסנדרי האָט זיך געשטעלט אין גאַס און אויסגעשריגען:
וועָר פערלאַנגט לעבען? איז זיך צונויפגעלאָפען אַן עולם און זיך אָנגעָרופען: מיר פערלאַנגען, גיב אונז לעבען! האָט ער זיי געענטפערט מיט יענע וועָרטער פון תהלים:

„וועָר איז דער מאַן וואָס פערלאַנגט לעבען,
בעגעהרט צו זעהן טעג מיט גליק?
היט די צונג דיינע פון שלעכטס
און דיינע לעפצען פון פאַלשקייט רעדען!"

קען דאָך אַ מענש זאָגען: וויבאַלד איך האָב זיך אָבגעהיט פון דעם אַלעמען בין איך שוין יוצא און מעג זיך שוין אַרײַנלאָזען אין שלאָף — שטעהט באַלד נאָכדעם:

„טרעט־אָב פון שלעכטס און ט ה ו גוטס,
זוך דעם פריעדען און יאָג זיך איהם נאָך".

נישט דאָס דרש׳ענען איז דער עיקר, נאָר דאָס טהון.

די געבאָט פון דער תורה.

I

ר׳ חנניא בן עקשיא האָט געזאָגט: גאָט ברוך־הוא האָט געוואָלט אויסאיידלען און אויספיינערען יודען, דעריבער האָט ער זיי נישט געקאַרגט קיין תורה און קיין מצוות.

די אַמאָליגע האָט גאָט געגעבען נאָר אַ שמעק פון די מצוות: אדם׳ן אייגע, נח׳ן מיט די קינדער — זעקס, מיר יודען אָבער, קומענדיג צום

די תורה זאָגט: „איהר זאָלט נישט פֿערשוועכען מיין הייליגען נאָמען אוּן איך זאָל געהיילִיגט ווערען צווישען יודישע קינדער".

ר׳ שמעון בן אלעזר זאָגט: יעדער געבאָט וואָס יודען האָבען זיך אויף דעם מוסר־נפש געווען אין די שווערע צייטען פון גזירות, ווי אַ שטייגער געצענדיענערי אוּן מילה — האַלט זיך עס נאָך ביי זיי פעסט. דאָס געבאָט וואָס אין די צייטען פון גזירות האָבען זיך יודען אויף דעם נישט מוסר־נפש געווען, ווי צום ביישפיעל תפילין, האַלט זיך עס ביי זיי ביז היינט שוואַכליך.

איינמאָל האָט די רעגירונג אַרויסגעלאָזט אַ גזירה, אַז ווער עס וועט לעגען תפילין אויפֿן קאָפּ וועט מען איהם לעכערען דעם מוח. האָט איינער, אלישע, געלעגט תפילין אוּן איז אַרויסגעגאַנגען אין מאַרק. האָט ער דער־זעהן אַ רעגירונגס־בעאַמטען, איז ער אַנטלאָפען אוּן יענער איז איהם נאָכ־געלאָפען. ווי ער האָט איהם אָנגעיאָגט האָט אלישע אַראָבגעחאַפּט די תפילין פונ׳ם קאָפּ אוּן זיי געהאַלטען אין די העַנד. פרעגט איהם דער בעאַמטער: וואָס איז ביי ד׳ר אין די העַנד? ענטפערט איהם אלישע: טויבען־פליגעל — עפענט־אויף די האַנד אוּן דאָרט געפינען זיך ווירקליך טויבען־פליגעל. פוּן דעמאָלט־אָן האָט ער בעקומען אַ נאָמען: „אלישע דער מאַן פוּן די פליגעל".

אוּן וואָס איז איהם עפּיס איינגעפאַלען צו זאָגען טויבען־פליגעל? ווייל יודען זענען געגליכען צו טויבען, ווי דוד המלך זאָגט: „טויבען־פליגעל בעדעקט מיט זילבער אוּן די פליגעל איהרע גרינליך בעגאָלדעט" — ווי די פליגעל בעשיצען די טויב, אַזוי בעשיצען מצוות די יודען.

ר׳ אַבא בר זמינא האָט געזייט קליידער אין רוים ביי אַ גוי אין הויז, האָט מען איהם דערלאַנגט עסען טריף פליישׁ, זאָגט איהם דער גוי: עס, ענטפערט ר׳ אבא: איך וועל נישט עסען. זאָגט איהם וויידער דער גוי: עס, אויב נישט וועל איך דיך טויטען! זאָגט איהם ר׳ אבא: אויב דו ווילסט מיך טויטען טויט אוּן קיין טריפ׳ס וועל איך נישט עסען.

— פוּן וואַנען האָסטו זיך אָנגעשטויסען — זאָגט איהם יענער — אַז דוקא וועַן דו זאָלסט יאָ עסען וואלט איך דיך ערשט דעמאָלט געווען געטויט. איינס פוּן די ביידע: איז מען אַ יוד — זאָל מען זיין אַ יוד, איז אַ גוי — אַ גוי.

III

רבי זאָגט: זיי געהיט אין אַ גרינגער מצוה גלייך ווי אין אַ האַרבער ווייל דו קענסט נישט וויסען די לוין פון מצוות, און רעכען־אויס דעם שאָדען פון אַ מצוה אַקעגען איהר פערדיענסט און דעם פערדיענסט פון דער עבירה אַקעגען איהר שאָדען.

בן־עזאי זאגט: זאלסט לויפען נאך אַ לייכטער מצוה ווי נאך אַ שווער, און אַנטלויף פון יעדער עבירה, ווייל אַ מצוה שלעפט־נאָך אַ מצוה און אַן עבירה שלעפט־נאָך אַן עבירה, וואָרום די לוין פון דער מצוה איז אַ מצוה, און פון דער עבירה — אַן עבירה.

IV

„האַלט זיך פעסט אין רעכט־לעהרע, לאז נישט אב־
היט זי, דען זי איז דיין לעבען" —

אַזוי זאָגט שלמה אין זיינע שפריכווערטער. עס קומט אויס אַזוי ווי איינער, וואָס איז פון שיף אַרײַנגעפאַלען אין וואַסער, פערוואַרפט צו איהם דער שיפס־קאַפּיטאַן אַ שטריק און שרייעט צו איהם: האַלט זיך אָן אין דעם שטריק, לאָז איהם נישט אָב, אויב נישט איז דיין לעבען פער־פאַלען. אַזוי אויך זאָגט גאָט ברוך־הוא די יודען: כל זמן איהר האַלט זיך פעסט אין די מצוות זענט איהר בעוואָרענט מיט'ן לעבען, ווי די תורה זאָגט: „און איהר, ב ע ה ע פ ט ע אין אייביגען גאָט אייערען, לעבט איהר אַלעַ־הײַנט".

V

מצוות זענען געגעבען געוואָרען צו לעבען מיט זיי, ווי זאָגט די תורה: „איהר זאָלט היטען מיינע געזעצען... וואָס דער מענש דאַרף זיי טהון ער זאָל מיט זיי ל ע ב ע ן — אָבער נישט מיט זיי שטאַרבען. קיין זאַך טאָר נישט אָבשטעלען צו רעטעוועט דאָס לעבען פון אַ נפש, אויסער דריי פערבאט, וואָס אויף זיי דארף מען לאָזען זיך טויטען און נישט איבעטרעטען זיי, דאָס איז: געצענדיענערײַ, אונצוכט און בלוט פער־גיסען.

דאָס איז אַלץ געראַדט אין די געוועהנליכע צייטען. אין דער צייט אָבער וואָס מען נויט יודען אָבצוטרעטען פון זייער גלויבען, דארף אַ יוד אָבגעבען דאָס לעבען אַפילו איבער אַ מינדסטער זאַך פון יודישקייט, ווי

אין אַ קרעטשמע, מען עסט און מען טרינקט צוזאַמען אוּן מען ווערט אמת'ע גוטע פריינד צווישען זיך. וועָר האָט געברַאכט צו דעם שלום אוּן פריינדשאַפט — נישט דאָס אָבהיטען אַ מצוה?

אַ פרומער מאַן האָט אַמאָל פערגעסען אַ גאַרב ביי זיך אין פעלד, קומט ער אַ היים אויפגעלעגט אוּן זאָגט דעם זוהן: גיה אוּן דאַנק אָב גאָט פאַר מיר מיט אַן אָקס אַ פייראָפפער אוּן אַן אָקס אַ פריעדענאָפפער, אזא טייערע מצוה האָט ער מיר צוגעשיקט — פערגעסען אַ גאַרב אין פעלד [1]. פרעגט איהם דער זוהן: וואָס פרעהסטו זיך מיט דער מצוה מעהר ווי מיט אַנדערע? זאָגט ער: אלע מצוות פון דער תורה וועָרען גענטהון בע־וואוסטזיניג, די מצוה אָבער וועָן מיר זאָלען וועלען קענען מיר זי קיינמאָל נישט אויספירען. כדי מען זאָל זי טהון מוז מען זי דאָך פריהער פערגעסען.

VIII

דריי מינים ניס איז פאַרהאַן: ווייכע, וואָס שיילען זיך פון זיך, מיטעלע, וואָס לאָזען זיך לייכט קנאַקען, אוּן גאָר האַרטע, וואָס דו מוזט עס לאַנג קלאַפען מיט אַ שטיין — אי דאָס לאָזט זיך אַמאָל אויס אַז ס'איז אינמיטען לעדיג. אַזוי געפינען זיך דריי־ערליי מינים לייט: אַזעלכע וואָס טהוען אַ מצוה לייכט פון זיך, אַזעלכע וואָס אַז מען מאָהנט זיי קומען זיי באַלד אַקעגען, אוּן ווידער אַזעלכע, וואָס ווי־פיעל מען זאָל זיי נישט אָנקלאַפען אין האַרצען האָט מען אַלץ פון זיי קיין נוטץ נישט.

העכער איז דער וואָס טהוט פאַר ליעבע ווי דער וואָס טהוט פאַר מורא.

ליעב איז אַ מצוה אַז מען טהוט זי אין דער צייט.

הויבט איינער אָן א מצוה דאַרף ער זי אויספיהרען, אויב נישט ווערט זי נישט פערעכענט אויף זיין נאָמען.

אַ מצוה זאָל מען טהון שען — אַן אויסגעפוצטע סופה, א שענעם לולב, אַ שענעם שופר, אַ טלית מיט ציצית שענע, א שענע ספר תורה געשריבען מיט שוואַרצע גלאַנצענדיגע טינט מיט א שענער פען דורך אַ סופר אַ קינסטלער אוּן איינגעהילט אין אַ שען זיידען מענטעלע.

די שענקייט פון א מצוה — איז בעשיידענהייט.

---

[1]) לויט דעם דין פון דער תורה דארף א פערגעסענער גארב אין פעלד אויעקגעגעבען ווערען ארימע־לייט.

צוויי תלמידים ר׳ יהושע׳ס האָבען אין אַ צייט פון שוועָרע גזירות אויף יודען געָענדערט זייערע קלידער מען זאָל נישט דערקענען אַז זיי זענען יודען. בעגעגנעט זיי אַ בעאַמטער אַ משומד, זאָגט ער זיי: זענט איהר קינדער פון דער תורה זייט זיך צוליב איהר מוסר־נפש, און אויב נישט — צו וואָס טויג אייך אַזוי פיעל ליידען צוליב איהר? ענטפערען זיי: מיר זענען איהרע קינדער און מיר זענען גרייט פאַר איהר אונזער לעבען אַוועקגעבען, אַ מענש אָבער נעהמט נישט און ברענגט אַליין אויף זיך דעם טוידט.

VI

רבה בר בר חנה איז געגאַנגען אין וועג מיט אַ קאַראַוואַן פון אַראַבער, האָט ער געגעסען און פערגעסען צו בענשען אויפ׳ן אָרט. נאָכ־דעם וואָס ער איז שוין אָבגעגאַנגען אַ שטיק וועג האָט ער זיך דערמאָהנט, טראַכט ער זיך: וואָס טהוט מען? זאָל איך זיי זאָגען, אַז איך האָב פער־געסען בענשען און דערפאַר וויל איך זיך אומקעהרען צוריק צו בענשען אויפ׳ן אָרט וואו איך האָב געגעסען, אַזוי ווי דער יודישער דין הייסט, וועלען זיי אויף מיר נישט ווארטען, ווייל זיי וועלען מיר זאָגען: בענש דאָ, אומעדום וועט עס אָנקומען פאַר גאָט; בעסער וועל איך זאָגען: ווארט אויף מיר, ווייל איך האָב דאָרט פערגעסען אַ גאָלדענע טויבּ. האָט ער זיך צוריקגעקעהרט און אָבגעבענשט אויפ׳ן אָרט און געפונען דאָרט אַ גאָלדענע טויבּ.

VII

ר׳ אלכסנדר זאָגט: דורך אַ מצוה טהון וועלען די העָרצער ביי מענ־שען דערנעהנטערט איינס צום אַנדערען און עס קומט צו שלום און גוט־פרייַנדשאַפט. צוויי עזעל־טרייבער, למשל, שונאים צווישען זיך, פיהרען משא אין וועג. פאַלט איינעמס אַן עזעל אינמיטען וועג אונטער דער משא, זעהט עס דער צווייטער און גייהט פערבּיי און מאַכט זיך נישט וויסענדיג. ערשט שפעטער בעקלערט ער זיך: האָט דען די תורה נישט אָנגעזאָגט, "אַז דו זעהסט אַן עזעל פון דיין פיינד ליגט אונטער זיין משא זאָלסטו איהם מיטהעלפען"? קעהרט ער זיך באַלד אום, לעגט־צו אַ האַנד און העלפט איהם אויסלאָדען, אָנלאָדען, און צוביסלעך וואַרפט ער זיך מיט איהם דורך מיט אַ שמועס: דאָ גיבּ אַ שטופּ, דאָ אַ הויב־אויף, דאָ וואַרף אַראָבּ — און אַזוי אַרום וועָרט שוין אַ שלום. דער אַנדערער ווידער טראַכט זיך: האָב איך דען נישט געמיינט, אַז ער איז מיר אַ שונא? זעה ווי ער האָט אויף מיר רחמנות געהאַט! דערווייל חאַפט מען זיך אַריין

טהון רעכט,
לייבֿע צו גנאָד
און בעשיידן זיך פיהרען מיט דיין גאָט.״
איז ווידער געקומען ישעיה און האָט עס אַוועקגעשטעלט אויף צוויי:
„היט רעכט
און טהוט גערעכטיגקייט״.
איז געקומען חבקוק און האָט עס געשטעלט אויף איינס:
„דער גערעכטער לעבט מיט זיין גלויבן״.

אַ צוים צו דער תורה.

I

די מענער פון דער גרויסער פערזאַמלונג פלעגען זאָגן: מאַכט אַ צוים צו דער תורה [1].

רב אשי זאָגט: מען קען עס גלייכען צו אַ מענשן וואָס האָט אַ פרוכט־גאָרטן — היט עך איהם פון דרויסן איז דער גאָרטן אבגעהיט אינגאַנצן, היט עך איהם פון אינווענדיג איז נור אבגעהיט דאָס וואָס פאַר איהם, אבער נישט וואָס היינטער איהם.

פאַלט־איין פון אַ וויינגאָרטן דער צוים ווערט צו נישט דער גאַנצער וויינגאָרטן.

די צייט פון אבענד־קריאת־שמע איז אייגענטליך אַ גאַנצע נאַכט, די חכמים אבער האָבן אבגעשטעלט נור ביז האַלבע נאַכט, אַלס אַ צוים, כדי אַז אַ מענש וועט געהן אבענד־צייט צוריק פון פעלד זאָל ער נישט זאָגן: איך וועל געהן אַהיים, עפּיס עסן, עפּיס טרינקען, אַ דרימעל טהון, דער־נאָך וועל איך לייענען קריאת־שמע און מעריב דאַוונען — איך האָב נאָך צייט גענוג; דערווייל פאַלט אויף איהם אָן דער שלאָף, און עס לאָזט זיך אויס אַז ער שלאָפט־אָב אַ גאַנצע נאַכט. איצט אבער אַז אַ מענש וועט זיך אבפאַרטיגען אין פעלד וועט ער באַלד אַריינגעהן אין בית־המדרש, נעהמען אַ ספר אין דער האַנד, קען ער פסוק — לערענט ער פסוק, קען ער משנה — לערענט ער משנה, דערנאָך לייענט ער שמע, דאַוונט־אָב, און עךשט דערנאָך עסט ער זיין אבענד־ברויט, בעגשט און לייגט זיך שלאָפען.

---

[1] כדי אייגצוהיטען דעם מענשען ער זאָל נישט אביערטרעטען אַ געזעץ פון דער תורה האָבען די חכמים פון זיך אַרומגעצוימט מעהרערע געזעצען מיט פערשידענע פערבאָטע, — אין דאָס איז איינס פון די גרעסטע יסודות פון תורה־שבעל־פה.

ר׳ אליעזר בן עזריה זאָגט: אַ מענש זאָל נישט זאָגען: ס׳ווילט זיך מיר נישט עסען חזיר; פערקערט — ווילען ווילט זיך, נאָר וואָס זאָל איך טהון אַז דער פאָטער אין הימעל האָט פערבאָטען.

IX

ר׳ שמלאי האָט געדרש׳ענט: תריג מצוות זענען געזאָגט געוואָרען משה רבינו׳ן, רמ״ח געבאָט און שס״ה פערבאָט, איז געקומען דוד המלך און האָט זיי אַוועקגעשטעלט אויף עלף:

„גאָט, ווער זאָל וואוינען אין דיינע צעלטען
און ווער זאָל רוהען אויף דיין הייליגען בארג?
דער וואָס פיהרט זיך עהרליך,
און טהוט גערעכטיגקייט,
און רעדט וואַרהייט ביי זיך אין האַרצען,
אויף זיין צונג קומט קיין רכילות נישט אַרויף,
טהוט זיין גלייכען קיין ביזי נישט,
לייגט נישט קיין שאַנד אויף זיין אייגענעם,
דער געמיינער איז ביי איהם אין די אויגען פעראַכטעט
און די גאָטספארכטיגע האַלט ער עהרליך,
שווערט ער, אויך זיך צום שאָדען, בייט ער נישט [זיין וואָרט],
זיין געלד גיט ער נישט אין וואוכער
און אונטערקויף־גלעד געגען אַ אונשולדיגען נעמט ער נישט—
ווער עס טהוט דאָס אַלץ וועט קיינמאָל נישט אומפאַלען״.

איז געקומען ישעיה און האָט עס אַוועקגעשטעלט אויף זעקס:

„דער וואָס בעגעהט זיך מיט גערעכטיגקייט
און רעדט רעכטפאַרטיגקייט,
פעראַכטעט רויב־גלעד,
שאָקעלט־אָב די העגד פון נעהמען שוחד,
פערשטאָפט זיין אויער נישט [קעגענדיג] צו הערען אַ בלוט־
גשרייי
און פערמאַכט די אויגען נישט [קעגענדיג] צו זעהן קיין שלעכטס״.

איז געקומען מיכה המורשתי און האָט עס אַוועקגעשטעלט אויף דריי:

„מ׳האָט דיר געזאָגט, מענש, וואָס גאָט איז
און וואָס גאָט פאָדערט פון דיר:

ר׳ יוסי האָט געזאָגט: בעסער אַ צוים פון צעהן שפּאַן און עס זאָל שטעהן פּעסט, אייַדער פון הונדערט איילעֶן און עס זאָל איינפאַלעֶן.

מען לייגט נישט אַרויף אויף קהל קיין גזירה, וואָס די מעהרסטע טייל זייַנע וועט עס נישט קענען אויסהאַלטעֶן.

אַ מנהג ברעכט אַ דין.

סתרי תורה.

1

וועֶר עס קוקט זיך אַריין אין פּיער זאַכען וואָלט פּאַר איהם גלייכער געווען עֶר זאָל אויף דעֶר וועלט נישט געקומען: וואָס איבעֶר, וואָס אונטעֶר, וואָס פּאר, וואָס נאָך.

II.

פּיעֶר זענען אַריין אין פּרדס [1]. בן־עזאַי האָט זיך איינגעקוקט אין איז געשטאָרבען; בן־זומא האָט זיך איינגעקוקט און איז געריהרט געוואָר־רעֶן; אַחר האָט געמוזמען האַקען פּפלאַנצונגען. איין ר׳ עקיבע אַליין איז אַרויס פון דאָרטען בשלום. איהם אַפילו האָבען די מלאָכים געוואָלט אָבשטויסען, האָט זיי גאָט ברוך־הוא געזאָגט: לאָזט איהם צוריוה, דעֶם דאָזיגען אַלטען, עֶר איז ווערטה צו בעֶדיענען זיך מיט מיין כבוד.

---

[1]) פרוכט־גאָרטען, אַ צו־נאָמען פאַר די לעֶהרע וואָס בעהאַנדעֶלט די טיעפע סודות פון גאָטהייט און וועֶלט־שאַפונג.

פרייטאָג־צו־נאַכטס האָבען די חכמים פֿעַרוועָרט אַריינצוקוקען אין קיין ספר ביי דעָר שיין פון אַ ליכט, כדי מען זאָל זיך נישט פֿעַרגעסען און עס אָנבויגען ס׳זאָל זיין ליכטיגעָר. האָט ר׳ ישמעאל בן אלישע געזאָגט: איך האָב דעָרפאַר קיין מורא נישט: איך וועל יאָ אַריינקוקען און נישט איינבויגען. איינמאָל האָט עָר פרייטאָג־צו־נאַכטס אריינגעָקוקט אין אַ ספר און שיער נישט איינגעָבויגען. עָרשט דעָמאָלט האָט ר׳ ישמעאל אויסגעָרו־פֿען: ווי גרויס זענען די וועָרטעָר פון די חכמים וואָס האָבען אָנגעזאָגט אַז מען זאָל פרייטאָג־צו־נאַכטס נישט אַריינקוקען אין אַ ספר ביי דעָר שיין פון אַ ליכט.

ר׳ נתן האָט איבעָרגעגעבען אַז ר׳ ישמעאל האָט זיך פֿעַרגעסען און טאַקי איינגעָבויגען, האָט עָר נאָך שבת פֿעַרצייכענט ביי זיך אין פנקס [1]): איך, ישמעאל בן אלישע, האָב געָלעָרענט אין אַ ספר און איינגעָבויגען אַ ליכט אום שבת. וועָן דעָר בית־המקדש וועט צוריק אויפגעָבויט וועָרען וועל איך ברענגען אַ פעָטען קרבן־חטאת [2]).

II.

זאַכען וואָס די חכמים האָבען פֿעַרבאָטען נור דעָרפאַר ווייל ביי יענעם אין די אויגען קען עס אויסזעהן ווי אַן עבירה — טאָר מען נישט טהון אפילו אין די בעהאַלטענסטע חדרים.

III.

אַז מען לעָגט צו — מינדעָרט מען, ווי עס שטעהט געשריבען: „לעָג נישט צו צו זיינע (גאָט׳ס) וועָרטעָר, עָר זאָל דיר נישט אויסווייזען און וועָסט אַ ליגנעָר בלייבען״ — אויף דעָרויף האָט ר׳ חייא געלעָרענט: זאָלסט נישט מאַכען די צוים מעָהר פוּנ׳ם עיקר [גאָרטען], זי זאָל נישט איינפאַלען, וועָט מען די פפלאַנצונגען אויסהאַקען. אַזוי צום ביישפיעל האָט גאָט געָ־וואָרענט אָדם׳ן, אַז אין דעָם טאָג וואָס עָר וועָט עסען וועָט עָר שטאַרבען, חוה אָבעָר האָט איבעָרגעגעבען דעָר שלאַנג מיט אַ צוגאָב, אַז עָר האָט אָנגעזאָגט נישט עסען פון דעָם און נישט צורירהרען זיך, מען זאָל נישט שטאַרבען. און ווי נור חוה איז פעָרבייגעגאַנגען פאַר׳ן בוים האָט זי די שלאַנג אויף דעָם אַ שטויס געָטהון און געזאָגט: זעָהסטו, ביזט נישט גע־שטאַרבען; ווי דיר האָט נישט געָשאַדט דאָס אָנרירהרען זיך, אַזוי וועט דיר דאָס עסען אויך גאָרנישט שאַדען.

---

[1]) נאָטיץ־בוך.
[2]) זינד־אָפּפער.

ר׳ יהושע בן לוי זאָגט: „אַלע טעג פונ׳ם אָרימאַן זענען שלעכט״— זאָגט שלמה אין משלי—דאָס מיינט מען אַ מענשען מיט אַ עננען שכל; „אָבער ביים אויפגעלעגטען — זאָגט שלמה וויטער — איז אַ שטענדיגער מאַהלצייט״ — דאָס איז אַ מענש מיט אַ בריטען שכל.

III

ר׳ יוחנן פלעגט זאָגען: גאָט גיט חכמה נור דעם וואָס פערמאָגט שוין חכמה; ווי דער פסוק זאָגט אין דניאל: ער גיט חכמה קלוגע אוּן וויסען די וואָס פערמאָגען פערשטאַנד״.

אויף דעם גרויסען קינסטלער אוּן בוי־מייסטער בצלאל זאָגט גאָט צו משה׳ן: „איך האָב אָנגעפולט איהם געטליכען גייסט אוּן קלוגשאַפט״—קומט איינער אין אַ קראָם קויפען וויין צי האָניג צי בוימעל צי ליאַג [1]), איז דער געניטער קרעמער גיט פריהער אַ שמעק די כלי, איז זי פון וויין גיסט ער אין איהם וויין, אוּן דאָס זעלבע אויך מיט בוימעל, האָניג אוּן ליאַג. אוּן אַזוי אויך גאָט ברוך־הוּא: דערשמעקט ער אין אַ מענשען אַ ריח פון חכמה [2]) — פולט ער איהם אָן.

אַ מאַטראָנע האָט אַמאָל געפרעגט ר׳ יוסי בן חלפתא׳ן: עס שטעהט ביי אייך געשריבען: „גאָט גיט חכמה די קלוגע״ — וואָס הייסט עס? „די נאַראָנים״ וואָלט בעדאַרפט שטעהן.

זאָגט איר ר׳ יוסי: האָסט צירונג? — איך האָב—ענטפערט זי.

פרעגט ביי איהר ר׳ יוסי וויטער: אויב אַ שטייגער צוויי מענשען וועלען קומען צו דיר לייהען דאָס ציהרונג, איינער אַן אָרימער, דער צווייטער אַ רייכער — וועמען פון דיִ ביידע וואָלסטו אַטליהען?

— פערשטעהט זיך, דעם רייכען — ענטפערט זי.

— פאַר וואָס? — פרעגט ער.

— וויל דער רייכער — ענטפערט זי—אויב ער וועט עס פערלירען וועט ער האָבען מיט וואָס צו בעצאָהלען; דער אָרימאַן אָבער פון וואַנען וועט ער נעהמען צו בעצאָהלען?

זאָגט איהר ר׳ יוסי: היינט זעה, דיין צירונג פערטרויסטו נישט נור אַ רייכען, ווי זאָל גאָט פערטרויען די חכמה מענשען נאַראָנים?

---

[1]) געזוּאַלצענע זאַפט פון פיש.

[2]) ד. ה. א סעהיגקייט.

חכמה און נבואה.

חכמה.

I

ר׳ אמי זאָגט: פֿערשטאַנד איז אַ גרויסע זאַך; דאָס עֶרשטע וואָס אַ יוד בעט אויף דעם טאָג־טעגליך ביי גאָט [1]) איז פֿערשטאַנד.

ר׳ אלעזר זאָגט: אַ מענש וואָס האָט קיין פֿערשטאַנד נישט טאָר מען אויף איהם קיין רחמנות נישט האָבן.

די צירונג פון תורה איז חכמה; פון חכמה — ענווה.

די תורה איז נישט געגעבן געוואָרן פֿאַר נאַראָנים.

II

אביי זאָגט: מיר האָבן אַ קבלה, אז אמת־אָרים הייסט — נישט פֿערמאָגן קיין שכל. ווי זאָגט מען דאָרט אין מעריב־קאַנט [2]): האָט אייגער דאָס (שכל) — האָט עֶר אַלעס; האָט עֶר נישט דאָס — וואָס דען האָט עֶר?

פֿעהלט דיר פֿערשטאנד—וואָס האָסטו ערוואָרבען? האָסטו ערוואָרבען פֿערשטאַנד — וואָס פֿעהלט דיר?

---

[1]) די ערשטע פון די געביט־ברכות פון דער וואָכענדיגער שמונה־עשרה איז „אתה חונן לאדם דעת". די פריהערדיגע דריי זיינען נישט געבייט. נאָר לויב־ברכות.

[2]) ארץ־ישראל, אין מערב־זייט פון בבל.

וועֶר נאָך הייסט קלוג? דער וואָס לערנט פון יעדען, ווי זאָגט דוד המלך אין תהלים: "פון אַלע מיינע לעהרער האָב איך שכל בעקומען".

וועלכער הייסט אַ פערשטאַנדיגער? וואָס שטויסט זיך אָן פון אַ זאַך אָן אַ צווייטע.

ר' אלעזר בן עזריה זאָגט: אָהן קלוגשאַפט איז ניטאָ קיין פרומקייט, אָהן פרומקייט איז ניטאָ קיין קלוגשאַפט; אָהן ווייסענשאַפט איז ניטאָ קיין פערשטאַנד, אָהן פערשטאַנד איז ניטאָ קיין ווייסענשאַפט.

וועֶר ס'האָט קלוגשאַפט [1]) און עס פעהלט איהם פערשטאַנד איז גלייך ווי איינער וואָס האָט ברויט און עס פעהלט איהם צום ברויט. דער וואָס האָט פערשטאַנד און עס פעהלט איהם קלוגשאַפט איז גלייך ווי איינער וואָס האָט ברויט, און עס פעהלט איהם ברויט.

VI

אין נאָמען פון בר קפרא זאָגט ר' יהושע בן לוי: וועֶר עס קען רעכענען דעם שטערען־גאַנג און די צייטען פון יאָהר [2]) אוין רעכענט נישט, זענען צוגעפאַסט צו איהם די שטראָף־ווערטער פון'ם נביא ישעיה: "אין די ווערק פון גאָט קוקען זיי זיך נישט אין און די שעפפונג פון זיינע העֶנד זעהען זיי נישט".

אין נאָמען פון ר' יונתן איז געזאָגט געווארען: ס'איז אַ מצוה דער מענש זאָל זיך פערנעמען מיט אויסרעכענען דעם שטערען־גאַנג און די צייטען פון יאָהר, ווי די תורה זאָגט: "איהר זאָלט עס אָבהיטען און טהון, ווייל דאָס איז אייער קלוגשאַפט און אייער פערשטאַנד אין די אויגען פון די פעלקער" — וועלכע קלוגשאַפט און פערשטאַנד קענען אַלע פעלקער אַרויסזוהן מיט די אויגען? דאָס איז דאָס אויסרעכענען דעם שטערען־גאַנג און די צייטען פון יאָהר.

ביי'ם זעהן יודישע געלעהרטע דארף מען מאַכען אַ ברכה: געלויבט איז דער וואָס האָט אייניגע טיילט פון זיין קלוגשאַפט די פרומע זיינע, ביים זעהן געלעהרטע פון פרעמדע פעלקער: "געלויבט איז דער וואָס האָט געשענקט פון זיין קלוגשאַפט די בעשעפענישען זיינע.

זאָגט דיר עמיצער, אַז ביי גויים איז פאַרהאַן חכמה (וועלטליכע ווייסענשאַפט) — זאָלסטו גלויבען; תורה אָבער — זאָלסטו נישט גלויבען.

אַ געלעהרטער אין חשוב'ער ווי אַ קעניג.

---

1) ד. ה. ווייסען און קענטענים. 2) אסטראָנאָמיע.

די אַלכסנדריִער לייט האָבּען געפרעגט ר׳ יהושע בן חנניה: וואָס זאָל טהון אַ מענש עֶר זאָל בעקומען קלוגשאַפט? האָט עֶר זיי געענטפֿערט: עֶר זאָל וואָס מער לעֶרנען און וואָס וועניגער האַנדלען.

זאָגען זיי איהם: פֿיעל האָבּען אַזוי געטהון און ס׳האָט זיי נישט געהאָלפֿען.

— ווי דען, עֶר דאַרף בּעטען ביי דעם וואָס די חכמה איז ביי איהם וויִ זאָגט שלמה אין משלי: „דען גאָט שענקט חכמה, פון זיין מויל ארויס וויסענשאַפט און פֿערשטאַנד״.

ר׳ חיא האָט דערויף געזאָגט: מען קען עס צוגלייכען צו אַקעניג, וואָס האָט געמאַכט אַ מאָהלצייט פֿאַר זיינע ליים, דערלאַנגט מען יעדען זיי חלק, שיקט נאָך צו דער קעניג די וואָס זענען איהם מער בּעליעבט אַ צוגאָב אויך פון דאָס זיניגע.

ר׳ יצחק זאָגט אַביסעל אַנדערש: מען קען עס צוגלייכען צו אַ קעניג וואָס האָט געגעסטען אַ זעהר גרעשמאַק מאכל. ווי נור ס׳איז צו איהם צוגעקומען זיין געליעבט קינד, נעמט עֶר אַ ביסען פון זיין מויל אַרויס און גיט עס איהם. און דאָס מיינט דער פסוק: „גאָט שענקט חכמה״ יעדען; יודען אָבער — „פון זיין מויל אַרויס וויסענשאַפט און פֿערשטאַנד״.

IV

אַ מאַטראָנע האָט איינמאָל בעמערקט אַז ביי ר׳ יהודה איז דאָס פנים רויט־פֿאַרביג וויִ ביי אַ בּעזיפטעֶן, זאָגט זי איהם: אַ לעהרער—און זויפט! ענטפֿערט עֶר איהר: איך קען דיר׳ שוועֶרען, אַז אַ גאַנץ יאָהר קומט נישט אין מיין מויל קיין טראָפֿען וויין אויסער קידוש און הבדלה און ארבע כוסות אום פסח, אי דאָס גרעה איך דערנאָך מחמת קאָפּ־וועטאָג אַרומגרעבונדען די שלייפֿען פון פסח ביז שבועות. נאָר די פאַרב פון מיין געזיכט איז אַן אָבשיין פון דער תורה, ווי זאָגט שלמה המלך „דעם מענשען חכמה בעשיינט זיין געזיכט״.

V

ווער הייסט קלוג? ווער עס זעהט פֿאַראויס דעם סוף.

„דער קלוגער זענען די אויגען ביי איהם אין קאָפּ״— זאָגט שלמה — און וואו זענען דען די אויגען ביים נאַר — אין די פיס? נאָר וועֶן דער קלוגער האַלט נאָך ביים קאָפּ פון דער זאַך, ביי׳ם אָנהויב הייסט עס, וויִסט עֶר שוין פאָראויס דעם סוף.

דערפאַר פלעגט ר׳ מאיר רופען דעם סוף פון אַ זאַך — „קאָפּ״.

אייניגע קאַפּיטלעך אין תהלים הויבען זיך אָן מיט דעם אויפשריפט „לדוד מזמור" (דוד׳ס אַ גרעאַנג), אנדערע פערקאָהרט „מזמור לדוד" (אַ גרעאַנג דוד׳ס), ווייל אַ מאָל האָט פריהער די שכינה גערוהט אויף דוד׳ן אוּן דערנאָך ערשט האָט ער גענומען זינגען, אוּן אַמאָל פערקאָהרט, האָט ער זיך פריהער גענומען צוּם גרעאַנג אוּן ערשט דערנאָך האָט אויף איהם די שכינה גערוהט, אוּן דערפוּן זאָל מען לערנען, אַז די שכינה בעוויזט זיך נישט דורך אָבגעלאָזטקייט אוּן נישט דורך דערשלאָגענקייט, נישט דורך ליצנות אוּן נישט דורך לייכטזיניגקייט נישט דורך פלאַפלעריי אוּן נישט דורך פוסטע ווערטער, נאָר דורך אַ גאָהויבענער פרעהליכער שטימונג ווי איבער דעם נביא אלישע ווערט דערצעהלט: „ווי נור דער שפּיעלער פלעגט אָנהויבען שפּיעלען האָט באַלד אויף איהם גערוהט גאָט׳ס האַנד".

אליהו זאָגט: איך שטעל הימעל אוּן ערד פאַר עדות, אַז סיי אַ יוד, סיי אַ גוי, סיי אַ מאַן, סיי אַ פרוי, סיי אַ קנעכט, סיי אַ דינסט — יעדער מענש לויט זיין פערדינסט רוהט אויף איהם דער הייליגער גייסט.

II

רב הונא בר סוסי זאָגט: אַמאָל קען אַ גאַנצע וועלט נישט ענטהאַלטען די הערליכקייט גאָט׳ס, אוּן אַמאָל רעדט ער מיט׳ן מענשען פוּן די האָר אַרויס אויף זיין קאָפּ.

ר׳ יצחק בן אלער זאָגט: די נביאים ווייסען, אַז דער גאָט זיערער האָט ליעב דעם אמת, חנפ׳ענען זיי איהם נישט.

ר׳ יוסי בן זמרא זאָגט: די נביאים שעמען זיך נישט צו מאָהנען ביי גאָט די בעדערפענישׂ פוּן פאָלק ישראל, ווי אַ פרוי שעהמט זיך נישט צו מאָהנען ביי׳ם מאַן איהר הויזבעדערפענישׂ.

III

גאָט האָט אויפגעשטעלט אַ נביא פאַר יודען — משה׳ן, אוּן פאַר די אומות־העולם — בלעמ׳ן. זעה דעם אונטערשיעד צווישען אַ יודישען אוּן אַ גוי׳אישען נביא. דער יודישער נביא ווארענט דאָס פאָלק פוּן זינד, ווי זאָגט יחזקאל: „פאַר אַ זעהער האָב איך דיך בעשטימט פאַר׳ן הויז ישראל... זאָלסט זיי ווארענען". דער גוי׳אישער נביא אָבער האָט אויפגעבראָכען דעם צוים אומצוברענגען מענשען פוּן אייביגען לעבען [1]) אוּן נאָך מעהר. דער יודישער נביא האָט געהאַט אַ הארץ פוּל מיט רחמנות סיי אויף זיין

---

[1]) בלעם האָט געגעבען בלק׳ן אַן עצה ווי אַזוי צו פערפּערען יודען דורך זינד, כדי זיי אומצוברענגען.

VII

אייפֿער פון געלאהרטקייט מאַהרט חכמה.
מענשען פון איין פאַך־בעשעפֿטיגונג האָבען געוואָהנליך נישט ליעב
איינאָר דאָם אַנדאָרען, אַ געלאָהרטאָר אָבאָר ליעבט זיין גלייכען.
יעדאָר נאַר מיינט אַז די גאַנצע וועלט איז נאַראָנים.
דאָם קלוגען — מיט אַ וואונק; דאָם נאַר — מיט פוסט.
אַ מענש זאָל זיך נישט שיידען פון זיין חבר נישט מיט פלאַפֿלעריי
און נישט מיט ליצנות, און נישט מיט פוסטע ווערטער, און נישט מיט
לייכטזיניגקייט, נאָר מיט אַ קלוג וואָרט.
אַ געלאָהרטאָר בשעת עֶר גאָהט פון דאָר וועלט איז יעדאָר זיינער
אַ קרוב און דאַרף טרויערען.

VIII

זינט דאָר בית־המקדש איז חרוב געוואָרען איז, אמת, אָבגעמומען
געוואָרען די נבואה ביי די נביאים, ביי די חכמים אָבאָר איז זי נישט
אָבגענומען געוואָרען.
אַ חכם — זאָגט אמימר — איז בעסער פון אַ נביא.
אַז אַ נביא קומט צו יודען אין נאָמען פון גאָט, הייסט די תורה איהם
אַנדאָרש נישט גלויבען ביז עֶר ווייזט אַ צייכען, אַ געלאָהרטאָר אָבאָר וואָס
קומט מיט כוח פון תורה און חכמה, מוז מען פאָלגען אָהן אַ שום צייכען.
עס קומט אויס ווי צוויי שלוחים, וואָס דאָר קעניג האָט געשיקט צו זיין
פאָלק. אויף אייגעם האָט עֶר אָנגעשריבען מען זאָל איהם נור גלויבען
ווען עֶר בעווייזט דאָם קעניג׳ס זיגעל, און אויפֿן צווייטען — מען זאָל
איהם גלויבען אָהן דאָם זיגעל.

נבואה און רוח־הקודש.

I

ר׳ פנחס בן יאיר זאָגט: תורה פיהרט צו פאָרזיכטיגקייט, פאָרזיכ־
טיגקייט צו פלייסיגקייט, פלייסיגקייט צו ריינקייט, ריינקייט צו צוכטיגקייט,
צוכטיגקייט צו אָבגעזונדערקייט, אָבגעזונדערקייט צו הייליגקייט, הייליגקייט
צו ענוה (בעשיידענהייט), ענוה צו זינד־שרעק, זינד־שרעק צו פרומקייט,
פרומקייט צו רוח־הקודש (הייליגער גייסט), רוח־הקודש צו אייביגען לעבען.

די שכינה (הייליגער גייסט) רוהט נור אויף אַ קלוגען, שטאַרקען,
רייכען, הויכוואוקסיגען און בעשיידענעם.

ר׳ לוי זאָגט: אַ גוי׳אישער נביא איז די נבואה זיינע פֿערשטעלט און זי קען אויסגעטייטשט ווערען ווי מען ווייל. עס קומט אויס ווי איינער וואָס איז געמאַנגען אין וועג צופּוס, איז ער שטאַרק מיעד, רופט ער אויס: אָ וועך איך בעקום אַן עזעלן; געהט פֿערביי איהם אַ רוימער, וואָס זיין עזעל האָט איהם געבוירען, זאָגט ער איהם: נעהם דאָס עזעלע און טראָג עס אויף די פֿלייצעס. זאָגט דער מענש: מיין געבעט איז אָנגענומען געווא־רען, איך האָב אָבער נישט געבעטען ווי געהערינ: צי אַן עזעל איך זאָל אויף דעם רייטען, צי עס זאָל אויף מיר רייטען.

מען קען עס ווידער גלייכען צו איינעם וואָס האָט זיך געלאָזט רייזען אויפֿ׳ן גרויסען ים, האָט זיך אויפגעהאַפּט אַ שטאַרקער שטורם און די שיף האָט געהאַלטען ביים אונטערגעהן. טהוט דער מענש אַ נדר און זאָגט: אויב דער שטורם וועט איינגעשטילט ווערען בין איך מנדר אַ קעלבעל. ווי דער שטורם איז איינגעשטילט געווארען זאָגט ער: דאָס קעלבעל האָב איך טאַקי מנדר געווען, נאָר פֿאַר זיך אַליין.

IV

״ער מאַכט דעם גייסט אַ וואָג״ — זאָגט איוב אויף גאָט, אויף דעם זאָגט רב חיא: אפילו דער הייליגער גייסט וואָס רוהט אויף די נביאים איז מיט אַ וואָג און אַ מאָס: איינעמס נביאות געניגט אויף איין ספר, איי־נעמס אויף אַ פּאָר ספרים, און איינעמס — נישט מעהר ווי אויף צוויי פּסוקים.

יעדער נביא בעקומט הייליגען גייסט לויט זיין כוח.

ר׳ יצחק זאָגט: איין סטיל־פּאָרם קומט אויס ביי פּיעל נביאים און דאָך איז נישט פֿאַרהאַן צוויי נביאים מיט איין גלייכען סטיל.

״איך האָב געערעדט צו די נביאים און האָב זעהונג געמעהרט, און דורך די נביאים׳ס האַנד שפּיגעל איך זיך אָב״—זאָגט גאָט, געווינס האָב איך איינער און דערזעלבער געערעדט צו אַלע נביאים, פֿערשידענאַרטיג אָבער האָב איך זיך זיי פֿארגעשטעלט אין זייערע זעהונגען, און די נבואה פון איינעם גלייכט זיך נישט צום צווייטענס. עמוס האָט מיך געזעהן אַ שטעהענדיגען, מיכה—אַ זיצענדיגען משה האָט מיך געזעהן אין אַ העל־דען־שטאַלט, דניאל — אין אַ שטאַלט פון אַ גרייזען מאַן. איך בלייב תמיד איינער און דערזעלבער — און דורך די נביאים׳ס האַנד שפּיגעל איך זיך אָב פֿערשידענאַרטיג.

נישט אַלע נביאים זענען גלייך, ס׳איז פֿאַרהאַן אַ נביא וואָס בע־קומט הייליגע בעגייסטערונג דורכ׳ן אויג, ווי יחזקאל, וואָס הויבט־אָן זיין נבואה מיט די וועהרטער: ״איך האָב געזעהן געטליכע זעהונגען״. אַן אַנ־

אייגעֶן פאָלק סיי אויף פרעֶמדע, ווי זאָגט דער נביא ישעיה: "מיינע גע־ דאָרֶעם ברומען וועגען מואב'ן ווי אַ האַרפע", און אַזוי זאָגט אויך דער נביא יחזקאל: "הויב־אויף אויף צור (פיניקיען) אַ קלאָג־ליעד". דער אכזר אָבער, בלעם, האָט זיך פירגעֶנומען אויסצוריסען פון דעֶר וועלט אַ גאַנץ פאָלק אומזיסט און אומנישט.

יודישע נביאים זענען אַנדערש פון גוי־אישע נאָך מיט פיעל זאַכען, צו אַ גוי־אישען נביא עֶנטפלעֶקט זיך די גאָטהייט אין האַלבע וועֶרטער, נישט דערזאָגט, אָבער צו אַ יודישען נביא דורך גאַנצע וועֶרטער, קלאָרע דבורים, אין אַ שפראַך פון ליעבע, אַ שפראַך פון ריינקייט, אַ שפראַך פון הייליגקייט, אַ שפראַך, מיט וועלכער די מלאכים אין הימעל ריהמען גאָט.

ר' יוסי זאָגט: צו די גוי־אישע נביאים עֶנטפלעֶקט זיך די גאָטהייט נור אין איינזאַמקייט, ווען מענשען געוועהנליך שיידען זיך אָב איינס פון אַנדערען, ווי אַ שטייגער עס זאָגט אויף זיך איינער פון איוב'ס פריינד, אליפז דער תימנ'ער:

"ס'האָט זיך מיר דאָס וואָרט פער־גנב'עט,
אַ קלאַנג פון דעם האָט אויפגעֶחאַפט מיין אויער,
דורך געֶדאַנקען פון נאַכט־זעֶהונגען,
ווען אַ טיעפער שלאָף בעֶפאַלט אויף מענשען,
אַ שוידער האָט מיך געֶטראָפען און אַ ציטערניש
און אַ שרעֶק געוואָרפען אויף אַלע מיינע ביינער.
און אַלופט האָט פאַר מיין געזיכט פערבייגעשוועבט,
אויפגעשטעלט האָבען זיך די האָר פון מיין לייב.
עֶר בלייבט שטעהן און אונבעקאַנט איז מיר זיין אויסזעהן
עֶפּיס אַ געשטאַלט אַקעגען מיינע אויגען,
איך הער די שטילקייט און אַ קול".

ר' חנינא בר פפא זאָגט: "מען קען דאָס צוגלייכען צו אַ קעניג וואָס האָט זיך געפונען מיט זיין בעֶליעבטען פריינד אין איין צימער, אָבער־ שיידט איינער פונ'ם אַנדערען דורך אַ פאַרהאַנג. אַלע מאָל וען איהם ווילט זיך דורכשמועסען מיט זיין פריינד הויבט עֶר אויף דעם פאַרהאַנג און פערלעֶגט עס בי'ז עֶר זעהט איהם אין געזיכט און רעדט מיט איהם. אַזוי פיהרט זיך גאָט מיט'ן יודישען נביא, פאַר'ן גוי־אישען נביא אָבער בלייבט דער פאַרהאַנג אַראָבגעלאָזען און גאָט רעדט מיט איהם פון יענעֶר זייט פאַרהאַנג.

איז דער מיט די געקרייזעלטע לאָקן! אָט איז דער מאַן מיט די לאַנגע האָר! האָסט צו זיי געשיקט אלישע — האָבן זיי איהם נאָכגעשריגן: געה אויף, גלאַט־קאָפּ! יוצא זיין פאַר יודן קען איך נישט — "איך קען נישט רעדן דען איך בין נאָך אַ יונגעל".

ענטפערט איהם דער הייליגער גייסט: אַ יונגעל האָב איך ערשט ליעב, ווייל ער האָט נישט פערזוכט קיין טעם פון זינד.

V

"נעהם דעם דאָזיגן כוס מיט'ן גיפטיגן וויין פון מיין האַנד" — זאָגט גאָט צו ירמיה — נעהם דעם דאָזיגן כוס מיט גיפט און גיב טרינקען אַלע פעלקער.

נעהמט ירמיה דעם כוס און פרעגט: וועמען זאָל איך פריהער גיבן טרינקען? זאָגט איהם גאָט: ירושלים און די שטעדט פון יהודה, ווייל זיי זענען די עלטסטע פון אַלע קעניגרייכען.

ווי ירמיה האָט דאָס דערהערט האָט ער אָנגעהויבען שעלטען זיינע טעג מיט די יאָהרען, און אַזוי האָט ער געזאָגט: אוי, צו וועמען בין איך עס גלייך? צו אַ כוהן וואָס איז אויף איהם געפאַלען דער גורל צו גיבן טרינקען די ביטערע וואַסער אַ פרוי א סוטה [1]) ברענגט מען צו איהם די פרוי, דעקט ער איהר אָב דעם קאָפּ און צעווארפט איהר די האָר. ווי ער דערלאַנגט איהר דעם כוס צו טרינקען קוקט ער זיך צו — אוי וועה, ס'איז זיין אייגענע מוטער! רייסט זיך פון איהם אַרויס אַ ביטער גשריי: וועה און וואונד איז מיר, מוטער מיינע! אַלע מיינע יאָהרען האָב איך זיך געפלייסט דיך עהרליך האַלטען און איצט מוז איך אַליין דיר אַזאַ בזיון אָנטהון!

דאָסזעלבע האָט אויך ירמיה הנביא אויסגעשריגן: "וועה מיר פאַר דיר, מאַמע ציון! געמיינט האָב איך דיר ברענגען גוטע בשורות און טרייסט, און איצט מוז איך אַליין דיר אָנזאָגען דיין אומגליקליכען סוף".

ירמיה איז געווען איינער פון די דריי נביאים וואָס האָבען גזאָגט זייער נביאות אין יענעם דור: ירמיה, צפניה און חולדה די נביאה. ירמיה איז אַרויסגעטראָטען מיט זיינע נביאות אויף די גאַסען, צפניה — אין די שוהלען און חולדה — פאַר די פרויען.

אַלע נביאים הויבען אָן מיט שטראָף און לאָזען אויס מיט טרייסט.

---

[1]) אַ פרוי וואָס דער מאַן וואַרפט אויף איהר אַ פערדאַכט אין אויסגעלאַסענקייט.

דעֶרעֶר, ווי חבקוק דורכ'ן געהעֶר, ווי עֶר זאָגט: "גאָט, איך האָב געהעֶרט דאָס געהעֶר וועֶגען דיר". איינעֶר ווידעֶר, ווי ירמיה, דורכ'ן מויל, ווי עֶר זאָגט: "עֶר (גאָט) האָט בעֶריהרט מיין מויל און מיר געזאָגט: דאָ האָב איך אַריינגעגעבען מיינע ווערטער אין דיין מויל". אוּן אַן אַנדעֶרעֶר דורכ'ן גערוּף, ווי עֶס ווערט געזאָגט: "ס'איז אַריינגעקומען אין מיר דער אָטהעם (גאָט'ס)". אוּן נאָך אַן אַנדערעֶר דורך דעֶר האַנד, ווי אין הושע ווערט גזאָגט: "דורך די נביאים'ס האַנד שפיגעל איך זיך אָב". איין נביא דרינגט אַריין טיף אוּן איינעֶר אין די טיעפסטע טיעפענישן.

ר' אלעזר אין נאָמען פוּן ר' יוסי בן זמרא זאָגט: ביי אַלע נביאים האָט זיך אַרויסגעזאָגט די נבואה זייערע אונבעוואוסטזיניג, אויסער משה'ן, וואָס האָט געזאָגט זיין נבואה בעוואוסטזיניג.

"אוּן מעֶהר איז שוין נישט אויפגעשטאַנען ביי יוּדען נאָך אַזאַ נביא ווי משה" — אַלע נביאים האָבען געקוקט אין אַ פערדונקעלטען שפיגעל, בלויז משה האָט געקוקט אין אַ קלאָרען שפיגעל.

אין משה'ס נביאות זענען איינגעשלאָסען אַלע רייד פוּן די שפעטערדיגע נביאים, אוּן וואָס עמיצער פוּן זיי האָט דערנאָך נביאות געזאָגט איז אין דעם דאָ עפּיס פוּן משה'ס.

"גאָט'ס גייסט האָט אין איהם (אין שמשון'ען) אָנגעהויבען קלינגען, ווען דער הייליגער גייסט פלעגט אויף איהם זיך אַראָבלאָזען — זאָגט אויף דעם ר' נחמן—פלעגען זיינע האָר זיך אויפשטעלען אוּן קלינגען איינס אין אַנדערען ווי גלעקלעך.

רבא זאָגט: אַלעס וואָס יחזקאל האָט געזען בעת גאָט'ס עֶנטפלעקען זיך האָט אויך געזען ישעיה. אוּן דאָס וואָס יחזקאל דערצעהלט עס לאַנג, מיט אַלע פרטים, אוּן ישעיה אין קורצען, איז נור דערפאַר, וואָס יחזקאל איז גלייך צו אַ דאָרפסמאַן, וואָס האָט געזען דאָס עֶרשטע מאָל דעם קעניג, ישעיה אָבער איז גלייך צו אַ גרויסשטעדטיגען וואָס האָט געזען דעם קעניג.

„איך קען נישט רעדען — זאָגט ירמיה צו גאָט, וואָס שיקט איהם אין זיין הייליגער שליחות — דען איך בין נאָך אַ יונגעל". רבונו של עולם — האָט עֶר געטענה'ט — איך קען נישט גען זיי נביאות זאָגען, איז דען דאָ איין נביא וואָס עֶר איז געקומען צו זיי אוּן זיי האָבען איהם נישט געוואָלט אומברענגען? האָסט זיי צוגעשיקט משה מיט אהרן, האָט מען זיי דען נישט געוואָלט פערוואַרפען מיט שטיינער? איז געקומען צו זיי אליהו דער מאַן מיט לאָקען — האָבען זיי פוּן איהם געלאַכט אוּן געשפּעט: אָט

אינהאַלט:

ישראל און די אומות העולם.

אײַן גאָט, אײַן פֿאָלק. 3
דאָס שלים־סעלע מיט׳ן קייטעל ״
וואָס איז בילכער? 4
אן עם קשה עורף ״
אויסדערוועהלטע פֿון אַלע פֿעלקער ״
אַ פֿאָלק אַ נרדף 5
נישט גלייך צו אַלע ״
עשו׳ס הענד אין יעקב׳ס קול 7
יודישע כבוד אוּן גדולה 8
ווער איז דער עיקר? 9
גאָט אין הימעל שמייכעלט 10
צוּ וואָס זענען יודען גענליכען 12
יודען אוּן יסורים 16
סמנים פון יודען 17
פֿערזידיגטע קינדער ״
ישראל — איין בינדעל 19
יודישע שונאים אוּן גוטע פריינד 21
יודען אוּן דאָס מזל 22
יודען אַן אייביג פֿאָלק 25
דאָס אויפֿנעמען אַ גר 26
אהן זכות אבות 27
דריי מינים גרים ״
דער צוגעשטאַנענער הירש 28
בעריהמטע גרים 29
שען אַנטלאָפען! 31
די שיף מעג שוין אבשווימען 32
דריי לעגיאָנען גרים 33
נישט זיי — דאָס מזל־וויערס 34
צוזייט איבער דער ערד ״
אומות העולם ״

ארץ־ישראל.

דאָס וואויגען אין ארץ־ישראל 36
אַ היים ״
ליעבע צו ארץ־ישראל 37

ביי״ם לעבען צי נאָכ׳ן טוידט 38
ווער האָט די זכיה? 39
תורה פון ציון ״
תורה פון ארץ־ישראל 41
זבת חלב ודבש ״
ירושלים 45

לשון־קודש אוּן אַנדערע לשונות.

די שפראַך אוּן דאָס לעבען פון פֿאלק 47
אַדער לשון קודש, אַדער
די וועלט־שפראַך 48
ארמיש — די שוועסטער
פון לשון־הקודש ״
דאָס ־ערשטע וואָרט ״
די איבערגעצעטע תורה 49
אַ פאלק אַ נישט־גס אוּן אַ בזוי ״
יעדער שפראַך צו וואָס זי פאַסט ״
געלעגט אַכט אויף דער שפראַך 50

גלות.

די גרעסטע כללה 51
צעוועהט אוּן צעשפרייט ״
גלות צווישען ווילד פרעמדע ״
איין טאָג אַ גוטען 52
אַבגעשטאַרבען דאָס געפיהל ״
וואָס האָט מען צו אונז? 53
דער בעלי־דיגער אוּן אויבערהאר ״
דער בלינדער אין׳דער סינסטערניש ״
שכור — נישט פון ווין 54
רייסט נישט אויף די אויגען ״
אַנגעשראָקענע ״
ויברח 55
יוד — אַ זידעל וואָרט ״
גאָט ברוך הוא ליידט מיט יודען 56
דער היטער פון יודען 58
די אמת׳ע ליכט 60
נישט גפֿונען קיין רוה 61
וועָרטער וואָס שרעקען ״

VI

ר׳ עקיבא האָט געזאָגט: די גאַנצע וועלט איז נישט ווערטה דעם טאָג וועָן שיר־השירים איז געגעבען געוואָרען יודען, דען אַלע שריפטען זענען הייליג—שיר־השירים אָבער איז הייליג איבער הייליג.

ר׳ אליעזר בן עזריה האָט געזאָגט אויף דעם אַ משל: אַ קעניג האָט געגעבען דעם בעקער אַ מעסטעל וויין און האָט איהם דערבּיי געזאָגט: נעמ דערפון אַרויס אַזוי פיעל און אַזוי פיעל גראָבע מעהל, אַזוי פיעל און אַזוי פיעל קלייען און אַזוי פיעל און אַזוי פיעל פיינע מעהל, און פון דעם זאָלסטו מיר אויסזיפען איין קלאָר פיין זעמעלע אַ שענס און אַ גוטס, אַזוי אויך פון שלמה׳ס גאַנצער חכמה האָט ער אויסגעזיפט פאַר יודען דאָס בעסטע און דאָס שענסטע — דעם שיר־השירים. ״שיר־השירים״ הייסט עס — דאָס ליעד פון אַלע ליעדער. דאָס איז די שענסטע, דאָס איז די בעסטע, דאָס איז די פיינסטע פון אַלע ליעדער.

אידער יודען זענען געקומען קיין ארץ־ישראל זענען אַלע לעָנדער רעכט געווען צו זאָגען דאָרט שירה. ווי יודען זענען אַריין אין ארץ־ישראל האָבען שוין אַלע איבעריגע לעָנדער פערלאָרען זייער רעכט צו זאָגען דאָרט שירה. ווי יודען זענען פערטריבען געוואָרען פון זייער לאַנד האָבען די פרעמדע לעָנדער צוריק בעקומען זייער רעכט.

VII

פיעל נביאים זענען געווען ביי יודען, גאַנצע מענגעס, אין די טויזענדער, נאָר אַ נבואה וואָס איז נויטהיג פאַר די וויטערדיגע דורות איז פערשריבען געוואָרען, די אָבער וואָס איז נישט נויטהיג פאַר די וויטערדיגע דורות איז נישט פערשריבען געוואָרען.

זינט די לעצטע נביאים, חגי, זכריה און מלאכי, זענען אָבגעשטאָרבען האָט זיך פון יודען אָבגעטהון דער הייליגער גייסט, דאָך האָט מען זיך נאָך בענוצט מיט׳ן בת-קול [1]).

ר׳ אבדימי פון חיפא זאָגט: זינט דער בית־המקדש איז חרוב געוואָרען איז די נבואה אַוועק פון די נביאים און אָבגעגעבען געוואָרען פאַר חכמים (קלוגע, געלערטע).

ר׳ יוחנן זאָגט: זינט דער בית־המקדש איז חרוב געוואָרען איז די נבואָה אַוועק פון די נביאים און אָבגעגעבען געוואָרען פאַר אונזינניגע און קינדער.

---

[1]) אָבקלאַנג, אַ הימעל־שטימע. אין פיעל ערטער אין דער אגדה בעטייט עס די פאָלקס־שטימע.

זייט.

ס׳איז נאָך אַ גליק 62
גלות השכינה „
גאט פערלאָזט נישט זיין פֿאָלק 63
וויסֶען אין ווידֶער וויסֶען „

גאולה און משיחס צייטֶען.

קאַמערען פון צרות אין קאַמֶערֶען
פון ישועות 64
„דו גאָט ביזט אונזער פאָטֶער“ 67
דער קץ 68
היינט 69
צו פיֶער זאַכען 70

משיחס צייטֶען 72
משיח 76

תורה.

די גרויסע וועדט פון תורה 83
אָרים און רייך 86
שכל און פֶערשטאַנד 87
די בעסטע מלאכה 88
די בעסטע סחורה „
אַן אָרט פון תורה 89

זייט.

אייגֶענשאַפטען נויטיגֶע די תורה
צו ערווֶרבען 90
ליעבע צו דער תורה 94
לערנען תורה צוליב איהר אַליין 97
דאס לערנען תורה מיט אַנדֶרֶע 98
שוהל־קינדער 105
ווי אַזוי אוֹן וואָס לערנען 106
אַ רבי אוֹן אַ חבר 112
דער כבוד פון דֶר תורה
אוֹן איהרֶע לערנער 115
תלמיד חכם אוֹן עם־הארץ 118
תורה שבעל־פה 129
די הייליגע שריפטֶען 128
אייגענע שפראַך אוֹן איבערזעצונג 129
לערנען אוֹן טהוֹן 130
די געב׳ט פון דער תורה 132
אַ צוים צו דער תורה 139
סתרי תורה 141

חכמה אוֹן נבואה.

חכמה 142
נבואה אוֹן רוח־הקודש 146

דרוקערייַ „וויקטאָריַא“, בערלין.

די יודישע אגדות.

עֶרצֶעהלונגען, זאגען, לעגענדען, משלים, אַפאָריזמען
און שפריכווערטער.

געקליבען פון תלמוד און מדרשים,
נאָכ׳ן העברעאישען „ספר האגדה״.

בעאַרבייט און גרויפירט נאָכ׳ן אינהאַלט
דורך
י. ח. ראַבניצקי און ח. נ. ביאַליק.

פיערטער באַנד.

פאַרלאַג „מוריה״
בערלין, תרפ״ב.

גאָט ברוך־הוא.

גאָט׳ס גרויסקייט.

״איך זינג צו גאָט׳
ווייל ער איז גרויס איבער גרויס״—

מיט די וועָרטער הויבט זיך אָן די שירה וואָס יודען האָבען געזונגען בשעת׳ן איבערגעהן דעם ים־סוף׳. דאָס הייסט—האָט ריש־לקיש געזאָגט—אַ לויב־געזאַנג צו דעם וואָס איז גרויס איבער אַלע גרעסטע׳. דער קענ׳יג איבער חיות איז דער לייב; איבער בהמות—דער אָקס; איבער עופות—דער אָדלער; און איבער זיי איז דער מענש׳. גאָט ברוך־הוא אָבער איז איבער זיי אַלע און איבער דער גאַנצער וועלט׳.

און דאָס האָט זיך דעם נביא יחזקאל פאַרגעשטעלט אין זיין זעהונג: דער כסא־הכבוד (גאָט׳ס שטוהל) מיט די בילדער פון די פיר וועלט־קענ׳גען—לייב׳ אָקס׳ אָדלער און מענש—אין אירע פיר זייטען און דער קענ׳יג איבער אַלע קענ׳יגען׳ גאָט ברוך־הוא׳ אויף דער שטוהל׳ איבער זיי אַלע׳.

גאָט׳ס אינהייט און זיין חותם.

״הער׳ ישראל׳ דער אייביגער׳ אונזער גאָט׳ דער אייביגער—איז איינער״׳—קינדער מיינע—זאָגט גאָט ברוך־הוא צו די יודען—קוקט זיך איין׳ אַלעס וואָס איך האָב אויף דער וועלט בעשאַפען זענען פאַרווייז: הימעל

— און דאָס איז אייער חכמה? דריי מאָל אין טאָג בעט איר פאַר אים און קיינער פון אייך וווייסט ניט וואו זיין אָרט!

— דו פרעגסט מיך — זאָגט אים רבן גמליאל — אויף אַזאַ זאַך וואָס איז ווייט פון מיר אַ מהלך פון טויזענדער יאָר, [1]) אַ מעהר וועל איך דיך פרעגען אויף אַ זאַך וואָס געפונט זיך אין דיר זעלבסט טאָג וויי נאַכט און, אדרבא, זאָג דו מיר, וואו איז דאָס אָרט דערפון?

— פרעג — זאָגט ער אים.

— זאָג מיר, וואו געפונט זיך אין דיר די נשמה דיינע?

— איך ווייס ניט — ענטפערט יענער.

— צו אַלדינג שווארצע יאָר! זאָג אַליין: אַזוינס וואָס געפונט זיך ביי דיר טאָג ווי נאַכט, ווייסטו ניט וואו עס שטעקט; און דו פרעגסט מיך אויף אַ זאַך וואָס איז ווייט פון מיר אַ מהלך פון טויזענדער יאָר.

— יאָ, אָבער מיר טוען דאָך גלייך דערמיט וואָס מיר ביקען זיך צו אונזערע אייגענע ווערק: וואָן מיר ווילען קענען מיר זיי זעהן.

— אמת — זאָגט רבן גמליאל — אייערע אייגענע ווערק — איר זעהט זיי, זיי אייך אָבער ניט; ביי אונזער גאָט איז פערקערט: ער זיינע ווערק זעהט, די ווערק אים — ניט, ווי אין אונזער תורה ווערט געזאָגט: "עס קען מיך דער מענש ניט זעהן און לעבען בלייבען".

וויפיל שכינות איז פאראן?

דער רוימישער קיסר האָט אמאָל אַ פרעג געטון רבן גמליאל'ן:

— איר זאָגט, אַז וואו צען אינאיינעם דארט איז גאָט'ס שכינה: וויפיל שכינות איז פאראן?

רופט־צו רבן גמליאל דעם בעדינער זיינעם און דערלאַנגט אים אַ קלאַפּ אין האַלז־אויף־נאַקען.

— פאַר וואָס? — שטוינט דער בעדינער.

— צו וואָס האָסטו אַריינגעלאָזט אַהער אין שטוב די הייסע זון? — בייזערט זיך אָן אויף אים רבן גמליאל.

— וואָס רעדסטו? — מישט זיך אַריין דער קיסר — וועָר האָט זי אַריינגעלאָזט? די זון רוהט דאָך אומעדום!

---

1) לויט די פּאָרשטעלונג פונם געצענדינער איבער דער גאָטהייט.

און עֶרד—אַ פּאָר, זון און לבנה—אַ פּאָר, אדם און חוה אַ פּאָר, די וועלט און יענע וועלט—אַ פּאָר. מיין עהרע אבער איז איין־און־אייניציגע אויף דער וועלט.

ר׳ חנינא האָט געזאָגט: גאָט׳ס חותם (זיגעל) איז אמת.

גאָט׳ס אָרט.

I

ר׳ יצחק האָט געזאָגט: נישט געווּאוסט האָט מען צי אין גאָט ברוך־הוא איז די וואָהנונג פון דער וועלט, צי פֿערקעהרט, אין דער וועלט איז די וואָהנונג פון גאָט ברוך־הוא. ביז ס׳איז אונז עֶרקלעֶרט געוואָרען אין משה׳ס תפלה אין תהלים: ״גאָט—וועֶרט דאָרט געזאָגט—אַ וואָהנונג ביזטו געווען פֿאַר אונז״.

און אָט דעֶרפאַר—האָט מען גענאָגט אין ר׳ אמי׳ס נאָמען—וועֶרט גאָט אָנגערופֿען אויך ״מקום״ (אָרט), ווייל עֶר איז דאָס אָרט פון דער וועלט, און ניט די וועלט איז זיין אָרט.

II

נישטאָ קיין אָרט אין דער וועלט וואָס זאָל ניט זיין ליידיג פון דער שכינה.

גאָט איז די נשמה פון דער וועלט; ווי דער מענש וווייסט ניט וואו דאָס אָרט איז פון זיין נשמה, אַזוי אויך וווייסט ניט קיין בעשעפֿעניש אויף דער וועלט וואו גאָט׳ס אָרט איז. אפילו די חיות־הקודש, וואָס טראָגען אויף זיך דעם כסא הכבוד, וווייסען עס נישט. און דעֶרפאַר זאָגען זיי אין זייער לויב: ״געֶלויבט זאָל זיין גאָט׳ס עֶהרע פון זיין אָרט״; ד׳ה. וואו עֶר זאָל ניט זיין.

וואו איז גאָט?

רבן גמליאל׳ן האָט איינער אַ געֶצענדינער געֶפרעֶגט:
— אין וואָסער אַן אָרט געפֿונט זיך גאָט?
— איך וויס ניט—האָט עֶר אים געֶענטפֿעֶרט.

זאָגט אים ר׳ מאיר: ברייַנג מיר אַ פּעָרגרעסעָר שפּיגעל.
האָט עָר געברַאכט.
— איצט קוק־אָן אין אים דיין אָבשיין.
זעָהט עָר זיך דאָרט פיל פּעָרגרעסעָרט.
— איצט ברייַנג אַ פּעָרקלענעָר שפּיגעל אוּן קוק־זיך־דאָרט אָן.
טוט עָר אַזוי אוּן דעָרזעָהט זיך דאָרט פיל פּעָרקלענעָרט.
— הייַנט זעָה — זאָגט אים ר׳ מאיר — דוּ, אַ מענש, אַ איינפאַכעָר בשר־ודם, קענסטו זיך עָנדעָרען, ווען קלענעָר אוּן גרעסעָר, ווי דוּ ווילסט; בפרט דעָר וואָס האָט מיט זיין וואָרט די וועלט בעָשאַפען, זאָל זאָל עָר דאָס ניט קענען? וויל עָר — איז עָר פּוּל הימעל אוּן עָרד, וויל עָר — רעדט עָר פּוּן די צוויי ארון־שטאַנגען אַרויס.

II

אַז די ליבע אוּנזעָרע איז געוואָרן שטאַרק זענען מיר געלעגען צוזאַמען אויף אַ שאַרף פּוּן אַ שוּוערד, איצט אַז די ליבע איז אָפּגעשוואַכט קלעָקט אוּנז ניט קיין בעט, זעכציג איילען די גרויס. דאָס פּאָלק אין זיין יוגענד וואָלן עס איז איינג פּעָרבינדען מיט זיין גאָט אוּן שטאַרק אָנגעקלעבט אין אים, דעָמאָלט איז פּאַר זיי צוזאַמען געגוג דאָס קלענסטע שטיקעל פּלאַץ: עָר איז מיט אים צוזאַמען אין זיין הייזעל, אוּנטער זיין בוים, נעבען זיין ברונען, וואָס ווייטער אָבער, וועָרט עס וועָניגער היימיש מיט זיין גאָט, עָר וועָרט ביי אים אַלץ העכער אוּן בעסער, אוּן דעָמאָלט קלעקט שוין פּאַר איהם ניט די גאָרע וועלט. אַמאָל אין דעָר מדבר, וואָלן דאָס יודישע פּאָלק איז נאָך יונג געוואָרן, עָרשט מיט זיין גאָט זיך בעהעפט, איז עָר זיך מיט אים צוזאַמענגעקומען אוּן געשמועסט מיט אים פּונ׳ם עָנגען צעהן־איילענדיגען ארון־דעק אַרויס; מיט אַ צייט שפּעטער, אַז דאָס פּאָלק איז אויסגעוואַקסען, האָט זיין קעניג שלמה פּאַר גאָט אַ בריי׳ט הויז געבויט, זעכציג איילען די לענג, צוואַנציג די בריי׳ט אוּן דרייסיג די הויך, אוּן גאָר שפּעטער זאָגט שוין דעָר נביא ישעיה אין נאָמען פּוּן גאָט אָט די וועָרטער:

״דעָר הימעל איז מיין שטוהל
אוּן די עָרד מיין פּוס־בייַנקעלע,
הייַנט וואָס פּאַר אַ הויז זאָלט איר מיר בויען
אוּן וואו קען זיין אַ פּלאַץ פּאַר מיין רוה?״

אַזוי? — מאַכט רבן גמליאל — איצט זאָג דו אַליין: די זון אפילו׳ וואָס איז דאָך ניט מער ווי איינע פון די מילי־מיליאָנען בעדינער פון גאָט ברוך־הוא׳ רוהט אויך אין איין צייט אויף גאָר דער וועלט; וואָס איז שוין דער חידוש אויף גאָט׳ס שכינה!

וואו אַנטלויפט מען פאַר גאָט?

א מאַטראָנע האָט אַמאָל געזאָגט ר׳ יוסי׳ן:

— מיין גאָט איז גרעסער פון דיינעם?

— פון וואָס איז עס געדרונגען? — פרעגט ער׳.

— אַז דער גאָט אייער האָט זיך בעוויזען משה׳ן אינ׳ם דאָרנבוים׳ האָט משה דעמאָלט פערבאָרגען זיין פנים; וויל ער האָט אָבער דערזען מיין גאָט׳ דעם שלאַנג[1])׳ האָט ער זיך דערשראָקען און באַלד אַנטלאָפען׳.

— קלוג אויסגעדרונגען — זאָגט ר׳ יוסי — פאַר אונזער גאָט האָט משה ניט געהאַט וואוהין צו לויפען׳. וואוהין׳ א שטייגער׳ זאָל ער געווען אַנטלויפען? אויפן הימעל אַרויף? אין טיפען ים? אויף דער וויטער יבשה? אַז מיט אונזער גאָט איז פול די גאַנצע וועלט׳ דער הימעל און די ערד׳ פאַר דיין גאָט אָבער׳ פאַר׳ן שלאַנג׳ וויבאַלד א מענש אַנטלויפט פון אים א צוויי־דריי טריט איז ער שוין געווען טעט׳.

ר׳ חנינא בן אסי זאָגט: אַמאָל קען די גאָרע וועלט צו קליין זיין פאַר דער געטליכער עהרע׳ און אַמאָל רעדט די גאָטהייט מיט׳ן מענשן פון זיין קאָפ־האָר אַרויס׳.

פון צווישען צווי שטאַנגען׳

I

א מין [2]) האָט געפרעגט בייַ ר׳ מאיר׳ן:

— דער וואָס איבער אים ווערט געזאָגט׳ אַז ער איז פול הימעל און ערד׳ ווי איז מעגליך׳ אַז ער זאָל רעדען מיט משה׳ן פונ׳ם ארון אַרויס׳ פון צווישען די צווי שטאַנגען?

---

[1]) דראַקאָן׳ איינע פון די געפערלעכסטע חיות׳. [2]) א פויער׳ איין אַפיקורס׳.

— אויב אַזוי — זאָגט דער קיסר — איז עס וויכטיק פאַר מיר אונטערצוגליכן.

גאָט׳ס גרויסער נאָמען.

וועָן יודען וועלען מיך פרעגען: ווי איז זיין (גאָט׳ס) נאָמען, וואָס זאָל איך זיי זאָגען? — האָט משה געפרעגט ביי גאָט, געוואַרט אין דער זעלבער צייט צו דערגעהן דעם סוד פון גאָט׳ס נאָמען.

דערויף האָט אים גאָט געענטפערט: „אהיה אשר אהיה" — איך בין דאָס וואָס איך בין. מיין נאָמען וויל סטו? — טייטשט עס אויס ר׳ אבא בר ממל — לויט מיינע מעשים לאָז איך מיך רופען. אַמאָל „אל שדי", אַמאָל „צבאות", „אלהים", יהוה: אלס שטרענגער ריכטער פון דער וועלט רופט מען מיך „אלהים" (שטרענגער ריכטער); אלס קריגהיפהרער און אומבריינגער פון די רשעים הייס איך „צבאות" (קריגפיהרער); אלס לאַנגמוטהיגער, וואָס דולדעט די מענשענס זינד, איז מיין נאָמען „אל שדי" (מעכטיג איבער זיך אַליין); און אלס דערבאַרמהערציגער איבער דער וועלט הייס איך ה׳. און דאָס בעטייט „אהיה אשר אהיה" — איך בין צו יעדער צייט וואָס איך בין. לויט מיינע מעשים איז דער נאָמען מיינער.

גאָט׳ס מדות און דרכים.

I

— „בעווייז מיר דיין עהרע" — האָט משה געזאָגט צו גאָט — בעווייז מיר די מדה (דרך, אייגענשאפט) מיט וועלכער דו פיהרסט די וועלט.

— אונטערגליך פאַר דיר מיינע מדות צו דערגעהן.

II

— „די הימלען דערצעהלען גאָט׳ס עהרע" — לויט דער שוועריקער וואָג פון די געוויכט־שטיינער, וועלכע דער אטלעט הויבט און וואַרפט און מאַכט מיט זיי שפילענדיג זיינע קינסט־שטיק, שטעלען מיר זיך פאָר די מאָס פון זיין גבורה.

אָנקוּקעֶן גאָט׳

דעֶר רוימישעֶר קיסר האָט אַמאָל געזאָגט ר׳ יהושע בן חנניא׳ן:
— איך וואָלט גערן געווען אָנקוקעֶן מיט די אויגען אייעֶר גאָט׳.
— דאָס איז אַ אומנמעֶגליכקייט זאַך — עֶנטפעֶרט עֶר אים׳.
— דאָך וויל איך אים זעֶהן — שפּאַרט זיך׳ דעֶר׳ קיסר איין׳.
נעֶמט אים אָן ר׳ יהושע בן חנניא׳ פיהרט איהם אין דרויסעֶן אַרויס׳ שטעֶלט אים אַוועֶק פונקט אַקעֶגען דעֶר תמוז׳דיגעֶר זון אוּן זאָגט אים:
— נעֶם קוק זיך אין איר איין׳.
— איך קעֶן ניט — זאָגט עֶר׳.
— אַזוי? — זאָגט אים ר׳ יהושע בן חנניא — די זון׳ וואָס איז ניט מעֶר ווי איינעֶר פון גאָט׳ס בעֶדינעֶר איז אומנמעֶגליך פאַר דיר זי אָנצוקוקעֶן׳ בפרט די שכינה אַליין׳.

אַ מאָלצייט פאַר גאָט׳

אַ אַנדעֶרס מאָל האָט דעֶר זעֶלבעֶר קעֶניג געזאָגט ר׳ יהושע בן חנניא׳ן:
— איך וואָלט גערן געווען צוגרייטעֶן אַ מאָלצייט פאַר אייעֶר גאָט׳.
— דאָס איז אַ אומנמעֶגליכקייט זאַך — עֶנטפעֶרט עֶר אים׳.
— פאַר וואָס? פרעֶגט דעֶר קיסר׳.
— צו אַ גרויסעֶ גוואַרדיע קומט מיט אים׳.
— דאָך — שפּאַרט זיך איין דעֶר קיסר׳.
— אויב דו ווילסט פאָרט — זאָגט אים ר׳ יהושע — געֶה גרייט צו אַ מאָלצייט ביים טייך רבותא׳ וואו דאָס פּלאַץ איז דאָרט זעֶהר גרויס׳.
האָט זיך דעֶר קיסר אָבגעֶגעבעֶן די גאַנצע זעֶקס זומעֶרדיגע חדשים מיט צו גרייטעֶן דעֶם מאָלצייט — איז געֶקומעֶן דעֶר העֶרבסט־ווינט אוּן האָט אַלעֶס אויסגעֶקעֶרט אוּן פעֶרטראָגען אין טייך אַריין׳. בעֶמיהט עֶר זיך ווידעֶר די זעֶקס ווינטעֶרדיגע חדשים אוּן גרייט־צו אַ אַנדעֶר מאָלצייט — קומען די פריה־יאָר־רעֶגענס אוּן שוועֶנקען־אָפּ אַלעֶס אין טייך אַריין׳.
— וואָס זאָל עֶס בעֶטייטען? — פרעֶגט דעֶר קיסר ר׳ יהושע׳ן׳.
— דאָס זענען נור דעֶרווייל די אויסקעֶרעֶר אוּן בעֶשפּריצעֶר זיינען׳ וואָס געֶהן אים פאָראויס׳.

אַ מענש מאָלט אָדער האַקט אויס אַ אויסערליכע בילד, קען ער אין דעם ניט אַרינזעצען קיין נשמה און גייסט, קיין איינגעווייד און געדערם; גאָט ברוך־הוא אָבער בילדעט אַ בילד אין אַ בילד און זעצט אין דעם אַריין נשמה און גייסט, איינגעווייד און געדערם.

אַ מענש שלאָגט־אויס וויפיל מטבעות מיט איין חותם, זענען זיי אַלע עהנלאַך איינס צום אַנדערן; גאָט ברוך־הוא אָבער פאַרעמט אַלע מענשען מיט איין און דעזעלבען חותם פון אדם הראשון און יעדער פון זיי האָט זיין בעזונדער פנים.

אַ מענש, ער זיצט אינוועניג און די קנעכט זיינע היטען אים פון דרויסען; גאָט ברוך־הוא אָבער איז ניט אַזוי: זיינע קנעכט זיצען אינוועניג און ער היט זיי פון דרויסען, ווי עס ווערט געזאָגט אין פסוק: "גאָט איז דיין בעהיטער, גאָט איז דיין שיץ ביי דיין רעכטער האַנד".

IV

אין נאָמען פון ר' שמעון בן יוחאי האָט מען געזאָגט:

— וואָס איז דער זין פונם פסוק: "דען איך, גאָט, ליב רעכט און לייד ניט קיין געריבטס פאַר בראַנדאָפפערן". מע זיין אים אַ בראַנדאָפפער, אויב געריבטס — ליידט ער עס ניט.

מע קען דאָס צוגלייכען צו אַ קעניג וואָס איז פערבייגעפאָהרען דאָס צאָלהויז. הייסט ער די קנעכט אָפצאָהלען די צאָל לויט עס קומט.

— הער קעניג — פרעגט מען אים — די צאָל געהער דאָך סיי ווי סיי דיר, צו וואָס־זשע זאָלסטו אַליין צאָהלען?

פערשטעהט איר מיך—ענטפערט דער קעניג — איך טוה עס כדי אַלע רייזענדער זאָלען זיך אָפלערנען פון מיר און נישט גנב׳ענען די צאָל.

אַזוי זאָגט אויך גאָט: זאָל מען ניט רויבען פאַר מיר, וועט מען אויך ניט רויבען פאַר זיך.

V

ר' יוחנן זאָגט:

— אומעטום וואו עס רעדט זיך פון גאָט־ס אַלמעכטיגקייט וועלט דערביי גלייך אָנגעוויזען אויך אויף זיין עניוות און צוגעלאָזקייט.

דאָס איז איבערגעזאָגט פיל מאָל סיי אין דער תורה, סיי אין די נביאים און סיי אין די כתובים; "גאָט איז איבער אַלע געטער"—שטעהט

---

1) אַ קינד אין דער מוטערס בויך.

אַזוי אויך לויט דעֶר אונגעהייערער גרויס און אונעֶנדליכעֶר צאָהל פון די הימעֶל־קעֶרפּער, שטעֶרעֶן און פלאַנעטעֶן, וועֶלכעֶ גאָט בעֶוועֶגט אָנאויפהעֶרליך מיט אַ שרעֶקליכעֶר שנעֶלקייט איבעֶר זיינעֶ בריטעֶ הימעֶל־ספּעֶרעֶן און וואַרפט זיך מיט זיי ווי מיט שפּילצייג — דעֶרקעֶנט מעֶן זיין גוואַלדיגעֶ אונפּעֶרגלייכליכעֶ געֶטליכעֶ מאַכט. און דאָס איז דעֶר אמת׳עֶר זין פון דוד־המל׳ס וועֶרטעֶר אין תהלים: „די הימלעֶן ׳דעֶרצעֶהלעֶן גאָט׳ס עֶהרעֶ״.

III

גאָט׳ס אייגעֶנשאַפטעֶן איז ניט גלייך צו מעֶנשעֶנס.

אַ מענש אין דעֶר הויך קוקעֶנדיג נעֶבעֶן זיך, זעֶהט עֶר נור דאָס הויכעֶ וואָס נעֶבעֶן אים, אָבּעֶר ניט דאָס נידריגעֶ; גאָט ברוך הוא אָבּעֶר, דעֶר העֶכסטעֶר פון אַלעֶ הויכעֶ, קוקט דוקא אויפן קליינעֶם און ערנידעֶריגטעֶן.

אַ מענש, אַז יעֶנעֶר האָט אים בייגעֶקומעֶן האָט עֶר דעֶרפון פּעֶרדרוס. גאָט ברוך־הוא אָבּעֶר אַז מע קומט אים בייַ[1]) איז עֶר דעֶרמיט צופּרידעֶן, ווי דעֶר פסוק זאָגט ביים איבעֶרדעֶרצעֶהלעֶן די מעשה פון די יודעֶנס חטא מיט׳ן עגל: „געֶוואָלט האָט עֶר (גאָט) פּעֶרטיליגעֶן זיי, אַ גליק וואָס משה זיין אויסדעֶרוועֶהלטעֶר האָט זיך געֶשטעֶלט אין געֶפאַהר אים אַנטקעֶגעֶן״— משה האָט אים בייגעֶקומעֶן, און דאָך איז עֶר פּעֶרבליבעֶן זיין אויסדעֶר־וועֶהלטהעֶר.

אַ מענש, אַז אייגעֶר האָט אים שטאַרק אויפגעֶבראַכט איז עֶר גרייט יעֶנעֶם דעֶרגעֶהן די יאָרעֶן. גאָט ברוך־הוא אָבּעֶר איז ניט אַזוי. עֶר האָט פּעֶרשאָלטעֶן דעֶרגעֶהן די שלאַנג: „עֶרד זאָלסטו עֶסעֶן ווייל דו ווָעסט לעֶבּעֶן״ — איז זי אומעֶטום פּעֶרזאָרגט מיט איר שפּייז, סיי אויפ׳ן בוידעֶם סיי אין קעֶלעֶר; כנען׳ן (חם׳ס זין) האָט עֶר פּעֶרשאָלטעֶן: „אַ אייביגעֶר קנעֶכט זאָל עֶר זיין ביי זיינעֶ ברידעֶר״ — איז עֶר אין אַלעֶ צייטעֶן פּעֶרזאָרגט מיט זיין עֶסעֶן און טרינקעֶן פון זיין העֶר׳ס טיש; עֶר האָט פּעֶרשאָלטעֶן די עֶרד — און זי איז די שפּייזעֶרן פון דעֶר גאַנצעֶר וועֶלט.

— גאָט — זאָגט ר׳ אלעזר—אפילו אין זיין כעס פּעֶרגעֶסט עֶר נישט צו זיין אַ בעל רחמים.

אַ מענש מאַכט אַ זאַך לעֶבט עֶס אים איבעֶר; גאָט ברוך־הוא אָבּעֶר לעֶבט איבעֶר אַלעֶ זיינעֶ בעֶשעֶפּעֶניש.

---

[1]) אַז מ׳איז מבטל דורך תפלה זיין גזירה.

לירט זי יעדע מוטערליכע געפיהל פון רחמנות צו אייגענע קינדער און בשעת זי דאַרף גאָהן צו קינד הויבט זי זיך אויף אַ הויכען פעלז׳ כדי דאָס געבוירענע קינד זאָל פון דאָרט אַראָפפאַלען און זיך צעשלאָגען אויף טויט׳ שיק איך דעמאָלט צו אַן אָדלער פינקטליך צו דער צייט׳ וואָס חאַפט עס אויף די פליגעל זיינע און לעגט עס אַנידער פאַר דער מוטער; און וואָלט דאָס געשאָהן איין רגע פריהער אָדער שפעטער׳ וואָלט דאָס קינד אומגעקומען. היינט אויב עס פערבייט זיך ניט פאַר מיר אַ רגע אויף אַ רגע— וועט זיך ״איוב״ אויף ״אויב״ פערבייטען?

גאָט׳ס אויג׳

I

״אָך און וועה איז די — זאָגט דער נביא ישעיהו — וואָס פערבאָר־גען טיף פאַר גאָט זייערע געדאַנקען און אין דער פינסטער טוען זיי אָפּ מעשים׳ און מיינען דערביי: וער וועט מיך זעהן און וער וועט מיך וויסען?״ — דאָס קומט אויס ווי אייגער אַ בוימייסטער האָט אויסגעבויט די שטאָדט אינגאַנצען לויט זיין אייגענעם פלאַן׳ סיי די הייזער׳ סיי די גרויבענס און סיי די קעלערס. אין אַ צייט אַרום איז ער געוואָרען איבער דער שטאָדט אַ צינד־אויפמאַהנער׳ האָבען געמוסט די שטאָדט־לייט און בעהאַלטען זייערע פערמעגענס אין געהיימע צימערען און קעלערס׳ זאָגט ער זיי: נאַרישע מענשען׳ די אַלע געהיימע ערטער זענען דאָך אויסגעבויט דורך מיר און דורך מיין פלאַן׳ מיינט איר אין זיי זיך פאַר מיר אויס־צובעהאַלטען?

גאָט איז דער בוימייסטער פונם מענשענס אברים און פון דער גאַנצער וועלט׳ היינט ווי איז מעגליך אויסבעהאַלטען פאַר אים געדאַנקען אָדער מעשים?

II

״דו גאָט ביזט מיין ליכט״ — זאָגט דער משורר אין תהלים׳ דאָס אויג — זאָגט אויף דעם ר׳ יוחנן — איז אינגאַנצען ווייס און דורכזיכטיג׳ נאָר אין מיטען איז דאָס שוואַרצאַפּעל אַ פערמאַכטס׳ אַ פינסטערס. אויב אַזוי׳ מיט וואָס וואָלט דער מענש בעדאַרפט זעהן? דוכט זיך׳ מיט׳ן ווייס־כען׳ צום סוף׳ זעהט ער גאָר מיט׳ן שוואַרצכען׳ דעם סוד פון דיין אייגען

אין דעָר תורה, און באַלד דערביי: „עָר שטעלט זיך איין פאַר־ן יתום און דעָר אלמנה"; „אַזוי זאָגט גאָט דעָר הויכעָר און דערהויבענער, הויך און הייליג רוה איך" — זאָג דעָר נביא — און באַלד נאָכדעם „אויך מיט דעם דערשלאָגענעם און ביי זיך געפאַלענעם"; „לויבט דעם וואָס רייט אין ברייטע הימלען" — וועָרט געזאָגט אין תהלים — און באַלד נאָכדעם: „דעָר פאָטער פון יתומים און דעָר ריכטער פון אלמנות".

גאָט פערבייט ניט.

— רבונו של עולם — האָט איוב געטענה"ט פאַר גאָט — פאַר וואָס האָסטו מיר אַזויפיל וואונדער פערשאַפט אומזיסט אומנישט? מיט וואָס האָב איך זיך געגען דיר פערזונדיגט? צי איז ביי דיר נישט פאָרגעקומען דאָ קיין טעות אויף איין האָר און דו האָסט פערביטען דיין געטרייען „איוב" אויף עמיצען אַן „אויב", אַ שונא דיינעם.

— נאַר איינער — ענטפערט אים גאָט־הוא—פיל האָר האָב איך בעשאַפען אויפ'ן מענשענס קאָפּ און פאַר יעדער האָר בעזונדער אַ גריבעלע פאַר זיך, כדי צוויי צוזאַמען זאָלען ניט זויגען פון איין גריביל; ווייל אויב יאָ, וואָלט עס זעהר שעדליך געווען פאַר די אויגען. היינט אויב עס פערבייט זיך ניט פאַר מיר אַ גריבעל אויף אַ גריבעל—וועט זיך „איוב" אויף „אויב" פערבייטען!

„וועָר האָט איינגעטהיילט פאַר'ן רעגענפלוס גרויבענס?"—פיל טראָפען האָב איך בעשאַפען אין די וואָלקענס, און פאַר יעדען טראָפען בעזונדער דעָר אַ קעסטעלע פאַר זיך, כדי צוויי צוזאַמען זאָלען ניט אַרויסגעהן פון איין קעסטעלע; ווייל אויב יאָ וואָלט עס אָפגעשווענקט די אויבערשטע עָרד און עס וואָלט אויף איר גאָר ניט געוואַקסען. היינט אויב עס פערבייט זיך ניט פאַר מיר אַ טראָפען אויף אַ טראָפען—וועט זיך „איוב" אויף „אויב" פערבייטען!

„און אַ וועג פאַר די דונערען אין וואָלקענ". פול דונערען האָב איך בעשאַפען אין די וואָלקענס, און פאַר יעדען דונער בעזונדער אַ שטעג פאַר זיך, כדי צוויי צוזאַמען זאָלען ניט אַרויסגעהן פון איין שטעג; ווייל אויב יאָ, וואָלט עס געמאַכט חרוב די וועלט. היינט אויב עס פערבייט זיך ניט פאַר מיר אַ דונער אויף אַ דונער—וועט זיך „איוב" אויף „אויב" פערבייטען.

„ווייסטו די צייט פון געבורען ביי דעָר פעלזען־געמזע?"—די געמזע בייס געבורען אַ קינד ליידט זעהר שוועָר, און פון גרויס וועהטיג פער־

— וואָס זיפצטוּ אַזוי? — זאָגט דער קיסר.

— איך האב זיך דערמאָנט אין מיין זוהן, וואס געפונט זיך יעצט ערגעץ פארווארפען אין גאַנץ ווייטע מקומות. אוי ביינק איך נאָך אים! וואָן דו זאָלסט מיר אים קענען ווייזן!

— ווייס איך דען וואו ער איז? — זאָגט דער קיסר.

— אַזוי? — זאָגט רבן גמליאל — וואָס דאָ אויף דער ערד טוט זיך ווייסטוּ נישט און וואָס דאָרטען אין הימעל טוט זיך מיינסטוּ אַז דו ווייסט יאָ?

אַדריאַנוס ווייל ווערען אַ גאָט.

אדריאַנוס, דער רוימישער קיסר, נאָכדעם ווי ער האָט איינגענומען די גאַנצע וועלט און האָט מיט גרויס טריאומף צוריק געקערט קיין רוים, האָט ער צונויפגעזאַמלט זיינע הויפסלייט און האָט פאַר זיי אַרויסגעזאָגט זיין ווילען.

— פון היינט אָן וויל איך, איר זאָלט מיך מאַכען פאַר אַ גאָט. איך האב שוין איינגענומען די גאַנצע וועלט.

— דו־האָסט אָבער נאָך ניט באַהערשט די הויפטשטאָדט און דאָס הויז פון׳ם יודישען גאָט, דער גאָט פון דער וועלט — האָבען זיי אים געטפערט.

האָט ער זיך אַוועקגעלאָזט, חרוב געמאַכט צום איבעריגען דעם בית־המקדש, פערטריבען די יודען און געקומען צוריק.

— שוין! — זאָגט ער צו זיינע הויפסלייט — געמאַכט אַ סוף צו דער שטאָדט פונם יודישען גאָט, פערברענט זיין פאַלאַץ און פערטריבען זיין פאָלק. מאַכט מיך פאַר אַ גאָט!

צווישען יענע הויפסלייט — זאַגט ר׳ ברכיה — זענען געווען דריי אויפגעקלערטע פילאָסאָפען [1]) רופט זיך אָן איינער פון זיי:

— מע קען זיך נישט אַקעגען שטעלען דעם קעניג ביי אים אַליין אין זיין אייגענע פאַלאַצען, נאָר אויסער זיי. געה דו־אויך פון גאָטס פאַלאַצען ארויס, שטעל זיך אויסער הימעל און ערד, וועלכע ער האָט באַשאַפען — און מאַך זיך פאַר אַ גאָט.

דער צווייטער זאָגט אים:

— אומזיסט דיין מיה. א גערעכטליכער נביא ירמיה האָט שוין לאַנג געזאָגט: „די געטער וועלכע האָבען הימעל און ערד ניט געשאַפען, וועלען אַלע אומקומען פון אונטער די הימלען".

[1]) צו יענער צייט האבען זיך צווישען די רוימער געפונען פיל אויפגעקלערטע, וואס האבען אויפגעהערט צו האלטען פון געצענדינערייַ, אין געגנומען זוכען נייע וועגען אין אמונה־זאכען.

אויג׳ס ליכט קאָנסטו ניט דערגעהן, ווילסטו דערגעהן דעם סוד פון גאָט׳ס דרכים? ער אַליין איז פאַר אונז איינגעהילט אין טיפע פינסטערנעס און איז דער קוואַל פון ליכט פאַר דער גאַנצער וועלט.

וכוחים איבער גאָט.

I

דער רוימישער קיסר, וואָס פלעגט זיך צומאָל לוסטיג מאכען מיט וכוחים איבערן יודישן גאָט, האָט אַמאָל אַ פרעג געטון רבן גמליאלן:

— איר ריהמט אייער גאָט דערמיט וואָס ער וויסט די צאָהל פון די שטערן. אַ גרויסע זאַך! איך קאָן אויך צעהלען די שטערן. נעהמט רבן גמליאל פיל קירשען, שיט אַריין אין אַ זיפ און הויבט אָן זיי געשווינד דערצעהלען.

— נעהם צעהל זיי — זאָגט איהם רבן גמליאל.

— הער־אויף צו דערצעהלען — זאָגט דער קיסר.

די הימעל־ספערען דערצעהלען זיך נאָך געשווינדער — האָט אים אָפגעשניטען רבן גמליאל.

לויט אַנדערע דערצעהלען, האָט אים רבן גמליאל אַזוי געענטפערט:

— זאָג מיר, וויפיל צייהן אין מויל האָסטו?

האָט דער קיסר אַריינגעלעגט דעם פינגער אין מויל און געגומען צעהלען. — די צייהן אין מויל — זאָגט רבן גמליאל — האָסטו נאָך ניט איבערגעצעהלט — וועסטו די שטערן אין הימעל איבערצעהלען? אַהין מיט קיין פינגער קען מען ניט דערלאַנגען.

II

אַ אַנדערס מאָל האָט דער קיסר אַ זאָג געטון רבן גמליאלן שפאַסיג, ווי זיין שטייגער:

— איך וויס מיט וואָס אייער גאָט דאַרט אין הימעל באַשעפטיגט זיך.

רבן גמליאלן זענען דעם קיסר׳ס שפאַסיגע וכוחים געוואָרען שטאַרק איבערדריסיג, האָט ער זיך מישב געווען אים גלייך אפשניידען. מאַכט ער אַ טרויעריגע מינע און לאָזט אַרויס אַ טיפען זיפץ.

תּורה דערצעהלט וועגען גאָט "ער האָט דערזעהן ווי גרויס איז דאָס שלעכטס פּונם מענשען... איז ער טרויעריג געוואָרען בּיי זיך האַרצען"?—
האָט ער דען ניט געוואוסט פאָראויס, וואָס פּונם מענשען וועט ווערען?

— בּיי דיר איז אַמאָל געבוירען געוואָרען אַ יונגעל? — האָט אים ר' יהושע בן קרחה געפרעגט.

— יאָ.

— וואָס־זשע האָסטו דעמאָלט געטון?

— ס'איז בּיי מיר געווען אַ שמחה אוּן האָב משמח געווען אַלע מיינע גוטע פרייַנד.

— האָסטו דען פאָראויס ניט געוואוסט, אַז ער וועט אַמאָל שטאַרבּען?

— וואָס געהער זיך עס אָן? — זאָגט ער — בשעת פרייד — פרייד, בשעת לייד—לייד.

— אוּן דאָסזעלבּע איז אויך בּיי גאָט.

זיצט אויבען אוּן פּאָרט אונטען.

אַ מאַטראָנע האָט אַמאָל געפרעגט בּיי ר' יוסי בּן חלפתא:

— אין וויפיל טעג האָט גאָט בעשאַפען די וועלט?

— אין זעקס — האָט ער געענטפערט.

— אוּן פון דעמאָלט אָן ביז איצט וואָס טוט ער?

— פון דעמאָלט אָן זיצט גאָט פון אויבען אוּן פּאָרט פון אונטען: דעם'ס טאָכטער פאַר יענעם, יענעמ'ס פאַר דעם.

— אוּן מיט דעם בעשעפטיגט ער זיך? אַ גרויסע קונץ! איך קען עס אויך. וויפיל קנעכט אוּן דינסטען איך פערמאָג קען איך זיי דיר אַלע אין איין וויילע צוגוויפפאָרען.

— בּיי דיר איז עס אפשר אַ קליניגקייט, בּיי גאָט אָבער איז עס דוקא שווער ווי שפאַלטען דעם ים — האָט ר' יוסי בן חלפתא איר אָפגעענטפערט, זיך אויסגעקערט אוּן אַוועקגעאַנגען.

איז זיך מישב די מאַטראָנע, אוּן נעמט צוגויף אירע טויזעגד קנעכט מיט טויזעגד דינסטען, שטעלט זיי אויס שורות־ווייז, אוּן בעפעהלט: זאָלען זיך נעמען דער די אוּן די דעם, אוּן אַזוי האָט זי זיי אויסגעפאָרט אַלע אין איין נאַכט.

דעָר דריטעָר האָט געזאָגט אַזוי:

— איך האָב צו דיר אַ בקשה, שטעָה מיר איצט ביי אין אַ נויט.

— וואָס איז אַזוינס?—פרעָגט דעָר קיסר.

— איך האָב דאָ אַ שיף אין ים, דריי מייל ווייט פונ׳ם ברעג, האַלט זי ביים אונטערגעהן, און דאָרט געפונט זיך מיין גאַנץ פאַרמעגן.

— איך שיק באַלד אַהין מיינע שיפן מיט מיינע לעגיאָנען און מעָן וועָט זי רעטן.

— אַדוני מלך! — זאָגט אים דעָר פילאָסאָף — צו וואָס זאָלסטו בעָ־מיהען אַהין דיינע שיפן מיט דיינע לעגיאָנען, אַמעָהר שיק־אונטער אַהינצו אַ ביסעלע וויינט, וועָט זי זיין גערעטעט.

— וואו זאָל איך דיר נעָהמען אַ וויינט אַ הין צו שיקען?

— אַזוי? — זאָגט דעָר פילאָסאָף — קיין ביסעל וויינט קאָנסטו אַהין ניט שיקען, און פאַר אַ גאָטווילסטו זיך מאַכען? וועָגען דעם אמת׳ן גאָט וועָרט געזאָגט: „עָר שאַפט הימלען און ציהט זיי אויס, שפרייט אויס די עָרד און איר אַרויסצוג, עָר גיט אַ זעל מענשען אויף איר און אָטהעם צו די וואָס געהען איבער איר״.

איז דעָר קיסר געקומען צו זיך אַ הייס שטאַרק צערודערט. זאָגט אים דאָס ווייב: דיינע לייט האָבען דיר איינגעָרעדט אַז דו קענסט וועָרען אַ גאָט. אַ יאָ ביסט אַ גרויסער און אַ שטאַרקער קעניג און אַלץ איז ביי דיר אין דעָר האַנד? אָט וועָל איך דיר עפעס זאָגען: גיב נאָר גאָט צו־ריק זיין פקדון, וועָסטו וועָרען אַ גאָט.

— וואָס פאַר אַ פקדון? — פרעָגט דעָר קיסר.

— די נשמה — עָנטפעָרט זי.

— אָן דעָר נשמה וואָס וועָט פון מיר וועָרען?

— אַזוי? — זאָגט זי — איבער דיין נשמה האָסטו קיין שליטה נישט, ווילסטו אַ גאָט וועָרען! אַ מענש ביסטו, ניט קיין גאָט.

גאָט זעהט פאָראויס.

אַ כופר האָט אַמאָל געפרעגט ביי ר׳ יהושע בן קרחה׳ן:

— זאָגט איר דען ניט, אַז גאָט זעהט אַלעס פאָראויס?

— געוויס — עָנטפעָרט עָר.

— אויב אַזוי, ווי קומט עס — פרעָגט יענער ווייטער — וואָס די

אָפּגעטון זיינס האָט אים די פּראָש ווידער אַריבערגעפּיהרט דאָם טייך צוריק.

III

ר׳ ינאי האָט אַמאָל געזדרשה׳ט פּאַר׳ן עולם ביים איינגאַנג פון שטאָדט. זאָהט מען ווי אַ שלאַנג לאָזט זיך לויפען געשווינד אין שטאָדט אַריין. טרייבט מען אים אָפּ צוריק פון איין זייט, דרעהט ער זיך אויס און קומט אָן פון אַ אַנדער זייט, טרייבט מען אים אָפּ ווידער פון דער זייט קומט ער ווידער אָן פון אַן אַנדער זייט.

ניט אַנדערש — זאָגט ר׳ ינאי — אַז ער געהט אָפּטון עפּעס אַ שליחות.

און טאַקי באַלד איז אַרויס אַ קלאַנג אין שטאָדט: יענער און יענער האָט בעקומען אַ ביס פון אַ שלאַנג און איז געשטאָרבען.

גאָט׳ס נסים.

ר׳ יוסף האָט אַמאָל געזדרשה׳ט אויפ׳ן פסוק אין ישעיה:

״אַ דאַנק דיר, גאָט, וואָס דו האָסט אויף מיר געצאָרנט, דיין צאָרן קערט זיך אום און דו טרייסט מיך״ — וועגען וואָס האַנדעלט זיך דאָ? וועגען צוויי מענשען, אַ שטייגער, וואָס האָבען זיך געקליבען אַוועקצולאָזען זיך מיט אַ שיף אין ים געשעפטען מאַכען. האָט זיך איינעם פערשטאָכען אַ פוס און האָט געמוזט פערבלייבען. איז ער בעז געוואָרען אויף גאָט. שפּעטער דעהערט ער אַז ייענע שיף איז אונטערגעגאַנגען. דעמאָלט האָט ער ערשט אָנגעהויבען לויבען און דאַנקען גאָט: אַ דאַנק דיר, גאָט פאַר דיין ערש־טען צאָרן, געקומען נאָכאַמאָל דיין צאָרן האָט ער מיך געטרייסט.

און דאָס איז די מיין — האָט ר׳ אליעזר געזאָגט—פונם פסוק אין תהלים: ״אַ דאַנק״ צו דעם וואָס טוט וואונדער איינער אַליין״ — וויפיל נסים טוען זיך אָפּ מיט׳ן מענשען, וואָס אפילו ער אַליין וויסט גאָר נישט פון זיי!

אויך מאָרגען פריה, האָבען געזומען געהן צו איר דער גאַנצער עולם קנעכט און דינסטען, ווער מיט אַ צעשפאַלטענעם קאָפּ, ווער מיט אַ אויסגעזעצט אויג, ווער מיט אַ אויסגעלינקטער האַנד, ווער מיט אַ צעברא־כענעם פוס.

— וואָס איז מיט אייך אַזוינס געשען?׳— פרעגט די מאַטראָנע פערוואונדערט.

ווערט אַ געפילדער, דער שרייעט: איך וויל די נישט, און די טענה׳ט: איך וויל דעם נישט.

דערזעהן דאָס, שיקט זי רופען צו זיך ר׳ יוסי בן חלפתא, און זאָגט אים:

— רבי, אמת איז אייער תורה, שען און וואויל איז זי, ריכטיג האָסטו מיר געזאָגט פערט.

ר׳ ברכיה זאָגט: דער זין פון ר׳ יוסי בן חלפתא׳ס ענטפער איז געווען אַן אַנדערער: גאָט זיצט פון אויבען און מאַכט לייטערס: ערנידער־ריגט איינעם אוין דערהויבט דעם אַנדערען, לאָזט איינעם אַראָפּ אוין הויבט דעם אַנדערען אַרויף. אוין אַזוי אַרום האַלט זיך אין גלייכגעוויכט אַלעס אויף דער וועלט.

גאָט׳ס השגחה און זיינע שליחים.

I

״פון גאָט זאָגען דעם מענשענס שריט געריכטעט״ — ר׳ חנינא זאָגט:

אַ מענש גיט זיך ניט אַ קלאַפּ אין מינדסטען פינגער פון אונטען ביז מ׳האָט ניט אויסגערופען וועגען דעם פון אויבען.

II

גאָט ברוך־הוא פיהרט־אויס זיין שליחות דורך אַלעס, אפילו דורך אַ פראָש, אפילו דורך אַ שלאַנג, אפילו דורך אַ פליגעלע.

אַ עקדיש האָט זיך אַמאָל געלאָזט אויספיהרען אַ שליחות פון יענער זייט ירדן. געקומען צום טייך האָט אים גאָט צוגעשיקט אַ פראָש אוין אויך איר איז עד איבערגעשווימען דעם טייך, געגאַנגען וואוהין עד האָט בעדאַרפט, דאָרטען איינעם אַ ביס געטון אוין יענער איז געשטאָרבען,

און גייסטער וואָס דאַרפען ערשט געבוירען ווערען, און טוי דורך וועלכען גאָט וועט אַ מאָל אויפלעבען די טויטע; דאָרט געפונען זיך אויך די גרויסע הייליגע מלאָכים, גאָטס בעדינער, די אופנים און שרפים און דער כסא הכבוד, און דער קעניג, דער לעבעדיגער הייליגער גאָט, דער העכסטער און דערהויבענסטער, רוהט איבער זיי אַלע, און פינסטערניש, וואָלקען און נעפעל רינגלען אים אַ רום.

ביז אַ העך איז דיר ערלויבט צו רעדען פון דאַנען און ווייטער טאָרסטו ניט, ווי בן־סירא שרייבט:

דאָם באַהאַלטענע פאַר דיר וואָג ניט צו פאָרשען,
דאָס פאַרדעקטע פאַר דיר זוך ניט צו דערגעהן,
וואָס איז ערלויבט אין דעם טראַכט זיך איין,
און האָב ניט צו טון מיט קיין געהיימניסען.

געטליכע מלאָכים.

I

פיר גרופען פון מלאָכים, גאָטס בעדינער, לויבען זיין ליבען נאָמען, די ערשטע מחנה, מלאָך מיכאל׳ס, רעכטס, די צווייטע, גבריאל׳ס — לינקס, די דריטע, אוריאל׳ס — פון פאָרנט, די פירטער — רפאל׳ס — פון אונטען, און גאָטס ברוך־הוא שכינה — אין מיטען, און ער זיצט אויף אַ הויכע, דערהויבענע שטוהל, וואס העננט הויך אין דער לופטען, דאָס אויסזעהן פון זיין עהרע איז ווי דער הימעלשער פייער־שיין חשמל; די קרוין — אויפן קאָפּ; די דיאדעם מיט׳ן שם המפורש — אויפן שטערן; די אויגען זיינע אויף דער גאַנצער ערד, וואָס האלב איז זי פייער און האַלב אייז; רעכטס ביי אים איז לעבען, לינקס — טויט, אַ פייערדיגע סצעפטער ביי אים אין דער האַנד און אַ פרוכט איז אַראָפגעלאָזט פאַר אים, און זיבען מלאָכים בעדינען אים אינוועניג פון יענער זייט פרוכט, און דאָס איז באַוואוסט מיט׳ן נאָמען "פרגוד״. און דאָס פוסביינקעלע איז ווי פייער מיט אייז צוזאַמען, און אונטער דעם כסא הכבוד איז ווי סאַפּפיר, און ארום דער שטוהל פלאַקערט אַ פייער, רעכט און גערייכט איז דער גרונד פון זיין שטוהל, און זיבען העךליכע וואָלקענס הילען אים ארום, און דער אופן און גלגל, כרוב און חיה זינגען אים אַ לויב.

די הימלען און זייערע הערשאפטען.

זיבעָן הימלעָן.

ריש לקיש זאגט: זיבעָן הימלעָן זענען פאַראַן: דער ערשטער הימעל וילון (פאָרהאַנג) — האָט ניט קיין בעזונדערע באַשטימונג; ניט מער, פאַר־טאָג וויקעלט ער זיך איין אינגאַנצען און לאָזט אַרויס דעם טאָג אויף א זוי אַרום בענייט ער טאָג־טעגליך די גאַנצע וועלט, פאַרנאַכט וויקעלט ער זיך צוריק אויף אויף עס וועָרט נאַכט; דער צווייטער הימעל רקיע — דאָרט זענען איינגעפאַסט זון און לבנה, שטערען און פלאַנעטען; דער דריטער הימעל שחקים — דאָרט שטעהען מיהלעָן וועלכע מאָהלען מן (הימעל־שפייז) פאַר צדיקים; דער פיערטער הימעל זבול — דאָרט געפונט זיך די אויבערשטע ירושלים מיט'ן בית־המקדש מיט אַ אויסגעבויטן מזבח, וואו עס שטעהט דער מלאך מיכאל, דער גרויסער שר, און בריינגט אויף אים אַלע טאָג אַ קרבן—אַ צדיק'ס נשמה; דער פינפטער הימעל מעון — דאָרט שטעהען מלאָכים גרופען־ווייז און זאָגען שירה פאַר גאָט ביינאַכט און שווייגען ביי טאָג צוליב'ן כבוד פון יודען, וועלכע זאָגען דעמאָלט שירה; דער זעקסטער הימעל מכון — דאָרט געפונען זיך קאַמערען פון שניי, קאַמערען פון אייז, אויבערקאַמערען פון בעזע טויען און רעגענס, אַ געהיימער צימער פאַר געוויטער און שטורמווינטען און די הייל פון דאַמפף, און אַלע זייערע טי־רען זענען פון פייער; דער זיבעטער הימעל ערבות — דאָרט געפונט זיך רעכט און גערעכטיגקייט, אוצרות פון לעבען, אוצרות פרידען און זאָגען און די צוריקגעקומענע נשמות פון צדיקים און נשמות

V

די איינציגע ערנעהרונג פון די מלאכים איז די שיין פון דער שכינה, ווי דער פסוק זאָגט: "דו (גאָט) בעלעבסט זיי אַלע און די הימעל־העֶרשאַפטען ביקען זיך פאַר דיר".

■

איין מלאך טוט ניט קיין צוויי שליחות, און ניט צוויי מלאכים איין שליחות.

■

אויף מלאכים האָט דער יצר הרע קיין שום שליטה ניט.

■

די נעמען פון די מלאכים האָבען די יודען צום ערשטען מיטגעברַאַכט פון בבל.

II

ר׳ ישמעאל זאָגט:

דער גרויסער מלאך מטטרון, וואָס שטעהט פאַר גאָט׳ס געזיכט, האָט מיר דערצעהלט: ווי נור גאָט ברוך־הוא האָט מיך געמוסטן צו זיך צו בעׂ־דינען אים אונטער׳ן כסא־הכבוד און דעם גלגל׳ פון דער מרכבה אין די גאַנצע אייניריכטונג פון דער שכינה׳ איז באַלד מיין לייב געוואָרן פלאַם־פייער׳ און מיינע אָדערן פייער גלוטה׳ און מיינע ביינער גליהענדיגע קויׂ־לען און מיינע ברעמען ווי הימל שיין׳ און מיינע אויגען ווי בליצען׳ און די האָר פון מיין קאָפ — בראַנדען פייער און מיינע אַלע גלידער פלאַמענ־דיגע צינגען און מיין גאַנצער גוף איין ברענענדיגער פלאַקער׳ פון מיין רעכטער האַנד שפריצט מיט פלאַמען פייער און פון דער לינקער מיט פלאַ־קערדיגע פאַקעלען׳ און פון אַ רום מיר ברעכען־אויס שטורמווינטען.

III

אוי׳פן הימעל איז דאָ אַ הייליגע חיה (איינער פון די מלאכים)׳ אַז ס׳איז טאָג שיינט דאָס וואָרט "אמת" (וואַהרהייט) ביי איר אויפ׳ן שטערן׳ וויסען די מלאָכים אַז ס׳איז טאָג׳ פאַרנאַכט שיינט דאָס וואָרט "אמונה" ביי איר אויפ׳ן שטערן׳ וויסט מען אַז ס׳איז נאַכט. און אַלע מאָל זאָגט זי דערביי: "לויבט גאָט דעם געלויבטען!" און אַלע הימלישע הערשאַפטען ענטפערן "געלויבט איז גאָט דער געלויבטער אויף אייביג!"

IV

אַדריאנוס׳ פוילען זאָלען זיינע ביינער׳ האָט אַמאָל געפרעגט ר׳ יהושע׳ן בן חנניא: איר זאָגט אַז קיין גרופע מלאכים אין הימעל זינגט ניט איבער צוויי מאָל איר לויבגעזאַנג׳ ווי דען? אַלע טאָג בעשאַפט גאָט פרישע מלאכים׳ זאָגען—אָפּ זייער שירה׳ און בלייבען ניט. ניט אַזוי?

— אַזוי.

— וואוהין געהען זיי אַוועק?

— אַהין פון וואַנען זיי זענען בעשאַפען געוואָרען.

— און פון וואַנען זענען זיי בעשאַפען געוואָרען?

— פונם פייערדיגען טייך דינור וואָס פליסט אָן אויפהער טאָג ווי נאַכט.

— און פון וואַנען נעמט זיך דער טייך?

— פון׳ם שווייס וואָס טרעט־אַרויס ביי די הייליגע חיות פון׳ם טראָגען דעם כסא הכבוד.

ווי קומט אַ לעבעדיגער צו טויטע.

„און אַז זיי (די גוים) וועלען אייך זאָגען
וועגדעס זיך צו די בויכרעדנער און צו די טרעפערס
וואָס פיפסען און פלאַפלען —
יעדעס פאָלק וועגדעט זיך דאָך צו זיין גאָט,
פאַר די לעבעדיגע צו טויטע,
ביי דער תורה און צייגניש (שווער איך).
אויב ניט זיי זאָגען אייך אַזאַ זאַך
וואָס האָט ניט קיין קלאָרען זין״

אויף די ווערטער פונם נביא ישעיה האָט ר׳ לוי געזאָגט אַזאַ משל:

— ביי איינעם איז פערלוירען געגאַנגען זיין זוהן, איז ער אים געקומען זוכען אויפֿן בית־הקברות. דערזעהט אים דאָרט אַ פערשטאַנדיגער מענש, פרעגט ער אים: דיין פערלוירענער זוהן איז אַ לעבעדיגער צי אַ טויטער?

— אַ לעבעדיגער.

— נאַר אייגער — זאָגט אים יענער—טויטע, געווען־הנליך, קומען־אָן צו לעבעדיגע, אָבער וואו האָסטו געזוכן אַז לעבעדיגע זאָלען אָנקומען צו טויטע? אומעטום טוען לעבעדיגע די בעדערפענישען פון די טויטע, צי האָט מען אָבער געזוכן פערקערט, אַז טויטע זאָלען טון די בעדערפענישען פון די לעבעדיגע?

דאָסזעלבע האָט געמיינט דער נביא: אונזער גאָט איז אַ לעבעדיגער און אַ אייביגער, זייערע געטער אָבער זענען טויטע; זאָלען מיר אַוועקלאָזען אונזער לעבעדיגן גאָט און זיך בוקען צו מתים?

צוליב די שוטים אומבריינגען אַ וועלט!

I

איינער אַ פילאָסאָף האָט אַמאָל געפרעגט ביי רבן גמליאל׳ן:

— אייער גאָט, וואָס איז אַזוי אויפגעבראַכט אויף די וואָס דינען עבודה־זרה, פאַרוואָס בריינגט ער ניט אום דעם אָבגאָט אַליין?

— איך וועל דיר ענטפערן מיט אַ משל — האָט רבן גמליאל געזאָגט — שטעל זיך פאָר, אַז ביי אַ קעניג איז געווען אַ זוהן, וואָס האָט

עבודה־זרה (געצענדינעריי).

די האַרבסטע עבירה.

I

עבודה־זרה איז אַזאַ האַרבּע עברה, אַז וועֶר עֶס לייקעֶנט אין איר איז גלייך ווי עֶר איז מודה (אַנעֶרקעֶנט) אין דעֶר גאַנצעֶר תורה.

II

ר׳ אבהו האָט געזאָגט אין ר׳ יוחנן׳ס נאָמען:

אויב אַ אמת׳עֶר נביא וועֶט דיר זאָגעֶן אַז מעֶן מוז צייטוויילִיג איבעֶרטרעֶטעֶן אַ געֶבאָט פון דעֶר תורה — זאָלסטו אים אין אַלעֶס פאָלגעֶן, אויסעֶר געֶצענדינעֶריי, אויף דעֶם זאָלסטו אים ניט פאָלגעֶן אין קיין פאַל, אפילו וועֶן עֶר וועֶט דיר בעֶווייזעֶן אַ וואונדעֶר און אָפשטעֶלעֶן די זון אין מיטעֶן הימעֶל.

III

רב נחמן זאָגט:

— שפּעֶטעֶן טאָר מעֶן ניט; שפּעֶטעֶן אָבעֶר פון עבודה־זרה איז עֶרלויבט, ווי מיר געֶפונעֶן כמעט ביי אַלעֶ נביאים, אַז זיי האָבעֶן בייסעֶנד אויסגעֶלאַכט די עבודה־זרה און געמאַכט זי צו שאַנד און צו שפּאָט.

מעסטעל ווייך אוּן האָט עס פֿערזייעט אין פֿעלד; קומט־אויס, לויט אייער שכל, אַז עס וואָלט ניט בעדאַרפט וואַקסען; פּוּן דעסטוועגען געהט זיך די נאַטור מיט איר גאַנג, אוּן מיט די שוטים, פֿאַר זייערע מיאוסע גענג, וועט מען זיך אַמאָל אָפּרעכענען.

צוליב אַ שוטה פֿערלירען נאמנות!

איינער מיטן נאָמען זונין האָט אַמאָל געזאָגט ר׳ עקיבא׳ן:

— איך אוּן דו ביי זיך ווייסען מיר דעם אמת, אַז די עבודה־זרה איז גאָר נישט מיט נישט, דאָך פֿאַר וואָס זאָהען מיר, אַז מענשען קומען צו איר קרומע אוּן געהען אַוועק צוריק געזונטע.

— איך וועל דיר זאָגען — ענטפֿערט ער אים — שטעל זיך פֿאָר, למשל, אַז ערגעץ אין אַ שטאָדט האָט געוואוינט אַ מענש זאָהר אַ עהרליכער מאַן, וואָס אַלע שטאָדט לייט האָבען געהאַט צו אים צוטרוי אוּן פלעגען ביי אים איינלעגען געלד אפילו ניט פֿאַר עדות. נאָר איינער איז געווען, וואָס פלעגּ ביי אים איינלעגען ניט אַנדערש ווי פֿאַר עדות. איינמאָל אָבער האָט יענער גראָד ביי אים איינגעלעגט אַ פּקדון אָן עדות. רופט זיך אָן דאָס ווייב צו דעם עהרליכען מאַן: אים קענען מיר פֿערלייקענען. ענטפֿערט ער־איר: צי דען וויל דער שוטה האָט זיך אויפגעפֿירט ניט פּיין, זאָלען מיר אונזער נאמנות פֿערלירען. דאָסזעלבע איז אויך מיט די וועהטיגען. בשעת מע שיקט זיי אָן אויף די מענשען בעשוועָרט מען זיי: איר זאָלט אָנקומען אויף יענעם מענשען נור אין דעם אוּן אין דעם טאָג אוּן אים אָפּלאָזען נור אין יענעם טאָג, אין יענער שעה, דורך יענעם רופא אוּן דורך יענער רפואה. אוּן פונקט וועָן ס׳איז געקומען די צייט פֿאַר זיי אָפּצוטרעטען איז ער גראָד דעמאָלט געגאַנגען אין געצענטעמפּעל. טראַכטען זיך די וועהטיגען: אייגענטליך וואָלט זאָהר כדאי געווען מיר זאָלען איצט ניט אָפּטרעטען (ער זאָל ניט מיינען אַז די עבודה זרה איז אים אין דעם בייגעשטאַנען), נאָר צוריק געקעדט: צי דערפֿאַר וויל דער שוטה האָט זיך אויפגעפֿירט ניט ווי עס בעדאַרף צו זיין, זאָלען מיר בּרעכען אונזער שבועה!

פֿיל געטער—פֿיל נפֿשות.

איינער אַ גוי האָט געפֿרעגט ביי ר׳ יהושע בן קרחה:

— ביי אייך אין דער תורה שטעהט, אַז די מיינונג פון מענהרהייט

ערצויגען אַ הונט אוּן האָט אים אָנגעוּרופען מיט ן פאָטער׳ס נאָמען, אוּן אַז ס׳איז אים אויסגעקומען אַמאָל, פלעג ער שוועָרען ביים לעבען פונ׳ם טאַטע־הונט. אויף וועמען דאַרף דער קעניג בעז זיין — אויפ ן זוהן צי אויפ ן הונט? פערשטעהט זיך אויפן זוהן.

וואָס הייסט — זאָגט דער פילאָסאָף — הונט ,רופסטו דעם ָאבגאָט? מען זעהט דאָך, אַז ער איז דאָך עפעס!

— פון וואָס אַ שטייגער האָסטו עס אַרויסגעזוהן?

— ביי אונז אין שטאָדט האָט אַמאָל אויסגעבראָכען אַ שרפה, איז פערברענט געוואָרען אינגאַנצען די שטאָדט; פערבליבען איז נור איין געטער־טעמפעל.

— אויף דעם — זאָגט אים רבן גמליאל — וועל איך דיר אויך ענט־פערען מיט אַ משל: אַז אַ קעניג קומט בעשטראָפען אַ גענענד וואָס האָט פערזונדיגט געגען אים, מיט וועמען האָט ער דאָרט צו טון, מיט לעבעדיגע צי מיט טויטע? פערשטעהט זיך מיט לעבעדיגע.

— אי הונט רופסטו זיי, אי מתים הייסען זיי ביי דיר — זאָגט דער פילאָסאָף — זאָל זשע גאָט זיי אינגאַנצען אומבריינגען, אויסראָטען פון דער וועלט!

איך ,וועל דיר זאָגען — ענטפערט רבן גמליאל — וואָלט מען ג־דינט אַזאַ זאַך וואָס איז גאָר אונניצליך פאַר דער וועלט, וואָלט ער זיי געווויס פערניכטעט. מע דינט דאָך אָבער זון אוּן לבנה, שטערן אוּן פלאַ־נעטען, טייכען אוּן טאָהלען, זאָל ער צוליב די שוטים אומבריינגען זיין וועלט?

II

דאָס זעלבע האָבען אַמאָל געפרעגט די פילאָסאָפען אין רוים ביי די יודישע געלעהרטע:

— אויב אייער גאָט קען אַזוי ניט ליידען די עבודה־זרה, פאַר וואָס פערניכטעט ער זי ניט?

דערויף האָבען זיי געענטפערט אַזוי:

— וואָלט מען געדינט אַ זאַך וואָס די וועלט נויטיגט זיך ניט אין דעם, וואָלט ער עס פערניכטעט; מע דינט דאָך אָבער זון אוּן לבנה, שטערן אוּן פלאַנעטען—זאָל ער צוליב די שוטים אומבריינגען די וועלט? ווי דען? די וועלט געהט זיך מיט איר! גאַנג, אוּן מיט די שוטים פאַר זייערע מיאוסע גענג וועט מען זיך אַמאָל אָפרעכענען; אָדער מאָלט זיך אויס אַן אַנדער זאַך: אַ מענש, אַ שטייגער, האָט ביי עמיצען אַוועק גערויבט אַ

גרויס אויסגעהוילט מעטאַלען בילד, דאָס פנים אַ קעלבערנס מיט צוויי אויסגעשטרעקטע העגד פון פּאַרעַנט, ווי איינער וואָס גרייט זיך עפּיס אויפצונעמען, און אין די העגד האָט ער געהאַלטען אַ קופּערנע טאַץ, געשטאַנען פעררוקט אונטער זיבען צוימען און יעדען האָט מען צו אים צוגעלאָזט לויט זיין אָפּפער: וועָר ס׳האָט געבראַכט אַ עוף—איז אַריין נאָר אין דער ערשטער אָבטיילונג, אַ ציג — אין דער צווייטער, אַ שאָף אין דער דריטער, אַ קעלבל אין דער פיערטער, אַ שטיער—אין דער פינפטער, אַן אָקס—אין דער זעקסטער, און וועָר ס׳האָט געברַאכט אַ זוהן פאַר אַ קרבן, האָבען אים די געצעלטפריסטער אַריינגעפירט גאָר אינוועניג, אין זיבעטען אָבטיילונג, און ער האָט אַ קוש געטון דעם ״מולך״ (און אויף יענע לייט האָט דער נביא הושע אויסגעשריען: ״מענשען שחט׳ען זיי אין קעלבער קושען זיי״). דעם מולך האָט מען געהייצט אינוועניג ביז די העגד זיינע מיט דער טאַץ זענען געוואָרען אָנגעגליהט ווי פייער, פלעג מען נעמען דאָס קינד, אַרויפלעגען אויף דער טאַץ און דערביי האָט מען באַלד אָנגעהויבען הילכיג קלאַפען אויף גרויסע קעסטל־פויקען, כדי די געשריי פון קינד זאָלען ניט דערגעהן צום פאָטער און עס זאָל אים ניט אָנחאַפען ביים האַרצען, און דערצו האָבען די מענשען וואָס זענען דערביי געשטאַנען געברומט און געשריגען אין עקסטאַז אויף ווילדע קולות, און די פריסטער האָבען דעם אָפגאָט געלויבט מיט אויסגעשרייען און צוגעוואונשען: ״ס׳זאָל דיר געשמאַק זיין, ס׳זאָל דיר זיס זיין, ס׳זאָל דיר וואויל בעקומען״.

II

״מענשען שחט׳ען זיי און קעלבער קושען זיי״ — די פריסטער פון מולך האָבען גהאַלטען ביי זיך קעלבער צו וועלכע מ׳האָט געדינט, און ווי נור זיי האָבען בעמערקט אַ רייכען מאַן פלעגען זיי לאָזען מאַכען זיין בילד, אויסגעהונגערט די קעלבער און יענס בילד אַוועקשטעלען נעבען די קריפּען, פון וועלכע די קעלבער עסען, און אַז דער רייכער איז געקומען אין טעמפּעל פלעגען דעמאָלט די פריסטער אַרויסלאָזען צו אים די הונגע־ריגע קעלבער, וועלכע האָבען געזומען אים נאָכלויפען.

— זעהסטו — פלעגען זאָגען די פריסטער — די געטער בעגערען דיך, דו ביזט זיי בעשטימט פאַר אַ קרבן.

III

״אַוועקגענומען האָסטו — קלאָגט זיך דער נביא יחזקאל אין גאָט׳ס נאָמען — די יעניגע וועלכע דו האָסט געבוירען פאַר מ י ר און זיי געשחט׳ען פאַר זיי״ (פאַר די געטער).

וועגט־איבעֶר. זענען מיר דען ניט אַקעגען אייך יודען אַ מעהרהייט, פאַר וואָס־זשע גלייכט איר זיך ניט אויס מיט אונז אין געצענדינערייַ?

גיט אים ר׳ יהושע בן קרחה אַ פרעג:

— קינדער האָסטו?

— אַי — עָנטפֿערט אים דער גוי — האָסט. מיר אָנגעריהרט מיין וואונד.

— וואָס איז? — פרעגט ער איהם.

— פיל זיהן האָב איך — זאָגט יענער — אוֹן ווי נור מע זעצט זיך אויס ביי מיר אַרום טיש הייבט זיך אָן אַן עסק מיט געטער: דער בעשט דעם גאָט אוֹן יענער יענעם גאָט. בקיצור, מע צעגעהט זיך ניט פונ׳ם טיש ביז מע צעשפאַלט ניט איינער דעם אַנדערען דעם מוח.

— אוֹן נאָך אַלעמען גלייכסטו זיי פונדעסטוועגען אויס?

— ניין — עָנטפֿערט דער גוי מיט אַ קרעכץ — יעדער בלייבט ביי זיינעם.

— אויב אַזוי — זאָגט ר׳ יהושע בן קרחה — פריהער גלייך־אויס דיינע אייגענע זיהן דערנאָך וועלען מיר שמועסען.

ווי דער גוי איז אַוועקגעגאַנגען זאָגען ר׳ יהושע׳ן די תלמידים זיינע:

— רבי, פאַר יענעם ביזטו אָפגעקומען מיט ווייס־איך־וואָס, אונז אָבער וואָס וועסטו דערויף ענטפערען?

— איר וועט פון מיר לייַדיג ניט אַוועקגעהן: עשו מיט זיינע זיהן זענען געווען אינגאַנצען זעקס, רופט זיי די תורה אָן מיט אַ מעהרצאָהל ״נפשות״, יעקב׳ם הויז־גענוּנד איז בעשטאַנען פון זיבעציג פאַרשוין, שטעהט ביי זיי מיט אַ איינצאָהל: ״שבעים נפש״. דאָס איז דערפאַר, ווייל עשו׳ס משפחה צווישען זיך איז צעריסען אויף פיל געטער, דעריבער שטעהט ביי זיי ״נפשות״, ווייל די נשמות זענען ביי זיי צעטיילט; יעקב אָבער, וואָס זיין גאַנץ הויז־גענוּנד דינט איין גאָט, שטעהט ביי אים איין ״נפש״ — ביי אַלע איין גאָט אוֹן איין נשמה.

מולך.

I

וואָס איז אַזוינס געווען דער אָבגאָט ״מולך״, וועלכען אַ טייל פון יודען, נאָכטועָנדיג אַנדערע פעלקער, האָבען געדינט?

געפונען האָט ער זיך ניט אין ירושלים אַליין, וואו אַלע אַנדערע אָבגעטער, נאָר גאַנץ ווייט אויסער ירושלים. בעשטאַנען איז ער פון אַ

טָען בית־המקדש צוגוויפגענומען אונטער דעם אָנפיהר פון עזרא און נחמיה׳ מיט דער פֿעסטער דעה׳ איינמאָל פֿאַר אַלע מאָל איבערייסען מיט אַלע ענע שלעכטע גענג׳ וועלכע האָבען גערַאַכט אויף זיי אַזוינע שווערע גאָט׳ס שטראָף און אומגליקען׳ און אויף ווייטער אויף זיך געזונמען אויפצופיהרען זיך אין זייער לאַנד פרום און עהרליך׳ ווי גאָט האָט געבאָטען׳ ווי בעוואוסט׳ איז דער גרעסטער יודישער חטא פון פריהער׳ אין דער צייט פון בית ראשון געווען עבודה־זרה; און אויף דערויף׳ מעהר ווי אויף אַלעמען׳ האָבען זיי׳ לויט עס ווערט דערצעהלט אין נחמיה׳ אין דעם גרויסען טאָג פון פאָלקס־תשובה "שטאַרק געשריגען און געווויינט צו זייער גאָט"׳

— אָך און וועה! — האָבען זיי געשריגען — אָט דער ווייסטער יצר־הרע פון עבודה־זרה׳ ער האָט אונז געבראַכט צו אונזער גרויסען אומגליק׳ ער איז דער ואָס האָט חרוב געמאַכט דעם בית־המקדש׳ פֿער־ברענט דעם טעמפּעל׳ אומגעבראַכט אַלע צדיקים׳ און פֿערטריבען אונזער פאָלק פון זיין לאַנד׳ און אוי׳ נאָך ביז היינט טאַנצט ער אַרום צווישען אונז׳ רבונו של עולם׳ אינגאַנצען דאָס ואָס דו האָסט אים אָנגעשיקט אויף אונז איז דאָך נור צוליב דעם׳ כדי מיר זאָלען אים בייקומען און בעסער קומען דערפאַר גרויס בעלוין — מוחל אים׳ מוחל די לוין!

פאַלט זיי אַראָפּ אַ צעטעלע פון הימעל און דאָרטען איז געשטאַנען איין וואָרט: "אמת"׳ האָבען זיי פֿערבראַכט אין פאַסטען דריי טעג און דריי נעכט און גאָט געבעטען׳ ביז מ׳האָט דעם יצר־הרע פון עבודה־זרה אַוועקגענעבען זיי אין דער האַנד׳ אין דער רגע איז ער אַרויס פון קדשי־קדשים ווי אַ פייערדיגער לייב׳

— אָט דאָס איז די טומאה! — האָט אויסגעשריגען דער נביא זכריה דערביי׳ טייטענדיג אויף אים מיט׳ן פינגער — אָט דער איז דער יצר־הרע פון עבודה־זרה!

האָבען יודען זיך אַ וואָרף געטון און אים געחאַפּט׳ און בשעת מעשה האָט זיך אויסגעריסען בּאַ אים איין האר׳ האָט ער אַרויס־געלאָזט אַזאַ שרעקליכען גערייזי׳ אַז די ערד איז פערציטערט געוואָרען אַרום און אַרום אויף פיר הונדערט מיל׳ האָט מען זיך דערשראָקען׳ טאָמער חלילה האָט מען אויף אים פון אויבען בעקומען רחמנות און מע ווייל אים בעפריין׳ האָט זיי דער נביא געראָטעט: וואַרפט אים אַריין אין אַ בלייענעם קעסטל און פערלייט גוט דאָס דעקעל מיט בליי׳ ווייל בליי שלינגט איין דאָס קול און לאָזט עס ניט דורך׳

דערזעהן אַז ס׳איז אַזאַ צייט פון גוטען ווילען האָבען זיי זיך מישב׳

דעָר געצעָנפריסטעָר פלעָגט קומען צו אַ מעָנשען אוּן אים זאָגען יענעָר אוּן יענעָר גאָט האָט דעָרהעָרט, אַז דוּ האָסט פיל קינדעָר, האָט עָר מיך געשיקט דיך פרעָגען, פאַר וואָס זאָלסטוּ אים ניט בריינגען איינעם פוּן זיי פאַר אַ קרבן?

— וועָמען קעָן איך אַוועָקגעבען? — עָנטפעָרט יענעָר — איינעָר אַרבייט ביי זילבעָר, איינעָר—ביי גאָלד, איינעָר איז ביי די שאָף אוּן איינעָר ביי די רינדעָר.

— ווילסטוּ, הייסט עָס, קומען פאַר דיין גאָט מיט לייַדיגע העָנד? — פלעָגט אים אויף דעָם אַ זאָג טוּן דעָר פריסטעָר — וועָט עָר דעָן אויף דיר דעָרפאַר ניט בייז ווערען?

— ווייסטוּ וואָס — רופט זיך יענעָר אָן — איך האָב נאָך אַ קליין יונגעָל אין שולע, וואַרט ביז עָר וועָט קומען פוּן דאָרט אַ היים, בעָקומסטוּ אים פאַר אַ קרבן.

אויף דעָם זאָגט עָס גאָט: פוּן אַלע קינדעָר וואָס דוּ פערמאָגסט, האָסטוּ אויסגעָקליבען מקריב צו זיין פאַר די גרעָסטע גראָד דעָם וואָס איז מיר געָווידמעט!

מנשה׳ס דור.

רב אשי האָט אַמאָל זיך געָקליבען אויף מאָרגען דרש׳ענען פאַר זיינע תלמידים איבער אַמאָליגען יודישען קעָניג מנשה בן חזקיהו, וועָלכער האָט זעָהר פיל געָזונדיגט מיט געָצענדינערייַ, אוּן האָט זיך לאַנג פאַר־טראַכט וועָגען דעָם: וואָס אַזאַ מלך מנשה, דעָם צדיק חזקיהו׳ס אַ זוהן, אינ׳ם דור פוּן דעָם נביא ישעיה, האָט זיך געָלאָזט פערפיהרען פוּן אַזעָלכע נאַרישקייטען ווי עבודה־זרה. בייַנאַכט איז אים געָקומען מנשה צו חלום, פרעָגט אים רב אשי:

— זאָג מיר, ווי קומסטוּ צו עבודה־זרה?

— דוּ אין איצטיגען דור קענסטוּ עָס קוים אויפפאַסען. איך קען דיר נור זאָגען, אַז וועָן דוּ וואָלסט זיך געָפונען צווישען אונז אין יענעָם דור, וואָלסטוּ פערהויבען די פאָלעָס דיינע אוּן נאָך מיר נאָכגעָלאָפען.

דעָר יצר הרע פוּן עבודה־זרה.

ביים צוריקקעָהר פוּן בבל קיין ארץ־ישראל, נאָכדעָם וואָס יודעָן האָבען זיך אַזויפיל אָנגעָליטעָן, האָבען זיי זיך אַלע אין דעָם אויפגעָבוי־

מענשען אין בעצוג צו גאָט.

ווּיסען גאָט.

בר־קפּרא האָט אַמאָל געזאָגט אין זיין דּרשה:

— איין קליינער זאַך איז פּאַראַן אין דער ביבּל, אינגאַנצען פּון דריי ווערטער, און ער דריקט־אויס דאָס וויכטיגסטע און דעם עיקר תּוך פּון דער גאַנצער תּורה: דאָס זענען די ווערטער פּונ׳ם פּסוק אין משלי: „אין אַלע דיינע וועגען ווייס אים״ — וואָס דו זאָלסט ניט אונטערנעמען, וואוהין דו זאָלסט זיך ניט קערען און ווענדען, האָב אַלץ אין זינען אים, גאָט ברוך־הוא.

ליבען גאָט.

„האָב ליב גאָט דיין גאָט מיט דיין גאַנצען האַרצען, מיט דיין גאַנצער זעל און מיט דיין גאַנצען האָב״—דער גרויסער ר׳ אליעזר האָט אויף דעם געזאָגט:

— מענשען זענען פּאַראַן אַלערליי: איינעם איז די נשמה טייערער פּון זיין האָב און גוטס—אים איז געזאָגט געווארען: „מיט דיין גאַנצער זעל״. אַ אַנדערען פערקעהרט: דאָס טייערסטע אויף דער וועלט איז בייאים זיין האָב און גוטס — און אים איז געזאָגט געווארען: „מיט דיין גאַנצען האָב״.

געוועזן: לאָמיר איצט אויסבעטען אַ מפלה אויך אויף דעם יצר־הרע פון יענעם עבירה [1]. האָבען זיי גאָט געבייטען, איז עם אויך איבערגעגעבען געוואָרען זיי אין דער האַנד. מ׳האָט זיי אָבער געוואָרענט: נעמט אייך אין זין, אַז אויב איר וועט דעם אומבריינגען, וועט די וועלט אונטערגעהן. האָט מען אים געהאַלטען פאַרשפאַרט דריי ·טעג. האָט מען געזוכט אַ פריש איי פון דעם טאָג אין גאַנץ ארץ ישראל און ס׳איז ניט געווועזן צו בעקומען [2]. דערזעהן דאָס, האָט מען זיך שוין פערקלעערט: וואָס טוט מען מיט אים? טויטען אים—וועט די גאַנצע וועלט אונטערגעהן; בעסטען אויף האַלב, ער זאָל האָבען שליטה נאָר צווישען אייגענע מאַן־און־ווייב? ווייסען מיר, אַז אַזאַך אויף העלפט גיט מען ניט פונ׳ם הימעל.

האָט מען געזונטען און אים בלינד געמאַכט. און דאָס האָט געהאָלפען, אַז פון דעמאָלט־אָן האָט ער אים־וועניגסטען קיין שליטה ניט צווישען נאָהענטע קרובים.

צוויי העלפט.

אַ פערסישער מאַגיער, וואָס גלויבען אַז אויף דער וועלט הערשען צוויי געטער, דער גאָט פון גוטס (אורמוזד) און דער גאָט פון שלעכטס (אהרימן), האָט אַמאָל געזאָגט דעם אידישען געלעהרטען אמימר:

— די אויבערשטע העלפט פון דיין גוף, די בעסערע און שענערע, געהער צו אורמוזד, די אונטערשטע העלפט אָבער, וואָס דינט פאַר די געמיינערע בעדערפנישען, געהער צו אהרימן.

— אויב אַזוי — זאָגט אים אַמימר, וויקומט עס וואָס אהרימן לאָזט אורמוזדן דורכפירען דאָס אומריינע וועסער דורך זיין בעזיץ?

וויל גאָט זיך נוקם זיין אין אַפאָלק, איז ער זיך פריהער נוקם אין אין זיינע געטער.

אַז מען שלאָגט די געצענען־שרעקען זיך די פריסטער.

אינ׳ם נאָמען פון ר׳ מ נ י האָט מען געזאָגט:

עס וועט קומען אַ צייט, אַז די עבודה־זרה וועט אַליין קומען און מיט פעראַכטונג אַ שפיי טון די דינער אירע אין פנים — און פערשווינדען וועלען פון דער וועלט.

---

1) די עברה פון זנות. 2) וויל ס׳האָט אָפגענומען ביי יעדען די תאוה און אפילו היהנער האָבען זיך אויפגעהערט צולייגען.

— ניין — עֶנטפֿערט — ער.
— אויב אַזוי — זאָגט דער ווירטה — וואָלט פיל גלייכער געוועזן, זאָלסט די וויין אויך ניט געווען דאָרט אָפּלאָגן.

II

ר׳ חנינא האָט געזאָגט:
— אַלעמען איז ביי גאָט אין די הענד, אויסער גאָטספאָרכטיגקייט, ווי דער פסוק זאָגט: ״און איצט ישראל, וואָס פֿאַרלאַנגט גאָט דיין גאָט פון דיר? נאָר פֿאָרכטען זיך פֿאַר גאָט״ — איז דען גאָטספאָרכטיגקייט עפּעס אַ קליניגקייט? ר׳ חנינא האָט דאָך געזאָגט אין ר׳ שמעון בן יוחאי׳ס נאָמען, אַז גאָט פֿאַרמאָגט אין זיין שאַצקאַמער נור דעם אוצר פון גאָטספֿאָרכטיגקייט?
— יאָ, ביי משה׳ן איז עס ווירקליך אַ קליניגקייט, ווי אַ שטייגער, אַז מע בעט ביי איינעם אַ גרויסע כלי, ווי באַלד ער פֿאַרמאָגט נאָר, איז עס ביי איהם אַ קליניגקייט, בעט מען ביי אים אַ קליינע כלי אפילו, נאָר אויב ער פֿערמאָגט ניט, איז עס ביי איהם אַ גרויסע זאַך.

III

פון רב הונא׳ס נאָמען האָט מען געזאָגט:
— אַ מענש, וואָס פֿאַרמאָגט גאָטספֿאָרכטיגקייט, זענען די ווערטער זיינע אָנגענומען.
״האָב פֿאָרכט פֿאַר גאָט... דען דאָס איז גאָר דער מענש״ — זאָגט קהלת. אויף דעם האָט ר׳ אלעזר געזאָגט: די גאַנצע וועלט איז באַשאַפען געוואָרען נאָר צוליב אַזעלכען אייניעם.
ר׳ אבא בר כהנא האָט געזאָגט: אַזעלכער אייניער באַשטעהט אַקעגען אַ גאַנצער וועלט.
ר׳ שמעון בר עזאי זאָגט: די גאַנצע וועלט איז באַשאַפען געוואָרען נאָר כדי צו דינען אַלס געזעלשאַפטס־קריזיז פֿאַר אַזעלכען אייניעם.

IV

ר׳ חנא בר פפא האָט געזאָגט:
— ווען אויך אייניעם ליגט אויסגעגאָסען אַ חן (סימפּאַטיע), איז ער געווויס אַ גאָטספֿאָרכטיגער, ווי דער פסוק זאָגט: ״גאָט׳ס גנאָד פון אייביג ביז אייביג (רוהט) אויף זיינע פֿאָרכטיגע״.

ר׳ עקיבא האָט געזאָגט: „מיט דיין גאַנצער זעל״ — אפילו בשעת אַוועקנעמען ביי דיר די נשמה. בן עזאי זאָגט: מיט׳ן גאַנצען תמצית פון דיין נשמה.

„מיט דיין גאַנצען האַרצען״ — מיט ביידע זייטען פון דיין האַרצען: מיט׳ן יצר־טוב און מיט׳ן יצר־הרע. אפילו שלאַנגען אויך אויסגענוצט ווערען צו גוטע צוועקען.

ר׳ יוסי פלעגט זאָגען:

— וואָס דו זאָלסט ניט טון, זאָל זיין דיין כונה לשם שמים, צוליב גאָט ברוך־הוא.

גאָט׳ס פאָרכטיגקייט.

I

„די טרייהייט פון דיין לעבענס־צייטען — זאָגט דער נביא — זאָל זיין אַן ערוואַרטונג פון הילף, קלוגשאַפט און וויסען; די פאָרכטיגקייט פאַר גאָט איז זיין שאַצקאַמער״. —

רבא האָט אויף דעם געזאָגט:

— אויף יענעם וועלט, וואָס מען פיהרט אַריין דעם מענשען פאַר׳ן אויבערשטען געריכט, פרעגט מען אים: האָסטו טריי און עהרליך געפיהרט דיינע געשעפטען? האָסטו באַשטימטע צייטען אָפגעשטעלט אויף צו לערנען תורה? האָסטו אַ פאַמיליען־לעבען געפיהרט און קינדער אויף דער וועלט געבראַכט? האָסטו אַרויסגעקוקט אויף אַ ישועה? האָסטו זיך געשאַרפט אין וויסענשאַפט? האָסטו עפעס אויפגעטון אַליין מיט דיין אייגענעם פערשטאַנד?

און וואָס אפילו דאָס אַלעס יאָ, דאָך אויב „גאָטספּאָרכטיגקייט איז געווען זיין שאַץ״ איז גוט, אויב ניט — טויג אינגאַנצען ניט. וויי יענער וואָס האָט געהייסען זיין דינער: לעג אָפּ אין מאַגאַזין אַ פיהרער וויין. האָט ער אָפּגעלעגט. פרעגט אים דער־נאָך דער וויירטה: האָסטו ניט פאַר־געסען אַהין אַריינשיטען אויך אַ טאָפּ חומטין[1])?

[1]) אַ מיטעל אָפּצוהיטען תבואה פון קאַליע ווערען.

III

זיין זוהן ר׳ גמליאל פלעגט זאָגען:

— טו זיין (גאָטס) ווילן ווי דיין אייגענעם ווילן [1]׳, עך זאָל דער־פאַר טון דיין ווילן ווי זיין ווילן; מאַך־אַוועק דיין ווילן צוליב זיין ווילן, עך זאָל דערפאַר אַוועקמאַכן יענעמס ווילן צוליב דיין ווילן.

ווער עס פערבויגט זיין אייגענעם כבוד צוליב גרויסמאַכן גאָטס כבוד—בריינגט עך דערצו; אַז עס ווערט דער גרויסט סיי גאָטס סיי זיין אייגענער כבוד; ווער אָבער, פערקלעהרט, פערבויגט גאָטס כבוד צוליב זיין אייגענעם — ווערט דער כבוד פון גאָט ניט אָנגעריהרט, און זיין אייגענער כבוד ווערט געמינערט.

עהרליך האַלטען גאָט.

״האַלט עהרליך גאָט פון דיין האָב״ — פון דעם גוט וואָס גאָט האָט דיך בעשאָנקען: פערמאָגסטו שעהנהייט, נוץ־אויס דיין שעהנהייט פאַר גאָטס לויב; פערמאָגסטו אַ שענע שטימע, נוץ זי אויס אין שוהל צו גאָטס עהרען.

חלול־השם.

I

ר׳ יוחנן בן ברוקה זאָגט:

— ווער עס פערשאַפט אומ׳כבוד גאָט׳ס נאָמען פערבאָרגענערהייט בעקומט דערפאַר זיין שטראָף עפענטליך, אָן אונטערשייד, צי האָט ער געבראַכט צו חלול השם אוממיסטען צי אומגעהרן.

II

״ניט פאַראַן קיין קליגשאַפט, קיין פערשטאַנד און קיין ראטה קעגען גאָט״ — דער פסוק אין משלי קען אויסגעטייטשט ווערען אַזוי: דאָרט וואו עס האַנדעלט זיך אין פערהיטען דעם כבוד פון גאָט׳ס נאָמען, לעגט מען אויף קיינעם קיין כבוד, אפילו אויף אַ רבי׳ן.

---

[1]) ד׳ ה׳ מיט דעם זעלבען חשק.

V

אַז ר׳ יוחנן בן זכאי איז געלעגען קראַנק זאָגען געקומען זיינע תלמידים אים בעזוכען. זאָגען זיי אים:

— רבי אונזערער, בענש אונז.

— איך ווינש אייך — זאָגט ער זיי — איר׳ זאָלט פאָרכטען פאַר גאָט ווי פאַר אַ מענשען.

— רבי, ניט מעהר?

— הלואי אַזוי פיל, איר קענט עס ווייסען דערפון, אַז אַ מענש בע־געהט אַ פערבערעכען טראַכט ער בייַ זיך: קיין מענש זאָל מיך ניט זעהן.

ר׳ שמעון בן אלעזר זאָגט: פאָלגען גאָט אויס ליבע שטעהט העכער ווי פאָלגען אים אויס פאָרכט.

טון גאָט׳ס ווילען.

I

יהודה בן תימא פלעגט זאָגען:

— זיי דרייסט ווי אַ טיגער, לייכט ווי אַ אָדלער, פלינק ווי אַ הירש און שטאַרק ווי אַ לייב אויסצופיהרען דעם ווילען פון דיין פאָטער אין הימעל.

II

ר׳ יהודה הנשיא פלעגט זאָגען:

טוסטו זיין (גאָט׳ס) ווילען זיין דיין ווילען [1]), האָסטו נישט געטון זיין ווילען לויט זיין ווילען; טוסטו אָבער זיין ווילען געגעגען דיין ווילען, האָסטו געטון זיין ווילען לויט זיין ווילען. ווילסטו ניט אָפשטאַרבען, שטאַרב־אָפּ פאַר׳ן שטאַרבען [2]); ווילסטו לעבען — לעב ניט פאַר דיין לעבען. בעסער פאַר דיר צו שטאַרבען אויף דער וועלט, וואו דו מוזט שטאַרבען, איידער צו זיין אַ געשטאַרבענער אויף יענער וועלט, וואו, אַז דו ווילסט, קענסטו קיינמאָל ניט שטאַרבען.

---

1) ד׳ה. דו פאַסט־צו גאָטס ווילען צו דיינע זייטיגע פניות און בעגעהרען. 2) ניט נאָכגעבען דעם גוף אויף דער וועלט.

גלויבּעָן.

אַלעָ תרי״ג (613) מצוות וואָס זענען משה׳ן געגאָגט געוואָרעָן, האָט דעָר נביא חבקוק אַוועקגעשטעלט אויף איין יסוד: אויף גלויבּעָן. ״דעָר צדיק — זאָגט עָר — לעבט אין זיין גלויבּעָן״.

III

אינ׳ם נאָמען פון ר׳ שמעון בן יהוצדק האָט מען געזאָגט:

— גלייכער ס׳זאָל אויסגעריסען ווערען אַ אות פון דער תורה [1] אויב נור גאָטס נאָמען ווערט דורכדעם געהייליגט פאַר דער וועלט.

IV

פאַלשע לייט, צבוע׳קעס, וואָס בריינגען צו חלול השם, זאָל מען אַרויסשטעלען פאַר דער גאַנצער וועלט ווי זיי זענען.

וועלכעס קען שוין הייסען חלול השם?

— אַז אַזאַ מענש ווי איך — זאָגט רב — קויפט ביים קצב פלייש, קאָן בעצאָהלען אויפ׳ן שטעל און ציהט־אָפּ, הייסט דאָס שוין חלול השם.

אַביי אַז ער פלעגט קויפען פלייש אין אַ קלייט פון צווי שותפים, פלעגט ער צאָהלען ביידען דאָס גאַנצע געלד, כדי איינער פון זיי זאָל ניט מיינען, אַז ער ציהט־אָפּ; שפּעטער, וען זיי זענען געווען צוזאַמען, האָט ער זיך מיט זיי צערעכענט.

V

איינער פון ר׳ ינאי׳ס שולע האָט געזאָגט:

— חלול השם הייסט דאָס, אַז די חברים פון איינעם מוזען זיך שע־מען צוליב עפּעס אַ קלאַנג וואָס איז אַרויס אויף אים.

געגנוג — האָט רב נחמן בר יצחק געזאָגט — אַז לייטען זאָגען אויף יענעם: לאָז אים גאָט מוחל זיין!

VI

ווער ס׳האָט בעגאַנגען אַ זינד פון חלול השם העלפט אים ניט קיין תשובה אויף אָפּצולעגען זיין שטראָף, ניט יום־כפּור אויף פערגעבען זיינע זינד און ניט קיין יסורים אויף אויסצולייטערען אים; נאָר די אַלע זאַכען צוזאַמען שטופען אָפּ זיין שטראָף און ערשט דער טויט לייטערט אים.

---

1) ד׳ ה׳ צייטווייליג איבערטרעטען אַ געזעץ.

די וועָרט פון תפלה.

I

ר׳ יוסי בר חנינא זאָגט: דאָס דאַוונען (תפלה טון פאַר גאָט) איז געוווען איינגעפּיהרט אין פאָלק נאָך גאָר אין די אַלטע צייטען פון די עָרשטע אבות אונזערע. ר׳ יהושע בן לוי זאָגט: דאָס דאַוונען איז עָרשט שפּעטער איינגעפּיהרט געוואָרען אַנשטאָט דעם קרבן תמיד ווָאָס איז טאָג־טעגליך אין דער פריה און פאַרנאַכט געבראַכט געוואָרען אין בית־המקדש.

II

ר׳ אלעזר זאָגט: תפלה שטעהט פיל העכער פון קרבנות.

ר׳ אלעזר זאָגט ווידער: זינט דער בית־המקדש איז חרוב געוואָרען זענען פערשלאָסען געוואָרען אין הימעל די טויערען פון תפלה, ווי עס ווערט געזאָגט אין דער קלאָג־ליד: „ווען אויך איך רוף און שרייי — האָט ער פערשפאַרט די הימעל־טויערען פאַר מיין תפלה״. די טויערען אָבער פון טרערען זענען קיינמאָל ניט פערשלאָסען, ווי דער משורר אין תהלים זאָגט: „העָר, גאָט, מיין געבעט... אויף מיין טרער ווָעסטו ניט אָפשווייגען״.

ר׳ יהושע בן לוי זאָגט: קיין אייזערנע וואַנד קען נישט אָפטיילען יודען פון זייער פאָטער אין הימעל.

III

געבענשט זאָלט איר מיר זיין — זאָגט גאָט — געבענשט זאָל איר מיר זיין, הימלען און בעללייטער פון מיין מרכבה [1], דערפאַר ווָאָס איר ווָעט זאָגען און דערצעהלען מיינע קינדער ווָאָס איך טו בשעת זיי היילי־גען מיין כבוד און רופען אויס: „הייליג, הייליג, הייליג״. לערנט זיי, אז זייערע אויגען זאָלען געהויבען זיין צום הימעל און זאָלען זיך אויפהויבען אין דער הויך, ווייל קיין זאַך אין דער וועלט פערשאַפט מיר ניט אַזאַ פאַרגניגען ווי די רגע ווען זייערע אויגען זענען געהוי־בען צום הימעל און מיינע אויגען קוקען זיך איין אין זייערע אויגען. אין יענער צייט נעם איך אַרום דאָס געשטאַלט פון יעקב׳ן

---

[1] גאָט׳ס רייטוואָגען, שטוחל.

תּפלה.

דינען גאָט מיט׳ן האַרצען.

״ליבען גאָט אייער גאָט און דינען אים מיט אייער גאַנצען האַרצען״— וועלכע גרויסע אין דער תורה. וואָס הייסט דינען גאָט מיט׳ן האַרצען? תּפלה טון.

דער ריינער קוואַל.

״מקוה ישראל ה״ זאָגט דער משורר אין תהלים. דאָס וואָרט ״מקוה״, אויסער דער בעדייטונג ״האָפנונג״, האָט נאָך אַ זין: ״וואַסער־באַסיין״, וועלכער ריניגט אומריינקייט און פרישט זיי אָפּ. אַזוי אויך די יודען וועלן געריניגט און אָפּגעפרישט דורך זייער לעבעדיגען גאָט, דורכ׳ן האָפען און תּפלה טון צו אים. און דעם קוואַל דאַרף מען ניט געהן זוכען ערגעץ־וואו, ער געפונט זיך אומעדום: האָט אַ יוד אַ שוהל אין שטאָדט, גיסט ער אויס דאָס האַרץ פאַר גאָט אין שוהל; קען ער ניט געהן אין שוהל, מאַג ער זיך וועגדען צו גאָט אויפ׳ן פריי פעלד; קען ער ניט אַרויסגעהן אויפ׳ן פריי פעלד, מאַכט ניט אויס זיך שטעלען פאַר גאָט אין אַווינקעל ביי זיך אין שטוב; קען ער דאָס אויך ניט, מאַג ער תּפלה טון אין דער שטיל, אפילו ליגענדיג אויפ׳ן בעט; קען ער ניט אפילו ריהרען מיט די ליפּען, איז גענוג אַז ער טוט תּפלה אין האַרצען.

בעטען פאַר יענעם.

I

טרעפט זיך עמעצען אַן אומגליק, זאָל ער פון דעם צו וויסען גיבען פריינד און בעקאַנטע; זאָלען לייט פאַר אים גאָט בעטען.

II

וועָר עס קען פאַר עמיצען גאָט בעטען און טוט עס ניט — בעגעהט ער אַ זינד. און אויב יענער וואָס נויטיגט זיך אין דער תפלה איז אַ תלמיד־חכם, דאַרף מען בעטען פאַר אים מיט די לעצטע כחות.

III

וועָר עס בעט פאַר יענעם וועגען עפעס און ער אַליין נויטיגט זיך אין דער זעלבער זאַך, וועָרט ער פריהער געהאָלפען.

תפלת הדרך.

וועָן דו גייסט אַרויס אין וועג — בעראָטן זיך פריהער מיט דיין בעשעפער און גיי, וואָס הייסט בעראָטען זיך? בעט פאַר אים די וועגס־תפלה.

תפלה פונ׳ם האַרצען.

I

אַז דו דאַווענסט, זאָל דיין תפלה ניט זיין אַן אויסגעשטעלטע, נאָר האַרציגע וועָרטער און געבעט פאַר גאָט ברוך־הוא.

— וואָס הייסט אויסגעשטעלט? פון ר׳ אושעיא׳ס נאָמען זאָגט מען: אויב דאָס דאַוונען איז אים שווער וי אַ משא, אַ מין אָפקומענדיש. אַנדערע זאָגען: אויב די וועָרטער וועָרען ניט געזאָגט האַרציג. רבה און רב יוסף זאָגען ביידע: אויב עָר קען ניט אין דער תפלה אויפטון עפעס נייעס.

אין מיין הימעל־טראָהן אוּן האַלדז אים אוּן קוש אים אוּן דעָרמאָהן זיך אויף זייַער גלוּת אוּן איך דעָרנעָהעָר די שעה פוּן זייַער אויסלייזונג׳

IV

ר׳ חמא בר חנינא זאָגט:

בעָט אַ מענש ביי גאָט אוּן וועָרט ניט געעָנטפעָרט באַלד׳ זאָל עָר גיט וועָרן אָפהעָנדיג׳ נאָר בעָטן נאָכאַמאָל אוּן ווידעָר אַמאָל׳ ווי עָס וועָרט געזאָגט אין תהלים:

״האָף צוּ גאָט
שטאַרק אוּן פעָסט זאָל זיין דיין האַרץ
אוּן האָף (ווידעָר) צוּ גאָט״׳

V

אפילוּ וועָן די שאַרפּעָ שוועָרד ליגט אויפ׳ן מענשענ׳ס האַלז׳ זאָל עָר זיך ניט אָפזאָגן פוּן תפלה טוּן׳

VI

ר׳ יודן זאָגט:

— אַ מענש וועָן עָס קומט אויף אים אַן אומגליק אוּן עָר האָט אַ פאַטראָן (אַ בעָשיצער) קען עָר ניט אַריינגעָהן צוּ אים גלייך׳ נאָר עָר מוז זיך שטעָלן ביי איהם פאַר דעָר טיהר׳ רופט־אַרויס אייניעָם פוּן די הויז־בעָדינעָר אוּן זאָגט אים: געָה מעָלדע דעָם העָר׳ אַז יעָנעָר אוּן יעָנעָר שטעָהט פאַר דעָר טיהר׳ גאָט ברוך־הוּא אָבער איז ניט אַזוי: קומט אויף אַ מענשען אַן אומגליק׳ דאַרף עָר ניט אָנקומען צוּ קיין פערמיטלעָר׳ ניט צוּ מלאך מיכאל אוּן ניט צוּ מלאך גבריאל; געָנוג עָר זאָל גאָט אַרוף טוּן עָנטפעָרט עָר אים באַלד׳

VII

די תפלה פוּן צדיקים מאַכט אין הימעל אַ איבעָרקעָרעניש: גאָט׳ס צאָרן וועָרט דורך איר פעָרוואַנדעָלט אין רחמנות׳

ר׳ אלעזר פלעגט פריהער שענקען אַ נדבה אַן אָרימאַן אוּן נאָכדעם זיך שטעלען תפלה טוּן פאַר גאָט.

פרומע פרייד אוּן ערנסט ביי תפלה.

I

מע זאָל ניט איבערגעהן גלייך צום דאַוונען ניט פוּן טרויערקייט, ניט פוּן פוילקייט, ניט פוּן לאַכעריי, ניט פוּן שמועסעריי, ניט פוּן לייכטזיניגקייט אוּן ניט פוּן פוסטע ווערטער, נאָר פוּן אַ פרומער פרייד [1]).

II

אַ מענש דאַרף זיך שטעלען דאַוונען נור מיט ערנסטע שטימונג. די פאַרצייטיגע חסידים פלעגען זיך פריהער אַ געוויסע צייט פאַרטיפען אין זיך אוּן דערנאָך זיך נעמען דאַוונען, כדי דאָס גאַנצע האַרץ זאָל זיין געוועזענדט צו גאָט, ווי עס ווערט געזאָגט אין פסוק: "בוקט זיך צו גאָט מיט הייליגער ״הרע־פוּרכט״; אוּן אין אַ אַנדער ארט ווידער: "דינט גאָט מיט פוּרכט אוּן פרעהט זיך מיט ציטערניש״ — אינערליכע פרייד מיט ציטערניש צוזאַמען.

אַקעגען דער שכינה.

I

אין נאָמען ר׳ שמעון חסידא האָט מען געזאָגט:

— ביים דאַוונען זאָל זיך דער מענש פאַרשטעלען אַז די שכינה איז געגען אים, ווי אין פסוק שטעהט: "איך שטעל זיך פאָר גאָט געגען מיר שטענדיג״.

---

[1]) אַ פרייד וואָס קומט נאָכדעם וואָס מע האָט געטון אַ גוטע זאַך.

אבא און ר׳ חנינא זאָגען ביידע: אויב עֶר דאַוועָנט ניט אין דעֶר רעֶכטעֶר צייט׳ ביים אויך־ און־ אונטעֶרגעֶהן פון דעֶר זוהן׃

II

ביי דעֶר מלחמה מיט עמלק׳ן שטעֶהט: ״אַז משה האָט אויפגעֶהויבען זיין האַנד׳ האָבען יוּדען בייגעֶקומען״׳ און אַז עֶר האָט אַראָפגעֶלאָזט די האַנד׳ האָט עמלק בייגעֶקומען״ — צי דען האָבען משה׳ס העֶנד געֶקענט ווירקען אויף דעֶם גאַנג פון דעֶר מלחמה? נאָר דעֶר פסוק וויל אָט דאָס זאָגען: ווי לאַנג יוּדען האָבען געֶוועֶנדעט זייעֶרע אויגען אַרויף אויבען און צוגעֶבוּנדען דאָס האַרץ צום פאָטעֶר זייעֶרען אין הימעֶל׳ האָבען זיי בייגעֶקומען׳ און אויב נישט—זעֶנען זיי געֶפאַלען׃ דאָס זעֶלבע איז אויך געֶווען מיט׳ן קופּעֶרנעם שלאַנג׳ וואָס משה האָט געֶמאַכט אין דעֶר מדבר און אויפגעֶהאַנגען אים אין דעֶר הויך׳ אַז יעֶדעֶר געֶביסעֶנעֶר פון די גיפטיגע שלאַנג זאָל אויפהויבען אַהין די אויגען׳ וועט עֶר געֶהיילט ווערען׃ קען דען אַ קופּעֶרנעֶר שלאַנג טויטען אָדעֶר היילען?—נאָר ווען יוּדען האָבען געֶוועֶנדעט זייעֶרע אויגען אַרויף און צוגעֶבוּנדען דאָס האַרץ צום פאָטעֶר זייעֶרען אין הימעֶל׳ זעֶנען זיי געֶהיילט געֶווארען׳ און אויב ניט — זעֶנען זיי אומגעֶקומען׃

III

ר׳ חייא און ר׳ שמעון בר רבי זעֶנען געֶזעֶסען צוזאַמען און גע־ שמועסט וועֶגען תפלה׃ רופט זיך אָן איינער: ביים דאַוונען דאַרף מען אַראָפּלאָזען די אויגען אַראָפּ צו דעֶר עֶרד׃ זאָגט דעֶר אַנדעֶרעֶר: גלייכעֶר אַרויף צום הימעֶל׃ דעֶרווייל איז געֶקומען צו זיי ר׳ ישמעאל ברבי יוסי׳ פרעֶגט עֶר זיי: וועֶגען וואָס שמועסט איר? דעֶרצעֶהלען זיי אים׃ רופט עֶר זיך אָן: מיין פאָטעֶר האָט אַזוי געֶזאָגט: ביים דאַוונען דאַרף מען אַראָפּלאָזען די אויגען אַראָפּ און וועֶנדען דאָס האַרץ אַרויף׃

ר׳ אמי זאָגט: דעֶם מענשעֶנס תפלה וועֶרט נור דעֶמאָלט אָנגענומען׳ וועֶן עֶר האַלט ביים בעֶטען די נשמה אין דעֶר האַנד [1])׳ ווי דעֶר פסוק זאָגט: ״לאָמיר אויפהויבען אונזעֶר האַרץ מיט די העֶנד צו גאָט אין הימעֶל״׃

ר׳ חנניה זאָגט: דעֶם מענשעֶנס תפלה וועֶרט נור דעֶמאָלט אָנגענומען — וועֶן זי געֶהט אַרויס פון אַ ווייך׳ ניט פעֶרשטיינעֶרט האַרץ׃

---

1) ד״ה׃ וועֶן עֶר לעֶגט אין איר אַריין זיין גאַנצע נשמה׃

״זאָלסט ניט זיין איבעראיילט מיט דיין מויל... אַרויסצולאָזען וועָרטעָר פאַר גאָט, דעָריבער זאָלען דיינע וועָרטעָר זיין ווינציג״.

II

איינעָר האָט זיך געָשטעָלט דאַוונען פאַרן עמוד און דעָרביי איז געָווען ר׳ חנינא. הייבט יענעָר אָן די תפלה מיט די וועָרטעָר: ״דעָר גאָט דעָר גרויסעָר, העָלדישעָר, פאָרכטיגעָר, מעָכטיגעָר, קרעָפטיגעָר, שרעָקלי־כעָר, שטאַרקעָר און פעָסטעָר, ווירקליכעָר און גענעָהרליכעָר...״ וואַרט ר׳ חנינא ביז יענעָר האָט גענעָנדיגט. ווי יענעָר האָט גענעָנדיגט זאָגט עָר אים:

— ס׳האָט זיך שוין, אַ פנים, ביי דיר אויסגעלאָזט אַלע שבחים פון׳ם רבונו של עולם? צו וואָס אַזוי פיל? אפילו די עָרשטע דריי וואָס מיר זאָגען אַלע, וועָן ניט משה רבינו זאָל זיך געָווען מיט זיי בעָנוצען אין דעָר תורה און די אנשי כנסת הגדולה[1]) זאָלען עָס נישט איינפיהרען אין דאַוונען, וואָלטען מיר אויך נישט געמעָגט זיך מיט זיי בעָנוצען, און דו זאָגסט און זאָגסט אַזויפיל! ווי מיינסטו, אַ קעָניג, אַ שטייגעָר, וואָס פעָרמאָגט מילי־מיליאָנען גאָלדענע רעָנדליך, און מע ריכמט אים מיט זילבעָרנע — איז עָס דעָן ניט פאַר אים קיין אומכבוד?!

III

איינעָר אַ תלמיד האָט זיך געָשטעָלט דאַוונען פאַרן עמוד און דעָר־ביי איז געָווען ר׳ אליעזר, האָט יענעָר צופיל מאריך געָווען. רופען זיך אָן די איבריגע תלמידים:

— רבי, וואָס פאַר א מאריך דאָס איז!

— מאָהלט אייך משה — זאָגט זיי ר׳ אליעזר — איז געָווען אַ גרעָסעָרעָר מאריך. עָר דערצעָהלט אויף זיך: ״איך האָב געבעָטען פאַר גאָט די פירציג טאָג און פירציג נעָכט״.

ווידעָר אַמאָל האָט איינעָר, אַ צווייטעָר תלמיד זיינעָר, זיך געָשטעָלט דאַוונען פאַרן עמוד און האָט, פעָרקעָהרט, די תפלה צופיל פעָרקירצט, רופען זיך אָן די איבריגע תלמידים:

רבי, ווי קורץ דעָר מאַכט עָס!

מאָהלט אייך משה — זאָגט זיי ר׳ אליעזר — האָט נאָך קורצעָר געמאַכט. וועָן זיין שוועָסטעָר מרים איז קראַנק געווארען און משה האָט פאַר איר גאָט געבעָטען, איז די תפלה זיינע בעָשטאַנען אין גאַנצען פון די געָצעָהלטע וועָרטעָר: ״א גאָט, הייל דאָך זי!״.

[1]) די לייט פון גרויסען פערזאַמלונג, געגרינדעט דורך עזרא און נחמיה.

II

די תפלה זאָל מען ניט איבערריסטן. אפילו וואָן דער קעניג בעגריסט, זאָל מען דערויף ניט ענטפערן; אוּן וואָן אפילו אַ שלאַנג פערוויקעלט זיך אַרום דער פיס, זאָל מען ניט איבערריסטן.

איינער אַ פרומער מאַן האָט געהאַלטען אינמיטען תפלה אין וועג. קומט אים אַנטקעגען איינער פון די גרויסע רוימישע שרים אוּן בעגריסט אים. ענטפערט יענער אים ניט. וואַרט דער שר ביז דער פרומער מאַן פערענדיגט זיין תפלה. ווי נור ער האָט פערענדיגט רופט זיך צו אים אָן דער שר:

— דו גראָבער יונג! האָט דען ניט אייער תורה אייך אָנגעזאָגט וויפיל מאָל, אַז אַ מענש מוז זיין געוואָרענט אוּן שטאַרק שוינען זיין אייגען לעבען. ווי האָסטו געוואַגט מיר ניט צו ענטפערען אויף מיין בעגריסונג? וואָן אַ שטייגער איך זאָל אָפהאַקען דיין קאָפ מיט אַ שוערד, וואָלט זיך פאַר דיר איינגעשטעלט?

— וואַרט וועל איך דיך בעהויהיגען — זאָגט יענער — וואָן דו זאָלסט שטעהן פאַר אַ קעניג אַ בשר־ודם אוּן עמיצער זאָל קומען אין דער צייט דיך בעגריסען, וואָלסטו אים דעמאָלט געענטפערט?

— געוויס ניין.

— אוּן וויב יאָ, וואָס וואָלט מען דיר דערפאַר געטון?

— מע וואָלט מיך געקעפט.

— איצט זאָג אַליין: וויב דו, שטעהענדיג, פאַר אַ קעניג אַ בשר־ודם, וואָס היינט איז ער דאָ אוּן מאָרגען אין קבר, וואָלסטו זיך אַזוי אויפגעפיהרט, בפרט איך, וואָס בין געשטאַנען פאַר'ן קעניג איבער אַלע קעניגען, גאָט ברוך־הוא, וואָס לעבט אייביג, ווי דאַרף איך מיך אויפפיהרען?

מיט די ווערטער האָט זיך דער שר פאָלשטענדיג בעפרידיגט אוּן האָט אָפגעלאָזט דעם פרומען מאַן בשלום.

געצעהלטע ווערטער.

I

אינ'ם נאָמען פון ר' מאיר'ן גיט מען איבער:

— אַ מענש זאָל תמיד רעדען קורץ פאַר גאָט, ווי עס זאָגט קהלת

געגען ירושלים.

אין נאָמען פון ר׳ יוחנן זאָגט מען:

— תפלה טוּן זאָל אַ מענש נור אין אַ הויז וואָס האָט פענסטער, ווי בייַ דניאל׳ן שטעהט: בשעת ער האָט געבעטען "זענען די פענסטער פון זיין אויבערשטיבעל געווען אָפען געגען ירושלים".

וואָר עס געפונט זיך אין חוץ־לארץ; זאָל ער וועַנדען דאָס האַרץ אין דער ריכטונג פון ארץ־ישראל; אין ארץ ישראל—אין דער ריכטונג פון ירושלים; אין ירושלים—אין דער ריכטונג פון בית־המקדש; אין בית־המקדש—אין דער ריכטונג פון קדשי־קדשים. קומט אויס, אַז דער וואָס געפונט זיך אין מזרח, דאַרף קאָהרען דאָס געזיכט קיין מערב; אין מערב — קיין מזרח; אין דרום—קיין צפון אוּן אין צפון — קיין דרום. אַזוי אַרום וועַנדען אַלע יודען דאָס האַרץ אין אייַן אָרט.

וואָר עס דערקענט נישט ריכטיג די זייטען פון דער וועלט, דאַרף ער וועַנדען דאָס האַרץ אַרויף צום פאָטער זיינעם אין הימעל.

ווי תפלה טוּן.

I

רב המנונא זאָגט:

— וועַן חנה האָט תפלה געטוּן פאַר גאָט, וועָרט דערצעהלט וועגען דעם: „זי האָט געדאַרפט מיט האַרץ, נאָר די ליפען אירע האָבען זיך בעַ־ וועגט אוּן איר שטימע האָט זיך נית געלאָזט הערען". די אַלע פרטים זענען זאָהר וויכטיג, זיך אָפצוּלערנען, ווי אַ מענש דאַרף תפלה טוּן פאַר גאָט: מיט האַרץ, שאַרף אויסרעדען יעדער וואָרט אוּן נית אויפהויבען דאָס קול.

שרייען בשעת תפלה־טוּן פאַר גאָט, שרייעט אַ קליינגלויבי־גער, אַ פאַלשער נביא.

II

שטעלען זיך דאַוונען זאָל מען נור מיט אַ קלאָרען געדאַנק.

ר׳ חנינא — אין דעם טאָג וואָס ער איז געווען שטאַרק אויפגעבראַכט האָט ער נית געדאַוועַנט.

שמואל האָט נית געדאַוועַנט אין אַ שטוב, וואו די לופט איז געווען אָנגעזאַפט מיט׳ן שאַרפען ריח פון ביער.

IV

רבא האָט געזאָהן אַז ביי רב המנונא דויערט לאַנג דאָס דאַוונען, רופט ער זיך אָן:

— מײַ לעבט אַוועק אייביג לעבעָן אוּן מען פערנעמט זיך מיט צייטווייליג לעבעָן [1].

רב המנונא אָבער מיינט: די צייט פון תורה איז בעזונדער אוּן די צייט פון תפלה בעזונדער.

V

אַנטונינוס דער רוימישער קעניג האָט אַמאָל געפרעגט ביי זיין גוטען פריינד רבינו הקדוש (ר׳ יהודה הנשיא):

— ווי מיינסטו, מע מעג בעטען פאַר גאָט אַלע ווײַלע?

— ניין, מע טאָר נישט — ענטפערט ער:

— פאַר וואָס?

— כדי מע זאָל זיך ניט האַלטען צו הימיש מיט גאָט.

איז אַנטונינוס׳ן דער ענטפער ניט געפעלען, וואָס־זשע טוט רבינו הקדוש? קומט ער אויף מאָרגען צום קעניג גאַנץ פריה אוּן בעגריסט אים: ״פריד דעם קיסר!״ אין אַ ווייל אַרום קומט ער וויטער מיט אַ בעגריסונג: ״פריד דעם אימפעראַטאָר״! אוּן נאָך שפעטער מיט אַ ווייל איז ער ווידער דאָ מיט אַ בעגריסונג: ״פריד דיר, קעניג!״

— וואָס זאָל דאָס בעדייטען? — פרעגט אים אנטונינוס ברוגז׳דיג — עפּיס קומט אויס ווי דו ווילסט בעלײדיגען די קעניגליכע מאַכט.

— הער זיך אַליין איין — זאָגט אים רבי — אין דעם וואָס דו רעדסט: אויב דו, אַ בשר־ודם, גענפונסט זיך בעלײדיגט וועָן מען בעגריסט דיך צו אָפט, היינט ווי זאָל אַזאַ זאַך ניט ווערען צו לאַסט דעם קעניג איבער אַלע קעניגען!

*

״עדער אָטהעם זאָל לויבען גאָט״ — זאָגט דוד המלך אין תהלים — פאַר יעדען אָטהעם בעזונדער, וואָס דער מענש אָטהעמט, קומט ער זאָל לויבען גאָט.

---

1) ד׳ ה׳ אַנשטאָט לערנען תורה פערברענגט מען צופיל צייט צו בעטען אויף צייטווייליגע־זאַכען.

פון מויל געלויפיג, ווייס איך אַז זי איז אָנגעָנומען, און אויב ניט — איז זי אָפּגעוואָרפען.

תפלה אין שוהל.

I

אבא־בנימין זאָגט: די תפלה פונ׳ם מענשען ווערט אָנגענומען נור אין שוהל, וואו דער עולם צוזאַמען לויבט גאָט מיט געזאַנג.

רבי יצחק זאָגט: דאָרט וואו צוהן יודען דאַוונען, געפּונט זיך מיט זיי די שכינה.

II

אַ בעזונדער מלאך איז בעשטימט אויף יודישע תפלות אין די שוהלען; עָר קלייבט זיי אויף אַלע צוזאַמען, סלעכט־אויס פון זיי קרוינען, צו בעצירען מיט זיי דעם קאָפּ פון גאָט ברוך־הוא.

III

אַז מע גייט פון שוהל אַרויס זאָל מען ניט מאַכען קיין ברייטע שפּאַן; אין שוהל אַריין אָבער איז אַ מצוה צו לויפען.

דער כבוד פון דער שוהל.

I

דעם כבוד פון דער שוהל זאָל מען ניט גרינגשטעלען; מע טאָר זי ניט אויסנוצען פאַר אייגענע בעדערפנישען, ווי אַ שטייגער: עסען אָדער טרינקען דאָרט, צו אַרומשפּאַצירען, אַרײַנגעהן אַהין זומער אויף אָפּצוקיה־לען זיך,ווינטער אויף אָנצוואַרמען זיך, מאַכען דאָרט אַ הספד אויף אַ געוועהנליכען מענשען. דאָרט איז אַן אָרט, אויסער דאַוונען, אויך אויף לערנען, לייענען, מספיד זיין גרויסע לייט. מע דאַרף די שוהלען האַלטען ריין,

אומזיסטיגע תפלה.

וועֶן מע֫ן שרייט צו גאָט אויף אַ זאַך וואָס איז שוין פאָראיבעֶר־הייסט עֶס אַ אומזיסטע־אומנישטע תפלה. אַ שטייגעֶר: וועֶן בייַ עֶמיצעֶן איז דאָס ווייב שוין שוואַנגעֶר אוּן עֶר בעֶט: הלואי, רבונו־של־עולם, מיין ווייב זאָל געֶבוירעֶן אַ יונגעֶל; אָדעֶר וועֶן איינעֶר, געֶהעֶנדיג אין וועֶג אוּן דעֶרהעֶר־רעֶנדיג גוואַלדעֶן פוּן שטאָדט זאָגט: הלואי, רבונו־של־עולם, זאָל עֶס ניט זיין פוּן מיין שטוּב—אַזאַ מין תפלה הייסט אַ אומזיסטע אומנישטע.

דאָסזעֶלבעֶ וועֶן איינעֶר בריינגט־אַריין פוּן פעֶלד הונדעֶרט מעֶסטליך תבואה, אָדעֶר פוּן ווייַנגאָרטעֶן הונדעֶדט פעֶסליך ווייַן אוּן זאָגט: הלואי, רבונו־של־עולם, עֶס זאָל דעֶרפוּן וועֶרעֶן צוויי הונדעֶרט — הייסט עֶס אַ נאַרישע אומזיסטע תפלה. עֶר מעֶג זיך נור ווינשעֶן: הלואי עֶס זאָל אַריין אין דעֶם די ברכה.

שליח צבור.

I

אַז מ׳איז מכבד איינעֶם מיט דאַוונעֶן פאַר׳ן עמוד דאַרף עֶר זיך לאָזעֶן בעֶטעֶן; אויב ניט—האָט עֶס אַ טעם ווי אַ געֶקעֶכץ אָן זאַלץ; אויב אָבעֶר עֶר לאָזט זיך בעֶטעֶן צופיל, קומט עֶס אויס ווי אַ געֶקעֶכץ וואָס איז איבעֶרגעזאַלצעֶן. ווי דעֶן דאַרף עֶר זיך אויפפיהרעֶן? דאָס עֶרשטע מאָל זאָגט מע֫ן זיך אָפּ, דאָס אַנדעֶרע מאָל קוועֶנקעֶלט מע֫ן נאָך, דאָס דריטע מאָל לאָזט מע֫ן זיך געֶהן צום עמוד.

II

אַז איינעֶר מאַכט אַ פעֶהלעֶר ביים דאַוונעֶן, איז עֶס אַ שלעֶכטעֶר סימן פאַר אים; אוּן אויב עֶר איז אַ שליח־צבור, איז עֶס אַ שלעֶכטעֶר סימן פאַר׳ן גאַנצעֶן צבור; ווייל דעֶר שליח פוּן אַ מעֶנשעֶן איז גלייך ווי עֶר אַליין.

וועֶגעֶן ר׳ חנינא בן דוסא דערצעֶהלט מע֫ן: אַז עֶר פלעֶגט בעֶטעֶן אויף חולים אוּן דעֶרנאָך פאָראויסזאָגעֶן: דעֶר וועֶט געֶהיילט וועֶרעֶן אוּן דעֶר וועֶט געֶהן פוּן דעֶר וועֶלט. אוּן אַז מ׳האָט געֶפרעֶגט, פוּן וואַנעֶן עֶר וויסט עֶס? האָט עֶר געֶענטפעֶרט: אויב מיין תפלה געֶהט אַרויס בייַ מיר

ר׳ אבין האָט געלאָזט מאַכען אַ שענעם טויער פאַר׳ן גרויסען בית־המקדש׳ קומט צו אים ר׳ מני׳ בעוהמט ער זיך פאַר אים אויז זאָגט: זעה וואָס איך האָב געמאַכט!

— יאָ — רופט זיך אָן ר׳ מני — דער נביא הושע האָט שוין דערויף לאַנג געזאָגט: „ישראל האָט פערגעסען זיין בעשעפער אוין געבויעט טעמפלען!״ — האָסטו דען ניט געפונען קיין מענשען וואָס לערנען תורה׳ זיי צו שטיצען מיט דעם געלד!

אויספּוצען, בעשפּריצען מיט וואַסער, זי זאָל ניט אָפּגעלאָזט ווערען אין ניט פּערוואַקסען ווערען מיט גראָז. ר׳ יהודה זאָגט: אַווי איז נור ווען דער עולם קומט אַהין, אָבער ווען זיי זענען חרוב, לאָזט מען זיי בעווואַקסען ווערען מיט גראָז אוּן מע זאָל עס ניט אויסרייסען, כדי עס זאָל אָננעמען דעם פּערבייגעהער ביים האַרצען.

ווידער זאָגט ר׳ יהודה: אַ חרוב׳ע שוהל זאָל מען אויך ניט גרינג־שאַצען, ניט מספּיד זיין דאָרטען, ניט דרעהען שטריק, ניט אויסשפּרייטען דאָרטען נעצען אויף צו טרוקענען, ניט אויסלעגען אַקעגען דער זון אויפֿן דאַך פּירות, ניט מאַכען עס פּאַר אַ דורכגאַנג צו פּערקירצען דעם וועג. אַ הייליג אָרט, אויך אַ פּערוויסט, בלייבט דאָך הייליג.

ווער עס שפּייט אין אַ שוהל איז גלייך ווי ער זאָל שפּייען, חלילה, גאָט אין פּנים.

II

מע טאָר ניט אויפהויבען די דעכער פּון אַנדערע הייזער העכער פּונ׳ם שוהל־דאַך; דאָס רעדט זיך נור פּון געווענליכע הייזער; טורעמס אָבער אוּן פּעסטונגען — מאַכט ניט אויס.

•

רב חסדא זאָגט:

מע זאָל ניט אומוואַרפען איין שוהל ביז מע וועט פּריהער ניט אויפבויען קיין נייע.

שענע טעמפלען.

ר׳ אושעיא דער גרויסער אוּן ר׳ חמא בר חנינא האָבען איינמאָל געשפּאַצירט פּערבּיי די שענע שוהלען אין לוד. רופט זיך אָן ר׳ חמא צו ר׳ אושעיא׳ן: אָ וויפיל פּערמעגענס האָבען מיינע עלטערען אויף דעם אויסגעבראַכט! ענטפערט ר׳ אושעיא אויף דעם: וויפיל נפשות האָבען דיינע עלטערען אויף דעם אויסגעבראַכט! האָט זיך דען נישט געפּונען דעמאָלט קיין מענשען וואָס האָבען זיך פּערנומען מיט תורה לערנען, זיי צו שטיצען מיט דעם געלד.

ר׳ אסי זאָגט: דאָס יצר־הרע — אין אָנהויב איז עס דין ווי אַ פּאָדעם פון שפּינוואָבס, צום סוף ווערט עס ווי אַ גראָבער שטריק.

III

אַזוי איז שוין דאָס יצר־הרע׳ס שטייגער: עס נאַרט זיך אַריין צוּבייסלעך, היינט זאָגט עס: טו דאָס, מאָרגן — טו יענס, ביז עס הייסט: גאָה דינען עבודה־זרה, גאָהט מען אויף מע דינט.

IV

דאָס יצר־הרע הייבט־אָן מיט זיס און ענדיגט מיט ביטער.

רב זאָגט: ווי אַ גיפטיגע פליג זיצט דער יצר־הרע צווישען ביידע קעמערליך פון׳ם האַרצען אויף פערגיפטעט עס ביסלעכווייס אינגאַנצען, ווי עס זאָגט קהלת: ״אַ גיפטיגע פליג פערשטינקט אויף מאַכט אירען דאָס געווירצסטען בוימעל״.

V

ר׳ אמי זאָגט: דאָס יצר־הרע גאָהט נישט ביי די זייטען, ער שפּאַציירט אַרום אינמיטען דער בריי׳ער גאַס, און ווי ער דערזאָהט אייגעם אַ פראַנט מיט גאָפּוצטע אייגעלעך און פריזירטע הערעלעך און מיט אַ קאָקע־טיש גענגעלע, פאַקט ער אים אויף זאָגט: דאָס איז מיינער!

ר׳ אבין זאָגט: דאָס וואָס קאָכעלט דאָס יצר־הרע אין דאָס יוגענד, איבער אים וואָט שוין דאָס יצר־הרע בלייבען אַ אויבערהאַר אויך אויף דאָס עלטער.

VI

״איר זאָלט זיך ניט נאָכגעבען נאָכ׳ן האַרצען און נאָך די אויגען״ — זאָגט די תורה. דאָס אויג אויף דאָס האַרץ זענען צוויי פערמיטלער פון׳ם יצר־הרע, דאָס אויג זאָהט אויף דאָס האַרץ גלוסט.

וואָס מאָהר אַ זאַך איז פערבאָטען, אַלץ מאָהר ציהט צו דאָס דאָס יצר־הרע.

גוטס און שלעכטס.

יצר־טוב און יצר הרע.

I

צוויי־גרונד־נייגונגען האָט גאָט בעשאַפֿען אין מענשען, איינע אַ גוטע, יצר־טוב, און איינע אַ שלעכטע, יצר־הרע. די גוטע — אין דער רעכטער זייט און די שלעכטע—אין דער לינקער, ווי קהלת זאָגט: „דאָס האַרץ בייַם קלוגען—צו רעכטס, און דאָס האַרץ בייַם נאַר—צו לינקס“.

זאָהר שווער איז דער יצר־הרע, אַז אפילו דער בעסטפֿער זיינער רופט אים אָן „שלעכטער“, ווי עס ווערט געזאָגט אין דער תורה: די גרונד־נייגונג פונ׳ם מענשען האַרץ איז שלעכט פון קינדווייס אָן“.

דערויף זאָגט ר׳ חייא דער גרויסער:

— אָך און וועה איז דעם טייַג, וואָס דער בעקער אַליין זאָגט אויף דעם עדות, אַז עס טויג נישט.

II

„אין דיר זאָל ניט זיין קיין פרעמדער גאָט“ — זאָגט דער משורר אין תהלים, וועלכער איז דער פרעמדער גאָט, וואָס געפונט זיך אינערליך אינ׳ם מענשען? — ניט אַנדערש ווי דער יצר־הרע.

רבא זאָגט: דער יצר־הרע — אין אָנהויב איז ער ווי אַ פערבייגעהער, דערנאָך ווערט ער אַ גאַסט, צום סוף ווערט ער דער בעל־הבית.

געלט זי אַרום און בויעט־אויס אַרום איר גרויסע בעלאַגער־פעסטונגען, געפּונט זיך אין איר איינער אַ אָרמער קלוגער און ער רעטעט די שטאָדט מיט זיין קלוגשאַפט״. ר׳ אמי בר אבא טייטשט־אויס די פסוקים אַזוי:

— ״אַ קליינע שטאָדט״ — דאָס איז דעם מענשענס גוף, ״און מענ־שען דאָרט וועניג״ — דאָס איז די גלידער, ״בעפאַלט אויף איר אַ גרויסער קעניג און רינגעלט זי אַרום״ — דאָס איז דער יצר־הרע, ״און בויעט־אויס אַרום איר גרויסע בעלאַגער־פעסטונגען״ — דאָס איז די תאוות צו זינד, ״געפּונט זיך אין איר אַ אָרמער קלוגער״ — דאָס איז דער יצר־טוב, ״און ער רעטעט די שטאָדט מיט זיין קלוגשאַפט״ — דאָס איז מיט תשובה און גוטע מעשים.

XII

ר׳ שמעון בן לקיש זאָגט:

— שטענדיג זאָל דער מענש אָנשרעקען דעם יצר־הרע דורכ׳ן יצר־טוב, קומט ער אים בייַ — איז רעכט, אויב ניט — זאָל ער זיך נעמען צום לער־נען; קומט ער אים בייַ — איז רעכט, אויב ניט — זאָל ער לייענען קריאת־שמע [1]); קומט ער אים בייַ — איז רעכט, אויב נישט — זאָל ער זיך דערמאָנען אין טאָג פון טויט.

XIII

איינער פון ר׳ ישמעאל׳ס שולע פלעגט לערנען דעם עולם:

— זוהן מיינער, בעגעגענט דיך אָט דער מנוול (יצר־הרע), שלעפּ אים אין בית־המדרש אַריין: איז ער אַ שטיין — וועט ער צעמאָהלען וועריק, איז ער אייזן — וועט ער פלאַצען.

XIV

״דו ווייסט דאָך אַז איך בין ניט שולדיג און פון דיין האַנד קען קיינער ניט רעטען״ — אַזוי האָט איוב גע׳טענה׳ט פאַר גאָט. — דערויף האָט רבא געזאָגט:

— איוב האָט געמיינט צובעפריען די גאַנצע וועלט פון שטראָף. ״רבונו־של־עולם — האָט ער גע׳טענה׳ט — דו האָסט בעשאַפען אַן אָקס מיט צושפאָלטענע קלאָען, אויך אַן עזעל מיט צענויפגעוואַקסענע; דו האָסט

---

1) ד. ה. זיך דערמאָנען אין אייניצ־גען גאָט.

VII

ר׳ שמעון בן לקיש זאָגט: איינעֶר אוּן דעֶרזעֶלבעֶר איז אי דעֶר שטן, אי דעֶר יצר־הרע, אי דעֶר מלאך־המות [1].

VIII

״די גרונד־נייגונג פון מענשענס האַרץ איז שלעכט פון דעֶר יוגענד״ — מיינסטו אַז אַ מענש קען זיך פון אים ניט איינהיטען: איז עס ניט אַזוי. פיל זאַכען האָט גאָט בעשאַפען אויף דעֶר וועלט, שטאַרק ביטערע פון דעֶר נאַטור, נאָך ביטערע פונ׳ם יצר־הרע, ווי למשל, דעֶר תורמוס [2], פון דעֶסטוועגען לעֶגסטו אַוועק מיה אוּן קאָכסט אים זיבען מאָל אין וואַסער ביז עֶר וועֶרט זיס; קענסטו ניט טון דאָסזעֶלבע מיט׳ן יצר־הרע, וואָס איז בייַ דיר אין דעֶר האַנד? וויל נור זיך אָנטון אַ ביסעל כח, וועסטו אים בייקומען.

IX

מיט דרייצעֶהן יאָר איז עֶלטער דעֶר יצר־הרע פונ׳ם יצר־טוב, פון דעֶר מוטער׳ס בויך וואַקסט עֶר שוין מיט׳ן קינד — אוּן רעֶדט אים אָן צו אַלעֶס בייַ אוּן דאָס קינד ווייסט ניט צו אונטערשיידען פון גוטס צו שלעכטס; נאָך דרייצעֶהן יאָר וואַקסט אויס אין אים דעֶר יצר־טוב, אוּן וויל עֶס טון עֶפּיס שלעֶכטס, זאָהט עֶר אים דעֶרפון אָפצוהאַלטען.

X

אַז אַ מענש לאָזט זיך טון אַן עברה, לעֶבעֶן־אויף בייַ אים אַלעֶ איברים; קלייבט עֶר זיך אָבער טון אַ מצוה, פאַלט־אָן אויף אַלעֶ זיינע איברים אַ פוילקייט; ווייל דעֶר יצר־הרע קעניגט איבער אַלעֶ איברים אוּן דעֶר יצר־טוב איז ניט מעֶהר ווי אַ פערשפאַרטער אין תפיסה.

XI

אין קהלת שטעֶהט: ״אויך דאָס האָב איך געזעֶהן... אַ קליינע שטאָדט אוּן מענשען דאָרט וועֶניג, בעֶפאַלט אויף איר אַ גרויסער קעניג אוּן ריני־

[1]) ד׳ ה׳ די זינד אַליין פיהרט צום טויט־שטראָף. [2]) אַזאַ געוויקס.

דאָסזעלבע קענען יודען טענה׳ן פאַר גאָט: דו ווייסט דאָך יאָ ווי פאַר אונז, מיט אונזער שוואַכען, ערדישען גוף, איז שוועֶר צו ראַנגלען זיך מיט׳ן יצר־הרע און אים בייצוקומען.

וועֶר עס טוט יענץ, פאַלט־אַריין אין דעם.

וועֶר איז אַ אמת׳ער גבור? דער וואָס איז גובר דעם יצר־הרע זיינעם.

ר׳ צדוק איז געווען זעהר אַ שענער מאַן האָט זיך אין אים אַ רוימישע מאַטראנע איינגעליבט און געוואָלט אים פערפיהרען. איינמאָל ווען זיי זענען געבליבען איינע אַליין צוזאַמען און ער האָט שוין ניט געקאָנט פון איהר לויז ווערען, רופט ער זיך אָן:

— מיר איז שוואַך דאָס הארץ און איך האָב קיין כוח ניט, איז פאַראַן באַ דיר עפּיס אויף איבערצוחאַפּען?

— פאַראַן — זאָגט זי — אָבער טריפ׳ס, וועסטו דען עסען?

— וואָס מאַכט עס אויס, — עסטפערט ער — וועֶר עס טוט יענץ מעג שוין עסען דאָס.

געהט די מאטראנע און הייצט־איין אַליין דעם אויבען, און שטעלט־צו קאָכען אַ געקעכץ. הויבט זיך אויף ר׳ צדוק און נעהמט קריכען אין איינגעהייצטען אויבען.

— וואָס טוסטו? — רופט־אויס די מאטראנע דערשראָקען.

— וועֶר עס טוט יענץ — זאָגט ר׳ צדוק — פאַלט־אַריין אין דעם (אין פייער פון גיהנם).

— אָ! — האָט די פערליבטע מאַטראנע אויסגעשריען מיט האַרץ — וואָלט איך געוויסט וויפיל ליידען דאָס פערשאַפט דיר, וואָלט איך דיר געלאָזט צורוה.

אַ ריח פון נבלה־פלייש.

וועֶן ר׳ עקיבא האָט צוליב יודישע כלל־זאַכען פערבראַכט אין רוים, האָט אים איינער פון די גרויסע שרים צוגעשיקט אַ מתנה צוויי שענע פרויען. האָבען זיי זיך אַרומגעוואַשען, אויסגעשמירט מיט די בעסטע

בעשאפֿענע צדיקים, אויך רשעים. וועֶר דערלאָזט דיר ניט טון וואָס דו ווילסט?״ [1]).

— וואָס־זשע האָבען אים דערויף געענטפֿערט די פרייַנד זיינע? ,דו פֿערשטעֶרסט אויך גאָטסאַרכטיגקייט, ווייל דו לעֶרענסט ניט גענוג גאָטס תורה״ — אמת, דעם יצר־הרע האָט בעשאפֿענע גאָט, עֶר האָט אָבער געגעבען אים אויך בעשאפֿענע אַ שארף מיטעל: די תורה.

XV

ר׳ שמעון בן אלעזר זאָגט:

— דאָס שטאַרקסטע אייזען, צעגליה עס אין פייַער, לאָזט עס זיך בויגען און דו קענסט אויסשמידען דערפון וואָס דו ווילסט; דער יצר־הרע, ווי שטאַרק עֶר איז, דורך די פייַערדיגע ווערטער פון דער תורה בויגסטו אים און מאַכסט פון אים וואָס דו ווילסט.

ניט קיין געראָטען פֿעלד.

ר׳ שמעון בן יוחאי פלעגט זאָגען: יודען וועלען קיינמאָל ניט אַנ־קומען דעם גיהנם, און דערקלערט האָט עֶר עס דורך אַזאַ משל:

— אַ קעניג האָט געהאַט צווישען זיינע גיטער איין פעלד זעהר ניט קיין געראָטענס, וואָס האָט אים גאָרניט איינגעבראַכט. האָבען זיך געפונען אויף דעם בעלנים און מ׳האָט עס ביי אים אָפּגעדונגען פאַר צעהן קארעצעס ווייץ אַ יאָר. האָבען זיי אַרום פעלד געאַרבייט: בעמיסטיגט עס, צעגראָ־בען, בעוועסערט, אויסגעריניגט פון ווילדע גראָזען און צום סוף האָבען זיי אים איינגעבראַכט נישט מעהר ווי איין קאָרעץ. פרעגט זיי דער קעניג:

— וואָס הייסט עס?

ענטפֿערען זיי אים:

— האַר קעניג, דו ווייסט דאָך וואָס פאַר אַ פעלד דו האָסט אונז פֿערדונגען; פריהער האָט עס דיר גאָרנישט איינגעבראַכט, נור איצט, נאָך שוועֶר מיה און אַרבייט, אַז מיר האָבען עס בעמיסטיגט, בעוועסערט און גערייניגט פון גראָזען, האָט עס איין קאָרעץ ווייץ דאָך איינגעבראַכט.

---

[1]) ד. ה. די אויפפֿיהרונג פונ׳ם מענשען מוז זיין לויט דיין ווילען, קומט אים דאך ניט קיין שטראָף.

איר גלייכעֶן איז ניט געוועֶן אויף דעֶר גאַנצעֶר וועֶלט זינט די בעֶריהמטעֶ שעֶהנהייט נעמה, תובל־קין׳ס שוועֶסטעֶר, וואָס מלאכים האָבעֶן זיך אין איר אייגנעֶליבט. אוּן אַזוי האָט עֶר זיך אַוועֶקגעֶשטעֶלט פאַר מתיא׳ס אויגעֶן. פעֶרבלעֶנדעֶט פוּן אַזאַ שעֶנהייט האָט מתיא שנעֶל אויסגעֶדרעֶהט דעֶם פנים אין דעֶר אַנדעֶרעֶר זייט. אין דעֶר מינוט שטעֶהט שוין די רייַ־ צעֶנדעֶ שעֶנהייט פוּן יעֶנעֶר זייט, דרעֶהט עֶר דאָס געֶזיכט ווידעֶר אין אַ אַנדעֶר זייט, איז זי ווידעֶר פאַר די אויגעֶן. דעֶרזעֶהן אַז זי טרעֶט ניט אָפּ פוּן אים אוּן דרעֶהט זיך אויס מיט אים אין אַלעֶ זייטעֶן, האָט עֶר זיך דעֶרשראָקעֶן, עֶר זאָל זיך ניט אונטעֶרגעֶבעֶן דעֶם יצר־הרע אוּן קומעֶן צוּ אַ זינד. רופט עֶר צוּ איינעֶם פוּן זיינעֶ שילעֶר, וואָס האָבעֶן אים בעֶדיענט, אוּן הייסט אים געֶשווינד בריינגעֶן פייעֶר מיט נעֶגעֶל. ווי יעֶנעֶר האָט עֶס געֶבראַכט, חאַפט מתיא די נעֶגעֶל גליהט זיי אָן אין פייעֶר אוּן שטעֶכט זיך מיט זיי אויס ביידעֶ אויגעֶן. דעֶרזעֶהן דאָס, איז דעֶר שטן פעֶרציטעֶרט געֶווא־ רעֶן, אומגעֶפאַלעֶן פאַר שרעֶק אוּן גלייך אָפּגעֶטראָטעֶן.

איז געֶוואָרעֶן אין הימעֶל אַ רעש. רופט גאָט דעֶם מלאך רפאל אוּן זאָגט אים: לאָז זיך אַראָפּ גיך אוּן היל־אויס מתיא בן חרש׳ן די אויגעֶן. קומט דעֶר מלאך רפאל אוּן שטעֶלט זיך פאַר אים אַוועֶק.

— וועֶר ביזטו? — פרעֶגט אים מתיא.

— איך בין דעֶר מלאך רפאל — עֶנטפעֶרט עֶר — גאָט האָט מיך געֶשיקט דיר אויסהיילעֶן די אויגעֶן.

— לאָז שוין זיין, אָפּגעֶטוּן—פעֶרפאַלעֶן.

קעֶהרט זיך רפאל צוריק צוּ גאָט אוּן זאָגט אים: פוּן היינט אָן זיי רוהיג, איך בין דיר אָן ערב, אַז עֶר יצר־הרע וועֶט מעֶהר איבעֶר דיר ניט האָבעֶן קיין שליטה.

די פיר עדות.

ס׳איז געוועֶן אייניעֶר אַ רייכעֶר יונגעֶר מאַן, אַ שעֶנעֶר אוּן אַ געֶלעֶר־ טעֶר, וואָס איז שטאַרק געוואָרעֶנט געוועֶן אין דעֶר מצוה פוּן ציצית. טרעֶפט זיך איינמאָל מיט אים אַזאַ מעשה: עֶר האָט דעֶרהעֶרט, אַז עֶרגעֶץ אין ווייטעֶ מקומות געֶפוּנט זיך אַ יונגעֶ פרוי, וואָס זי הייסט באַצאָהלעֶן פאַר זיך אַ פרייז פיר הונדעֶרט זוג [1]). שיקט עֶר איר צוּ פיר הונדעֶרט גילדעֶן אוּן זי בעֶשטעֶלט אים אַ צייט. צוּ דעֶר בעֶשטימ־ טעֶר צייט איז עֶר געֶקומעֶן אין הויז פוּן דעֶר פרוי אוּן זיך געֶמעֶלדעט.

---

1) אַ רוימישע מטבע.

שמעקענדיגע בוימלעך׳ זיך אויסגעפוצט ווי כלות פאַר חתנים אוך זע־
נען צו אים צוגעשטאַנען אַ גאַנצע נאַכט׳ אוך יעדע פון זיי האָט זיך בע־
מיהט אים צו געפעלען אוך צויציהען אים צו זיך׳ אוך ר׳ עקיבא איז
געזעסען צווישען זיי ביידע׳ געשפיגען אוך אפילו ניט געקוקט אויף זיי׳
אויף מאָרגען גאַנץ פריה זענען די צוויי פרויען צוריקגעקומען צום
שר אוך געקלאָגט זיך פאַר אים׳ ״גלייכער — האָבען זיי געזאָגט — אונז
דער טויט׳ איידער דו זאָלסט אונז אָפגעבען דעם מאַן״׳
שיקט דער שר רופען ר׳ עקיבא׳ן אוך פרעגט אים:
— פאַרוואָס האָסטו ניט פערבראַכט מיט די פרויען ווי דער שטייגער
איז פון דער וועלט? זענען זיי ניט שען? זענען זיי ניט אַזעלכע מענ־
שען ווי דו? האָט ניט איין גאָט בעשאפען דיך אוך זיי?
— דאָס אַלץ איז אמת — ענטפערט ר׳ עקיבא — וואָס זאָל איך
אָבער טון׳ אַז ס׳האָט זיך צו מיר געטראָגען פון זיי אַ ריח פון נבלה־
פלייש׳

אויסגעשטאָכען ביידע אויגען׳

ר׳ מתיא בן חרש איז געווען אַ רייכער מאַן אוך אַ גאָטספאָרכטיגער׳
גאַנצע טעג האָט ער פערברַאכט אין בית־המדרש אוך געלערנט תורה ווי
זיין רבי ר׳ מאיר׳ זיין געזיכט האָט געשיינט ווי די זון אוך אויסגעזעהן
האָט ער ווי אַ געטליכער מלאך׳ אוך מ׳האָט דערצעהלט וועגען אים׳ אַז ער
האָט קיינמאָל אויף קיין פרוי ניט געקוקט׳
איינמאָל איז דאָס דעם שטן געווארען פערדריסיג׳ ״וואָס הייסט
עס? — האָט ער געטראַכט — שוין־זשע וועט ער בלייבען זיין גאַנץ לע־
בען אַ צדיק׳ גאָר אָן אַ שום זינד?״ הייבט זיך דער שטן אַרויף אויפ׳ן הימעל׳
שטעלט זיך אַוועק פאַר גאָט ברוך־הוא אוך זאָגט:
— רבונו של עולם׳ ווי זעהט־אויס ביי דיר אָט דער מתיא בן חרש?
— ער איז אַן אמת׳ער צדיק — זאָגט גאָט׳
— ערלויב מיר׳ איך זאָל אים אויספרובירען׳
— וועסט מיט אים גאָר ניט מאַכען׳
— דאָך···
ערלויבט ער אים׳
לאָזט זיך דער שטן גלייך אַראָפ אוך טרעפט מתיא בן חרש זיצען
ביים לערנען׳ נעמט ער אָן דאָס געשטאַלט פון אַ פרוי אַ שענהייט׳ וואָס

פֿערמעגען: אַ דריטעל דעֶר קרוין, אַ דריטעל אָרימע לייט אוּן אַ דריטעל איבערגעלאָזט פֿאַר זיך, אויסער יענע בעטען, אוּן זיך אַוועקגעלאָזט, לויט דעם אויפשריפט פוּן יענעם יונגעמאַן, אין ר׳ חייא׳ס שולע. געקומען אַהין האָט זי זיך גענוענדעט גלייך צו ר׳ חייא׳ן:

— רבי — זאָגט זי אים — בעפויל מע זאָל מיך מגייר זיין.

— טאָכטער — זאָגט ער איר — אפשר האָסטו געוואָרפען אַן אויג אויף איינעם פוּן מיינע תלמידים?

נעהמט זי אַרויס דעם כתב אוּן ווייזט אים, אוּן דערצעהלט אים דערביי די גאַנצע מעשה.

— אויב אַזוי — זאָגט ער — האָסט דו כשר פערדינט דיין בעשער־טען. זאָל אייך גאָט ביידען געבען גליק.

אוּן די זעלבע נאָכט זי האָט אַמאָל אים צוגעגרייט פערבאָ־טענערהיידט, האָט זי אים איצט אויסגעפוצט אויף אַ כשר׳ן אופן.

עס ברענט.

איינמאָל האָט מען געבראַכט קיין נהרדעא געפאַנגענע פרויען האָט מען זיי אַרויפגעפיהרט אין רב עמרם חסיד׳ס אויבערשטיבעל, זיי דאָרטען פאַרשפאַרט אוּן צוגענומען דעם לייטער, כדי זיי זאָלען ניט קענען פוּן דאָרט אַנטלויפען. ווי ר׳ עמרם זיצט ביי זיך אין שטוב הויבט ער אויף די אויגען צום באַלקען, דערזעהט ער דורכ׳ן אויבערשטען פענסטערל אייניע פוּן די געפאַנגענע, וואָס איז גראָד דעמאָלט פערבייגעגאַנגען אויבען דורך דעם פענסטערל, אוּן איר ליכטיגע צורה האָט אים אַ שיין געטוּן אין די אויגען. אין שטוב איז עפּיס ווי מיט אַמאָל ליכטיג געוואָרען אוּן ער איז ווי פערבלענדט געוואָרען. לויפט ער געשווינד אוּן גיט אַ חאַפּ דעם שוערען לייטער, וואָס קוים צעהן האָבען אים געקענט אויפהייבען, שטעלט אים צו צום אויבערשטובל אוּן הויבט־אָן שנעל צוקלעטערען. אינמיטען לייטער שטעלט ער זיך פלוצים אָפּ, בריט צעשפרייט די פיס, פעסט איינגעגראָבען אויפ׳ן אָרט אוּן הייבט אָן שרייען אויף קולות:

— עס ברענט! ביי עמרם׳ן ברענט!

לויפען זיך צונויף די תלמידים. דערזעהן דעם רבי׳ן אין אַזאַ צושטאַנד, פערשעמען זיי זיך אוּן זאָגען אים:

גיט איר איבעֶר דאָס דינסט־מיידעל, אַז יעֶנעֶר מאַן וואָס זי האָט אים אויף היינט בעֶשטעֶלט איז געֶקומעֶן אוּן וואַרט ביי דעֶר טהיר. הייסט די פרוי אים אַרײַנלאָזעֶן. קומט ער אַריין. פיהרט זי אים אַריין אין אַ צימעֶר, וואו ס׳איז געֶשטאַנעֶן פיין אויסגעֶפוצט אַ זיבעֶנגאַרעֶנדיגע בעֶט, זעֶקס גאַרעֶן זילבעֶרנע אוּן דעֶר אויבעֶרשטעֶר פוּן ריין גאָלד. פוּן אי״ן גארעֶן צום אַנדעֶרעֶן פיהרעֶן טרעֶפּ: זעֶקס טרעֶפלעֶך זילבעֶרנע אוּן דאָס אויבעֶרשטע אַ גאָלדענס. איז זי אַרויף אוּן זיך אַוועֶקגעֶזעצט אויף דעֶר אויבעֶרשטעֶר בעט אינגאַנצעֶן אַ הוילע. קריכט עֶר אויך אַהין אַרויף, זעֶצט זיך אַקעֶגעֶן איר אוּן נעֶהמט זיך אויסטוּן. בשעת אַראָפציהעֶן איבעֶר׳ן קאָפּ דעֶם מאַנטעֶל, האָבעֶן די פיר וויסע פרעֶנזעֶליך פוּן די ציצית אים אַ בלאַנק געֶטוּן אין די אויגעֶן אוּן אַ שמיצעֶל געֶטוּן אין פנים. דעֶר מאַן איז ווי פערציטעֶרט געֶוואָרעֶן, אוּן ניט רעֶדעֶנדיג קיין וואָרט, גלייך געֶחאַפּט אוּן אַראָפּ פוּן די בעֶטעֶן אוּן זיך אַוועֶקגעֶזעצט מיט אַן אַראָפגעֶ־לאָזטעֶן קאָפּ אויף דעֶר ערד. האָט זיך די פרוי אויך אַראָפגעֶלאָזט נאָך אים אוּן זיך נעֶבעֶן אים אַוועֶקגעֶזעצט, אָנגעֶחאַפּט ביי דעֶר האַנד אוּן ווי בעֶיידיגט אויסגעֶרופעֶן:

— איך שוועֶר ביי דעֶר קרוין פוּן רוים, אַז איך וועֶל דיך ניט אָפּלאָזעֶן ביז דו וועֶסט מיר ניט זאָגעֶן אָפּעֶן, וואָס פאַר אַ פעֶהלעֶר האָסטו אין מיר דעֶרזעֶהן?

— איך שוועֶר ביי אַלעֶם הייליגעֶן — עֶנטפעֶרט עֶר איר — אַז איך האָב אין מיין לעֶבעֶן אַזאַ שעֶנע פרוי ווי דו ניט געֶזעֶהן. אונזעֶר גאָט אָבעֶר האָט אונז, יודעֶן, געֶגעֶבעֶן אַ געֶבאָט, ציצית הייסט עֶס, וועֶלכעֶ דאַרף אונז תמיד דערמאָהנעֶן אין גאָט, וואָס בעֶלוינט אוּן בעֶשטראָפט יעֶדעֶן מעֶנשעֶן לויט זיינעֶ מעֶשים, אוּן אָט די פיר ציצית האָבעֶן זיך מיר איצט פאָרגעֶשטעֶלט פאַר מיינעֶ אויגעֶן ווי פיר לעֶבעֶדיגעֶ עדות, וואָס האָבעֶן מיך אָפּגעֶשטעֶלט אין דעֶר רעֶכטעֶר צייט.

עֶרשטוינט פוּן אַזאַ אונעֶרוואַרטעֶטעֶן עֶנטפעֶר, איז די פרוי אויף אַ ווייליע געֶזעֶסעֶן פעֶרטראַכט, דעֶרנאָך האָט זי אים ווידעֶר אָנגעֶחאַפּט ביי דעֶר האַנד אוּן געֶזאָגט:

— איך בעֶט דיך, געֶה ניט אַוועֶק ביז דו וועֶסט מיר ניט זאָגעֶן, וועֶר אוּן פוּן וואַנעֶן דו ביסט, וועֶר איז דיין לעֶהרעֶר אוּן אין וועֶלכעֶ שולע לעֶרעֶנסטו.

פעֶרצייכעֶנט עֶר איר דאָס אַלעֶס אוּן גיט איר איבעֶר אין דעֶר האַנד אוּן געֶזעֶגעֶנט זיך מיט איר.

באַלד נאָכדעֶם האָט די פרוי געֶנומעֶן אוּן צעֶטיילט אינגאַנצעֶן איר

שטאַרק צעֶרודערט, פלוצים לויפט עֶר צו צום געֶהייצטעֶן אויבעֶן און נעֶהמט קריכעֶן אַהין אינוועֶניג.

— וואָס הייסט עֶס? — פרעֶגט זי אים.

דעֶרצעֶהלט עֶר איר מיט גרויס האַרצוועֶהטיג אינגאַנצעֶן די מעשה. די פרוי צעֶלאַכט זיך און זאָגט אים:

— האָבּ קיין יסורים ניט, דאָס איז ניט געֶווען קיין פרעֶמרעֶ פרוי, נאָר איך טאַקי אַליין. דאָס האָבּ איך זיך פעֶרשטעֶלט אין דעֶר געֶשטאַלט פון אַ פרעֶמדעֶר, דיך אויסצופרובירעֶן.

גלויבט עֶר נישט. האָט זי דעֶרויף אַ סימן, זי דעֶרמאָהנט אים דעֶם מילגרוים.

— דאָך — זאָגט עֶר איר, אַלץ ניט בעֶרוהיגט — געֶמיינט האָבּ איך דאָך די פרעֶמדעֶ.

און עֶר האָט זיך עֶס אַזוי געֶנומעֶן צום האַרצעֶן ביז עֶר איז דעֶרפון פון דעֶר וועֶלט געֶגאַנגעֶן.

די שטראַהלעֶן־קרוין.

איינעֶר, זעֶהר אַ רייכעֶר מאַן, אַ גרויסעֶר בעל־תאוה, מיט'ן נאָמעֶן נתן, חאָט זיך אַמאָל שטאַרק איינגעֶליבט אין אַ פרעֶמדעֶר פרוי חנה, אַ בעֶרי־המטעֶ שעֶנהייט, אַזוי אַז עֶר איז דעֶרפון געֶפעֶהרליך קראַנק געֶוואָרעֶן. דאָס לעֶבעֶן איז אים געֶוואָרעֶן נישט ניחא און קיין זאַך איז אים ניט איינגעֶגאַנגעֶן. דאָקטוירים האָבּעֶן געֶזאָגט, אַז אויבּ עֶר וועֶט די פרוי ניט בעֶקומעֶן וועֶט עֶר שטאַרבּעֶן.

מאַכט זיך אַז דעֶר מאַן פון דעֶר דאָזיגעֶר פרוי איז אַריינגעֶפאַלעֶן אין גרויסעֶ חובות און מ'האָט ניט געֶהאַט מיט וואָס אָפצוצאָהלעֶן, האָבּעֶן אים זיינעֶ בעלי־חובות, פעֶרזעֶצט אין תפיסה. פלעֶג דאָס ווייבּ שוועֶר אַרבייטעֶן, שפּינעֶן טאָג און נאַכט, און פאר איר פעֶרדינסט קויפּעֶן עֶסעֶן־ווארג און אַוועֶקטראָגעֶן דעֶם מאַן. אַזוי האָט געֶדויעֶרט אַ היבּשעֶ צייט, ביז דעֶם געֶפאַנגעֶנעֶם איז מיאוס געֶוואָרעֶן דאָס לעֶבעֶן. איינמאָל וועֶן זי האָט אים געֶבראַכט עֶסעֶן, רופט עֶר זיך צו איר אָן:

— אויבּ איך וועֶל פעֶרבלייבּעֶן אין תפיסה אויף ווייטעֶר, וועֶל איך עֶס ניט אויסהאַלטעֶן. דו מוזט מיך רעֶטעֶן פונ'ם טויט. בעֶקום געֶלד און לעֶז מיך פון דאַנעֶן אויס וואָס געֶשווינ'דעֶר.

— רבי׳, דו האָסט אונז אָנגעָטון אַזאַ בזיון!

— גלייכעָר — זאָגט עָר זיי — איר זאָלט האָבעָן בזיונות פון עמרם׳ן דאָ אויף דעָר וועָלט׳ איידעָר האָבעָן פון אים בזיונות דאָרט אויף יענעָר וועָלט׳.

בעָשוועָרט ר׳ עמרם דעָם יצר־הרע עָר זאָל פון אים אָפטרעָטעָן׳ איז עָר פון אים אַרויס ווי אַ פייעָרזאַל׳.

— זעָה — זאָגט צו אים ר׳ עמרם דו ביסט פייעָר און איך בין ניט מעָהר ווי פלייש׳ און איך בין שטאַרקעָר פון דיר׳.

אין דעָר געָשטאַלט פון אַ פרעָמדעָר׳

ר׳ חייא בר אשי פלעָגט אַלעָ טאָג הייס גאָט בעָטעָן:

— רבונו־של־עולם׳ בעָשיץ מיך פון׳ם יצר־הרע!

איינמאָל האָט עָס דעָרהעָרט זיין פרוי׳ טראַכט זי זיך וואָס זאָל עָס בעָדייטעָן: שוין אַזוי פיל יאָר איז עָר פון מיר אָפגעָשיידט און נאָך שרעָקט עָר זיך פאַר׳ן יצר־הרע! איינמאָל איז עָר געָזעָסעָן ביי זיך אין גאָרטעָן און געָלעָרנט׳ און זיך דאָרט פעָרזעָסעָן שפעָט אין דעָר נאַכט׳ דעָרהעָרט עָר פלוצים אַ לייכטעָן גערויש צווישעָן די בוימער׳ קוקט עָר זיך אים׳ דעָרזעָהט עָר: פאַר אים שטעָהט אַ שעָהן־אויסגעָפוצטע פרוי׳.

— וועָר ביסטו? — פרעָגט עָר זי׳.

— איך בין גראַציע[1]) — עָנטפעָרט זי שטיל און חנ׳יוודיג — איך בין היינט געָקומעָן פון וועָג׳.

דעָרביי האָט זי זיך געָזעָצט נעָבעָן אים און אים געָנומעָן אויפריי־צעָן׳. ר׳ חייא איז געָוואָרעָן ווי פעָר׳כשופ׳ט און איז צו איר צוגעָ־שטאַנעָן׳.

— אַזוי׳ איך געָפעָל דיר — זאָגט זי מיט אַ געָלעָכטערעָל — לויף בריינג מיר פריהעָר אַ מילגרוים פונ׳ם שפיץ בוים׳.

טוט עָר אַ שפרינג אַרויף אויפ׳ן בוים און געָבראַכט אַ מילגרוים···

אין דעָר פריה געָהט עָר אַריין אין שטוב׳ טרעָפט עָר זיין פרוי שטעָהט און הייצט דעָם אויבעָן׳. דרעָהט עָר זיך אַרום איבעָר׳ן שטוב

---

[1]) אַ בעוואוסטע אויסגעלאַסענע פרוי׳, אַ גרויסע שענהייט׳.

רחמנות צום אומגליקליכן מאַן אוּן מיט אַ שוועָר געמיטה האָט זי זיך בעשלאָסן אים צו פאָלגן׳

אַ צעבראָכענע האָט זי זיך געלאָזט געהן צו נתנ׳ס הויז׳ דעם גאַנ־צען וועג האָט זי שטיל פאַר זיך תפלה געטון צו גאָט׃

— רבונו של עולם׳ בעהיט מיך אוּן בעשיץ מיך! לאָז מיך קומען צוריק אַהיים אַזוי ריין אוּן כשר ווי איך געה אַרויס!

אוּן אַזוי איז זי מיט אַ קלאַפענדיג הארץ צוגעקומען ביז די פיין־געשניצטע טויערן פון נתנ׳ס פרעכטיגן פאַלאַץ׳

נתן איז דעמאָלט געלעגן צו בעט ביי זיך אין צומער׳ ווי זיין שטייגער אין דער לעצטער צייט׳ אין שוועָרן טרויער אוּן שטאַרק פער־מרה־שחורה׳ט׳ חנה איז אים אַלץ ניט אַרויס פון זינען׳ פלוצים לויפען־אַריין זיינע הויפט־בעדינער אוּן שרייען־אויס מיט אַ שמחה׃

— חנה געהט! זי איז שוין ביים טויער׳

נתן האָט פאַר גליק ניט געגלויבט זיינע אייגענע אויערן׳

— וואָס׳ אַן אמת! — האָט ער אויסגערופען זעהר איבעראַשט — אויב יאָ׳ שענק איך אייך די פרייהייט׳

אין דעם לויפט־אַריין זיין הויז־דינערן אוּן זאָגט׃

— חנה איז שוין אין הויף׳

— דו ביזט אויך פריי! — זאָגט ער איר — גיכער לאָזט זי אַריין!

דער קראַנקער נתן איז מיט אַמאָל אויפגעלעבט געוואָרן אוּן אין זיינע אויגען האָט זיך בעוויזען אַ פונק פון האָפנונג אוּן גליק׳

חנה איז אַריין אין צימער אוּן געבליבן שטעהן ביי דער טהיר מיט אַראָפגעלאָזטע אויגן׳ נתן האָט זי אַ וויילע אָנגעקוקט מיט הייסער ליבע אוּן דערנאָך זיך געוואָנדט צו איר׃

— טייערע פרוי׳ וואָס האָט דיך אַהער געבראַכט? זאָג מיר דיין פערלאַנג׳ איך וועל עס באַלד אויספילען׳ צוליב דיר וועט מיר קיין זאַך ניט זיין שוער׳

— איך בין געקומען — ענטפערט זי — דיך בעטען זאָלסט אַנטלייען מיין מאַן אַזאַ אוּן אַזאַ סומע געלד׳ אים צו בעפרייען פון דער תפיסה׳ וואו ער זיצט פערשפאַרט אוּן קומט־אָפ שוין אַ היבשע צייט׳ דו ווערסט זיך דערמיט פערדינען אַ גרויסע מצוה ביי גאָט׳

נתן האָט אָפגעגעבען אַ בעפויל אוּן די קנעכט האָבען באַלד גע־בראַכט אינגאַנצען די סומע געלד׳ וואָס די פרוי האָט געבעטען׃

— זעהסטו — זאָגט נתן וועָן זיי זענען וויידער געבליבען אַליין — דיין ווילען האָב איך געטון; האָב־זשע אויך מיר אויך מיטלייד׳ זעהסט

ווייניט די פרוי:

— וואו זאָל איך נעמען? די אַרבייט קלעקט קוים אויף צוּ שפּיי־זען דיך.

— גוּט — זאָגט עֶר — צום רייכען נתן, בעט אים, עֶר זאָל מיר לייען גוּלד אוּן אויסלעזען.

— וואָס רעדסטוּ? — שרייט זי אויס אוּן ברעכט מיט די הענד — איך זאָל אַליין גוּלד צוּ נתן'ן! צי ווייסטוּ דען ניט, אַז יענער איז קראַנק שטאַרבט נאָך מיר, שיקט צוּ מיר טאָג־טעגליך אין שליחות זיינע בעדיענער מיט פיל גוּלד, אוּן איך זאָג זיי אָפּ, טרייב זיי אַרויס — זאָל איך איצט אַליין גוּלד צוּ אים לייען גוּלד? אַנדערש ניט, דוּ ביסט אַראָפּ פוּן זין.

אוּן שטאַרק אויפגעבראַכט אויפ'ן מאַן פּאַר אַזאַ פּאָרשלאַג, איז די כּרוי אַוועק אַ היים אוּן פּאַר גרויס האַרצווייטיג אוּן פּערדרוס איז זי ניט געקומען דעם מאַן בעזוכען דריי טעג דורכאַנאַנד. אויפ'ן פּירטען טאָג, אַז דער פּערדרוס איז איהר אַביסעל איבערגעגאַנגען, איז זי וידער געלאָפּען אין תפיסה, בעזוכען איר מאַן. געפּונט זי אים זעהר קראַנק, בייַ די לעצטע כּוחות, קוים וואָס די נשמה האַלט זיך אין אים.

— איין גאָט זאָל זיך פּאָר מיר אָננעמען — ווענדעט עֶר זיך צוּ איר מיט אַ גיפּטיגער שטימע אוּן קוקט אויף איר מיט שלעכטע אוּן בעזע אויגען — איך זעה אַרויס, אַז דוּ ווילסט איך זאָל דאָ אַוועקשטאַרבען, כּדי דוּ זאָלסט קענען חתונה האָבען פּאַר דיין בעגעהרטען נתן'ן.

בעט זי זיך בייַ אים:

— איך בין גרייט צוּ טוּן דיין ווילען, איך וועל געהן אַהין, גט מיך אָבער אָפּ פריהער, כּדי איינצוהיטען עס זאָל ניט קומען, חלילה, צוּ'ן אַ גרויסער עבירה.

— העֶרסטוּ — מאַכט עֶר — דאָס זאָג איך דאָך: דיך ציהט צוּ אים אוּן ווילסט אים האָבען פּאַר אַ מאַן.

— וועה אוּן וואוּנד איז מיר! — שרייט אויס די פרוי אַ פּערצווייפּעלטע — צי איז אַזוינס געהערט געוואָרען, אַז אַ מאַן זאָל זאָגען זיין אייגענער פרוי: געה צוּ אַ פרעמדען, פּערואומרייניג זיך, נאָר מיך זאָלסטוּ אויסלעזען.

— געה, געה — שטויסט עֶר זי אָפּ פוּן זיך — אַוועק פוּן מיינע אויגען, זאָל זיין ווי גאָט וועט געבען!

געקומען אינגאַנצען אַ דערשלאָגענע אוּן אַ פּערביטערטע אַהיים, איז די פרוי אַ לאַנגע צייט געוועזען פּערצווייפּעלט אוּן ניט געוואוסט וואָס טוט מען. צום סוף האָט גובר געוועזן בייַ איר אין האַרצען דאָס געפּיהל פוּן

— אָט דאָ? — ענטפֿערט דער תּלמיד — ס׳איז דאָך דער געווײסער הוּלטיי נתן.

— איר זאָהט עפּיס אַרום זיין קאָפּ? — פֿרעגט ר׳ עקיבא ווידער זיינע תּלמידים.

— ניין — ענטפֿערן זיי.

— גיכער רופֿט אים אַריין צו מיר — בעפֿוילט דער תּנא.

לויפֿט מען און מע רופֿט אים אַריין.

— זוהן מיינער — וועַנדט זיך צו אים ר׳ עקיבא — איך האָב גענוהן, אז אַרום דיין קאָפּ בעגלייט דיך אַ גרויסע שיין. אַ סימן אַז דו ביזט אַ בן עולם־הבא, פֿערדינט זיך דאָס אייביגע לעבן. דערצאָהל מיר, וואָס פֿאַר אַ גרויסע זאַך האָסטו געטון.

דערצאָהלט אים נתן די גאַנצע מעשה מיט חנה׳ן.

ר׳ עקיבא האָט עס אויסגעהערט פון אָנהייב ביז׳ן סוף און איז געבליבן פֿרשטוינט פון דעם גרויסן גייסטיגן כּח, וואָס אַזוינער האָט בעוויזן, צו ברענגן דעם שטאַרקן יצר־הרע זיינעם און אָפּהאַלטן איבער אים אַזאַ גרויסן נצחון.

— יאָ — זאָגט אים ר׳ עקיבא — דו האָסט ווירקליך אַ גרויסע גבורה בעוויזן. ניט אומזיסט האָט גאָט בעשטראַהלט דיין קאָפּ מיט אַזאַ שיין. היינט מאָהל זיך אויס, וואָס פֿאַר אַ גליק ערוואַרטעט דיר אויף יענער וועלט. זאָלסט מיך פֿאָלגן, וואָלסטו איצט אַוועקגעלאָזט אַלע דיינע גע־שעפטן און זיך גענומען צום לערנען. מיין בית־המדרש איז פֿאַר די אָפּן.

נתן האָט געפֿאָלגט ר׳ עקיבא׳ן, געוואָרן זיין געליבטער תּלמיד, און ס׳האָט ניט געדויערט קיין לאַנגע צייט, האָט נתן דערגרייכט אין לער־נען זאָהר אַ הויכע מדרגה און האָט פֿערנומען אין בית־המדרש אַ פּלאַץ נעבן ר׳ עקיבא׳ן.

איינמאָל געהט־פֿערביי ר׳ עקיבא׳ס בית־המדרש חנה׳ס מאַן — און ווערט ערשטויגט זאָהענדיג, וואָס פֿאַר אַ פּלאַץ נתן פֿערנעמט דאָרט. דערפרעגט ער זיך ביי איינעם פון די תּלמידים, ווי קומט דער נתן צו אַזאַ הויכע מדרגה. דערצאָהלט ער אים די גאַנצע מעשה.

ערשט איצט האָט זיך דער מאַן איבערצייגט, אַז זיין פרוי חנה האָט אים דאָמאָלט דערצאָהלט דעם ריינעם אמת ווי ס׳איז געווען, קיין זאַך ניט פֿערלייקענט—און ער האָט זיך אינגאַנצען בערוהיגט און יעדער מינדסטער חשד איז ביי אים פון האַרצען פֿערשוואונדען. לויפט ער אַן איבערגליק־ליכער אַהיים צו דער פרוי, פּאַלט איר אויפֿן האַלז און קושט אויס איר קאָפּ.

דאָך ווי איך בין קראַנק פֿאַר ליבעֶ צו דיר, איך געֶה נאָך דיר אויס, נור דו אַליין קעֶנסט מיך צוריק אויפלעֶבן.

— מיין האַר — האָט חנה געֶענטפֿערט — איך בין ביי דיר אין דעֶר האַנד, אוּנטעֶר דיין שוּץ, דו קעֶנסט מיט מיר טון וואָס דו ווילסט; ווייס אָבעֶר, אַז איצט חאָסטו אַ געֶלעֶגענהייט זיך קוֹפֿען דאָס אייביגע גליק פֿאַר אַ קורצווי ליגען פֿעֶרגניגען. איך בעֶט דיך, בעֶריהר מיך ניט און צעֶשטעֶר ניט אינגאַנצען מיין פֿאַמיליען־לעֶבען. טו ניט אַזוינס וואָס דו אַליין וועֶסט אויף דעֶם נאָכדעֶם אייביג חרטה האָבן. וועֶן אָבעֶר דו וועֶסט פֿאָלגען דיין פֿעֶרשטאַנד און אָפּטרייבעֶן דעֶם נאַרישען יצ ר־הרע וועֶט זיין אַז וואויל און גוט דיר.

די וועֶרטעֶר פון דעֶר פרוי האָבעֶן אויף אים אַזוי טיף געֶווירקט, אַז עֶר האָט זיך מיט אַמאָל אַ הויב געֶטהון און אַראָפּ פון בעֶט, צוגעֶפּאַלעֶן מיט׳ן פנים צו דעֶר עֶרד און זיך צעֶוויינט אויף אַ קול:

— גאָט! — האָט זיך אַרויסגעֶריסען ביי אים פון האַרצען — גיב מיר כּח, שטאַרק מיך צו אייבראָכען דעם יצר־הרע! העֶלף מיר צו לעֶשען דאָס העֶלישע פייעֶר וואָס ברעֶנט אין מיר!

און געֶוועֶנדעט זיך דעֶרנאָך צו חנה׳ן, האָט עֶר איר געֶזאָגט מיט אַ ציטערניגעֶר, שוואַכעֶר, נאָר רוהיגעֶר שטימעֶ:

— טייעֶרעֶ, פרומעֶ חנה, געֶבעֶנשט זאָלסטו זיין. דו האָסט מיך געֶרעטעט. דיינעֶ וועֶרטעֶר האָבען מיך אויסגעֶהיילט פון אַ שוועֶרעֶר געֶפעֶהר־ליכעֶר קרענק. געֶה געֶזונטעֶרהייט אַהיים און לעֶב זיך גליקליך.

חנה איז אַוועֶק אַ גליקליכעֶ אין תפיסה, אויסגעֶלעֶזט פון דאָרט דעֶם מאַן און דעֶרביי דעֶרצעֶהלט אים אינגאַנצען די מעשה מיט נתנ׳ן, ווי ס׳איז פאָרגעֶקומען. דעֶר מאַן האָט עֶס שווייגעֶנדיג אויסגעֶהערט און אין האַר־צען איז אים פעֶרבליבען אַ חשד, אַז ס׳איז ניט אינגאַנצען געֶווען ווי זי דעֶרצעֶהלט. צוויישען איר און נתנ׳ן איז געֶוויס פאָרגעֶקומען אַזוינס, וואָס זי פעֶרלייקענט.

מאַכט זיך אין אַ צייט אַרום, אַז דעֶר בעֶוואוסטעֶר תנא ר׳ עקיבא איז געֶשטאַנען ביי זיין פעֶנסטעֶר און אַרויסגעֶקוקט אין גאַס. זעֶהט עֶר ווי איינעֶר פאָהרט־דורך רייטעֶנדיג אויף אַ פעֶרד און אַ גרויסעֶ שיין, ווי אַ ליכטיגעֶ, שטראַלעֶנדעֶ זון, בעֶקרוינט זיין קאָפּ. רופט עֶר צו איינעֶם פון זיינעֶ תלמידים און פרעֶגט אים:

— וועֶר איז יענעֶר, וואָס פאָהרט דאָרט רייטעֶנדיג?

ר׳ יהודה פלעגט זאָגען:
— אויף דריי זאַכען שטעהט די וועלט: אויף קנאה, אויף לוסט און אויף מיטלייד.

די ווייגען און יענע ווייגען.

ר׳ יהודה בן אילעאי האָט געזאָגט אין זיינער אַדרשה:
— אין די שפּעטערדיגע צייטען וועט גאָט ברייגגען דעם יצר־הרע און אים שחט׳ען פאַר צדיקים און רשעים אין די אויגען. ביי די צדיקים זעהט ער אויס ווי אַ הויכער באַרג, ביי די רשעים—ווי אַ דינע האָר. די ווייגען און יענע ווייגען. די צדיקים ווייגען און זאָגען: אַך, ווי האָבען מיר געמוּמען כח ביי־צוקומען אַזאַ הויכען באַרג! די רשעים ווייגען און זאָגען: אַך, ווי אומבאַקוועם איז עס ניט געקענט בייקומען אַזאַ דינע האָר! און גאָט וואונדערט זיך צוזאַמען מיט זיי.

מצוה און עבירה.

I

אין דעם וועג וואָס אַ מענש בעגעהרט צו געהן—פיהרט מען אים.
אַ מענש אַז ער פּעראומרייניגט זיך אַביסעל — פּעראומרייניגט מען אים פיל; פון אונטען — פּעראומרייניגט מען אים פון אויבען; אויף דער וועלט — פּעראומרייניגט מען אים אויף יענער וועלט.
פּערקעהרט אָבער, אַ מענש אַז ער הייליגט זיך אַביסעל — הייליגט מען אים פיל; פון אונטען — הייליגט מען אים פון אויבען. אויף דער וועלט — הייליגט מען אים אויף יענער וועלט.

II

די חכמים זאָגען: אַ מענש זאָל זיך שטענדיג בעטראַכטען אַלס אַ האַלב געערעכטער און האַלב שולדיגער; האָט ער געטון איין גוטע זאַך —

— זיי מיר מוחל — זאָגט עֶר איר — זיי מיר מוחל, וואָס איך האָב דיך די גאַנצע צייט אומזיסט חושד געווען. ערשט היינט, דערזעהענדיג נתן בייַ ר׳ עקיבא׳ן אין בית־המדרש, האָב איך זיך דערוואוסט דעם אמת. אַך, זאָלסט וויסען וויי איך האָב אינערליך געליטען! אַ דאַנק זיין ליבען נאָמען, וואָס האָט זיך איבער מיר דערבאַרעמט און האָט מיר ערלויכטען די אויגען.

*

ר׳ חנינא בר אבין זאָגט:

— דער וואָס לאָזט זיך שטאַרק אַריין אין זנות, ענדיגט דערמיט, אַז דאָס לייב זיינס וועָרט אויפגעפרעסען פון זיך אַליין.

*

זינדיגע געדאַנקען זענען שעדליכער ווי די זינד אַליין; אַ סימן האָסטו: ריח פון פלייש פאַר אַ הונגעריגען [1]).

*

ר׳ שמעון בן אלעזר זאָגט:

— דעם יצר־הרע דאַרף מען מיט דער לינקער האַנד אָפשטויסען און מיט דער רעכטער צויציהען [2]).

„זעהר גוט״.

„גאָט האָט געזעהן אַלעס וואָס ער האָט בעשאַפען — זאָגט די תורה— און ס׳איז זעהר גוט״ — אויף דעם זאָגט ר׳ שמואל בר נחמן: „גוט״ איז דער יצר־טוב; „זעהר גוט״ — דאָס איז דער יצר־הרע.

— געשיקט זיך! דער יצר־הרע איז זעהר גוט!

— ער מיינט מיט דעם אַרויסצוזאָגען, אַז וועָן ניט דער יצר־הרע, וואָלט די וועלט קיין קיום ניט געהאַט: קיינער וואָלט קיין הויז ניט געבויט, אַ פרוי ניט געגומען, קינדער ניט געבוירען, געשעפטען ניט געפיהרט.

---

1) רייצט נור אויף, ניט צו בעפרידיגען. 2) ניט צופיל לאָזען זיך פייניגען פון איינגעהאַלטענקייט.

חנינא בן דוסא זאָגט:
— ביי וועמעֶן זינדספאָרכטיגקייט איז פאַר דעֶר חכמה [1]), ביי דעֶם האָט דעֶר חכמה אַ האַפט; ביי וועמעֶן די חכמה איז פאַר דעֶר זינדספאָרכטיגקייט, ביי דעֶם האָט די חכמה קיין האַפט.

V

מ׳האָט געֶפרעֶגט ר׳ יוחנן בן זכאי: אַ געלעֶהרטעֶר אוּן אַ זינדספאָרכטיגעֶר צו וואָס איז עֶר גלייך?
— צו אַ מייסטעֶר מיט׳ן געֶצייג אין דעֶר האַנד — האָט עֶר געֶענטפעֶרט.
— אַ געלעֶהרטעֶר אוּן ניט קיין זינדספאָרכטיגעֶר?
— א מייסטעֶר אָן דעֶם געֶצייג.
— אַ זינדספאָרכטיגעֶר ניט קיין געלעֶהרטעֶר?
— קיין מייסטעֶר איז עֶר ניט, אָבעֶר מיט געֶצייג אין דעֶר האַנד.

VI

ר׳ סימון אוּן ר׳ אלעזר זענען געֶזעֶסען צוזאַמען, איז געֶגאַנגען פאַרבייַ זיי ר׳ יעקב בר אחא. רופט זיך אָן איינעֶר צום אַנדעֶרען: לאָמיר פאַר אים אויפשטעֶהן, עֶר איז א זינדספאָרכטיגעֶד. זאָגט דעֶר אַנדעֶרעֶר: לאָמיר פאַר אים אויפשטעֶהן, עֶר איז אַ געלעֶהרטעֶר.
רופט זיך אָן ווידעֶר דעֶר עֶרשטעֶר: איך זאָג דיר אַ זינדספאָרכטיגעֶר, וואָס איז פיל וויכטיגעֶר, זאָגסטו מיר אַ געלעֶהרטעֶר!

VII

אַ מענש מעג זיין אָנגעלעֶרענט, פול אַלע ווינקעלאַך פון דעֶר תורה, פעֶרמאָגט עֶר נישט דעֶרצו קיין זינדספאָרכטיגקייט — פעֶרמאָגט עֶר גאָר נישט. עֶס קומט אויס ווי אייניעֶר בעֶריהמט זיך פאַר דעֶם אַנדעֶרען: איך האָב טויזענד מאָס תבואה, טויזענד מאָס איל, טויזענד מאָס ווין. זאָגט אים יענעֶר: האָסטו אויך מאַגאַזינען, וואוהין דאָס אַלעֶס צו בעֶהאַלטען? האָסטו עֶס—איז אַלעֶס דיינס, אויב נישט—פעֶרמאָגסטו גאָר נישט.

---

1) געלעהרזאמקייט, וויסען.

אַז וואויל איז אים: עֶר האָט איבעֶרגעֶוואויגען זיך אַליין אין דעֶר גוטעֶר זייט; האָט עֶר געֶטון אָבעֶר איין שלעֶכטעֶ זאַך — אַז וועֶה איז אים: עֶר עֶר האָט איבעֶרגעֶוואויגען זיך אַליין אין דעֶר שלעֶכטעֶר זייט. צוליב איין פעֶרברעֶכעֶן, וואָס דעֶר איז בעֶגאַנגען, איז פון אים פעֶרלוירען געֶגאַנגען אַזוי פיל גוטס.

ר׳ אלעזר בר שמעון זאָגט: אַ מענש זאָל בעֶטראַכטען זיך אוּן די גאַנצע וועֶלט ווי האַלב געֶרעֶכט אוּן האַלב שולדיג. ווייל סיי דעֶר אייַנצעֶלנעֶר מענש סיי די גאַנצע וועֶלט וועֶרען געֶריכטעֶט לויט דעֶם רוב מעשים. האָט עֶר געֶטון אַ גוטעֶ זאַך — אַז וואויל איז אים: עֶר האָט איבעֶרגעֶוואויגען זיך אוּן די גאַנצע וועֶלט מיט זיך אין דעֶר גוטעֶר זייט; האָט עֶר געֶטון אַ שלעֶכטעֶ זאַך — אַז וועֶה איז אים: עֶר האָט איבעֶרגעֶוואויגען זיך אוּן די גאַנצע וועֶלט מיט זיך אין דעֶר שלעֶכטעֶר זייט. צוליב אייַן פעֶרברעֶכעֶן, וואָס דעֶר איז בעֶגאַנגען, איז פעֶרלוירען געֶגאַנגען אַזוי פיל גוטס פון אים אוּן פון דעֶר גאַנצעֶר וועֶלט.

III

אַ מצוה האָט, אַלס לוין, קרן אויף דעֶר וועֶלט אוּן פרוכט דעֶרצו אויף יענעֶר וועֶלט; אַן עבירה האָט בלויז קרן אוּן קיין פרוכט ניט. אַזאַ עבירה אָבעֶר וואָס בריינגט מיט זיך שלעֶכטעֶ פרוכט, האָט אויך פרוכט אַלס שטראָף אויף יענעֶר וועֶלט.

IV

אַ גוטעֶר מיין וועֶרט פעֶררעֶכענט ביי גאָט ווי אַ גוטעֶר טהאַט; אַ שלעֶכטעֶר מיין אָבעֶר וואָס בריינגט מיט זיך שלעֶכטעֶ פרוכט, וועֶרט אויך פעֶררעֶכענט ווי אַ שלעֶכטעֶר טהאַט.

*

גוטס איז פרוכטבאַר, שלעֶכטס איז אונפרוכטבאַר.

*

ר׳ אליעזר בן יעקב זאָגט:
— אַז אַ מענש טוט אַ גוטעֶ זאַך, קויפט עֶר זיך דעֶרמיט אַ פעֶרטיי־דיגעֶר, אַ שלעֶכטעֶ זאַך—קויפט עֶר זיך אַ בעֶשולדיגעֶר.

די חכמים זאָגען: דאָס מענשענס אייגענע נשמה זאָגט קעגען אים עדות.

ר׳ זריקא זאָגט: די צוויי מלאָכים, וואָס בעגלייטען יעדען מענשען, זאָגען עדות.

אַנדערע זאָגען: אַלע איברים פון׳ם מענשען זאָגען עדות.

ר׳ יצחק בן פרנך זאָגט: דאָס מענשענס זינד קריצען זיך אים אויס אין די ביינער.

X

אין נאָמען פון ר׳ יוחנן ווערט געזאָגט:

— וועָן אַ מענש האָט זיך אויסגעלעבט דאָס רוב יאָרען אָן זינד וועט ער שוין ווייטער ניט זינדיגען: גאָט וועט אים שוין אויסהיטען.

אַנדערע זאָגען: וועָן עמיצען איז געקומען צו דער האַנד עפּיס אַן עבירה איינמאָל און צוויי מאָל, און ער האָט ניט געזינדיגט, וועט ער שוין מער ניט זינדיגען: גאָט וועט אים אויסהיטען.

רב הונא זאָגט: האָט אַ מענש געטון די זעלבע עבירה איינמאָל און צוויי מאָל, ווערט עס שוין בייַ אים אַ מעג־זאך.

XI

רב עולא האָט געזאָגט אין אַ דרשה:

— „זינדיג ניט פיל״ — האָט געזאָגט קהלת. קומט־אויס, אַז אַביסעל מעג מען יאָ? נאָר דער מיין עס, אַז אפילו אַ מענש וואָס האָט שוין גע־זונדיגט, זאָל ער זיך ניט אָפּלאָזען אינגאַנצען, מיינען, אַז ס׳איז שוין אַלץ איינס: פיל צי אַ ביסעל. ניין. האָט עמיצער געגעסטען קנאָבעל און ס׳איז בייַ אים אַ ריח פון מויל, זאָל ער עסען נאָכאַמאָל קנאָבעל, דער ריח זאָל ווערען נאָך שטאַרקער?

XII

בן־עזאי זאָגט:

— לויף טון אַ קליינע מצוה ווי אַ גרויסע און אַנטלויף פון יעדער עבירה, ווייל אַ מצוה שלעפּט־נאָך אַ מצוה, און אַן עבירה—אַן עבירה.

„אַז איינער וועט פיינט האָבען דעם צווייטען און ער־וועט נאָכ־לאָקערען אים און וועט אים בעפּאַלען און טויטשלאָגען״—עס הויבט זיך

„יראת ה׳״ — גאָטספֿאָרכטיגקייט איז דאָר אוצר, דאָר מאַגאַזין פֿאַר קלוגשאַפֿטאַון וויסאָנשאַפֿט.

*

ר׳ אבהו זאָגט:

— ווער עס ברייגט יענעם צו טון אַ מצוה, זוערט עס אים פֿאָר־רעכענט גלייך ווי ער וואָלט זי אַליין געטון.

VIII

אין נאָמען פון ר׳ יונתן וואָרט געזאָגט:

— ווער עס טוט איין גוטע זאַך אויף דער וועלט לויפט זי אים פֿאָראויס אויף יענער וועלט, און ווער עס טוט אַ שלעכטע זאַך אויף דער וועלט, וויקעלט זי זיך איין אַרום אים און ציהט זיך אים פֿאָראויס ווי אַ שלאַנג אין טאָג פון גערייכט. ר׳ אלעזר זאָגט: זי בינדט זיך צו אים ווי אַ הונט

*

ר׳ יוסי בר׳ יהודה זאָגט: פֿאַר אַ פֿערבערעכען קען געשענקט ווערען איינמאָל, דאָס צווייטע מאָל און דאָס דריטע מאָל; דאָס פֿירטע מאָל אָבער—ניט.

IX

ר׳ יהודה בר נחמני דער מתורגמן [1]) פון ריש לקיש האָט געזאָגט אין אַ דרשה:

— „גלויבט נישט אין אַ חבר — זאָגט דער נביא מיכה — און פֿערטרויט נישט קיין גוטען פריינד״ — אויב דער יצר־הרע לאָזט זיך צו דיר צו און רעדט דיר איין: עס מאַכט ניט אויס, זינדיג, גאָט וועט עס דיר שענקען — זאָלסטו אים ניט גלויבען. קענסטו זיך טראַכטען: ווער קען מיך אויסגעבען? זאָלסטו וויסען אַז די שטיינער און די באַל־קענס פון מענשענס הויז געבען אים אויס, ווי דער נביא זאָגט: „דער שטיין פון וואַנט שרייט־אויס, דער שייט האָלץ גיט־אויס״.

---

[1]) איבערזעצער, ערקלערער. דאָס רוב גרויסע תנאים און אמוראים האָבען געהאַט יעדער נעבען זיך ביי דער דרשה איינעם אַ מתורגמן, וואָס פלעגט זי פֿאַרן עולם איבערזעצען און ערקלע־רען אויף דער פּאָלקס־שפּראַך.

די זינד איז צום אָנהויב זיס, צום סוף ביטער.

*

„עס וועלען אָנקומען יאָרען וואָס דו וועסט זאָגען, איך האָב ניט צו זיי קיין לוסט" — זאָגט קהלת. דאָס קען מען זאָגען אויף משיח'ס צייטען, ווען דער מענש וועט נישט האָבען ניט קיין שולד, ניט קיין פערדינסט.

אַ צדיק אַ גוטער און אַ ניט־גוטער.

„לויבט דעם צדיק וועלכער איז גוט, דען די פרוכט פון זייערע ווערק וועלען זיי געניסען" — זאָגט דער נביא ישעיה. איז דען פאַראַן אַ צדיק אַ גוטער און ניט קיין גוטער?

— יאָ. גוט צו גאָט און צו לייט, הייסט אַ גוטער צדיק; גוט צו גאָט און שלעכט צו לייט, הייסט אַ צדיק ניט קיין גוטער.

דאָסזעלבע איז אויך דאָרטען ווייטער: „וועה דעם רשע דעם שלעכטען, דען לויט דאָס פערדינסט פון זיינע הענד וועט אים אָפגעטון" — איז דען פאַראַן אַ רשע אַ שלעכטער און ניט קיין שלעכטער? נאָר אויך דאָסזעלבע: אַ שלעכטער צו גאָט און צו לייט — איז אַ שלעכטער רשע; אַ שלעכטער צו גאָט און ניט שלעכט צו לייט—איז אַ רשע ניט קיין שלעכטער.

*

אַ צדיק אַ גוטער איז גוט פאַר זיך און גוט פאַר יענעם: אַ גאָלדען גלעקעל מיט אַ בריליאַנטען צינגעל.

צדיקים זאָגען־צו וועניג און טוען פיל, רשעים, פערקעהרט, זאָגען־צו פיל און טוען גאָרנישט.

עכטע צדיקים און עכטע רשעים.

רבא זאָגט:

— די וועלט איז בעשאַפען געוואָרען אַדער פאַר עכטע צדיקים

אָן מיט אַ לייכטעָר עבירה, עָר חאָט ניט מעָהר ווי איבעָרגעטראָטעָן דאָס געָבאָט: "האָב ליב דעָם צווייטעָן ווי זיך אַליין", ממילא טרעָט עָר דעָר־נאָך איבעָר דאָס געָבאָט: "האָב ניט פיינט דיין ברודעָר", דעָרנאָך דאָס געָבאָט: "זיי זיך נישט נוקם אוּן טראָג ניט קיין האַס", דעָרנאָך דאָס געָבאָט: "לאָז לעָבעָן דיין ברודעָר נעָבעָן דיר", ביז עָר דעָרגעָהט צו בלוט פעָרגיסעָן·

XIII

ריש לקיש זאָגט:

— אַ מענש בעָגעָהט אַ פעָרברעָך ניט אַנדעָרש נאָר וועָן עָס חאַפּט זיך אין אים אַריין עָפּיס אַ משוגעת·

איינעָר פוּן ר׳ ישמעאל׳ס שילעָר פלעָג זאָגעָן:

— דאָס פעָרברעָכעָן מאַכט טעָמפּ דעָם מענשענס האַרץ·

•

ר׳ מאיר פלעָגט זאָגעָן:

— טוט איינעָר אַן עבירה בעָהאַלטעָן, קלינגט עָס אויס גאָט אָפּעָן פאַר יעָדעָן·

רב כהנא זאָגט:

— אַ חצוף איז ביי מיר דעָר וואָס רעָדט עָפּענטליך פוּן זיינע אַ זינד·

▪

רב נחמן בר יצחק זאָגט:

— אַ פעָרברעָכעָן בעָגאַנגעָן צוליב גוטע צוועָקעָן בעָשטעָהט אַמאָל פאַר אַ מצוה געָטוּן ניט צוליב גוטע צוועָקעָן·

▪

אַ מענש געָוועָהנליך בעָגעָהט נישט קיין זינד ניט צוליב זיך·

*

אויך אַן עבירה איז מעָן קיין שליח נישט·

▪

אויך זיך זעָהט מעָן קיין שולד נישט·

*

צעשטרייאונג פון רשעים—איז וואויל פאַר זיי אוך וואויל פאַר דער וועלט; פון צדיקים—אָבער איז וואויל פאַר זיי אוך וואויל פאַר דער וועלט.
פערזאַמלונג פון רשעים, איז שלעכט פאַר זיי אוך שלעכט פאַר דער וועלט; פון צדיקים אָבער—איז וואויל פאַר זיי אוך וואויל פאַר דער וועלט.

פערטרוי זיך ניט.

פערטרוי זיך ניט ביז דעם טאָג פונ׳ם טויט. יוחנן איז ביז אַכציג יאָר אַ כהן גדול געווען אוך צום סוף איז ער געווארען אַ צדוקי[1]).

ר׳ שמעון בן יוחאי זאָגט:
— מען אַ מענש זיך אויסלעבען די גאַנצע יאָרן, זיין אַ עכטער צדיק, אויב צום לעצט איז ער אַראָפ פונ׳ם וועג, האָט ער פערשפילט אינ־גאַנצען דאָס פריהערדיגע; ווידער פערקעהרט, מען אַ מענש זיך אויסלע־בען די גאַנצע יאָרן זיינע אַ עכטער רשע, אויב צום לעצטען האָט ער זיך געשטעלט אויפ׳ן גלייכען וועג — וועלט וויי אפגעווישט זיין גאַנץ פרי־הערדיג שלעכטס.

בעגלייטער אין וועג.

ר׳ אליעזר, דער זוהן פון ר׳ יוסי הגלילי, זאָגט:
— זעהסטו אַ צדיק לאָזט זיך גרעהן אין וועג אוך דו דאַרפסט אויך גרעהן אין דעם זעלבען וועג, אייל זיך צו אָדער לעג־אפ דיין נסיעה צוליב אים אויף עטליכע טעג, כדי דו זאָלסט קענען גרעהן מיט אים צוזאַמען; וויל אים בעגלייטען אין וועג גוטע מלאכים. וען דו זעהסט אָבער אַ רשע לאָזט זיך גרעהן אין דעם זעלבען וועג וואוהין דו דאַרפסט אויך — אייל זיך צו אָדער לעג־אפ צוליב אים דיין נסיעה אויף עטליכע טעג, כדי

---

[1]) סאַדוקי׳ער, אַ געוויסע סעקטע ביי יודען אין יענער צייט.

אָדער פּאַר עכטע רשעים; אָדער פּאַר אחאב בן עמרי [1]), אָדער פּאַר אַ חנינא בן דוסא [2]). פּאַר דעם — די וועלט, פּאַר יענעם — יענע וועלט.

*

די רשעים — געוועלטיגט דאָס האַרץ אויף זיי; צדיקים אָבער — זיי געוועלטיגען איבער זייער האַרץ.

פּונ׳ם פּרייען ווילען.

ר׳ חנינא בר פּפּא האָט געזאָגט אין זיין דרשה:

— דער מלאך וואָס האָט צו שאַפען אויף שוואַנערשאַפט, איז זיין נאָמען „לילה״ (נאַכט), נעהמט ער דעם טראָפּען און ברייגט אים פּאַר גאָט און פרעגט אים:

— האָר פון דער וועלט! אָט דער טראָפּען, וואָס זאָל פון אים ווערען? אַ שטאַרקער צי אַ שוואַכער, אַ קלוגער צי אַ נאַר, אַ רייכער צי אַ אָרימער? אויף רשע און צדיק אָבער פרעגט ער נישט, ווייל דאָס היינגט־אָפּ ניט פון גאָט, נאָר פון מענשענס אייגענעם פרייען ווילען אַליין.

גלייכער פּאַר זיי און פּאַר דער וועלט.

דער טויט פון רשעים איז וואויל פּאַר זיי און וואויל פּאַר דער וועלט; פון צדיקים אָבער, איז שלעכט פּאַר זיי און שלעכט פּאַר דער וועלט.

ווייַן און שלאָף פּאַר די רשעים—איז וואויל פּאַר זיי און וואויל פּאַר דער וועלט; פּאַר די צדיקים אָבער, איז שלעכט פּאַר זיי און שלעכט פּאַר דער וועלט.

---

1) אייגער פון די מעהר־זינדיגע צווישען די מלכי ישראל. 2) אייגער פון די פרומסטע און אָרמסטע תנאים.

גאָנומען אוּן זיי איינגעפֿלאַנצט בּיסלעכווייז אין יעדער דור׳ כּדי די וועלט זאָל זיך שטענדיג האַלטען אויף זייער זכות׳

II

די וועלט׳ זאָגען איינע׳ שטעהט אויף צוועלף זיילען; אַנדערע זאָגען: אויף זיבּען׳ ר׳ אליעזר בּן שמוע זאָגט: אויף איין זייל׳ אויפ׳ן צדיק; ווי עס ווערט געזאָגט אין שלמה׳ס שפריכווערטער: ״דער צדיק איז דער פונדאַמענט פון דער וועלט״׳

דער כּח פון׳ם צדיק׳

I

ר׳ אליעזר זאָגט: צוליב׳ איין צדיק אפילו איז די וועלט בּעשאַפען געווארען׳ אין ר׳ יוחנן׳ס נאָמען ווערט געזאָגט: צוליב׳ איין צדיק אפילו האַלט זיך די וועלט׳ רבא זאָגט: וואָן די צדיקים ווילען – בּעשאַפען זיי אַליין אַ וועלט׳

ר׳ אבהו זאָגט: גאָט געוועלטיגט איבּער׳ן מענשען; דער צדיק געוועלטיגט כּביכול׳ איבּער גאָט׳ עס טרעפט אַז גאָט איז גוזר אַ גזירה אוּן דער צדיק מיט זיין תּפלה שטעלט זי אָפּ׳

II

״דיין גערעכטיגקייט – וועגדעט זיך דער משורר אין תּהלים צו גאָט – איז ווי די העכסטע בּערג׳ אוּן דיינע שטראָף ווי דער גרויסער אָפּגרונד״ – דערויף זאָגט דער גרויסער יאשיה:

– ווי די הויכע פעלזען אויפ׳ן ברעג פון׳ם ים צוימען׳ איין דעם אָפּגרונד׳ ער זאָל זיך נישט אויפהויבּען אוּן פערפלייצען די וועלט׳ אַזוי אויך די גרויסע צדיקים׳ מענשען פון גערעכטיגקייט׳ צוימען׳איין גאָטס שטראָף׳ זי זאָל ניט אויסברעכען אוּן אומבריינגען די וועלט׳

עֶס זאָל דיר ניט אויסקומען געהן מיט אים צוזאַמען, ווייל אים בעגלייטען אין וועג שלעכטע מלאכים.

*

אַביי זאָגט:
— וועה דעם רשע, וועה זיין שכן, וואויל דעם צדיק, וואויל זיין שכן.

*

גוטס וועֶרט אויסגעפיהרט דורך אַ גוטען, שלעכטס—דורך אַ שלעכטען.

אַ רבים ברייננגען צוּ גוטען אָדער צוּ שלעכטען.

וועֶר עס ברייננגט אַ רבים צוּ גוטען, קומט דורך אים קיין זינד נישט, אוּן וועֶר עס ברייננגט אַ רבים צוּ זינד, דעֶרלאָזט מען אים ניט תשובה טוּן.

וועֶר עס ברייננגט אַ רבים צוּ גוטען, וועֶרט פאַרעכענט אויף אים גוטס פוּנ׳ם רבים; וועֶר עס ברייננגט אַ רבים צוּ זינד, וועֶרט פעֶרעכענט אויף אים די זינד פוּנ׳ם רבים.

*

ר׳ יוחנן זאָגט:
צדיקים שטעהען העכער פוּן מלאכים.
רבה בר חנה זאָגט:
די נשמה פוּן איין צדיק וועגט וויפיל אַ גאַנצע וועלט.

דעֶר פוּנדאַמענט פוּן דעֶר וועלט.

I

אינ׳ם נאָמען פוּן ר׳ יוחנן וועֶרט געזאָגט:
— גאָט ברוך־הוא האָט געזעהן אַז צדיקים זענען וועניג, האָט ער

די צדיקים אַליין בעקומען גאָרנישט פון זייער אייגענעם זכות. ווי מע זאָגט אין נאָמען פון רב: טאָג־טעגליך געהט־אַרויס אַ בת־קול פון״ם בארג חורב און רופט־אויס: די גאַנצע וועלט ווערט געשפייזט צוליב חנינא [1] מיין זוהן, אוז חנינא מיין זוהן איז געווג פאַר אים אַ טאָפּ האַרטע באָק־סערען פון ערב־שבת צו ערב־שבת.

אייגען פערדינסט.

״גאָט ליבט די צדיקים״ — זאָגט דער משורר אין תהלים. פאַר וואָס עפּיס בעזונדערס צדיקים? ווייל דאָס איז ניט קיין ירושה־זאַך, ניט קיין יחוס. אַ כהן, אַ לוי וועגדעט זיך אין שטאַם. דאָס איז אַ יחוס־זאַך. ניט ווער עס וויל קען דאָס ווערען. אַ צדיק אָבער, אפילו אַ גוי, וויבאַלד ער ווילּ, קען ער עס ווערען.

אַ בעזונדערע השגחה.

״גאָט איז גוט פאַר אַלע״ — ווערט געזאָגט אין איין פסוק אין תהלים, און אין אַ אַנדער ארט שטעהט: ״גאָט איז גוט פאַר די וואָס שטרעבען צו אים״. דאָס הייסט: גאָט׳ס גוטסקייט פערשפרייט זיך אומעטום, פאַר יעדען בעזונדער, נאָר בעזאָנדערס לייגט ער אַכט אויף די, וואָס זייערע אויגען זענען געווענדעט צו אים תמיד. אַזוי אַ מענש וואָס פערמאָגט אַ ווינגאַרטען, וועלן ער בעווען סערט דעם גאַרטען — בעווסערט ער אַלע בוימער גלייך אָן אונטערשיד; אַרומגראָבען אָבער, גראָבט ער אַרום מיט אַ בעזונדער השגחה נאָר די בעסערע פון די בוימער.

*

אין נאָמען פון ר׳ שמעון בן יוחאי ווערט געזאָגט:

---

[1] חנינא בן דוסא, זעה דעם צווייטען באַנד.

III

ר׳ שמואל בר נחמני זאָגט:

— וועה איז די רשעים, וואָס פֿערקעהרען די מדת־הרחמים (גאָט׳ס דערבאַרימקייט) אויף מדת־הדין (שטראָפֿגעריכט); אַז וואויל איז די צדיקים, וואָס פֿערקעהרען דעם מדת־הדין אויף מדת הרחמים.

ל׳וניקעס.

אין יעדער דור געפֿונען זיך אויף דער וועלט ניט וועניגער ווי זעקס און דרייסיג צדיקים, וואָס זענען מקבל־פנים די שכינה.

ווי ליכטליך אָנגעצינדענע פון אַ פלאַמענדיגען פאַקעל, אַזוי לייכטען די צדיקים אויף דער וועלט, אָנגעצינדענע פון דער שיין פון דער שכינה.

פאַלמען און צעדערבוימער.

״דער צדיק בליהט ווי אַ פאַלמע, וואַקסט הויך ווי אַ צעדערבוים אין לבנון״ — זאָגט דער משורר אין תהלים. ווי די צוויי בוימער, די פאַלמע און דער צעדערבוים, שטייגען־איבער מיט זייער הויכען וואוקס אַלע איבערגעגעבוימער און לאָזען זיך מערקען אויף וויטע שטרעקען, אַזוי אויך די גרויסע צדיקים וואַקסען הויך, איבער זייערע דורות, און לאָזען זיך מערקען פון דער וויטעניס אויף לאַנגע יאָרען.

אין צדיק׳ס זכות.

די גאַנצע וועלט ווערט געשפייזט פון גאָט ווי אייגער פון צדקה; זיי אָבער, די צדיקים, ווי איינער וואָס עס קומט אים, אַנדערע זאָגען: די גאַנצע וועלט ווערט געשפייזט אינ׳ם זכות פון זיי, פון די צדיקים, און

אַ שוועֶרער שאָדעֶן.

„דער צדיק בליהט ווי אַ פּאַלמע, וואַקסט הויך ווי אַ צעדרבוים אין לבנון" — וואָס עפּיס גלייכט דער משורר אין תּהלים די צדיקים צו אַ פּאַלמע און אַ צעדרבוים? דערפאַר ווייל מען הערסטעַנטייל בוימער מעגן זיי אויסגעהאַקט ווערען, נעהמט מען פון זיי אַ צוויגעלע און מע פלאַנצט עס איבער אויף אַ אַנדער פלאַץ — וואַקסט עס באַלד אויף. אַ פּאַלמע מיט צעדרבוים אָבער, ווי באַלד זיי ווערען אויסגעהאַקט, קען מען ניט צוּשטעלען באַלד אַנדערע אויף ערט, סיידען אין אַ לאַנגער צייט ארום און מיט גרויס מיה. דאָסזעלבע איז אויך מיט אַ צדיק: געהט ער פון דער וועלט, געדויערט לאַנג ביז עס וואַקסט־אויס אַ אַנדערער אויף זיין ארט.

אָפּגעגעבען די נשמה ריין.

„דער גייסט (די נשמה פונ׳ם מענשען) קערט זיך צוריק צו גאָט וועלכער האָט אים געגעבען" — זאָגט קהלת; גיב אים די נשמה צוריק אַזוי ריין ווי ער האָט זי דיר געגעבען אַ ריינע.

אַ קעניג האָט אַמאָל געטיילט זיינע קנעכט קעניגליכע קליידער. די מערהר קלוגערע פון זיי האָבען די קליידער שען צונויפגעלעגט און בעי־האַלטען בייַ זיך אין קיפערט; די נאַרישע אָבער האָבען באַלד זיי אָנגעי־טון און געגנומען זיך צו דער וואָכעדיגער אַרבייט. אין אַ צייט ארום האָט דער קעניג נעפאָדערט בייַ זיי צוריק די קליידער. די מערהר קלוגערע האָבען זיי באַלד צוריק אומגעקערהרט ריינע און אויסגעפוצטע, ווי זיי האָבען בעקומען; די נאַרישע אָבער האָבען זיי אים אומגעקערהרט צוריק פער־שמירטע און איינגעריכטע. איז דער קעניג העכסט צופרידען געבליבען מיט די קלוגערע און שטאַרק אויפגעבראַכט געווארען אויף די נאַרישע, וועגען די קלוגערע האָט ער געהייסען: זאָל מען ווידער בעהאַלטען די קליידער אין די קעניגליכע שאַצקאַמערען און זיי זאָל מען לאָזען געהן אַהיים בשלום; וועגען די נאַרישע האָט ער אָפּגעגעבען אַ בעפויל: מע זאָל איבערגעבען די אויסגעשמירטע קליידער אין געווען, און זיי — זאָל מען פאַרשפאַרען אין תּפיסה.

— שעֲהייט, קראַפט, רייכטום, עֲהרע, קלוגהייט, עֲלטעֲר, גרייזהייט אוי קינדעֲר ביי צדיקים — איז שעֲן פאַר זיי און שעֲן סאַר דעֲר וועֲלט.

*

צוויי עֲסעֲן פון איין שיסעֲל — דעֲר פיהלט אַ טעם לויט זיינעֲ מעשים אוּן דעֲר לויט זיינעֲ. צוויי פאַרבעֲן קליידעֲר־שטאָף אין איין קעֲסעֲל, ביי דעֲם קומט־אַרויס שעֲן אוּן ביי דעֲם מיאוס.

אייִדעֲר עֲס פעֲרגעֲהט — שיינט־אויף.

פון ר׳ יוחנן׳ס נאָמעֲן וועֲרט געֲזאָגט:

— ״עֲס שיינט־אויף די זון אוּן עֲס פעֲרגעֲהט די זון״ — אַזוי זאָגט קהלת. אייִדעֲר עֲס וועֲרט אויסגעֲלאָשעֲן די זון פון איין צדיק, שיינט־אויף די זון פון אַ צווייטעֲן. קיין צדיק געֲהט־נישט פון דעֲר וועֲלט ביז עֲס וועֲרט ניט בעֲשאַפעֲן אַזאַ צדיק ווי עֲר.

ר׳ חמא בר חנינא זאָגט:

— צדיקים נאָכ׳ן טויט זענעֲן גרעֲסעֲר ווי ביים לעֲבעֲן.

*

צדיקים נאָכ׳ן טויט הייסעֲן לעֲבעֲדיגעֲ. רשעים ביים לעֲבעֲן חייסעֲן טויטי.

פעֲרל בלייבט פעֲרל.

אין נאָמעֲן פון ר׳ חנינא׳ן וועֲרט געֲזאָגט:

— קומט־אום דעֲר צדיק, איז עֲס אַדעֲן נור פאַר׳ן דור. אַ פעֲר־לוירעֲנעֲר פעֲרל, וואו עֲר זאָל ניט זיין, בלייבט עֲר אַ פעֲרל. סעֲרלאָרעֲן איז עֲר געֲגאַנגעֲן נור פאַר זיין אייגעֲנטימעֲר.

געקליבען רויזען.

אַז ר׳ חיא בר אבא, בר־קפרא׳ס שוועסטער׳ס זוהן, איז געשטאָרבען, האָט ריש לקיש זיין רבי, אים שטאַרק בעווויינט ווי אַן אייגענעם זוהן. אין דעם הספד זיינעם האָט ער אזוי אויסגעזייטשט די ווערטער פון שיר השירים:

„מיין פרייַנד איז אַראָפּ אין גאָרטען,
אין בייט פון בשמים,
אַרומשפּאַצירען אין געַרטנער
און אויספּקלייבען רויזען״

— „מיין פרייַנד״ — גאָט ברוך־הוא, „איז אַראָפּ אין גאָרטען״ — אין דער וועלט זיינער, „אין בייט פון בשמים״ — צו זיינע יודען, „אַרומ־שפּאצירען אין געַרטנער״ — צווישען אַלע איבעריגע פעלקער, „און אויס־קלייבען רויזען״ — די בעסטע און די פרומסטע.

אזוי א קעניג, וואָס פלאַנצט פאר זיין געליבסטען זוהן א גאָרטען, שיקט ער אַרום אויסקוקען וואו נור עס גיפונט זיך א שענע פלאַנצונג, טראַגט ער זי איבער און פערפלאַנצט זיי אין זוהנ׳ס גאָרטען. וועָן דער זוהן אָבער דערצעהרענט שטאַרק זיין פאָטער דעם קעניג ניט זיינע שלעכטע געגנ, הייסט דער קעניג אויסהאַקען פונ׳ם זוהנ׳ס גאָרטען דאס שענסטע און דאס בעסטע. דאַסזעלבע, וועָן יודען פאַלגען זיער פאטער אין הימעל, זוכט ער אויף אין דער גאַנצער וועלט צווישען אַלע פעלקער וואו א צדיק, נעהמט אים פון דאָרט אַרויס און בעהעפט אים מיט יודען, ווי א שטייגער יתרו אין זיין צייט; וועָן אָבער זיי דערצערנען אים, רייסט ער אויס אין נעהמט־צו פון זיי די שענסטע און די בעסטע לייט, די גרעסטע צדיקים.

פערצייכענט אין בוך.

אין ר׳ אלעזר׳ס נאָמען וועָרט געזאָגט:

— יעדער צדיק וואָס קומט־אום דורך גוי־אישע העַנד וועָרט פער־צייכענט בייַ גאָט אין בוך. און אַז עס קומט דער יום־הדין און גאָט פרעגט בייַ די מערדער: פאַרוואָס האָט איר אומגעבראַכט מיינע צדיקים? לייקענען זיי עס אָפּ און זאָגען: ניט מיר. נעהמט גאָט אַרויס דעם בוך און דער־ווייזט זיי און טראַגט זיי אַרויס דעם פסק.

דאָסזעלבע איז אויך, אַז עס קומט אַ צדיק אויף יענער וועלט, געהט זיין נשמה אין "צרור החיים", אין אוצר פון אייביגקייט לעבן, און דער גוף זיינער בלייבט רוהיג אויף זיין געלעגער. אַרשט אָבער אַז עס קומט אהין, ווערט די נשמה זיינע איבערגעגעבן אין "כף הקלע", מע זאָל מיט איר שליידערן און זי זאָל זיך רייניגן, און דער גוף זיינער האָט אויך קיין רוה נישט.

צווייערליי בעגעגעניששן.

ר' אלעזר זאָגט:

— ווען אַ צדיק פעהלט זיך פון דער וועלט, געהן געגן אים אַרויס דריי כתות גוטע מלאכים, איין כתה בעגריסט אים:

"זאָל ער קומען מיט פרידן";

חאָפט אונטער די צווייטע:

"רוהיג ליגען אויף דעם גלעזערנעם";

פערענדיגט די דריטע:

"דער וואָס איז מיט'ן גלייכן וועג גענאַנגען".

ווען אָבער דער רשע ווערט פערלוירן פון דער וועלט, געהן געגן אים אַרויס דריי כתות שלעכטע מלאכים. איין כתה בעגעגנט אים מיט די וועָרטער:

"קיין פריד, זאָגט גאָט, פאַר רשעים";

חאָפט די צווייטע אונטער:

"אין וועהטיגען וועט איר ליגען";

פערענדיגט די דריטע:

"נידער און ליג בעגראָבען מיט אַלע ערלים".

*

אַ צדיק אַז ער שטאַרבט איז גלייך ווי אַ בית־המקדש וואָלט אָפגע־ברענט געוואָרן.

*

אין בר קפרא'ס נאָמען וועָרט געזאָגט:

— וועָר עס לאָזט טרעהרען אויפ'ן טויט פון אַ עהרליכען מאַן, צעהלט זיי גאָט איבער און בעהאַלט זיי ביי זיך אין שאַצקאַמער.

דערווייטער זיך פון׳ם רשע.

I

נתאי הארבלי זאָגט:
— דערווייטער זיך פון אַ שלעכטען שכן און בעפריינדע זיך נישט מיט קיין רשע.

II

ר׳ יוחנן זאָגט:
— מע טאָר ניט קוקען אַ רשע אין פנים.
רבי האָט אַמאָל געפרעגט ר׳ יהושע בן קרחה׳ן:
— מיט וואָס האָסטו זוכה געווען צו אַזאַ לאַנג לעבן?
— דיך אַרט וואָס איך לעב? — זאָגט ער.
— רבי מיינער, איך מיין נור צו לערנען פון דיר.
— דאָס איז דערפאַר — ענטפערט ר׳ יהושע בן קרחה — ווייל זינט איך לעב האָב איך ניט געקוקט אַ רשע אין פנים.

*

אַ טובה פון רשעים איז פאַר צדיקים אַ רעה.

דעם רשע׳ס אַן אויג.

״וירא בלק״ — בלק האָט דערזעהן. פיל גלייכער אַז רשעים זאָלען בלינד זיין און ניט זעהן; ווייל זייערע אויגען בריינגען נור אומגליק דער וועלט. אין דור־המבול האָבען די גרויסע העלדען דערזעהן דעם מענ־שענ׳ס טעכטער, איז דערפון אַרויס פאַר אים אַ קללה אויף קינדער און קינדס־קינדער; פרעה׳ס האַרצען האָבען דערזעהן שרה׳ן, שכם בן חמור האָט דערזעהן דינה׳ן, יעקב׳ס טאָכטער. און דאָ אַז ״בלק האָט דערזעהן״ איז פון דעם קיין גוטס ניט אַרויסגעקומען.

*

מע שטעלט ניט קיין דענקמאל די צדיקים; זייערע ווערטער זענען מאר זיי אן דענקמאל.

רשעים.

I

גלייכער מע זאל מיך רופען שוטה אן גאנץ לעבען איידער איין וויילע זיין א רשע פאר גאט.

II

פיר ווערען אנגערופען רשעים: ווער עס שטרעקט־אויס די האנד עמיצען שלאגען, אפילו ווען ער שלאגט ניט; ווער עס לייהט אוץ בעצאהלט נישט; ווער ס׳האט עזות, שעמט זיך נישט פאר א גרעסערען אוץ ווער עס זוכט זיך צו קריגען.

א ברויזענדער ים.

״אוץ די רשעים זענען ווי א ברויזענדער ים״ — זאגט דער נביא ישעיה. ווי די ווילען פונ׳ם ים בלאזען זיך אן אוץ הויבען זיך אויף הויך, לויפען־לויפען, אוץ ווי זיי שלאגען זיך נור אן אין זאמד פון ברעג ווערען זיי באלד צעקלאפט אוץ פאלען־אפ צוריק, אוץ די ווילען וואס נאך זיי קוקען דאס צו אוץ דאך בלאזען זיי זיך ווידער, הויבען זיך אויף, לויפען אוץ שטעלען זיך נישט אפ. דאסזעלבע איז אויך מיט די רשעים: איינער זאהט די מפלה פונ׳ם צווייטען אוץ ער טוט זיך זיינס ווידער מיט דער אייגענער שטאלצקייט. אזוי, למשל, האט זיך נישט אפגעלערענט דער דור הפלגה פונ׳ם דור המבול, מצרים פונ׳ם דור הפלגה.

*

ר׳ שמעון בן לקיש זאגט:
— רשעים אפילו אויפ׳ן טיהר פון גיהנם ווערען זיי ניט בעסער.

מעהר ווי ביז דריי דורות. די בני עמון ומואב אבער, דערפאר וואס זיי האבען פערקלערט פערפיהרען יודען אין זינד, האט דערפאר די תורה זייער איינשלוס אין יודען פערבאטטען אויף אייביג. אַ בעוויז, אז פערפיהרען אַ מענשען איז ערגער ווי אים צו טוידטטען; ווייל אַ מערדער בריינגט־אום דעם מענשען נור פון דער וועלט, אוז דער פערפיהרער בריינגט־אום פון דער אוז פון יענער וועלט.

II

די געצענבוימער האט די תורה געהייסען פערבאטטען אין פייער, אויב בוימער, ניט קיין לעבעדיגע נפשות, אהן געפיהלען אוז אהן פער־שטאנד, נור ווייל דורך זיי איז ארויסגעקומען אַ מכשול פאר מענשען האט דערייבער די תורה אנגעזאגט: פערדארבּ, פערברען, פערניכטטען; היינט וואס קען שוין קומען אַ פערשטאנדיגען נפש מיט מענשליכע גע־פיהלען, וואס פערפיהרט זיין גלייכען פון די לעבענס ־ וועגען אויף די, טויט־וועגען.

די תורה האט וויידער געהייסען צעשטויסען די אלטארען פון די געצעלען, מיט וואס האבען זיך פערזינדיגט די העלצער אוז די שטיינער? ניט מעהר ווייל דורך זיי איז ארויסגעקומען אַ מכשול פאר מענשען, האט דערייבער די תורה אנגעזאגט, מע זאל זיי צעשטויסען, איז דאך שוין לייכט צו פערשטעהן: אויב שטיינער, אהן פערדינסט אוז אהן שולד, ניט גוטע אוז ניט שלעכטע, קומט זיי צעשטויסען ווערען, ווייל דורך זיי איז ארויס אַ מכשול פעם מענשען; היינט וואס קען שוין קומען אַ מענשען אַ בר־דעת מיט אַ אייגענעם רצון, וואס בריינגט יענעם צו זינד אוז מיהרט אים אראפ פון לעבענס־וועג אויפ׳ן וועג פון טויט.

שלעק פאר דער וועלט.

ר׳ יהושע סלעגט זאגען:

אַ חסיד אַ שוטה, אַ רשע אַ שלויער, אַ פרוי אַ „וצדקתך", אוז שלעק־מרומאקעס — זענען ניט מעהר ווי שלעק פאר דער וועלט.

ניט פרעה זיך אויפֿן רשע׳ס מפלה.

I

ביי דעֶר מלחמה פון יהושפט מלך יהודה דערצעהלט זיך, אַז וועֶן די פֿעדעֶרשטעֶ טייל פון מיליטעֶר איז אַרויסגעטראָטעֶן געֶגעֶן דעֶם שונא און האָט אים שטאַרק צעֶקלאַפֿט, זעֶנען פאָראויס געֶגאַנגעֶן די משוררים און געֶזונגעֶן די לויב־לידֿ: "הודו לה׳ כי לעולם חסדו" — "לויבט גאָט, דעֶן זיין גנאָד אַיז אויף אייביג". אויף דעֶם האָט ר׳ יונתן בעֶמעֶרקט אַזוי:

— אין דעֶר לויב־לידֿ זעֶנען אַרויסגעֶלאָזט די וועֶרטעֶר "כי טוב" (ס׳איז גוט), וויל גאָט ברוך־הוא פרעֶהט זיך נישט וועֶן עֶס קומען־אום מענשעֶן, אפילו רשעים.

דאָסזעֶלבעֶ האָט ר׳ יונתן געזאָגט אויך וועגעֶן דעֶר נאַכט, וועֶן די מצרים, וואָס האָבעֶן נאָכגעיאָגט די יודעֶן, האָבעֶן געהאַט אַ מפלה ביים ים. די מלאכים האָבעֶן זיך געֶוואָלט צונויפנעֶהמעֶן און זינגעֶן פאַר גאָט אַ לויב־לידֿ פאַר דעֶר גרויסעֶר ישועה, האָט זיי גאָט אָפגעֶשטעֶלט. "מיינע בעֶשעֶפענעֶש—האָט עֶר זיי געזאָגט—טרינקען זיך אין ים, און אירווילט זינגעֶן שירה!"

II

אַפילו אויף אַ רשע טאָר מען ניט בעֶטעֶן, עֶר זאָל צוגעֶנומען וועֶרעֶן פון דעֶר וועֶלט. וועֶן גאָט וואָלט געֶוועֶן צוגעֶנומען תרח׳ן דעֶם געֶצעֶנדיגעֶר פריה פון דעֶר וועֶלט, וואָלט דעֶר צדיק אברהם אויף דעֶר וועֶלט ניט געֶקומען.

די פעֶרפיהרעֶר.

I

ר׳ שמעון זאָגט:

— די עֶגיפטיאַנעֶר האָבעֶן געֶוואָרפען יודישע קינדעֶר אין וואַסעֶר און די אדום׳עֶנר זעֶנען אַרויס געֶגעֶן יודעֶן מיט דעֶר שוועֶרד, האָט די תורה פונדעֶסטוועֶגעֶן פעֶרהאָטעֶן זייעֶר אייגנשליסעֶן זיך אין יודעֶן ניט

דעֶר קעֶניג ינאי פלעֶגט זאָגען זיין פרוי:
שרעֶק זיך נישט, ניט פאַר פרושים[1]) אוּן ניט פאַר די ניט־פרושים, נאָר פאַר די צבוע׳קעֶס, וואָס טוּען אָפּ מעשים ווי זמרי אוּן פּעֶרלאַנגען לוין ווי פּינחס.

תשובה טון.

I

מ׳האָט געֶפרעֶגט ביי דעֶר חכמה: אַ זינדיגעֶר—וואָס פאַר אַ שטראָף קומט אים?

— ״די זינדיגע זאָל דאָס שלעֶכטס פּעֶרפּאָלגען״[2]) — האָט זי גע־ענטפּעֶרט.

האָט מען געֶפרעֶגט דאָסזעלבּע ביי דעֶר נבואה.

— ״די זינדיגע זעֶל שטאַרבען״[3]) — האָט זי געֶענטפּעֶרט פרעֶגט מען דאָס זעלבּע ביי דעֶר תורה.

— דעֶר זינדיגעֶר זאָל בריינגען אַ שולדאָפּפּער, וועט עֶר ריין וועֶרען— האָט זי געֶענטפּעֶרט:

פרעֶגט מען ביי גאָט.

— זאָל עֶר תשובה טון! — האָט גאָט געֶענטפּעֶרט.

II

אין שכנות מיט ר׳ מאיר׳ן האָבּען געֶוואוינט הוּלטייעֶס, פלעֶגען זיי אים אָנטוּן גרויסע ליידען. ס׳איז אים אַזוי פּעֶרגאַנגען, אַז עֶר האָט אָנגע־הויבּען צו בּעֶטען גאָט, זיי זאָלען שטאַרבּען. האָט עֶס דעֶרהעֶרט זיין ווייב ברוריה, זאָגט זי אים:

— ווי פאַלט דיר עֶס אויס? אַ פּנים דו שטעֶלסט דעֶרויף וואָס דעֶר משורר אין תּהלים האָט אויך געֶבעֶטען: ״יתמו חטאים״ — עֶס זאָלען

---

1) מענשען פון דער גרעסטער פאָלקס־פאַרטיי אין דער צייט פון בית שני. 2) אַ פסוק אין משלי, דאָס בּוך פון חכמה. 3) אַ פסוק אין ספר פון׳ם נביא יחזקאל.

וועלכער הייסט אַ חסיד אַ שוטה? אַז עֶר זאָגט אַז שטייגער אַ קינד טרינקט זיך אין טייך אוּן עֶר זאָגט: נאָכדעם וואָס איך וועל אויסטוּן די תּפלין וועל איך אים רעטעוּן, אוּן ביז עֶר ריהרט זיך די תּפלין אויסטוּן קומט דער־ווייל דאָס קינד אום; צי למשל, עֶר זאָגט אַ פרוי זינקט אין טייך, קוועֶנקעלט עֶר זיך זי צו רעטעוּן, ווייל עֶס פאַסט אים כלומרשט נישט צו קוקעוּן אויף אַ נאַקעטע פרוי; צי אז עֶר בעקומט אַ עֶרשט־צייטיגע פרוכט, ווייל עֶר זיך כלומרשט ניט נאָכגיבעוּן צו פערזוכעוּן עֶס אוּן זאָגט: דעם עֶרשטעוּן וואָס איך וועל בעֶגעגענעוּן וועל איך עֶס אים אָפגעבעוּן — אַזעלכער הייסט אַ חסיד אַ שוטה.

וועלכער הייסט אַ רשע אַ שלויער? אַז עֶר טענה׳ט־איין מיט׳ן דיין פריהער איידער דער צווייטער בעל־דין קומט.

ר׳ אבהו זאָגט: דער וואָס גיט אַ רעֶנדעל דעם אָרומאַן, עֶס זאָל בייַ אים דורך דעם ווערעוּן פוּל די סומע ביז צוויי הונדערט גילדען, אוּן ממילא וועט עֶר שוין, לויט דעם דין, זיך ניט רעכענען פאַר קיין ארומאַן אוּן מעהר בייַ קיינעם ניט טאָרעוּן נעהמען קיין צדקה.

אין נאָמען פוּן רב ששת זאָגט מען: דער וואָס צילט דערויף אַלעמען צו פלעפען מיט זיינע גענג. רב זריקא זאָגט: דער וואָס פאַר זיך איז עֶר אַ מקיל [1]) אוּן פאַר יענעם אַ מחמיר [2]).

וועלכע הייסט אַ פרוי אַ „וצדקתך״? — אַ מיידעל, למשל, אַ דאַוועֶנערין צי אַ פאַסטערין, צי אַן אַלמנה אַ גבאיטע, לויפט פוּן שכן צו שכן אָפצו־שפרעכעוּן אַ גוט־אויג וכדומה.

וועלכע הייסט פרומאַק־פרומאַקעס? זיבעֶנערליי מינים זענען סאַראַן: פרומאַק־שכם־ניק [3]), וואָס טוט אַלץ צוליב אייגענער הנאה; פרומאַק־שטיל־קעצעלע, וואָס געהט מיט קליינע שטילע טרעטעלעך; פרומאַק־קאָפ־אין־וואַנט, געהט תּמיד אַרוּם מיט פערמאַכטע אויגען אוּן שלאָגט זיך אָן אַלע מאָל מיטן שטערען אין אַ וואַנט; פרומאַק־אויבערשטייסעל, געהט כסדר איינגעבויגען מיט אַ אַראָפגעלאָזטען קאָפ ווי דאָס אויבערשטע פוּן שטייסעל; פרומאַק־וואָס־נאָך־מוז־איך־טוּן? פרומאַק אויס ליבע כלומרשט צו גאָט; פרומאַק אויס כלומרשט גאָטספאָרכטיגקייט.

---

[1]) מאַכט זיך גרינג, בנוגע צו זיין אויפפיהרעכטס. [2]) אַ שטרענגער. [3]) ווי אַמאָל שכם בן חמור, וואָס האָט אָנגענומען יודישקייט צוליב דינה.

ר׳ יוחנן בן זכאי האָט אויף דעם געזאָגט אַ משל:

— אַ קעניג האָט אַמאָל אינגעלאַדען זיינע קנעכט צו זיך אויף אַ מאָלצייט און קיין צייט ניט בעשטימט. די קליגערע פון זיי האָבען זיך אויסגעפוצט און געזעסען גרייט ביים קעניגליכען פאַלאַץ; זיי האָבען פערשטאַנען, אַז אין קעניגליכען הויז קען גאָרנישט אויספעהלען. די נאַרישע זענען זיך אַוועקגעגאַנגען יעדער צו זיין בעשעפטיגונג, זיי האָבען געטראַכט: אַ מאָלצייט קומט ניט אָן אַזוי גרינג, ס׳מוז געדויערן. פלוצלינג האָט דער קעניג אויפגעפאָדערט די קנעכט זיי זאָלען באַלד קומען. די קליגערע זענען באַלד אַרײַן פיין אויסגעפוצטע; די נאַרישע אָבער זענען געקומען אויסגעשמירטע. איז דער קעניג העכסט צופרידען געבליבען מיט די קלוגע און שטאַרק אויפגעבראַכט געוואָרען אויף די נאַרישע. האָט ער בעפוילען: די וואָס האָבען זיך צום מאָלצייט צוגעגרייט זאָלען זיך זעצען עסען און טרינקען, און די וואָס זענען ניט גרייט געווען זאָלען שטעהן און צוקוקען.

— דאָס וואָלט זיי נאָך אַזוי ניט געאַרט — האָט מען אויף דעם געזאָגט אין ר׳ מאיר׳ס נאָמען — זיי וואָלטען אויסגעזעהן ווי בעדינער ביים מאָלצייט; ווי דען? סיי די סיי יענע וועלען זיצען ביים טיש, די וועלען עסען און יענע וועלען הונגערען, די וועלען טרינקען און יענע דאָרשטיג בלייבען, ווי דער פסוק זאָגט:

אַזוי זאָגט גאָט:
מיינע קנעכט וועלען עסען
און איר וועט הונגערען;
מיינע קנעכט וועלען טרינקען
און איר וועט דאָרשטען.
מיינע קנעכט וועלען זינגען פאַר וואויל־טאָג
און איר וועט שרייען פון האַרצווייטאָג.

פון פאָרהויז אין זאַל.

I

ר׳ יעקב זאָגט:

— די וועלט איז ווי אַ פאָרהויז צו יענער וועלט; גרייט זיך צו אין פאָרהויז, כדי זאָלסט ווי געהעריג אַרײַנקומען אין זאַל.

אומקומען די חטאים, "ורשעים עוד אינם"—און רשעים זאָלען מעהר ניט זיין. דער מיין איז אַבער אַזוי: ניט די זינדיגע, נאָר די זינד זאָלען אומ־קומען, וועלען שוין רשעים ממילא מעהר ניט זיין. גלייכער בעט גאָט ער זאָל זיי אַריינשיקען אַ זינען, זיי זאָלען בעסער ווערען, וועלען די רשעים מעהר ניט זיין.

האָט ר׳ מאיר אַזוי געטון, געבעטען גאָט און זיי האָבען תשובה געטון.

III

אין שכנות מיט ר׳ זירא׳ן האָבען געוואוינט הולטייעס. פלעג זיי ר׳ זירא מקרב זיין, כדי ער זאָל אויף זיי ווירקען אויף וויפיל ס׳איז אויסבע־סערען זיי. האָבען די איבערריגע חכמים דערפאַר געהאַט אויף אים פערדרוס. אַז ר׳ זירא איז געשטאָרבען האָבען זיינע שכנים די הולטייעס זיך פערקלערט: ביז היינט—האָבען זיי געזאָגט — איז דער קליניטשקער [1]) געווען דער איינצי־גער וואָס האָט אונז נישט אָפגעשטויסען און פאַר אונז גאָט געבעטען; איצט ווער ווען זיך פאַר אונז איינשטעלען. האָבען זיי זיך געזומען צום הארצען און פון דעמאָלט אָן געווארען לייטישע מענשען.

אַ טאָג פאַר'ן טויט.

ר׳ אליעזר זאָגט:

— טו תשובה אַ טאָג פאַר'ן טויט.

פרעגען אים די תלמידים: ווייסט דען אַ מענש דעם טאָג פון זיין טויט?

— אַדרבה — ענטפער ער זיי — זאָל דער מענש טאקי היינט תשובה טון, טאָמער וועט ער מארגען שטאַרבען, וועט ער ממילא אַלע זיינע טעג תשובה טון.

דאָסזעלבע האָט שלמה המלך געזאָגט: אין "עדער צייט זאָלען זיין דיינע קלייַדער וויס און בוימעל אויף דיין קאָפ זאָל ניט פעהלען.

---

1) ר׳ זירא איז געווען קליין אין וואוקס.

III

הלל פלעגט זאָגען:

— אויב ניט איך אַליין פאַר זיך — ווער דען פאַר מיר? אוּן ווען איך נור פאַר זיך — וואָס בין איך? אוּן אויב ניט איצט — ווען דען?

פאַר'ן פאָטער אין הימעל.

אַז ירמיה האָט געזופען דאָס פאָלק צוּ תשובה, האָבען זיי אים געזאָגט:

— לעהרער אוּנזערער, מיט וואָס פאַר אַפּנים וועלען מיר קומען פאַר גאָט? וועניג האָבען מיר אים דערצערנט? ווינציג האָבען מיר אים דערווידער געטוּן? זענען דען פערשווינדען פוּן דער וועלט די בערג אוּן טהאָלען, וואוּ מיר האָבען עבודה־זרה געדינט?

געהט ירמיה אוּן גיט־איבער די ווערטער פאַר גאָט.

— גוּטע זאָג זיי — רופט זיך אָן גאָט — אַז איר קומט צוּ מיר, קומט איר דען פאַר אַ פרעמדען, ניט פאַר אייער פאָטער אין הימעל?

„עפּענט מיר".

„עפּען מיר, שווער מיינע" — בעט זיך דער פריינד ביי זיין בעגעהרטער אין שיר השירים — עפּענט מיר, קינדער מיינע, בעט זיך גאָט ביי יודען — אַ קליין טהירעלע פוּן תשובה עפּענט מיר, ווי אַ שפּילקע קעפּעל די גרויס, ווען איך שוין פאַר אייך עפּענען טיהרען בריטע אוּן גרויסע, וואוהין מע ווען קענען מיט ווענען אוּן פיהרען אַרייַנפאָהרען.

נעפּט אוּן באַלזאַם.

ר' שמעון בן לקיש פלעגט זאָגען:

— קומט איינער זיך פערזוּמרייניגען, עפּענט מען אים; קומט איינער זיך רייניגען, העלפט מען אים.

דערזעלבער פלעגט זאָגען:

— בעסער איין ווייל תשובה און גוטע מעשים אויף דער וועלט פון דער גאַנצער ייִנגער וועלט; און בעסער איין ווייל פון צופריד׳נחייט אויף ייִנגער וועלט פון דעם גאַנצען עולם־הזה.

II

״דאָס פערד׳ארבעט לאָזט זיך ניט פערריכטען און אַ פעהלער לאָזט זיך נישט אויסבעסערן״ — אַזוי זאָגט קהלת. אויף דער וועלט איז עס נאָך מעגליך, אויף ייִנגער וועלט אָבער איז פערפאַלען.

עס לעבען זיך, אַ שטייגער, אויף דער וועלט צוויי חברים, ביידע גלייך געזונד׳גט; איינער פון זיי אָבער האָט פערחאַפט פאַר׳ן טויט און תשובה געטון, און דער אַנדערער איז געשטאָרבען אָהן תשובה. קומען זיי ביידע אויף ייִנגער וועלט. לאָזט זיך אויס אַז דער ערשטער געפונט זיך אין געזעלשאַפט פון צדיקים, און דער אַנדערער צווישען רשעים. דערזעהן זיין חבר צווישען צדיקים, שרייט ייִנגער אויס: וואָה איז מיר! דאָ איז אויך פאַראַן משא־פנים[1])? איך מיט דעם דאָזיגען האָבען מיר ביידע צוזאַמען געלעבט, צוזאַמען געגזל׳ט, צוזאַמען איבערגעטון אַלע שלעכטע מעשים אין דער וועלט, צום סוף איז ער אַריין אין געזעלשאַפט פון צדיקים, און איך צווישען רשעים.

— נאַר איינער! — ענטפערט מען אים דערויף — ווייסטו דען ניט אַז דיין חבר האָט תשובה געטון?

— לאָזט מיך, געה איך באַלד און טו תשובה.

— נאַר איינער! ווייסטו דען ניט, אַז מע גרייט זיך ניט צו ערב־שבת האָט מען נישט וואָס צו עסען שבת; אַז מע גרייט זיך ניט צו אויף דער ישבה האָט מען נישט וואָס צו עסען אין מדבר; און אַז מען אַקערט ניט און מען זייעט ניט און מע שניידט ניט אין זומער האָט מען ניט וואָס צו עסען ווינטער. אַזוי אויך דער וואָס האָט זיך ניט פריהער צוגעגרייט דאָרט, אויף דער וועלט, פון וועלכער דו ביסט געקומען, האָט ניט וואָס צוגעניסען דא אויף דער וועלט. דערהערט דאָס בלייבט דעם רשע איבער, נור צו קריצען מיט די ציין און אויפפרעסען זיך אַליין.

---

[1]) שוינען איינעם צוליב זייטיגע סניות.

ר׳ יונתן זאָגט:

— וויכטיג איז תשובה: זי פֿערוואַנדעלט מיטוויליגקייטן אין אומגעֶרעֶנדיגע פֿעהלער.

וועֶלכער הייסט אַ בעל־תשובה?

וועֶלכער הייסט אַ בעל־תשובה? לויט רב יהודה׳ס מיינונג איז דער פֿערריכטער פֿאַר אַ בעל־תשובה, וועמען ס׳איז געקומען צו דער האַנד עפּיס אַן עבֿירה איינמאָל אוּן צוויימאָל אוּן עֶר האָט זיך אָפּגעהאַלטען.

פיר אַרטען זינד־פֿערגעבען.

ר׳ מתיא בן חרש האָט געפֿרעגט ביי ר׳ אלעזר בן עזריה אין רוים:

— קענסטו מיר ניט איבערגעבען די פיר פֿערשידענע אַרטען פוּן פֿערגיבען דעם מענשענס זינד, וועלכע ר׳ שמואל האָט עֶרקלעֶרט אין זיינער אַ דרשה?

— יאָ — האָט אים ר׳ אלעזר בן עזריה געענטפֿערט — אויף דריי פוּן זיי האָט תשובה אַ ווירקונג, אויף אייניעם ניט. האָט עמיצער איבער־געטראָטען אַ געבאָט אוּן האָט דערנאָך אויף דעם באַלד תשובה געטוּן, איז מען אים באַלד מוחל; האָט עֶר איבערגעטראָטען אַ פֿערבאָט אוּן תשובה געטוּן — בלייבט די זינד העֶנגען אוּן יום־כּפּור איז מכפּר; איז דער מענש בעֶנאַנגען אַ שוועֶרען פֿעֶרברעכען פֿאַר וועלכען עס קומט כרת, אָפּגעשניטענע יאָר׳ אָדער טויט־שטראָף, אוּן עֶר האָט תשובה געטוּן, איז סיי די תשובה סיי יום־כּפּור לאָזען די זינד היינגען, אוּן שוועֶרע לייטערען־אויס. וועֶר עס האָט אָבער בעֶנאַנגען אַ זינד פוּן חלול השם, איז נישט תשובה אין שטאַנד צו לאָזען די זינד העֶנגען אוּן ניט יום־כּפּור צו פֿעֶרגעבען אוּן ניט ליידען צו לייטערען, נאָר דער טויט אַליין האָט בכח דעם זינדיגען אויסצולייטערען.

דערויף האָט איינער פון ר׳ ישמעאל׳ס שולע אַזאַ ביישפיל געגעבן: איינער וואָס האָט צו פערקויפן נעפט און באַלזאַם. קומט עמיצער קויפן נעפט, זאָגט אים דער קרעמער: מעסט זיך אַליין אָן; קומט איינער קויפן באַלזאַם, זאָגט יענער אים: וואַרט, איך וועל דיר העלפן מעסטן, וועלן מיר זיך צוזאַמען אָננעהמען אַ גוטן ריח.

דער כח פון תשובה.

I

רבנו הקדוש האָט געזאָגט אין דער דרשה:

— גרויס איז דער כח פון תשובה. געגנוג אַז דער מענש פערטראַכט נור צו טון תשובה, הויבט זי זיך גלייך אויף, שניידט דורך אַלע זיבען הימלען און בלייבט שטעהן פאַר׳ן כסא־הכבוד.

אין נאָמען פון יהודה נשיאה וועט געזאָגט:

— פערשטעלט פאַר די מלאכים, וואָס אַרום זיין כסא הכבוד, פון אונטער זייערע פליגלען אַרויס, שטרעקט־אויס גאָט זיין האַנד אויפצונעהמען די בעלי־תשובה, כדי אויסצומיידען די מדת־הדין.

אין נאָמען פון ר׳ שמעון בן יוחאי וועט געזאָגט:

— אפילו מנשה, דער גרויסער זינדיגער, בשעת ער האָט תשובה געטון, האָט גאָט פאַר זיין תפלה געמאַכט אין הימל אונטער דעם כסא הכבוד אַ מין אונטערגראָבען, דורך וואַנען די תשובה האָט זיך דורכגעשפאַרט און צו אים אַרויפגעשטיגען, אויסגעמיטען די מדת־הדין.

II

ר׳ חמא בר חנינא זאָגט:

— וויכטיג איז תשובה: זי ברייגט אַ רפואה דער קראַנקער זינדיגער וועלט.

ר׳ יוחנן זאָגט:

— וויכטיג איז תשובה: זי ברייגט אַן אויסלעזונג דער וועלט.

ריש־לקיש זאָגט:

— וויכטיג איז תשובה: זי צעררייסט דעם גרייטען גזר־דין פון מענשען.

וועגן אַפילו דער גזר־דין איז שוין גע׳חתם׳עט האַלט זי אָפּ די שטראָף.

וועָנדעָט עָר זיך צוּ הימעָל אוּן עָרד:

— הימעָל אוּן עָרד, בעָט רחמים פאַר מיר!

עָנטפעָרעָן זיי אים: איידעָר בעָטעָן פאַר דיר, אַ מאָהר וועָלעָן מיר בעָטעָן פאַר זיך אַליין, ווייל אויך

„די הימלעָן וועָלעָן ווי רויך צעָרינעָן וועָרעָן
אוּן די עָרד ווי אַ קלייד וועָט וועָרעָן פעָרפוילט״.

וועָנדעָט עָר זיך צוּ זוּן אוּן לבנה:

— זוּן אוּן לבנה, בעָט רחמים פאַר מיר!

עָנטפעָרעָן זיי אים: איידעָר בעָטעָן פאַר דיר, אַ מאָהר וועָלעָן מיר בעָטעָן פאַר זיך אַליין, ווייל אויך

„די לבנה וועָט וועָרעָן בלאַס
אוּן די זוּן וועָט פעָרשעָמט וועָרעָן״.

וועָנדעָט עָר זיך צוּ די שטערעָן אוּן פלאַנעָטעָן:

— שטערעָן אוּן פלאַנעָטעָן, בעָט רחמים פאַר מיר!

עָנטפעָרן זיי אים: איידעָר בעָטעָן פאַר דיר, אַ מאָהר וועָלעָן מיר בעָטעָן פאַר זיך אַליין, ווייל אויך

„צעָקראָכעָן וועָט וועָרעָן
דאָס גאַנצע הימעָל העָרשאַפט״.

בלייבט עָר זיצעָן מיט אַ אַראָפגעָלאָזטעָן קאָפּ: הייסט עָס, עָס גע־וועָנדעָט זיך ניט אין קיינעָם נאָר אין מיר אַליין. האָט עָר פעָרבויגעָן טיף דעָם קאָפּ צווישעָן די קני׳ע אוּן האָט אַזוי לאַנג, אַזוי ביטעָר גע׳יאָ־מערט ביז די נשמה איז אים אויסגעָגאַנגעָן.

איז אַ בת־קול אַרויס אוּן אויסגעָרופעָן:

— ר׳ אליעזר בן דורדיא איז גרייט צוּם אייביגעָן לעָבעָן.

וועָן די מעשה איז אָגגעָקומעָן צוּ רבי׳ן האָט עָר זיך צעָווויינט אוּן געָזאָגט:

— אַן אַנדעָרעָר פעָרדינט זיין אייביגע וועָלט דורך מיה פוּן לאַנגע יאָרעָן אוּן איינעָר — אין אַ קליינעָר ווייליע!

אוּן נאָך האָט רבי געָזאָגט דעָרויף:

— ניט גענוג וואָס אַ בעל־תשובה וועָרט אויפגענומעָן, קרוינט מעָן אים נאָך מיט׳ן נאָמעָן רבי!

בעלי־תשובה.

אין נאָמען פון ר׳ יוחנן האָט מען געזאָגט:

— דאָס שפּעטערדיגע גליק, וועלכע די נביאים האָבן פאָראויסגעזען, איז נור פאַר בעלי־תשובה; דאָס צוגעגרייטע אָבער פאַר עכטע צדיקים האָט „קיין אויג ניט געזעהן, אויסער דיר גאָט אַליין״.

ר׳ אבהו זאָגט:

דאָס פלאַץ וואו בעלי־תשובה שטעהען, קענען אַפילו קיין עכטע צדיקים ניט פערנעהמען.

אייביג לעבען פערדינט אין איין ווייליע.

אויף אליעזר בן דורדיא דערצעהלט מען, אַז ער האָט ניט דורכגעלאָזט אויף דער וועלט קיין איין אויסגעלאַסענע פרוי, ער זאָל זיך מיט איר ניט צונויפקומען. איינמאָל האָט ער געהערט, אַז ערגעץ וויט אין אַ גרויסער שטאָדט געפונט זיך איינע זעהר אַ שענע פרוי, וואָס נעהמט פאַר אַ בעזוך אַ גאַנצען בייטעל געלד. נעהמט ער מיט זיך אַ בייטעל געלד און לאָזט זיך אַוועק צו יענער פרוי, שניידט דורך צוליב איר זיבען טייכען, ביז ער האָט זיך צו איר דערשלאָגען. אינמיטען פערווייליע מיט אים גיט זי אַ בלאָז און צעלאַכט זיך.

— ביזט שוין אַ פערפאַלענער! — זאָגט זי — אָט ווי דער בלאָז איז אַוועק און קומט ניט צוריק, אַזוי איז שוין פאַר אליעזר בן דורדיא ניטאָ קיין וועג צוריק.

די ווערטער האָבען אים געטראָפען אין האַרצען. אָהן אַ קאָפּ איז ער אַוועק פון איר, זיך אַרומגעבלאָנקעט אַ צערודערטער און האָט זיך קיין אָרט ניט געקענט געפונען. געקומען צווישען בערג און היגלען, זעצט ער זיך אַנידער און זאָגט אַזוי:

— בערג און היגלען, בעט רחמים פאַר מיר!

ענטפערען זיי אים: איידער בעטען פאַר דיר, אַ מעהר וועלען מיר בעטען פאַר זיך אַליין, ווייל אויך

„די בערג וועלען אויסגעריסען וועדען
און די היגלען וועלען איינפאַלען״.

אין אַלע צייטען זאָל מען אַ זינדיגען מענשען מיט דער לינקער האַנד אָפשטויסען און מיט דער רעכטער האַנד מקרב זיין.

מיט די תלמידים צוזאַמען.

וועֶר עס ברייגט אַרבים צו גוטס, קומט דורך אים קיינמאָל קיין זינד ניט אַרויס, כדי עס זאָל ניט אויסקומען, ער זאָל זיין אין גיהנם און זיינע תלמידים אין גן־עדן; וועֶר, פערקעהרט, ברענגט אַרבים צו זינד, דער־לאָזט מען אים קיינמאָל צו תשובה, כדי עס זאָל ניט אויסקומען, ער זאָל זיין אין גן־עדן און זיינע תלמידים אין גיהנם.

טובל׳ן זיך מיט אַ שרץ אין האַנד׳.

רב אדא בר אהבה זאָגט:

— אַז אייניעֶר בעגעהט אַ זינד אוּן איז זיך דערוּיף מתודה׳ אוּן האַלט זיך דערנאָך פוּן איר ניט אָפּ׳ איז גלייך צוּ אייניעם וואָס האַלט אַ שרץ אין האַנד אוּן טובל׳ט זיך אָפּ אפילוּ אין אַלע ימים פוּן דער וועלט׳ העלפט עס אים ניט׳. ווארפט ער אָבער אַוועק דעם שרץ׳ איז געניג פאַר אים ער זאָל זיך טובל זיין אין אַ מקוה׳ וועט ער באלד ריין׳ ווי דער פסוק אין משלי זאָגט: ״דער וואָס איז זיך מודה אוּן פערלאָזט—וועט ער גערחמינט״׳.

זאָגט אייניעֶר: איך וועל זינדיגען אוּן תשובה טוּן׳ זינדיגען אוּן תשובה טוּן — דערלאָזט מען אים ניט צוּ תשובה׳.

פערגרינגערען דעם בעל־תשובה׳.

I

וועֶן אייניעֶר רויבט אַוועק ביי אייניעם אַ באַלקען אוּן בויעט אים איין אין אַ פּאַלאַץ׳ זאָגען די בית־שמאי: ער מוז צעווארפען דעם גאַנצען פּאַלאַץ אוּן דעם באַלקען צוריקקעהרען דעם אייגענטימער׳. בית־הלל זאָגען: גענוג ער זאָל בעצאָהלען דעם אייגענטימער די ווערטה פונ׳ם באַלקען: מע דאַרף צוּ פערגרינגערען דעם בעל־תשובה׳.

II

געוועֶן אייניעֶר וואָס האָט געוואָלט תשובה טוּן׳ זאָגט אים דאָס ווייב: בהמה׳ אויב דוּ נעהמסט זיך תשובה טוּן׳ וועסטו דאַרפען אויסטוּן פוּן זיך אפילוּ דעם גאַרטעל וואָס דוּ טראָגסט׳. אוּן דאָס האָט אים אָפגע־האַלטען פוּן תשובה׳.

אוּן צוליב דעם האָבען די חכמים מתקן געוועֶן: גזלנים אוּן פּרא־צענטניקעס וואָס ווילען תשובה טוּן—זאָל מען ביי זיי ניט צוריקנעהמען דאָס אָנגערויבטע; אוּן דער וואָס נעהמט יאָ אָפּ צוריק׳ בלייבען די חכמים פוּן אים ניט צופרידען׳.

זיניג אַ גוטעֶן טאָג. "די פרושים — פלעֶגען זיי זאָגען — האַלטעֶן זיך אין זייעֶר דרך, אָפצוקומען אַלעֶ זייעֶרעֶ יאָרעֶן — האָבעֶן זיי גאָר נישט, ניט די וועֶלט ניט יענעֶ וועֶלט".

אַלעֶס וועֶרט אָפגעצאָהלט.

I

ר׳ עקיבא פלעֶגט זאָגען:

— אַלעֶס איז פאָראויסגעזעֶהן אוּן די פרייהייט איז דאָך גענעֶבעֶן [1]) אוּן די וועֶלט וועֶרט געֶריכטעֶט מיט גוטעֶן, אוּן אַלעֶס לויט די מעֶרהייט טהאַטעֶן [2]).

עֶר פלעֶגט נאָך זאָגען:

— אַלעֶס וועֶרט איינגעֶלעֶגט אַלס משכון, אוּן אַ נעֶץ איז פאַרשפרייט פאַר אַלעֶ לעֶבעֶדיגעֶ. די קראָם איז אָפעֶן, דעֶר קרעֶמעֶר גיט אויף באָרג, דאָס בוך איז אָפעֶן אוּן די האַנד פעֶרשרייבט, אוּן וועֶר עֶס וויל באָרגען, זאָל קומעֶן אוּן באָרגען, אוּן די אויפמאָהנעֶר געֶהעֶן שטעֶנדיג טאָג־טעֶגליך אַרוּם אוּן רעֶכטעֶנען זיך אָפ מיט'ן מענשען, סיי עֶר וווייסט דעֶרפוּן סיי ניין, אוּן זיי האָבעֶן אויך וואָס זיך אָנצושפאַרעֶן, אוּן דעֶר משפט איז אַ ריכטיגעֶר, אוּן אַלעֶס איז גרייט צום מאַל־צייט.

II

ר׳ אלעזר זאָגט:

— וויס פאַר וועֶמעֶן דו בעֶמיהסט זיך אוּן וועֶר האָט די אַרבייט ביי דיר בעֶשטעֶלט, דעֶן עֶר וועֶט דיר אָפצאָהלעֶן לוין פאַר דיין מיה.

ר׳ טרפון זאָגט:

דעֶר טאָג איז קורץ, די אַרבייט איז פיל, די אַרבייטעֶר זענעֶן פויל, די לוין איז גרויס אוּן דעֶר בעל־הבית דרעֶנגט.

---

1) גאָט זעהט אַלעֶס פאָראויס, אוּן דאָך בלייבט דער מענש פרייי אין זיינע מעשים.
2) גאָט איז אין זיין משפט ניט איבעריג שטרענג, אוּן אויב די וועלט פערמאָגט דאָס רוב גוטע מעשים, וועגט דאָס איבער.

שכר און עונש (לוין און שטראָף).

ניט צוליב לוין.

אַנטיגנוס איש סוכו פלעגט זאָגען:

— זייט נישט ווי קנעכט, וואָס דינען דעם האַר צוליב בעקומען לוין; נאָר זייט ווי קנעכט וואָס דינען דעם האַר ניט צוליב בעקומען לוין.

האָט אַנטיגנוס געהאַט צוויי תלמידים, וואָס פלעגען לערנען זיינע וועָרטער און איינלערנען זיי מיט תלמידים און די תלמידים מיט זייערע תלמידים. האָבען די שפעטערדיגע תלמידים געמומען זיך איינטראַכטען אין די וועָרטער, "ווי קומט עס — האָבען זיי געזאָגט — אונזערע לעהרער זאָלען אַזוינס זאָגען? איז דען רעכט, אַז אַן אַרבייטער זאָל אָפאַרבייטען אַ גאַנצען טאָג און זאָל פאַרנאַכט ניט בעקומען זיין לוין? נאָר מסתמא אונזערע לעהרער זאָלען וויסען, אַז ס׳איז פאַראַן אַן אַנדער וועלט און אַז עס וועט זיין תחית־המתים, וואָלטען זיי אַזוי ניט געזאָגט". דאָס האָט זיי געבראַכט דערצו, אַז זיי האָבען בעשלאָסען אָפטיילען זיך פון דער תורה— און פון יענע זענען אַרויסגעקומען צוויי אָפגעפאַלענע סעקטען: צדוקים און ביתוסים, נאָכן נאָמען פון די צוויי עלטערן פון צוויי פאַמיליען כהנים, צדוק אין ביתוס, די ערשטע וואָס זענען זיך צעגאַנגען מיט די פרושים. ביי אַזעלכע מיינונגען, פלעגען די אַלע, וואָס האָבען געקענהרט צו די דאָזיגע סעקטען, זיך בעמיהען וואָס מעהר גענייסען אויף דער וועלט, זיך אויפפיהרען וועָן ווי נור מעגליך ברייטער און רייכער, און לעבען פרעהליך און לייכט־

לוין פֿאַר גרינגע און האַרבע מצוות׳

I

רבי זאָגט:

— זיי געווארענט מיט אַ גרינגער מצוה ווי מיט אַ האַרבער, ווייל דו קענסט ניט וויסן די לוין פֿאַר די מצוות. און בעת‌עסן דעם שאָדן פון דער מצוה גלייך איר ריוח, און דעם ריוח פון דער עבירה גלייך איר שאָדן.

II

ר׳ חיא האָט געלערנט:

פֿאַר וואָס האָט גאָט פֿאַר יודען אין דער תורה ניט ענטדעקט די לוין פון יעדער מצוה? דאָס קען מען ערקלערן מיט אַזאַ משל: אַ קעניג האָט גלאָזט פלאַנצן פֿאַר זיך אַ גאָרטן, האָט ער גערופֿן ארבייטער און האָט זיי פֿאראויס ניט אויסגעזאָגט די לוין וואָס זיי וועלן בעקומען פֿאַר פערשידענע פלאַנצונגען, כדי זיי זאָלן די גאַנצע צייט זיך ניט אָפּ־גלבן נור מיט ענע פלאַנצונגען, פֿאַר וועלכע מע בעקומט מער לוין, און דורך דעם וועט דער גאָרטן ניט אַרויסקומען אזוי שען און גאַנץ, ווי דער קעניג האָט פערטראַכט. דאָסזעלבע איז אויך מיט דער ״תורה״: וען גאָט וואָלט פריהער ענטדעקן די לוין פון יעדער מצוה, וואָלט יודן זיך נור געהאַלטן פֿאַר ענע מצוות, וואָס די לוין זייערע איז גרויס און וואָלטן פערנאַכלעסיגט די איבעריגע. דורך דעם וואָלט די תורה ניט אינגאַנצן אויסגעפיהלט געווארן לויט דעם רצון פון גאָט ברוך־הוא.

III

ר׳ שמעון בן יוחאי האָט געלערנט:

— פֿאַר צוויי מצות האָט גאָט ברוך־הוא יא ענטדעקט די לוין אין דער תורה, איינע גאָר פון די גרינגסטע: ניט צונעהמען די מוטער פון די נעסט־פייגעליך; און איינע פון די האַרבסטע: עהרליך האַלטן עלטערן און פֿאַר ביידע וערט צוגעזאָגט אַ גלייכער לוין: לאַנג לעבן.

*

בן הא הא זאָגט:

— לויט דער מיה די לוין.

שכר און עונש (לוין און שטראָף).

III

עֶר פלעגט זאָגען:

— ניט דוּ מוּזט די מלאכה פּערענדיגען, ביזט אָבּער אויך ניט פריי זי אָפּשטעלען; האָסטוּ געלעֶרנט פיל תּורה וועסטוּ בּעקומען פיל לוין; אוּן דעֶר וואָס האָט די אַרבּייט ביי דיר בּעשטעלט איז בּעגלויבט אַז עֶר וועט דיר אָפּצאָהלען לוין פאַר דיין מיה, אוּן ווייס אַז די לוין פוּן די צדיקים איז אויף דעֶר קומענדיגער צייט.

דריי זאַכען.

I

עקביא בן מהללאל זאָגט:

— טראַכט זיך איין אין דריי זאַכען וועסטוּ ניט קומען צוּ קיין פערבּרעכען: ווייס פוּן וואַנען בּיזטוּ געקומען? אוּן וואוהין גייסטוּ? אוּן פאַר וועמען דיר שטעהט־פאָר אָפּצוגעבּען רעכנונגז? — פוּן וואַנען בּיזט געקומען? — פוּן אַ פּערשטינקענעם טראָפּען. וואוהין גייסטוּ — אין אַן אָרט פוּן שטויב אוּן ווערים; אוּן פאַר וועמען שטעהט דיר פאָר אָבּצוגעבּען חשבון? — פאַר׳ן קעניג איבּער אַלע קעניגען, גאָט ברוּך־הוּא.

II

רבי זאָגט:

— טראַכט זיך איין אין דריי זאַכען וועסטוּ ניט קומען צוּ קיין פערבּרעכען: ווייס וואָס איבּער דיר? — אַ אויג וואָס זעהט, אַ אויער וואָס הערט, אוּן אַלע דיינע טהאַטען ווערען פערשריבּען אין בּוּך.

*

בן־עזאי זאָגט:

— די לוין פאַר אַ מצוה—איז די מצוה אַליין, די שטראָף פאַר אַן עבירה — איז די עבירה אַליין.

גלייך און גלאַט און עֶנדיגט זיך מיט דעֶרנעֶר. פלעֶגט דעֶר געֶניטעֶר וואָ־רעֶנען אַלעֶ דורכגעֶהעֶר און זיי ראַטעֶן: זעֶהט איר דעֶם וועֶג?—קוקט ניט וואָס עֶר הויבט זיך אָן מיט דעֶרנעֶר, פאָלגט מיך און געֶהט מיט אים, ווייל דעֶרנאָך איז עֶר גלייך און גלאַט. אַ קלוגעֶר פאָלגט און לאָזט זיך אויף־דעֶם וועֶג, מיהט זיך איין אַביסעֶל, אָבעֶר דעֶרנאָך געֶהט עֶר בשלום און קומט בשלום. די אָבעֶר וואָס פאָלגעֶן נישט, לאָזעֶן זיך געֶהן מיט דעֶם אַנדעֶרעֶן וועֶג, פאַלעֶן זיי צום סוף אַריין.

אַזוי אויך האָט משה געֶוואָרעֶנט די יודעֶן: איר האָט פאַר אייך צוויי וועֶגעֶן, פון לעֶבעֶן און טויט, פון ברכה און קללה; זאָלסטו אויסוועֶ־לעֶן דאָס לעֶבעֶן.

דרייעֶרליי מעֶנשעֶן.

ר׳ איבו האָט געֶזאָגט:

— מעֶנשעֶן זעֶנעֶן פאַראַן דרייעֶרליי. אַ טייל זאָגעֶן: כדאי געֶבוירעֶן וועֶרעֶן נור צוליב דעֶם אַליין, אָנצוקוקעֶן די שעֶנעֶ גאָט׳ס וועֶלט, דעֶם בלאָהעֶן הימעֶל, די ליכטיגע זון, לבנה און שטעֶרעֶן, דאָס אַליין איז אַ גאַנץ געֶניגעֶ לוין פאַר דעֶם מעֶנשעֶן. צווייטע זאָגעֶן: וואָס דו׳ רבונו של עולם, האָסט אונז צו געֶבעֶן, גיב עֶס ניט איצט, נאָר אויף יענעֶר וועֶלט. דריטע, פוילע אַרבייטעֶר, זאָגעֶן: גיב אונז אָפּ איצט אַלעֶס, וואָס עֶס קומט אונז און די עֶלטעֶרעֶן אונזעֶרע.

פאָראויס אָפּגעֶצאָהלט.

״אויפ׳ן הויכעֶן בארג געֶה הויב זיך אויף···
הויב אויף מיט קראַפט דיין שטימע···
זיין לוין איז שוין מיט אים
און זיין פעֶרדינסט פאָראויס״· —

אויף די וועֶרטעֶר פון׳ם נביא האָט ירמיה בר׳ אליעזר אין זיין דרשה געֶזאָגט אַזוי:

היינט און מאָרגען.

I

— „אָבהיטעֶן זאָלסטו די געֶבאָטעֶן, וועֶלכעֶ איך זאָג דיר אָן היינט צו טון זיי״—זאָגט די תורה. אויף דעֶם זאָגט ר׳ יהושע בן לוי: „ה י י נ ט צו טון״ אָבעֶר ניט מאָרגעֶן, אויף יעֶנעֶר וועֶלט; „היינט צו ט ו ן זיי״ אָבעֶר ניט היינט, אויף דעֶר וועֶלט, צו בעֶקומעֶן לוין.

II

ר׳ יעקב זאָגט:

— ניטאָ איין געֶבאָט אין דעֶר תורה, ביי וועֶלכעֶם עֶס שטעֶהט אַרויסגעֶשטעֶלט די לוין, עֶס זאָל ניט וויזעֶן אויף תחית המתים: ביי עֶהרליך האַלטעֶן עֶלטערן שטעֶהט: „דעֶרפאַר וועֶסטו האָבעֶן לאַנגעֶ יאָר און עֶס וועֶט דיר וואויל זיין״, און ביי אַוועֶקשיקעֶן די מוטעֶר פון דעֶר נעֶסט שטעֶהט אויך דאָס זעֶלבעֶ. היינט אַז איינעֶם האָט דעֶר פאָטעֶר געֶהייסעֶן: געֶה אַרויף אויפ׳ן דאַך און בריינג מיר פון דאָרט טייבעֶלעֶך, פאָלגט עֶר דעֶם פאָטעֶר, געֶהט־אַרויף אויפ׳ן דאַך און לאָזט־אָפ, ווי די תורה הייסט, די מוטעֶר פון די טייבעֶלעֶך און נעֶהמט־צו די קינדעֶרלאַך, און צוריקוועֶגס, נאָכדעֶם וואָס עֶר האָט געֶטון ביידעֶ געֶבאָטעֶן, פאַלט עֶר אַראָפּ און וועֶרט געֶ׳הרג׳עֶט, — וואו איז דאָס וואויל פון דעֶם און וואו זעֶנעֶן די לאַנגעֶ יאָר זיינעֶ? ניט אַנדעֶרש אַז די לאַנגעֶ יאָרעֶן מיינט מעֶן אויף יעֶנעֶר וועֶלט, וואו דאָס לעֶבעֶן איז אונעֶנדליך, און דאָס וואויל זיין איז אויך אויף יעֶנעֶר וועֶלט, וואָס זי איז לויטעֶר וואויל.

צוויי וועֶגעֶן.

„זעֶה, איך לעֶג אייך היינט פאָר די ברכה און די קללה; די ברכה— אויב איר וועֶט פאָלגעֶן··· און די קללה—אויב איר וועֶט ניט פאָלגעֶן״ — אט דאָס וואָס משה האָט געֶווארנט די יודעֶן, קעֶן מעֶן גלייכעֶן צו אייניעֶם אַ געֶניטעֶן, וואָס איז געֶזעֶסעֶן אויף אַ שיידעֶ־וועֶג, וואו צוויי וועֶגעֶן צעֶ־טיילעֶן זיך: איין וועֶג איז אין אָנהויב פעֶרוואַקסעֶן מיט דעֶרנעֶר, צום סוף אָבעֶר איז עֶר גלייך און גלאַט; דעֶר צווייטעֶר, פעֶרקעֶהרט: הייבט זיך אָן

צייטיגע פרוכט אויף די בוימער. זעץ מיך אויף רייטענדיג אויף דיינע אַקסלען וועל איך זיי אָנרייסען פאַר אונז אוז מיר וועלען געניסען״ האָבען זיי אַזוי געטון. אין אַ צייט אַרום קומט דער אייגענטימער פון גאָרטען, פרעגט ער בייַ די היטער: וואו זענען הינגעקומען די שענע עֶרשטצייטיגע פרוכט? זאָגט דעם אמת, וועֶר פון אייך האָט זיי אָפגעריסען?

— האָב איך דען אויגען צו זעהן? — זאָגט דער בלינדער.

— האָב איך דען פיס צו גיין? — זאָגט דער קרומער.

איז זיך מישב דער אייגענטומער און זעצט אַרויף רייטענדיג דעם קרומען אויפ׳ן בלינדען און שמייסט זיי אָפ צוזאַמען.

דאָסזעלבע וועט אויך גאָט טון מיט דער נשמה און גוף. ער וועט אַרײַנלאָזען די נשמה ווידער אין גוף און אַזוי וועט ער זיי בעשטראָפען ביידע צוזאַמען.

צי זעהסטו אויך מיין שטייגעל?

ר׳ לוי האָט וועגען לוין און שטראָף געזאָגט אַזאַ משל:

— ביים פענסטער אין אַ שטייגעל
איז אַ געפאַנגען פויגעלע געזעסען,
און פון אַ שיסעלע אַ פולס, אַ גרייטס
געגעסען:
פיק־פיק די קערענדלעך, פיק־פיק!
דערנעבען אויף אַ צווייגעל
אַ פייגעלע אַ צווייטס,
זעהט־אויס שטאַרק הונגעריג געווען,
האָט דאָס מיט קנאה צוגעזעהן
און מיט אַ זיפצעלע געזאָגט:
אַך אַך! אַז איינעם איז באַשערט אַ גליק
זיצט ער זיך רוהיג שטיל אויף גרייטע קעסט
און פרעסט,
און ויפיל ער פערמאָגט
אַלץ נאָך, אַלץ מעהר אים;

— אַ קלינגענדיגער בת־קול וועט זיך לאָזען העָרען אויף די שפּיץ־בערג מיט אַן אויסרוף:

— וועָר ס׳האָט פּערדינסטען פּאַר גאָט זאָל עָר קומען אָפּנעהמען זיין לוין.

וועט זיך דערויף אָפּרופען דער רוח־הקודש מיט די ווערטער פון איוב: „וועָר האָט זיך פּאַר מיר געפּעדערט, איך זאָל אים דאַרפען בעָ־לוינען?״ — האָב איך דען נישט בעלוינט פריהער דעם מענשען נאָך איידער עָר טוט עפּיס פּאַר מיר? וועָר זינגט מיר לויב־לידער, איידער איך האָב אים געגעבען אַ נשמה? וועָר איז מקיים די מצוה פון מילה, איידער איך האָב אים געשענקט אַ בן־זכר? וועָר מאַכט, לויט׳ן געבאָט, אַ געלעַנדער אַרום אַ דאַך, איידער איך האָב אים אַ הויז געגעבען? אַ מזוזה — איידער איך האָב איך אַ הויז געגעבען? אַ סוכּה — אַ פּלאַץ; ציצית — אַ קלייד; פּאה [1]) — אַ פעלד; תרומה — אַ שייער; חלה—טייג.

צוזאַמען געזינדיגט, צוזאַמען געשטראָפט.

דער געוויסער הויכגעשטעלטער רוימער אַנטונינוס האָט אַמאָל געָ־זאָגט זיין פריינד רבי׳ן:

— סיי דער גוף, סיי די נשמה, קענען זיך בעפרייען אויף יענער וועלט פונ׳ם גריכט: דער גוף קען זאָגען, אַז די נשמה איז די זינדיגע, אַ סימן, זינט זי האָט זיך פון מיר אָפּגעשיידט; ליג איך אין קבר ווי אַ שטוּ־מער שטיין; די נשמה קען זאָגען, דער גוף איז דער זינדיגער, ווייל זינט איך האָב זיך אָפּגעשיידט פון אים פליה איך אַרום אין דער לופטען ווי אַ פייגעלע.

דערויף האָט אים רבי געענטפערט מיט אַ משל:

— אַ קענ׳יג האָט געהאַט אַ שענעם פרוכט־גאָרטען. ווי די פרוכט האָבען אָנגעהויבען צייטיג ווערען, האָט ער דאָרטען אַוועקגעזעצט צוויי היטער, איינעם אַ קרומען אָהן פיס, און איינעם אַ בלינדען אויף ביידע אויגען. רופט זיך אָן דער קרומער צום בלינדען: „איך זעה שענע ערשט־

---

1) לויט׳ן געבאָט מוז מען פונ׳ם שניט איבערלאָזען אויפּין עק פעלד פּאַר אָרומע לייט פאה (די עקסטע שורה חבואה).

מאָס לויט מאָס.

I

הלל האָט געזאָהן אַ קאָפּ (פון אַ דערטרינקענעם) שווימען אויפֿן וואַסער, רופט ער זיך אָן:

— דערפאַר וואָס דו האָסט דערטרינקען, האָט מען דיך דערטרינקען; און די וואָס האָבען דיך דערטרינקען, וועלען צום סוף אויך וועראָן דערטרינקען.

II

ר׳ מאיר פלעגט זאָגען:

— מיט דער זעלבער מאָס וואָס אַ מענש מעסט, מעסט מען אים, און פרוטה צו פרוטה שטעלט זיך צוזויף אַ גרויסער חשבון. שמשון הגבור האָט זיך נאָכגעגעבען די אויגען [1], דערפאַר האָבען אים די פלשתים אויסגעשטאָכען די אויגען; אבשלום האָט זיך איבערגענומען מיט זיינע שענע לאַנגע האָר; דערפאַר איז ער גע׳בליבען היינגען אויף די האָר.

III

ר׳ שמעון בן לקיש האָט אין זיין דרשה געזאָגט:

— אַז צווויי מענשען זענען בעגאַנגען יעדער פון זיי אַ מאָרד, איינער אומגעקומען, פאַר וועלכע עס קומט פערטריבען וועלן אין איינער פון די ערי־מקלט, און איינער מיטוויליג, פאַר וועלכע עס קומט מיתה; נאָר קיין עדות זענען ניטא געגען זיי ביידע, דאָך בלייבען זיי ניט אונבעשטראָפט. גאָט פיהרט זיי צוזויף אויף איין פלאַץ: דער וואָס האָט געהרג׳עט מיטוויליג זיצט הינטער אַ לייטער און יענער, וואָס האָט ערמאָרדט דעם אומגעקומען, לאָזט זיך אַראָפּ פונ׳ם לייטער—פאַלט יענער אויף דעם און טויט אים. קומט־אויס אַז ביידע וועלן בעשטראָפט לויט זייער פערברעכען: דער איז געהרג׳עט און יענער וועט פערטריבען.

IV.

זינט דער בית־מקדש איז חרוב געוואָרען, הגם דער משפט פון סנהדרין איז אָפגעשאַפט געוואָרען, דער טויט־שטראָף אָבער איז ניט אָפּ־

[1] נאָך יעדער פרטי וואָס די אויגען האָבען געזוהן.

אין אייגער׳ אָך אוך וואָה׳ איז גאַנצע טעג פֿעריאָגט
פֿליהט־אים מיט איינגעשרימפֿענע געדערים
אוך יעדער קערענדעל קומט אָן אים
מיט גרינע וועריס׳
— ביזט מיר מקנא? — ענטפֿערט דער גליין אָפּ
דאָס פוגעלע פון שטייג
אַ הויב געטון דעם קאָפּ —
מקנא ביזטו מיר? אויף אַלע שונאים!
די נאַר איינער׳ שווייג בעסער׳ שווייג:
די וואָהסט מיין שפיזי׳ צי זאָהסטו אויך מיין שטייג?

•

״פֿרעה זיך יונגערמאַן מיט דיין יוגענד״ — זאָגט קהלת — אוך
זייס אַז פֿאַר דעם אַלעמען וועט דיך גאָט בריינגען צום געריכט״ — ר׳
חייא דער גרויסער האָט נעוואָגט אויף דעם אַזאַ משל:

— אייגער א פֿערברענטער אויפֿן צום שטראָף־פֿלאַץ האָט זיך
אייסגעריסען אין אנטלאָפֿען. לאָזט זיך דער תלין נאָך אים אוך שרייט
נאָך: יונגערמאַן, פֿערליירסט ניט אַזוי וויים, וועט דיר זיין ניט אַזוי שווער
בייס אומקעהרען.

גאָט׳ס משפט איז גערעכט.

״דער בעשעפֿער־גאַנץ איז זיין ווערק״ גערעכט איז ער אוך רעכט־
פֿאַרטיג״ — זאָגט משה אין דער תורה. מע זאָגט: וועג אַ מענש קומט
אויף יענעם יענעם רעכענט מען פֿאַר אים אויס אלע זיינע מעשים: האָסטו
נעטון דאָס אין דאָס אויף יענעם פלאַץ אין יענעם טאָג?

— יאָ — ענטפֿערט ער.

— שרייב־אונטער.

שרייבט ער אונטער מיט זיין אייגענער האַנד. אוך נאָך מעהר, אַז
מע טאָגט אויף אים אריים דעם פסק־דין, נעהמט ער עס אָן באהבה אוך
זאָגט: גאָט׳ס משפט איז גערעכט.

הינטעֶן—וואַסעֶר. האָט זיך אָנגעצינדעֶן איין שטאָק — פּעֶרלעֶשעֶן זיי איינס דאָס אַנדעֶרעֶ. וועֶן אָבעֶר אַלעֶ זאָלעֶן זיין דורכאויס מיט בוימעֶל, וואָל־טעֶן זיי אַלעֶ אַוועֶק מיט'ן פייעֶר. דאָסזעֶלבעֶ איז אויך מיט דורות: אויב זיי געֶהעֶן געֶמישט, אַ דור פון רשעים צווישעֶן דורות פון צדיקים, לעֶשעֶן זיי איינס דעֶם אַנדעֶרן אין קינדעֶר ליידעֶן ניט פאַר עֶלטעֶרן אין עֶלטעֶרן ניט פאַר קינדעֶר. וועֶן עֶס געֶהעֶן אָבעֶר עֶטליכעֶ דורות רשעים דורכ־אַנאַנד, וועֶרט פּעֶררעֶכעֶנט די זינד פון עֶלטעֶרן אויף די קינדעֶר.

*

משה האָט געֶזאָגט: "גאָט פּעֶררעֶכעֶנט די זינד פון די עֶלטעֶרן אויף קינדעֶר", איז געֶקומעֶן דעֶר נביא יחזקאל און האָט עֶס אָפּגעֶשאַפט און געֶזאָגט: "די זעֶלעֶ וואָס פּעֶרזינדיגט זיך—זי זאָל אומקומעֶן".

*

גאָט ברוך־הוא שטעֶלט ניט דעֶם מענשעֶן אַזעֶלכעֶ שוועֶרעֶ פּאָדעֶ־רונגעֶן, וואָס זאָלעֶן ניט פאַר זיינעֶ כחות.

*

דעֶר וואָס זאָגט: גאָט איז אַ ותרן און עֶס מאַכט דעֶריבעֶר ניט אויס, מעֶהר אַ זינד וועֶניגעֶר אַ זינד — איז עֶר אַ ותרן אויף זיין אייגעֶן לעֶבעֶן. ווייל דעֶר שעֶפעֶר — ווי די תורה זאָגט — איז זיין וועֶרק פאָל־קאָם, דעֶן אַלעֶ זיינעֶ וועֶגעֶן זאָלעֶן געֶריכט.

*

רב חסדא זאָגט:

— גאָט מאָהנט־אין זיין חוב ביי׳ם מענשעֶן לויט זיין פּעֶרמעֶגעֶן: ביים רייכעֶן פונ׳ם אָקס, ביים אָרומאַן פונ׳ם שעֶפסעֶלע, ביי דעֶר אלמנה פון דעֶר היהן און ביים יתום פונ׳ם איי.

*

גאָט פּעֶרהאַלט ניט די לוין פון קיין בעֶשעֶפּעֶניש, אפילו לוין פאַר אַ שעֶן וואָרט.

טרייף פלייש האָט די תורה געֶהייסעֶן אָפּגעֶבעֶן די הינט. דאָס איז

געקאַפּט געוואָרן. וועמען ער קען פֿאַרשטערונג ווערן, פֿאַלט ער אַראָפּ פֿון דאַך, אָדער אַ חיה צערײַסט אים; פֿאַרברענט ווערן - פֿאַלט ער אַרײַן אין אַ שׂריפֿה, אָדער אַ גיפֿטיקע שלאַנג גיט אים אַ ביס; געהרג׳עט ווערן — ווערט ער פֿאַרמאָרדעט דורך דער מלכות, אָדער גזלנים באַפֿאַלן אים; דערשטיקט ווערן — ווערט ער דערטרונקען אין וואַסער, אָדער ער קומט־אום דורך אַ האַלז־געשווילעכץ.

•

ר׳ יצחק זאָגט:

— דער מענטש ווערט גע׳משפּט נאָר לויט זײַנע מעשׂים פֿון איצט, ווי דער פּסוק זאָגט וועגן ישמעאל׳ן: „גאָט האָט געהערט די שטים פֿונ׳ם יונג ווי אַזוי ער איז דאָרט.“

איך דעם האָט ר׳ סימון געזאָגט:

— די מלאָכים האָבן זיך גענומען אים באַשולדיקן: רבונו של עולם — האָבן זיי געזאָגט — דאָס איז דאָך דער זעלבער ישמעאל, וואָס ער וועט אַמאָל אומברענגען דײַנע קינדער אין דאָרשט — און אים וועסטו איצט צושיקן אַ וואַסער־ברונען?

— אָבער דערווײַל וואָס איז ער, אומשולדיק צי נײַן?

— אומשולדיק — ענטפֿערן זיי.

— און איך משפּט דעם מענטשן — זאָגט גאָט — נאָר לויט זײַנע איצטיקע מעשׂים.

•

— רב המנונא זאָגט:

— גאָט בעשטראָפֿט דעם מענטשן נאָר דעמאָלט, ווען זײַן מאָס (זינד) ווערט פֿאַרפֿולט.

איינס לעשט דאָס אַנדערע.

„גאָט פֿאַרגעדענקט די זינד פֿון די עלטערן אויף קינדער“ — זאָגט די תּורה. און אין אַ ברײַתא שטייט זאָגט די: „דאָס זאָלסט ניט מיינען מיט בלויז שטראָפֿט ווערן קינדער פֿאַר עלטערן“. דאָס קען פֿאַרגלײַכט ווערן מיט אַזאַ משל:

— אין אַ פֿינצטערער נאַכט, איין שטיק איבערן אַנגעטאָן, האָט זיך געפֿונען איבערן ווײַן הענטער דעם—מײַסטער הענטער דעם—האָבן אין גאַר

וועלט, ווי שלמה זאגט אין "משלי": "דאַכט זיך אַ וועג אַ גלייכער פאַר'ן מענשען, לאָזט זיך אויס — ער פיהרט צום טויט".

III

דער וואָס די זכיות זיינע וועגען־איבער די עבירות, טוט מען אים אויף דער וועלט נור שלעכטס, גלייך ווי ער וואָלט פערברענט די גאַנצע תורה, ניט איבערגעלאָזט פון איר קיין איין אות; פערקערהרט אבער, דער וואָס די עבירות זיינע וועגען־איבער די זכיות, טוט מען אים אויף דער וועלט לויטער גוטס, גלייך ווי ער וואָלט מקיים געווען די גאַנצע תורה, ניט פערפעהלט פון איר קיין איין אות.

אַ ליידענדער צדיק און אַ גליקליכער רשע.

אין נאָמען פון ר' יוסי ווערט געזאָגט:

— בשעת משה האָט געבעטען ביי גאָט: "לאָז מיך וויסען דיינע וועגען", האָט ער דעמאָלט געפרעגט: רבונו־של־עולם, פאַרוואָס טרעפט אַ צדיק וואָס ס'איז אים גוט און אַ צדיק וואָס ס'איז אים שלעכט, אַ רשע וואָס ס'איז אים גוט און אַ רשע וואָס ס'איז אים שלעכט? זאָגט ער אים: משה, אַ צדיק וואָס ס'איז אים גוט, איז אַ צדיק דער זוהן פון אַ צדיק; אַ צדיק וואָס ס'איז אים שלעכט—אַ צדיק דער זוהן פון אַ רשע; אַ רשע וואָס איז אים גוט—אַ רשע, דער זוהן פון אַ צדיק; אַ רשע וואָס איז אים שלעכט —אַ רשע דער זוהן פון אַ רשע.

אַנדערע זאָגען, אז ער האָט אים געענטפערט אַזוי: אַ צדיק וואָס ס'איז אים גוט, איז אַ עכטער צדיק, אַ צדיק וואָס איז אים שלעכט — ניט קיין עכטער צדיק; אַ רשע וואָס אים איז גוט — ניט קיין עכטער רשע; אַ רשע וואָס אים איז שלעכט — אַ עכטער רשע.

*

אין נאָמען פון ר' יונתן איז געזאָגט געווארען:

— די שטראָף קומט אויף דער וועלט נור צוליב רשעים, אָנהויבען אָבער הויבט זי זיך אָן פריהער פון צדיקים.

אַלוין די הינט דערפאַר, וואָס זיי האָבן ניט געבילדן אויף יודען בשעת אַרויסגעהן פון מצרים, און זאָל מען וויסן, אַז גאָט פערהאַלט ניט די לוין פון קיין בעשעפענעש, אַפילו פון אַ חיה, בפרט פון אַ מענשן.

אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט.

I

"גאָט איז בעגלויבט און אָהן אונרעכט" — זאָגט די תורה: "גאָט איז בעגלויבט" — ווי ער רעכענט זיך אָפּ מיט די רשעים פאַר יעדע מינדסטע עבירה אויף יענער וועלט, אַזוי רעכענט ער זיך אָפּ מיט די צדיקים פאַר יעדע מינדסטע עבירה אויף דער וועלט; "און אָהן אונרעכט"— ווי ער בעלוינט די צדיקים פאַר אַ מינדסטע מצוה אויף יענער וועלט, אַזוי בעלוינט ער די רשעים פאַר אַ מינדסטע מצוה אויף דער וועלט.

*

מיט זיינע נאָענטע איז גאָט מדקדק אפילו אויף דער האָר.

II

ר' אלעזר בר' צדוק זאָגט:

— צדיקים אויף דער וועלט זענען געגליכען צו אַבוים וואָס שטעהט אין אַריין אָרט, נאָר איין צווייג זיינע הייגט אַריבער אין אַאומריין אָרט— האַקט מען אָפּ די צווייג, שטעהט ער אינגאַנצען אין אַריין אָרט; אַזוי אויך בריינגט גאָט אויף צדיקים יסורים אויף דער וועלט, אַפקומענים פאַר זייער ביסעל זינד, כדי זיי זאָלען קומען אינגאַנצען ריינע אויף יענער וועלט. ווי אין איוב ווערט געזאָגט: "דיין אָנהויב איז קליין, דיין סוף וועט זיין זעהר גרויס". די רשעים אָבער זענען געגליכען צו אַבוים וואָס שטעהט אין אַאומריין אָרט, נאָר איין צווייג זיינע הייגט־אַריבער אין אַריין אָרט—האַקט מען אָפּ די צווייג, שטעהט ער אינגאַנצען אין אַאומריין אָרט; אַזוי אויך ברענגט גאָט אויף רשעים יסורים אויף דער וועלט, כדי זיי זאָלען קומען אינגאַנצען אין אַאומריין אָרט; כדי צו פערגעלטן זיי אין דער נידריגסטער שטופע פון גיהנם אויף יענער

ליידעֶן פון די צדיקים האָבעֶן אונז ניט בעֶריהרט; מיר האָבעֶן ניט דאָס און ניט יענ׳ן.

הויכע בערג און טיפע אָפגרונד.

ר׳ יהושע בן לוי איז געקומעֶן קיין רוים, זעהט ער שענע מאַר־מאָרנע דענקמעלער בעדעקט מיט פראַכטפאָלע טאַפעטען, צו בעשיצען זיי, עס זאָל זיי ניט שאַדען קיין היץ און קיין קעלט. געקומעֶן איז אַ אַנדער פלאַץ אין מאַרק זעהט ער אַן אָרומען מענשען איינגעהילט אין שמאַטעס. אויף די בעפוצטע דענקמעלער האָט ער אויסגערופען מיט די ווערטער פונ׳ם משורר אין תהלים: ״דיין וואָהלטאַט איז ווי די מכּטיגע בערג״, און אויפ׳ן אָרומאַן—דעם סוף פון דעם זעלבען פסוק: ״און דיין געריכט איז דער אונגעהויערער אָפגרונד״.

וועניג יאָרען און פיל פערדינסט.

I

ר׳ תנחומא בר אבא זאָגט:

— וען שלמה המלך האָט געזאָגט אין קהלת: ״זיס איז דער שלאָף פונ׳ם אַרבייטער, צי ער גענים וועניג אָדער פיל און די זעט לאָזט דעם רייכען ניט שלאָפען״ — האָט מען אים דערויף גע־פרעגט: וען אַן אַנדערער זאָל אַרויסזאָגען אַזאַ גערַאַנק, וואָלט מען אים אויסגעלאַכט. דו, דער קליגסטער פון אַלע, זאָל זאָגען אַזאַ זאַך! איז עס דען אַזוי? ווער ווייסט עס נישט, אַז מע לעגט זיך זאַט שלאָפט מען געשמאַק.

— עס האַנדעלט זיך דאָ — האָט ער געענטפערט — פון פרומע און לערנער, וואָס מיהען זיך פאַר גאָט; ווער עס פערברייגט זיינע יאָרען, אָהן אונטערשיר צי לעבט ער פיל אָדער וועניג, אין תורה און מעשים טובים, בעקומען זיי אַ גלייכען לוין.

*

ר׳ יוסף האָט געזאָגט:

— אַז דער משחית בעקומט רשות צו בעשטראָפֿן די וועלט׳ קלויבט ער ניט איבער צווישען צדיקים און רשעים; אין נאָך. מעהר: ער הויבט אָן פון די צדיקים׳

דערביי האָט זיך ר׳ יוסף צעווויינט׳ ״אַך! — האָט ער אויסגעשריגען — זענען אפילו זיי׳ הייסט עס׳ אויך גאָר נישט!

— גלייכער פֿאַר זיי — טרייסט אים אַביי — ״פֿאַר דעם אומגליק געהט־אַוועק דער צדיק״׳ זאָגט דער נביא׳ ער זאָל עס ניט צוזעהן מיט די אויגען׳

*

וועלן אַ דור פֿערמאָגט צדיקים׳ קומען זיי אָפּ איבער׳ן דור; וועלן אָבער דער דור פֿערמאָגט ניט קיין צדיקים׳ קומען אָפּ די ריינע׳ אונשולדיגע שול־קינדער׳

*

״גאָט פֿרובט דעם צדיק״ — ווערט געזאָגט אין תהלים׳ — אַ טעפֿער — זאָגט דערויף ר׳ יונתן—וועלן ער נעמט אויספֿרובירען זיינע כלים׳ קלאַפּט ער ניט אָן אויף געפֿלאַצטע טעפּ און קריגען׳ ער ווייסט אַז פון איין קלאַפּ וועלען זיי צעשאָטען ווערען׳ וועלכע דען פֿרובירט ער? די גאַנצע און שטאַרקע׳ די וועלען אויסהאַלטען קלעפּ וויפיל ס׳איז׳ אַזוי אויך פֿריוט ניט גאָט קיין רשעים׳ נאָר צדיקים׳

*

ר׳ אליעזר זאָגט:

— האָט אַ מענש צוויי בהמות׳ איינע אַ געזונטע און איינע אַ שוואַכע׳ אויף וועמען טוט ער אָן די יאָך? פֿערשטעהט זיך׳ אויף דער שטאַרקער׳ אַזוי אויך פֿרובט־אויס גאָט נור דעם צדיק׳

ר׳ ינאי זאָגט:

— צום רוהיג לעבען פון רשעים זענען מיר ניט צוגעקומען׳ די

פון דעם גרויסען אוצר.

„איך שענק דעם וואס איך וויל שענקען" — האט גאט גע־זאגט משה'ן, וען דער האט זיך ביי אים געבעטען, אים בעווייזען זיינע דרכים. דעמאלט האט אים גאט בעויזען אלע אוצרות פון לוין וואס זע־נען צוגעגרייט פאר צדיקים, יעדען לויט זיינע מעשים. האט זיך משה דערפרעגט ביי אים אויף יעדען אוצר בעזונדער:

— דער אוצר פאר וועמען איז?

— פאר די וואס לערנען תורה.

— און יענער פאר וועמען?

— פאר די בעלי־צדקה.

און אזוי אויף יעדען אוצר, ביז משה האט דערזעהן איינעם אן אוצר, זאהר א גרויסען. פרעגט ער.

— און דער פאר וועמען איז?

— ווער עס האט אייגענע פערדינסטען, בעלוין איך אים פון זיין אייגענעם אוצר; דער וואס האט אבער קיין פערדינסטען ניט בעקומט ער פון מיר א אומזיסטיגען געשאנק אט פון דעם גרויסען אוצר — „איך שענק דעם וואס איך וויל שענקען".

עולם־הבא.

I

רב פלעגט אמת זאגען:

— יענע וועלט איז ניט ווי די וועלט. אויף יענער וועלט ווייסט מען נישט פון עסען און טרינקען, קינדלעך, האנדלעך און וואנדלעך, קנאה־שנאה און וועלעך איינער דעם צווייטען איבערשטייגען; וואס דען? צדיקים זיצען זיך מיט קרוינען אויף די קעפ און גענישען פון דער שכינה־שיין.

ר׳ לוי האָט דערויף געזאָגט אַ משל:

— אַ קעניג האָט געדינגען אַרבייטער פאַר זיינע אַ אַרבייט. אינמיטען דער אַרבייט האָט דער קעניג אײנעם פון זיי אַוועקגענומען אין זיך אַוועקגעלאָזט מיט אים שפּאַצירען. אָבער־נדצייט זענען געקומען די אַרבייטער נעהמען זייער טאָג־לוין אין צוזאַמען מיט זיי איז געקומען אויך יענער וואָס דער קעניג האָט מיט אים געשפּאַצירט. קען דען אים דער קעניג זאָגען: דו האָסט געארבייט אינגאַנצען אַ פּאָר שעה, בעקום נור לויט דיין אַרבייט? ער קען דאָך דערויף ענטפערען דעם קעניג: וועל ניט דו זאָלסט מיך אפרייסען פון דער אַרבייט און נעהמען אויפֿן שפּאַציר, וואָלט איך אויך געארבייט גלייך מיט אַלע. דאָסזעלבע איז אויך מיט דעם, וואָס האָט זיך געמיהט אין דער תורה און איז יונג געגאַנגען פון דער וועלט. ער קען זאָגען גאָט: וואָלסטו מיך ניט אַוועקגענומען פאַר דער צייט, וואָלט איך נאָך מער געלערענט און גוטס געטון.

II

וועל ר׳ בון בר׳ חייא איז יונג פון דער וועלט געגאַנגען, איז ר׳ זירא אַריינגעגאַנגען אים בעקלאָגען. האָט ער זיין קלאָג־רעדע אָנגעהויבען מיט די וועלטער פונ׳ם פסוק: ״זיס איז דער שלאָף פונ׳ם אַרבייטער, צי ער געניסט וועניג אָדער פול״. און ער האָט געזאָגט אויף ר׳ בון בר׳ חייא אַזאַ משל:

— אַ קעניג האָט געדינגען אַרבייטער צו בעארבייטען זיין ווייגארטען. קומט דער קעניג און דערזעהט דעם פעהיגסטען און געצייכענסטען פון זיי, נעהמט ער אים ביי דער האַנד און שפּאַצירט מיט אים הין און הער. אָבענדצייט קומען די אַרבייטער צו בעקומען זייער טאָג־לוין און צווישען זיי אויך יענער אַרבייטער. צאָהלט מען אָפּ פאַר אַ גאַנצען טאָג, פערדרוסט עס די אַלע אַנדערע אַרבייטער. וואָס הייסט עס?— זאָגען זיי — מיר האָבען שווער געארבייט אַ גאַנצען טאָג, און דער פאַר אַ פּאָר שעה אַרבייט בעקומט לוין גלייך מיט אונז! זאָגט זיי דערויף דער קעניג: לאָז עס אייך ניט פערדריסען דער האָט פאַר אַ פּאָר שעה זיך אויסגעצייכענט מעהר ווי־פיל איר פאַר אַ גאַנצען טאָג.

דאָס זעלבע איז אויך מיט ר׳ בון בר׳ חייא: פאַר זיינע אַכט און צוואַנציג יאָר לעבען האָט ער מעהר און בעסער געלערענט ווי אַ אַנדערער אין גאַנצע הונדערט יאָר.

— מיר זעָנעָן חשוב׳ע דאָרטעָן אַזוי ווי דאָ. איך האָב אויך געָהערט ווי מ׳האָט אויסגעָרופעָן: ״וואויל איז דעָם וואָס איז געָקומעָן אַהעָר מיט זיין לעָרנעָן אין דעָר האַנדז!״ און נאָך האָב איך געָהערט אויסרופעָן: ״וואויל איז די אומגעָקומענע אויף קדוש־השם! קיינעָר קומט ניט צו זייער פלאַץ״.

גן־עדן.

ר׳ יהושע בן לוי זאָגט:

— צוויי טויזעָנד פון גאָרפינקעָל זעָנעָן פאַראַן אין גן־עדן און אי־בעָר זיי זעָנעָן ששים רבוא (זעָקס הונדערט טויזענד) מלאכים, און דאָס געָזיכט פון יעָדעָן מלאך שיינט ווי דעָר לויטערעָר הימעל, און בשעת דעָר צדיק קומט־אַריין ציהט מען פון אים אָפּ די קליידעָר אין וועָלכע מ׳האָט אים געָלעָגט אין קבר און מע הילט אים אין נייע אַכט קליידעָר פון פראַכט־וואָלקעָנס, און בעָקרוינט דעָם קאָפּ זיינעם מיט צוויי קרוינעָן, איינעָר פון עדעלשטיינעָר און פעָרעָל און דעָר אַנדערעָר פון גין־גאָלד, און מע דערלאַנגט אים אַכט הדסים (מירטין) און מע זינגט פאַר אים אַ לויב־ליד מיט די וועָרטעָר:

געָה געָנוס מיט פרייד דיין ברויט
און אויפגעָלעָגט טרינק־אויס דיין וויין
ווייל גאָט האָט שוין בעָוויליגט דיינע מעשים.

דערנאָך פיהרט מען אים אַריין אין אַ ארט אַ בעָוואַסערט, בעָוואַקסען מיט הונדערטעָרליי רויזעָן־ און מירטען־בוימער. פאַר יעָדעָן צדיק שטעָהט דאָרט צוגעָגרייט לויט זיין וועָרטה אַ בעָזונדעָר פאַוויליאָן, פון וועָלכען עס ציהען זיך פיר טייכען: איינעָר פון מילך, איינעָר פון וויין, איינעָר פון באַלזאַם און איינעָר פון האָניג. איבעָר יעָדעָר פאַוויליאָן היינגט אַראָפּ אַ גאָלדענער וויינשטאָק מיט שטיינגלעָן פערל, וואָס יעָדעָר פון זיי שיינט ווי דער מאָרגענשטערן. אין יעָדעָר פאַוויליאָן שטעָהט אַ טיש — בעָזעצט מיט עדעל־שטיינעָר און פעָרעָל. און זעָכציג מלאכים שטעָהען איבער קאָפּ פון יעָדעָן צדיק און זיי זאָגען אים:

״געָה געָנוס מיט פרייד פון׳ם האָניג, ווייל דו האָסט געָלעָרנט תורה געָגליכעָנע צו האָניג, און טרינק דעָם וויין אויסגעָהאַלטענעָם אין די טרויבען פון ששת ימי בראשית, ווייל דו האָסט געָלעָרנט

II

ר׳ יהושע בן לוי זאָגט:

— גאָט ברוך־הוא איז בעֶרייט צו שענקען אויף יענעֶר וועלט יעדען צדיק דריי הונדעֶרט מיט צעהן וועלטען.

III

יעדעֶר צדיק וועט בעקומען אויף יענעֶר וועלט אַ חופה לויט זיין כבוד.

ר׳ חנינא זאָגט:

— דעֶר וואָס פעֶרגינט ניט די תלמידי־חכמים אויף דעֶר וועלט, וועט דעֶר רויך אים אויפעסען די אויגען אויף יענעֶר וועלט.

נאָך האָט ר׳ חנינא געזאָגט:

— יעדען צדיק בעזונדעֶר בריהט־אָפּ דעם צווייטענס חופה. אוי אַ בזיון! אוי אַ שאַנד!

IV

״דעֶר מענש געהט־אַוועק — זאָגט קהלת — אין זיין אייביג הויז״, אויף דעם זאָגט ר׳ יצחק: יעדען צדיק גיט מען אָפּ אַ וואוינונג לויט זיין מדרגה. אַ קעניג געהט־אַריין מיט זיינע שרים אין שטאָדט, קומען זיי אָן אַלע דורך איין טויער, דעֶרנאָך אָבער גיט מען אָפּ יעדען אַ וואוינונג נאָך זיין ראַנג.

V

ר׳ יוסף, דעֶר זוהן פון ר׳ יהושע בן לוי, איז קראַנק געוואָרען און געבליבען ליגען ווי טויט אָהן אַנשמה. אַז עֶר איז דעֶרנאָך געקומען צו זיך, פרעגט אים דעֶר פאָטעֶר:

— זוהן מיינעֶר, וואָס האָסטו דאָרט געזעהן?

— אַ איבעֶרגעקעהרטע וועלט — ענטפעֶרט עֶר — האָב איך דאָרט געזעהן: אויבעֶרשטע פון אונטען און אונטעֶרשטע—פון אויבען.

— ניין, זוהן מיינעֶר — זאָגט אים דעֶר פאָטעֶר — אַ קלאָרע וועלט האָסטו געזעהן, און ווי האָבען מיר דיר אויסגעזעהן דאָרט?

״איינס געגעבן אַנדערעם האָט גאָט געמאַכט״ — צווישען גן־עדן און גיהנם איז מעהר נישט פאַראַן ווי איין שפּאַן.

גיהנם.

I

״פאַר זיין צאָרן וועט קיינער ביישטעהן, און ווער קען אויסהאַלטען זיין בערענדען גרימ?״ — זאָגט דער נביא. שוועריקייט איז די שטראָף אין גיהנם.

צוויי כתות מלכי־חבלה שטעהען ביי די טירען פון גיהנם און שרייען: ״גיב נאָך, גיב נאָך!״ און די קולות פון גיהנם לאָזען זיך העררען פון איין עק וועלט ביז'ן אַנדערען. און דריי טויערען האָט דער גיהנם: איינעם אין ים, איינעם אין מדבר און איינעם אין ישוב. און פינף מיני פייערען פלאַקערען דאָרט: אַ פייער וואָס עסט און טרינקט, עסט און טרינקט ניט, ניט עסט און ניט טרינקט, און אַ פייער וואָס עסט פייער. און גליהענדיגע קוילען געפּונען זיך דאָרט גרויסע ווי בערג, ווי פעלזען, ווי דער ים־המלח די גרויס, און טייכען פון פּעך און שוועבעל פליסען דאָרט און האַלטען אין איין קאָכען און זידען.

די שטראָף פון רשע איז אַזוי: איינע מלאכי־חבלה געבען אים אַ שטויס פון זיך, און אַנדערע חאַפּען אים אויף און מע גיט אים ווידער אַ שטויס און שליידערען אים פאַר'ן פייער פון גיהנם. עפּעמט דאָס פייער אויף דאָס מויל און שלינגט אים איין.

ר' יהושע בן לוי זאָגט:

— אַמאָל בין איך געגאַנגען אין וועג, האָב איך בעגעגענט אליהו הנביא'ן, דערמאָהנט זאָל ער ווערען צו גוטען, זאָגט ער מיר:

— ווילסט איך זאָל דיר צוברייניגען צום טויער פון גיהנם, זאָלסט אים בעטראַכטען?

— איך ווייל.

האָט ער מיר געוויזען מענשען אויפגעהאַנגענע פאַר די נעזער, אַנ־

תורה געגליכענע צו ווייַן. דער מיאוס־טער פון זיי, שיינט זיין פנים ווי דאָס געשטאַלט פון יוסף׳ן און ווי ר׳ יוחנן. אין קיין נאַכט איז בייַ זיי ניטאָ, און די צייט בעניַט זיך אויף זיי אַלע מאָל אין דריי משמרות, (צייט־טיילען). אין דער ערשטער משמורה איז דער צדיק ווי אַ קינד, קומט ער אַריין אין דער אָפטיילונג פון קינדער אין, גענומט די פרייד פון קינדהייט; אין דער צווייטער משמורה ווערט ער אַ יונגערמאַן, קומט אַריין אין אָפטיילונג פון יונגע־לייט, אין גענומט די פרייד פון יוגענד; אין דער דריטער משמורה ווערט ער אַן אַלטער מאַן, קומט־אַריין אין אַ אָפטיילונג פון אַלטע לייט און גענומט די פרייד פון עלטער.

און דער גן־עדן זענען אַלע ווינקעלעך זיינע פיל מיט מיריאַדען בוימער, דער קלענסטער פון זיי גהט־איבער די שענסטע אין די בעסטע בשמים־בוימער, און אין יעדער ווינקעל שטהען אייסגעשטעלט כאָרן פון מיריאַדען מלאכים און זינגען מיט אַ ויסער שטימע. אין דער מיט גן־עדן שטהט דער עץ־החיים, וועלכער בעדעקט פון אויבען מיט זיין גע־צווייג דעם גאַנצען גן־עדן. אין ער פערמאַגט פינף הונדערט טויזענד טעמים פערשידענע אין געשמאַק אין אין ריח. איבער אים שוועבען אַרום פרעכטיגע וואָלקענס, און פון אַלע פיר זייטען בערהרען אים זיינ־טער אים אין שאָטען פון זיינע צווייגען זיצען תלמידי־חכמים אין ערקלע־רען די תורה. און יעדער פון זיי האָט זיין אייגענס צווי חופות, אייגע פון שטערן און אייגע פון זון און לבנה. און צוישטן אין חופה אין דער צווייטער היינגט אַ פאַרהאַנג פון פראַכט־וואָלקענס, אין טיפער פון דאָרט איז דאָס פלאַץ עדן, וואו ס׳איז פאַראַן דריי הונדערט מיט צאָהן וועלטען, און אינוועניג געפונען זיך זיבען כתות צדיקים: די ערשטע — אומגעקומענע אויף קדוש־השם, וויַ ר׳ עקיבא מיט זיינע חברים; די צווייטע—דערטרינקענע אין ים; די דריטע—ר׳ יוחנן בן זכאי מיט די תלמידים; די פירטע—די וואָס דער וואָלקען האָט זיי ׳פערדעקט; די פינפטע — בעלי־תשובה; די זעקסטע — ניט־בעווייבטע, וואָס האָבען ניט פערזוכט קיינמאָל דעם טעם פון זינד; די זיבענטע כתה—אַרימע־לייט, וואָס האָבען געווויסט אַביסעל אין אַ ספר אין פערמאָגט בעשליכקייט. אין גאָט, בריך־הוא, זיצט צווישען זיי אַלע אין ערקלערט זיי די תורה.

אויסער דעם אַלעמען שטהט זיי פאָר נאָך פיל פראַכט, הכבֿוד אין גרעסער, וועלכע קיין בענש קען זי פאראיס זיך ניט פאָרשטעלען. אין אויף דעם זאָגט דער נביא: "קיין אויג האָט ניט גזעהן, אויסער דיר גאָט, וואָס עס וועט געטון ווערען דעם וואָס ער האָפט אויף אים".

פֿענישׂ, ווי עס ווערט געזאָגט אין פּסוק: "דעָן ניט אויך שטעָנדיג בין איך אויפגעבראַכט אוּן ניט אויך אייביג צאָרן איך".

II

אין דער קומענדיגער וועלט וועט גאָט, ברוך־הוא, זיצען אין גן־עדן אוּן דרשה'נען אוּן אַלע צדיקים וועלען זיצען פאַר אים, אוּן די הימעל־שע פמליא וועט שטעהן אויף די פיס, די זין מיט די פלאַנעטען רעכטס פוּן גאָט, אוּן די לבנה מיט די שטערען לינקס, אוּן גאָט ברוך־הוא וועט ערקלערען די נייע תורה וואָס ער וועט געבען דורך משיח'ן. אוּן נאָכ־דעם ווי ער וועט ענדיגען וועט זרובבל בן שאלתיאל אויפשטעהן אויף די פיס אוּן זאָגען אין דער הויך מיט אַ שטים, וואָס גייט פוּן איין עק וועלט ביז'ן אַנדער'ן "יתגדל ויתקדש" — זאָל גרויסט אוּן גייליגט ווערען גאָט'ס גרויסער נאָמען. אוּן די גאַנצע וועט נאָכענטפערען "אמן". אוּן אַפילוּ די נאָך פערבליבענע אין גיהנם נאָכענטפערען "אמן" מיט אַ רוישענדיגן קול, ביז זייער גשרייי וועט דערלאַנגען צו גאָט. וועט ער פרעגען: וואָס פאַר אַ גרויס גרויש איז דאָס? וועלען ענטפערען די מלאכים, דאָס שרייען פוּן גיהנם אַרויס די יודישע רשעים אוּן די גוי־אישע צדיקים: זיי ענטפערען "אמן" אוּן געבען־אָפ גערעכט דעם משפט דיינעם. וועקט זיך אויף ביי גאָט אַ שטאַרקע רחמנות אויף זיי אוּן זאָגט: וויפיל נאָך וועל איך זיי שטראָפען? זיי זענען שוין גענוג אָפגעקומען!

אוּן דעמאָלט וועט נעהמען גאָט די שליסלען פוּנ׳ם גיהנם אין זיין האַנד אוּן וועט זיי איבערגעבען מיכאל'ן אוּן גבריאל'ן פאַר אַלע צדיקים אין די אויגען, אוּן דערביי זאָגען:

— געהט עפענט־אויף די טויערען פוּן גיהנם אוּן נעהמט זיי אַרויס פוּן דאָרט.

לאָזען זיי זיך באַלד געהן מיט די שליסלען אוּן עפענען אַכט טוי־זענד טויערען פוּן גיהנם; אוּן יעדע אָפטיילונג פוּן גיהנם איז דרייהונדערט פרסא די לענג אוּן דרייהונדערט די בריים אוּן הונדערט פרסא די טיף. אוּן יעדער רשע וואָס פאַלט אַהין אַריין קען ער שוין ניט אַרויסקומען. וואָס־זשע טוט מיכאל אוּן גבריאל? זיי נעהמען אָן יעדען איינציגען בע־זונדער פאַר דער האַנד אוּן הויבען אים אַרויס, פונקט ווי אייגער הויבט־אויף אַ מענשען אוּן שלעפט אים אַרויס מיט אַ שטריק פוּן אַ גרוב. אוּן באַלד נעהמט מען זיי אוּן מע וואַשט זיי אַרום אוּן מע שמירט זיי אויס מיט איילי, אוּן מע היילט זיי אויס די וואונדען פוּנ׳ם גיהנם אוּן מע בע־

דאָרף פֿאַר די העֶנד, אַנדערע פֿאַר די פֿיס. אַנדערע פֿאַר די צינגען, אוּן פֿרויען פֿאַר די ברוסט, אַנדערע פֿאַר די אויגען, אַנדערע פֿאַר די אויערן. ווידער האָט ער מיר געוויזען מענשען וואָס מע גיט זיי עסען פּוּן זייער אייגענעם לייב; ווידער מענשען וואָס זיצען לעבעדיגע אוּן ווערים עסען זיי, אוּן ווידער מענשען וואָס מען נייט זיי צו עסען דינע זאַמד אוּן זיי ברענען זיך אויס די ציין, אוּן מע זאָגט זיי דערבייַ: "רשעים! האָט איר געפרעסען אַנגערויבטס אוּן סאיז אייך געוואָלן געשמאַק—אוּן דאָס זאָלט איר קראַנק צו עסען?"

ר' יוחנן זאָגט:

— יעדער מלאך איז בעשטעלט צו בעשטראָפען נור פאַר איין עבירה; אָפּגעטוּן זיינס, געהט ער זיך אַוועק אוּן עס קומט דער אַנדערער, דערנאָך דער דריטער אוּן אַזוי ווייטער, ביז מע צערעכענט זיך מיט אים פאַר אַלע עבירות. אַזוי א מענש וואָס ער האָט אויף זיך אַסך חובות, קומען צו אים די בעלי־חובות איינציגוויז אוּן יעדער נעהמט זיך אָפּ פאַר זיין חוב.

די וואָס פאַלען־אַריין אין גיהנם אוּן קומען שוין ניט אויף פּוּן דאָרט, פיהרט מען זיי אַלע שבת צווישען שניי ־ בערג אוּן מע לאָזט זיי דאָרט איבער. שבת־צונאַכטס קומט אַ מלאך, שטויסט זיי אַרויס פּוּן דאָר־טען אוּן קעהרט זיי אום צוריק אויף זייער פלאַץ אין גיהנם. געפּוּנען זיך אַזעלכע וואָס נעהמען־מיט שניי, בעהאַלטען עס אונטער־ן אָרעם, כדי אָפּצוקיהלען זיך דערמיט אַ גאַנצע וואָך. זאָגט זיי דער מלאך: "רשעים, וועה אוּן וואוּנד איז אייך! אַפילוּ אין גיהנם פערנעהמט איר זיך מיט גניבה!"

גאַנצע צוועלף חדשים ווערען זיי פערברענט אויף אַש אוּן דער ווינט צעטראָגט עס אוּן שפרייט אויס הינטער די פיס פּוּן די צדיקים. געהען־איבער די צוועלף חדשים, קעהרט זיך צוריק אום די נשמה זייערע צום גוף אוּן זיי גענען־אַרויס פּונ׳ם גיהנם אוּן זיערע געזיכטער זענען שוואַרץ ווי קויל. נעהמען זיי אָן גאָט׳ס משפט פאַר גוט אוּן רעכט אוּן זאָגען:

— גערעכט איז דיין משפט, מיר האָבען עס פערדינט! דו גאָט ביזט גערעכט אוּן מיר שעמען זיך!

די רשעים אָבער פּוּן די אומות ־ העולם ווערען בעשטראָפט אין זיבען אָפּטיילונגען פּוּן פייער, אוּן אין יעדער אָפּטיילונג צוועלף חדשים. אוּן נאָך דעם אַלעמען דערבאַרעמט זיך גאָט אויף זיינע בעשע־

— וואָס האָסטו אַזוינס געטון ביים לעבן? — פרעגט אים ר׳ עקיבא.

— איך האָב ניט איבערגעלאָזט קיין פערבאָטענע זאַך, איך זאָל עס ניט טון. איצט לאָזן מיך די מלאכי־חבלה ניט צו רוה.

— האָסטו איבערגעלאָזט אַ זוהן?—פרעגט אים וויטער ר׳ עקיבא.

דער מענש האָט זיך פלוצים אַ חאַפּ געטון מיט שרעק און געזאָגט:

— וויי גאָט איז דיר ליב, פערהאַלט מיך ניט. איך ציטער פאַר די מלאכי־חבלה, זיי וועלן מיך שמייסן מיט פייערדיקע ריטער דערפאַר וואָס איך האָב זיך פערזאַמט.

זאָגט אים ר׳ עקיבא:

— ענטפער מיר נור אויף דעם, ס׳איז פון דיין טובה וועגן.

— איך האָב איבערגעלאָזט מיין ווייב מעוברת אין יענער און יענער שטאָדט — ענטפערט אָפּ דער מענש און לאָזט זיך לויפן געשווינד מיט׳ן האַלץ.

האָט זיך ר׳ עקיבא אַוועקגעלאָזט אין וועג ביז ער איז געקומען אין יענער שטאָדט. דערהערט אַז דער גרויסער ר׳ עקיבא איז געקומען, געהען אים אַקעגען אַרויס די שטאָדט־לייט. הויבט ער זיך אָן בייַ זיי צו דערפרעגען: וואו איז דאָס הויז פון יענעם און יענעם?—ענטפערט מען אים:

— זאָל דער נאָמען פון׳ם רשע פערפוילט ווערען.

— און זיין פרוי וואו איז? פרעגט ער ווייטער.

— אָפּגעמעקט זאָל ווערען איר נאָמען און געדענקענים — ענטפערט מען אים.

— האָט ער אַ זוהן? וואָס איז דער אַזוינס?

— אַן אמת׳ער גוי. אַפילו ניט ג׳מל׳ט.

— בריינגט אים פונדעסטוועגען אהער — זאָגט ר׳ עקיבא.

בריינגט מען אים. הייסט ר׳ עקיבא אים מל זיין, און האָט אים אַוועקגעזעצט פאַר זיך לערנען, ביז ער האָט אים אויסגעלערענט ברכות, שבת האָט ער אים געהייסן אויפרופן צו דער תורה און ער האָט געזאָגט אויף אַ קול די ברכות. האָט מען באַלד דעם פאָטער זיינעם אַרויסגענומען פון גיהנם און איבערגעפיהרט אין גן־עדן. ביינאַכט איז דער מת געקומען ר׳ עקיבא׳ן צו חלום און האָט אים געזאָגט:

— זאָל דיר, רבי, אַקעגען קומען וואָס דו האָסט מיר געטון: דו האָסט מיך אויסגעלעזט פון׳ם גיהנם.

קליידעט זיי מיט שענע קליידער׳ און מע פיהרט זיי פאר גאט׳ ברוך־הוא׳ אויסגעפוצטע און אויסגעצירטע׳

ביי דער טיר פון גן־עדן געהען מיכאל און גבריאל פריהער ארײן און בעראטען זיך מיט גאט׳ זאגט גאט׳

— לאזט זיי ארײנגעהן; לאזען זיי אנקוקען מיין פראכט׳

און ווי נור זיי קומען־ארײן פאלען זיי אויף די פנימ׳ער׳ בוקען זיך פאר אים און דאנקען און לויבען זיין הייליגען נאמען׳

*

ר׳ עקיבא פלעגט זאגען׳

— דער משפט פון גיהנם׳ געדויערט ניט מער ווי צוועלף חדשים׳

*

גאנצע צוועלף חדשים האלט זיך נאך דער נוף פונ׳ם מת׳ און די נשמה הויבט זיך אלע מאל אויף און לאזט זין׳ צוריק אראפ׳

נאך צוועלף חדשים ווערט דער גוף פערניכטעט און די נשמה הויבט זיך אויף און לאזט זיך מער ניט אראפ׳

אויסגעלאזט פונ׳ם גיהנם׳

איינמאל איז ר׳ עקיבא געגאנגען אין וועג׳ טרעפט ער א מענשען׳ א זער פערשווארצטען׳ טראגט אויף די פלייצעס א שווערע משא פון האלץ און לויפט ווי א פערד׳ הייסט אים ר׳ עקיבא זיך אפשטעלען׳ שטעלט ער זיך אפ׳ זאגט אים ר׳ עקיבא׳

— איך בעשווער דיך׳ דו זאלסט מיר זאגען׳ צי דו ביזט פון מענ־שען׳ אדער פון מזיקים׳

— רבי — ענטפערט ער — א מענש בין איך געווען׳ שוין לאנג אוועק פון יענער וועלט׳ האק איך אן טאג־טעגליך האלץ׳ טראג אט די שווערע משא אויף מיינע אייגענע פלייצעס און מע מאכט מיט דעם א פייער און מע פערברענט מיך דריימאל אין טאג׳

אינהאַלט:

גאָט ברוך־הוא· 3—19
גאָטס גרויסקייט· 3
גאָטס אינהייט אין זיין תורה 3
גאָטס אָרט 4
וואו איז גאָט? 4
וויפיל שכינה איז פֿאראַן? 5
וואו אַנטלויפֿט מען פֿאר גאָט? 6
פֿון צווישען צוויי שטאַנגען I-II 6
אנקוקען גאָט 8
א מאלצייט פֿאר גאָט 8
גאָטס גרויסער נאמען 9
גאָטס מדות אין דרכים I-V 9
גאָט פֿעראייט ניט 12
גאָטס אויג I-II 13
וכוחים איבער גאָט I-II 14
אדריאנוס וויל וועלען א גאָט 15
גאָט זעהט פֿאראויס 16
זיצט אויבן אין קוקט אונטען 17
גאָטס השגחה אין זיינע שליחים I-III 18
גאָטס נסים 19

די הימלען און זייערע הער־שאפטען 20—24
זיבען הימלען 20
געטליכע מלאכים I-V 21-23
עבודה זרה (געצענדינערייַ) 24-32
די הארבסטעֿ עברה I-III 24
צוליב די שוטים אומבריינגען א וועלט? 25
צוליב א שוטה פערלירען נאמנות? 27
פיל געטער — פיל נפשות 27
מולך I-III 27
מנשה'ס דור· 30
דער יצר הרע פון עבודה־זרה 30
צוויי העלפט 32

מענשען אין בעצוג צו גאָט 33-39
וויסען גאָט 33
ליבען גאָט 33
גאָט־ספארכטיגקייט I-V 34
טון גאָט'ס ווילען I-III 36
עהרליך האלטען גאָט 37
חלול השם I-V 37
גלויבען 39

תפלה 40—53
דינען גאָט מיט'ן הארצען 40
דער ריינער קוואל 40
די ווערט פון תפלה I-IV 41
בעטען פאר יענעם I-III 43
תפלת הדרך 43
תפלה פונ'ם האַרצען I-II 43
פרומע פרייד און ערנסט בײַ תפלה I-II 45
אַקעגען דער שכינה I-II 45
געצעהלטע ווערטער I-V 46
געגען ירושלים 49
ווי תפלה טהון I-II 49
אומזיסט־גע תפלה 50
שליח־צבור I-II 50
תפלה אין שול I-III 51
דער כבוד פון שול I-II 51
שענע טעמפלען 52

גוטס און שלעכטס 54—103
יצר־טוב און יצר־הרע I-XV 55
ניט קיין גערָאטען פעלד 58
ווער עס טוט יענץ—פֿאַלט אַריין אין דעם 58
אַ ריח פון גבלה־פלייש 59
אויסגעשטאָכען בײַידע אויגען 60

דו ביזט געראטן און דיין משפט איז גערעכט.

ווי פון גן־עדן, פון די צדיקים׳ס מויל, געהט־אויף אַ לויב צו גאָט, ברוך־הוא, אַזוי אויך געהט אַ לויב צו אים אויך פון גיהנם, ווי עס ווערט געזאָגט אין תהלים: „די דורכגעהעֶר אין יאָמער. טאָל פֿערוואַנדלען אים אין אַ קוואַל“. מיט קוואַלען טרערען בעגיסען זיי זיך, ביז זיי קיהלען־אויס דעם גיהנם מיט זייערע טרערען. און פון דאָרטען גענהט־אויף די לויב צו גאָט, ברוך־הוא, ווי דער זעלבער פסוק ענדיגט: „אויך מיט ברכות וועֶרט איינגעהילט דער לעהרער“. וואָס זאָגען זיי? — „גוט האָסטו געפסק׳ענט, גוט האָסטו געריכטעט, גוט האָסטו בעשולדיגט — דו ביזט געראטן און דיין משפט איז גערעכט!!

די פּיר עדות 61
עס ברענט 63
אין דער געשטאלט פון אַ פּרעמדער 64
די שטראַהלען קרוין 65
„זעהר גוט“ 70
די וויינען און יעגע וויינען 71
מצוה און עבירה I–XIII 71
אַ צדיק אַ גוטער און אַ ניט גוטער 77
עכטע צדיקים און עכטע רשעים 77
פּונ׳ם פּריַיין ווילען 78
גלייכער פּאַר זיי און פּאַר דער וועלט 78
פּערטרוי זיך ניט 79
בעגלייטער אין וועג 79
אַ רבּים ברייגען צו גוטען אָדער צום שלעכטען 80
דער פּונדאַמענט פון דער וועלט I–II 81
דער כּח פונ׳ם צדיק I–III 81
ל׳ע׳ניקעס 82
פּאַלמען און צעדערבוימער 82
אין צדיק׳ס זכות 82
אייגען פּאַרדינסט 83
אַ באַזונדערע השגחה 83
איידער עס פּאַרגעהט—שיינט אויף 84
פּערל בלייבט פּערל 84
אַ שווערע שאָדען 85
אויפגעבּען די נשמה ריין 85
צווייערליי בּעגעבּנישען 86
געקליבּענע רויזען 87
פּערצייכענט אין בּוך 87
רשעים I–II 88
אַ ברויזענדער ים 88
דערווייטער דיך פונ׳ם רשע I–II 89
דעם רשע׳ס אַן אויג 89
ניט פרעה זיך אויפ׳ן רשע׳ס מפלה I–II 90
די פּערפּיהרער I–II 90
שלעק פּאַר דער וועלט 91
תשובה טון I–III 93
אַ טאָג פאר׳ן טויט 94
פון פּאַרהויז אין זאַל I–III 95
פּאַר׳ן פּאָטער אין הימעל 97
„פּאָפּענט מיר“ 97
נעפּט און באַלזאַם 97
דער כּה פון תּשובה I–II 98
וועלכער הייסט אַ בעל־תּשובה 99
פיר אַרטען זינד־פערגעבען 99
בעל־תּשובה 100
אייביג לעבען פארדינט אין איין וויייל 100
טובל׳ן זיך מיט אַ שרץ אין האַנד 102
פערגרינגערען דאָס בעל־תּשובה I–II 102
מיט די תּלמידים צוזאמען 103

שכר און עונש (לוין און שטראף) 104—130

ניט צוליב לוין 104
אַלעס וויערט אָפּגעצאָהלט I–III 105
דריי זאַכען I–II 106
לוין פּאַר גרינגערע און האַרבּערע 107
מצוות I–II 107
היינט און מאָרגען I–II 108
צוויי וועגען 108
דרייערליי מענשען 109
פּאראויס אָפּצאָהלען 109
צוזאמען געזינדיגט — צוזאַמען 110
געשטראָפט 110
צו זעהסטו אויך מיין שטייגעל? 111
גאָט׳ס משפּט איז גערעכט 112
מאָס לויט מאָס I–II 113
איינס לעשט דאָס אַנדערע 114
אויך דער און אויך יענער וועלט I–II 115
אַ לייַדענדער צדיק און אַ גליקליכער רשע 117
הויכער באַרג און טיפער אָפּגרונד 119
וועניג יאָרען און פיל פערדינסט I–II 119
פון דעם גרויסען אוצר 121
עולם־הבא 121
גן־עדן 124
גיהנם I–II 125
אויסגעלעזט פונ׳ם גיהנם 128
דז ביזט געראטן אזן דיין משפּט איז געראטן 130